અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

બિલકિસ યાકુબ રસૂલ

વી.

યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યો

(રીટ પીટીશન (ક્રી.) નંબર ૪૯૧ ઓફ ૨૦૨૨)

૦૮ જાન્યુઆરી ૨૦૨૪

[બી. વી. નાગરત્ના * અને ઉજ્જલ ભુયાન, ન્યાયમૂર્તી શ્રીઓ]

વિચારણા માટે મુદ્દો

બિલ્કિસ બાનો કેસમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા ૧૧ દોષિતોને માફી આપવા અને વહેલી તકે મુક્ત કરવાના ગુજરાત રાજ્યના આદેશને પડકારતી પીડિતોમાંથી એક દ્વારા કલમ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી અનુચ્છેદ િત અરજી; જાહેર હિતની અરજી તરીકે દાખલ કરાયેલી રિટ અરજીઓ, તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના વિવાદિત આદેશો, જો જાળવી શકાય તો; ગુજરાત રાજ્ય સરકાર, જો બિલ્કિસ બાનો કેસમાં દોષિતોની તરફેણમાં માફીના વિવાદિત

આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ હોય તો; બિલ્કિસ બાનો કેસમાં દોષિતોની તરફેણમાં ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલ માફીનો આદેશ, જો કાયદા અનુસાર હોય તો; અને ૧૧ દોષિતોને મુક્તિ વાદગ્રસ્ત આવી છે અને માફીના આદેશોના આધારે કેદમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, જે જાહેર કરવામાં આવ્યા છે અને સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના અને બિન-અસ્તિત્વ તરીકે રદ કરવામાં આવ્યા છે, જો દોષિતોને જેલમાં પાછા મોકલવામાં આવે તો.

હેડનોટ્સ

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩-એસ. એસ.૪૩૨, ૪૩૩, ૪૩૩એ અને ૪૩૫-માફીની મંજૂરી-બિલકિસ બાનો મામલો-ગોધરા ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી ગુજરાતમાં મોટા પાયે થયેલા રમખાણો દરમિયાન સામૂહિક બળાત્કાર, હત્યા અને જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણોના ઘોર ગુનાઓમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા ૧૧ દોષિતોને માફી અને વહેલી તકે મુક્ત કરવાનો ગુજરાત રાજ્યનો આદેશ-પડકારઃ

ઠરાવ્યુઃ ગુજરાત રાજ્ય સરકાર દોષિતોની તરફેણમાં માફીના આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ ન હતી કારણ કે તે યોગ્ય સરકાર ન હતી-મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય પાસે માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હતો કારણ કે દોષિતોને વિશેષ અદાલત, મુંબઈ દ્વારા સજા સંભળાવવામાં આવી હતી-ગુજરાત રાજ્ય સરકારે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સત્તાઓ છીનવી લીધી હતી જે માત્ર માફી માંગતી અરજીઓને

ધ્યાનમાં લઈ શકતી હતી–ઉપરાંત ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ની માફી નીતિ ગુનેગારોને લાગુ પડતી ન હતી–આમ, કાયદા અનુસાર ન હોવાના ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીના આદેશો ગેરકાયદેસર, દૂષિત અને આમ, રદ કરવામાં આવ્યો–આ અદાલત દ્વારા ગુજરાત રાજ્યને પૂર્વ પરિપક્વ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરવાનો નિર્દેશ આપતો ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો ચુકાદો પણ અમાન્ય છે અને તે કાયદાકીય રીતે અયોગ્ય છે કારણ કે ઉપરોક્ત આદેશ આ અદાલતના હાથે છેતરપિંડીથી મેળવવામાં આવ્યો હતો, અને ઉપરોક્ત આદેશ આ અદાલતના વિશાળ ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયોની વિરુદ્ધ હોવાથી, તે અનિર્ણિત છે–આમ, કાયદાનું શાસન પ્રબળ છે–૧૧ દોષિતોએ નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર સંબંધિત જેલ સત્તાવાળાઓને જાણ કરવી.[પરિચ્છેદ ૫૬,૭૦]

ભારતનું બંધારણ–અનુચ્છેદ ૩૨–બિલકિસ બાનો મામલો–ગોધરા ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી ગુજરાતમાં મોટા પાયે થયેલા રમખાણો દરમિયાન સામૂહિક બળાત્કાર, હત્યા અને જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણોના ૧૧ દોષિતોને માફ કરવા અને વહેલી તકે મુક્ત કરવાના ગુજરાત રાજ્યના આદેશને પડકારતી પીડિતોમાંથી એક દ્વારા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી લેખિત અરજી–જાળવણીક્ષમતા:

ઠરાવ્યુ: અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી રિટ પિટિશન સ્પષ્ટ રીતે જાળવી

શકાય તેવી છે–અરજદાર માટે ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરવી ફરજિયાત નહોતી–અરજદાર–બિલકિસ બાનોએ અનુચ્છેદ ૨૧ અને અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ તેના મૂળભૂત અધિકારોને લાગુ કરવા માટે અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી–ન્યાયની પહોંચમાં ઝડપી ઉપાયનો સમાવેશ થાય છે, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વૈકલ્પિક ઉપાયની ઉપલબ્ધતાના આધારે અરજીને બરતરફ કરી શકાતી નથી–વધુમાં, ગુજરાત રાજ્ય અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીમાં માફીના આદેશોની માન્યતાને ધ્યાનમાં લેવા માટે સક્ષમ રાજ્ય ન હોવાની રજુઆત ને ધ્યાનમાં રાખીને, ખાસ કરીને, જ્યારે યોગ્યતાનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા ન્યાયિક ઔચિત્યના સિદ્ધાંત પર કાર્યવાહી થઈ શકી ન હોત.[પરિચ્છેદ ૨૨.૨–૨૨.૩,૫૬]

ભારતનું બંધારણ–અનુચ્છેદ ૩૨–જાહેર હિતની અરજી–બિલકિસ બાનો મામલો–ગોધરા ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી ગુજરાતમાં મોટા પાયે થયેલા રમખાણો દરમિયાન સામૂહિક બળાત્કાર, હત્યા અને જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણોના દોષિતોની તરફેણમાં માફી આપવાના ગુજરાત રાજ્યના આદેશને પડકારતી જાહેર હિતની અરજી તરીકે દાખલ કરાયેલી લેખિત અરજી–જાળવણી:

ઠરાવ્યુ: જાહેર હિતની અરજી તરીકે દાખલ કરાયેલી લેખિત અરજીઓ કે જેમાં તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના વિવાદિત આદેશો જાળવવા યોગ્ય છે કે

નહીં, તેને અન્ય કોઈ યોગ્ય કેસમાં ઉઠાવવા માટે ખુલ્લા રાખવામાં આવે છે–પી. આઈ. એલ. ની જાળવણી અંગેના મુદ્દાનો જવાબ આપવાની જરૂર નથી કારણ કે પીડિતોમાંથી એક વ્યક્તિએ પણ અનુચ્છેદ ૩૨ નો ઉપયોગ કરીને રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી, જેમાં માફીના આદેશોને સમર્થન વાદગ્રસ્ત આવ્યું હતું, જેને જાળવણીપાત્ર માનવામાં આવ્યું છે–તાત્કાલિક કેસમાં તેના ગુણદોષ પર તે અરજી પર વિચાર કરવો પૂરતો રહેશે.[પરિચ્છેદ ૨૭,૫૬]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–એસ. એસ.૪૩૨, ૪૩૩, ૪૩૩એ અને ૪૩૫–બિલ્કીસ બાનો મામલો–માફીની મંજૂરી–આ અદાલત દ્વારા તપાસ સી. બી. આઈ. ને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી–ત્યારબાદ, સેશન્સ જજ, દાહોદ, અમદાવાદ સમક્ષ પેન્ડિંગ કેસની સુનાવણી મુંબઈની સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી–૧૧ આરોપીઓને મુંબઈની અદાલત દ્વારા સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યાના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા જેને હાઈકોર્ટ અને આ અદાલત દ્વારા સમર્થન વાદગ્રસ્ત આવ્યું હતું–પીડિતોમાંથી એક, સામાવાળા નં. ૩એ ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ કલમ ૪૩૩ અને ૪૩૩એ હેઠળ અકાળ મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર ન કરવાને પડકાર્યો હતો–હાઈકોર્ટે ચુકાદો આપ્યો હતો કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી થઈ હોવાથી, માફી આપવા માટે 'યોગ્ય સરકાર' મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે અને ગુજરાત સરકાર નહીં–માફી માટેની અરજી મહારાષ્ટ્ર સરકાર સમક્ષ ખસેડવામાં આવી હતી, જેમણે સીબીઆઈ અને વિશેષ સીબીઆઈ અદાલતનો અભિપ્રાય માંગ્યો હતો, જેણે માફીની નીતિને

ધ્યાનમાં રાખીને અકાળ મુક્તિ સામે અભિપ્રાય આપ્યો હતો, તેમજ અન્ય ગુનેગારોની માફીની અરજીઓ સામે પણ–ત્યારબાદ, સામાવાળા નં. ૩એ આ અદાલત સમક્ષ રિટ પિટિશન દાખલ કરીને ગુજરાત રાજ્યને તેની ૧૯૯૨ની નીતિ હેઠળ પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ માંગ્યો હતો–આ અદાલત દ્વારા ગુજરાત રાજ્યને ૧૯૯૨ની નીતિની દ્રષ્ટિએ પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ જારી કરવો, જે યોગ્ય સરકાર છે–ત્યારબાદ, ગુજરાત રાજ્યએ ૧૧ દોષિતોને માફી આપવા અને વહેલી તકે મુક્ત કરવાના આદેશો જારી કર્યા–ગુજરાત રાજ્ય સરકાર, જો માફીના વિવાદિત આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ હોય તોઃ

ઠરાવ્યુઃ જ્યારે કોઈ સત્તામંડળ પાસે કોઈ બાબત સાથે વ્યવહાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર ન હોય અથવા તે સત્તામંડળની સત્તાની અંદર ન હોય એટલે કે તાત્કાલિક કેસમાં ગુજરાત રાજ્ય, કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીના આદેશો પસાર કરવા માટે યોગ્ય સરકાર હોય, ત્યારે માફીના આદેશોને ટકી રહેવા માટે કોઈ પગ નહીં હોય–કલમ ૪૩૨ (૧) અને (૨) સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ (૭) ને ધ્યાનમાં રાખીને, ગુજરાત રાજ્ય સરકારને માફી માટેની અરજીઓ સ્વીકારવાનો અથવા ૧૧ દોષિતોની તરફેણમાં ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ પર માફીના આદેશો પસાર કરવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતો કારણ કે તે સત્તામંડળની અંદર યોગ્ય સરકાર ન હતી. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો અર્થ–તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય છે, જેને ૧૧ દોષિતોની માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હતો કારણ

કે તેમને વિશેષ અદાલત, મુંબઈ દ્વારા સજા સંભળાવવામાં આવી હતી–૧૧ દોષિતોની તરફેણમાં કરવામાં આવેલા તારીખના રોજ માફીના આદેશો ગેરકાયદેસર છે, દૂષિત છે અને આ રીતે રદ કરવામાં આવ્યા છે–ઉપરાંત આ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ રોજ તારીખનો ચુકાદો પણ અમાન્ય છે અને તે કાયદાકીય રીતે અયોગ્ય છે કારણ કે ઉપરોક્ત આદેશ ભૌતિક તથ્યોના દમન તેમજ તથ્યોની ખોટી પૂર્વનિર્ણ દ્વારા માંગવામાં આવ્યો હતો અને આમ, આ અદાલત દ્વારા છેતરપિંડીથી મેળવવામાં આવ્યો હતો–વધુમાં, ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ, આ અદાલતના મોટા ખંડપીઠનાં નિર્ણયોની વિરુદ્ધ હોવાથી, (એવું માનીને કે તે રાજ્યની સરકાર છે કે જેની અંદર ગુનેગારને સજા વાદગ્રસ્ત આવે છે જે યોગ્ય સરકાર છે જે સજાની માફી માંગતી અરજી પર વિચાર કરી શકે છે) ઇન્ક્યુરિયમ મુજબ છે અને બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી નથી–આમ, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીના વિવાદિત આદેશોને રદ કરવામાં આવે છે. [પરિચ્છેદ ૩૩.૮,૩૩.૯,૪૬,૫૬]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨,૪૩૩,૪૩૩એ અને ૪૩૫–બિલકિસ બાનો મામલો–આ અદાલત દ્વારા તપાસ સીબીઆઈને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી–ત્યારબાદ, સેશન્સ જજ, દાહોદ, અમદાવાદ સમક્ષ પડતર કેસની સુનાવણી મુંબઈની સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી–૧૧ આરોપીઓને મુંબઈની અદાલત દ્વારા સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યાના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા જેને હાઈકોર્ટ અને આ અદાલત દ્વારા સમર્થન

આપવામાં આવ્યું હતું–પીડિતોમાંથી એક, સામાવાળા નં. ૩એ ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ કલમ ૪૩૩ અને ૪૩૩એ હેઠળ અકાળ મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર ન કરવાને પડકાર્યો હતો–હાઈકોર્ટે ચુકાદો આપ્યો હતો કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી થઈ હોવાથી, માફી આપવા માટે 'યોગ્ય સરકાર' મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે અને ગુજરાત સરકાર નહીં–માફી માટેની અરજી મહારાષ્ટ્ર સરકાર સમક્ષ ખસેડવામાં આવી હતી, જેમણે સીબીઆઈ અને વિશેષ સીબીઆઈ અદાલતનો અભિપ્રાય માંગ્યો હતો, જેણે માફીની નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને અને અન્ય ગુનેગારોની માફીની અરજીઓ સામે પણ અકાળ મુક્તિ સામે અભિપ્રાય આપ્યો હતો–ત્યારબાદ, સામાવાળા નં. ૩એ આ અદાલત સમક્ષ રિટ પિટિશન દાખલ કરીને ગુજરાત રાજ્યને તેની ૧૯૯૨ની નીતિ હેઠળ પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ માંગ્યો હતો–આ અદાલત દ્વારા ગુજરાત રાજ્યને ૧૯૯૨ની નીતિની દ્રષ્ટિએ પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ જારી કરવો, જે યોગ્ય સરકાર છે–ત્યારબાદ, ગુજરાત રાજ્યએ ૧૧ દોષિતોને માફી અને વહેલી મુક્તિ આપવા માટે ૧૦.૦૮.૨૨ ના આદેશો જારી કર્યા–ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ગુનેગારોની તરફેણમાં પસાર કરાયેલ તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨, જો કાયદા અનુસાર હોય તોઃ

યોજાયો હતોઃગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ૧૧ દોષિતોની તરફેણમાં પસાર કરાયેલ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખનો માફીનો આદેશ કાયદા અનુસાર નથી–ગુજરાત રાજ્યની સરકારે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સત્તાઓ છીનવી લીધી હતી, જે માત્ર માફી

માંગતી અરજીઓને જ ધ્યાનમાં લઈ શકતી હતી–તેથી, સત્તાઓના દુરૂપયોગનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે–ગુજરાત રાજ્યએ ક્યારેય આ અદાલતના ધ્યાનમાં લાવીને ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આ અદાલતના આદેશની સમીક્ષા માટે ક્યારેય માંગ કરી ન હતી કે તે કલમ ૪૩૨ (૭) અને આ અદાલતના ચુકાદાઓની વિરુદ્ધ છે–ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ની નીતિ આ કેસને લાગુ પડતી ન હતી. ૧૧ દોષિતો–જે અદાલતમાં ૧૧ દોષિતોને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા તે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય–મુંબઈ (મહારાષ્ટ્ર) ની વિશેષ અદાલતને ગુજરાત રાજ્ય સરકાર દ્વારા બિનઅસરકારક ઠેરવવામાં આવી હતી, જેને કોઈ પણ સંજોગોમાં દોષિતોની માફી માટેની અરજીને ધ્યાનમાં લેવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતો–દાહોદ ખાતેના સત્ર ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વગરનો હતો કારણ કે તે કલમ ૪૩૨ (૨) નો ભંગ હતો–વધુમાં, માફીની માંગ કરતી અરજીઓને ધ્યાનમાં લેતી વખતે, દાહોદની જેલ સલાહકાર સમિતિ અને અન્ય સત્તાવાળાઓ એ હકીકતની દૃષ્ટિ ગુમાવી હતી કે ૧૧ દોષિતોએ હજુ સુધી મુંબઈની વિશેષ અદાલત દ્વારા આદેશિત દંડની ચૂકવણી કરી નથી. બોમ્બે હાઈકોર્ટ દ્વારા તેને સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.[પરિચ્છેદ ૫૦.૪,૫૬]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨ (૨)–સજાને સ્થગિત અથવા માફ કરવાની સત્તા–સજાની માફી માટે યોગ્ય સરકારને કરવામાં આવેલી અરજી–દોષિત અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયની આવશ્યકતા:

યોજાયો હતો:કલમ ૪૩૨ (૨) જણાવે છે કે જ્યારે સજાની માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, યોગ્ય સરકાર અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવવા માટે કહી શકે છે કે, અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ કે કેમ, તેના અભિપ્રાય માટેના તેના કારણો સાથે, જે કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર અસર કરતા હોવા જોઈએ અને સુનાવણીના રેકોર્ડ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડ સાથે સુસંગત હોવા જોઈએ; અને આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ આગળ મોકલવી જોઈએ. દોષિત દ્વારા આપવામાં આવેલી સજાની માફી માટેની અરજી પર યોગ્ય સરકારને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતી વખતે પીઠાસીન ન્યાયાધીશે પાલન કરવું જ જોઈએ તેવી જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને, "મે" અભિવ્યક્તિનું અર્થઘટન "ચાલશે" તરીકે અને કલમ ૪૩૨ હેઠળ ફરજિયાત જરૂરિયાત તરીકે કરવું પડશે–વધુમાં, પીઠાસીન ન્યાયાધીશ અથવા જે અદાલત સમક્ષ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો તેનો અભિપ્રાય માંગવો કે ન લેવો તે યોગ્ય સરકારની ઈચ્છાઓ અને ઈચ્છાઓ પર છોડી શકાય નહીં.[પરિચ્છેદ ૫૧,૫૨.૨,૫૨.૩]

સજા/સજા–દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની સજા–આની પ્રકૃતિ:

યોજાયો હતો:અપરાધ કરવા બદલ વ્યક્તિને વાદગ્રસ્ત આવેલી કેદની સજા

દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળતા બદલ ભોગવવાના આદેશની કેદ કરતાં અલગ છે–પછીની સજા એ ગુનો કરવા માટે નોંધપાત્ર સજા નથી પરંતુ દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા માટે દંડની પ્રકૃતિમાં છે–હકીકતો પર, માફી માટેની અરજીઓ પર વિચાર કરતી વખતે, જેલ સલાહકાર સમિતિએ ધ્યાનમાં લીધું ન હતું કે શું દોષિતોએ વિશેષ અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલા દંડની રજૂઆત કરી હતી અને ઉચ્ચ અદાલત તેમજ આ અદાલત દ્વારા સમર્થન આપ્યું હતું–જો ગુજરાત રાજ્યએ દોષિત ઠેરવનાર અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લીધો હોત, તો આરોપી, સંબંધિત પાસા દંડની ચુકવણી ન થવી એ બહાર આવ્યું હોત–દંડ ચૂકવવાના નિર્દેશનું પાલન ન થવામાં ડિફોલ્ટ સજા હશે જે દંડની પ્રકૃતિમાં હશે–પ્રશ્ન એ કે શું ડિફોલ્ટ સજા અથવા દંડ આ સામાવાળા દ્વારા ભોગવવો પડ્યો હતો, જે જેલ સલાહકાર સમિતિ દ્વારા રાજ્ય સરકારને માફીની ભલામણ કરતી વખતે નિર્ણાયક વિચારણા હતી–આ બાબતના આ પાસાને પણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા માફીના વિવાદિત આદેશો પસાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો નથી.[પરિચ્છેદ ૫૪.૩–૫૪.૪]

ભારતનું બંધારણ–અનુચ્છેદ ૩૨–બિલકિસ બાનો બાબત–ગોધરા ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી ગુજરાતમાં મોટા પાયે થયેલા રમખાણો દરમિયાન સામૂહિક બળાત્કાર, હત્યા અને જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણો જેવા ઘોર ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા ૧૧ દોષિતોને માફી અને વહેલી તકે મુક્ત કરવાનો ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા માફીનો આદેશ–૧૧ દોષિતોને મુક્તિ

આપવામાં આવી અને આદેશોના આધારે કેદમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા–કહેવાતા આદેશને જાહેર કરવામાં આવ્યો છે અને માફીના આદેશના લાભાર્થીઓ પર સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના અને બિન–અસર તરીકે રદ કરવામાં આવ્યો છેઃ

ઠરાવ્યુઃ કાયદાના શાસનનો અર્થ એ છે કે જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ રાજ્ય તેની ફરજો નિભાવવામાં નિષ્ફળ જાય છે, ત્યારે અદાલત એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પગલાં લેશે કે કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ પર કાયદાનું શાસન પ્રવર્તે–આવા દુરુપયોગનું પરિણામ, અન્ય બાબતોની સાથે, નિષ્ક્રિયતા અથવા સાચા અપરાધીઓને બચાવવા માટેની મનસ્વી કાર્યવાહી અથવા પ્રક્રિયાગત અને દંડાત્મક કાયદાઓ સાથે સુસંગત વૈધાનિક અથવા અન્ય જવાબદારીઓ નિભાવવામાં વિવિધ સત્તાવાળાઓ દ્વારા નિષ્ફળતા–કાયદાના શાસનનું ઉલ્લંઘન, અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ સમાનતાની અવગણના સમાન છે–હકીકતો પર, ગુનેગારો અસમર્થ સત્તા દ્વારા વાદગ્રસ્ત આદેશોના લાભાર્થીઓ છે કારણ કે આક્ષેપ કરવામાં આવે છે. અનુચ્છેદ ૪૩૨ ના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર દ્વારા આદેશો પસાર કરવામાં આવતા નથી–દોષિતોને જેલની બહાર રહેવાની મંજૂરી આપવા માટે અનુચ્છેદ ૧૪૨ નો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી કારણ કે તે કાયદાના શાસનની અવગણના કરવા અને તેના બદલે એવા આદેશોના લાભાર્થી વ્યક્તિઓને મદદ કરવા માટે આ અદાલતની અભેદ્યતાનું એક ઉદાહરણ હશે જે રદબાતલ અને તેથી કાયદાની નજરમાં બિનસલાહભર્યા છે–વધુમાં, સામાવાળા

નંબર ૩ એ માફી મેળવવામાં કાયદાની પ્રક્રિયા અને અદાલતનો દુરુપયોગ કર્યો–આમ, કાયદાના શાસનના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં જે અનુચ્છેદ ૧૪ માં સમાવિષ્ટ કાયદાના સમાન રક્ષણના સિદ્ધાંતને આવરી લે છે. ૧૧ દોષિતો સામે 'સ્વતંત્રતાનો અભાવ' એ એટલું જ વાજબી છે જેટલું ઉપરોક્ત સામાવાળાએ ભૂલથી કર્યું છે અને કાયદાની વિરુદ્ધ મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે–તેમને વિવાદિત માફીના આદેશો અનુસાર મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા જે રદ કરવામાં આવ્યા છે–માફીના વિવાદિત આદેશો રદ કરવામાં આવ્યા છે, કુદરતી પરિણામોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે–આમ, ૧૧ દોષિતોને નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર સંબંધિત જેલ અધિકારીઓને જાણ કરવાનો નિર્દેશ વાદગ્રસ્ત આવ્યો છે.[પરિચ્છેદ ૬૨,૭૦]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨ અને ૪૩૩–અભિવ્યક્તિ 'યોગ્ય સરકાર'–નો અર્થ–'યોગ્ય સરકાર' ક્યારે માફી આપવાની સત્તા ધારણ કરી શકે છે:

ઠરાવ્યુઃ કલમ ૪૩૨ તેમજ કલમ ૪૩૩માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ "યોગ્ય સરકાર" ને કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૭) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે–તે સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે જે રાજ્યની સરકાર જેમાં ગુનેગારને સજા સંભળાવવામાં આવે છે, તે માફીનો આદેશ પસાર કરવા માટે યોગ્ય સરકાર છે–અભિવ્યક્તિ "યોગ્ય સરકાર" ને કલમ ૪૩૨ની પેટા કલમ (૧) માં પણ સ્થાન મળે છે જે

જણાવે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ગુના માટે સજા ફટકારવામાં આવી હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકાર કોઈપણ સમયે, શરતો વિના અથવા કોઈ પણ શરત પર કે જેને સજા પામેલી વ્યક્તિ સ્વીકારે છે, તેની સજાના અમલને સ્થગિત કરી શકે છે, તેની સજાના અમલને સ્થગિત કરી શકે છે અથવા સંપૂર્ણ સજા માફ કરી શકે છે. કલમ ૪૩૨ની પેટા-કલમ (૧) યોગ્ય સરકાર પાસે રહેલી સત્તા સાથે સંબંધિત છે, જે સક્ષમ કરવાની સત્તા છે-યોગ્ય સરકાર પાસે રહેલા વિવેકનો ઉપયોગ યોગ્ય કેસમાં વિવેકપૂર્ણ રીતે થવો જોઈએ અને તેનો દુરુપયોગ ન કરવો જોઈએ-જો કે, જ્યારે સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે યોગ્ય સરકાર તે પહેલાં અથવા જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી તે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય મેળવી શકે છે અને આવા અભિપ્રાયના કારણોને ધ્યાનમાં લઈને માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરી શકે છે-લગભગ તમામ બાબતોમાં કેસોમાં, જે અદાલતમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવી હતી તે રાજ્ય સરકારના પ્રદેશમાં સ્થિત છે જ્યાં ગુનો થયો હતો અને તેથી, આવા કિસ્સામાં, યોગ્ય સરકાર શબ્દના અર્થ વિશે વધુ શંકા હોઈ શકે નહીં-એવા કિસ્સામાં પણ કે જ્યાં આ અદાલત દ્વારા સુનાવણી રાજ્યના સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતમાંથી બીજા રાજ્યની અદાલતમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવી હોય, તે હજુ પણ તે રાજ્યની સરકાર છે કે જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવી હતી જે યોગ્ય સરકાર છે જેની પાસે કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીનો આદેશ પસાર કરવાની અધિકારક્ષેત્ર તેમજ ક્ષમતા છે-આમ, તે રાજ્ય સરકાર

નથી કે જેની અંદર યોગ્ય સરકાર છે જે વિસ્તારમાં ગુનો થયો હોય અથવા ગુનેગારને કેદ કરવામાં આવે છે જે માફીની સત્તા ધારણ કરી શકે છે.[પરિચ્છેદ ૩૨.૨,૩૩.૨,૩૩.૩,૩૩.૫,૩૩.૬]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨,૪૩૩,૪૩૩એ અને ૪૩૫–દોષિત દ્વારા અથવા તેના વતી દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર માફી આપવાની સત્તા–આનો ઉપયોગ કરવોઃ

ઠરાવ્યુઃ શું યોગ્ય સરકાર દ્વારા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે–જ્યાં વહીવટી સત્તામંડળો દ્વારા વિવેકબુદ્ધિ સાથે કાનૂની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં પરીક્ષણ એ છે કે, સંબંધિત સત્તા તેની સત્તાઓના દાયરામાં કામ કરી રહી હતી કે કેમ–આનો અર્થ એ નથી કે સંબંધિત સત્તા અને યોગ્ય સરકાર પાસે તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે માત્ર અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તા જ ન હતી, પરંતુ તેણે તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કાયદા અનુસાર કર્યો હતો, એટલે કે, વાસ્તવિક હકીકતોને ધ્યાનમાં લીધા વિના અથવા ગેરવાજબી રીતે મનસ્વી અથવા વિકૃત રીતે નહીં અથવા જે કોર્ટના મનમાં નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જશે કે વિવેકબુદ્ધિનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે–જો ત્યાં વિવેકબુદ્ધિનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરવામા આવે તો વિવેકબુદ્ધિ, તે વિવેકબુદ્ધિના દુરૂપયોગનું એક ઉદાહરણ છે–જ્યારે વહીવટી આદેશ અથવા વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગથી દુર્ભાવના આવે છે અથવા જ્યારે તે કોઈ પણ હેતુ માટે સંબંધિત વિચારણાની અવગણના કરીને અપ્રસ્તુત વિચારણા પર આધારિત હોય અથવા

તે સત્તાના રંગબેરંગી ઉપયોગને કારણે હોય ત્યારે વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ થઈ શકે છે; તે ગેરવાજબી છે અને પ્રમાણસરતાની ગેરહાજરી છે–જ્યાં સત્તાના યાંત્રિક ઉપયોગ, મનનો ઉપયોગ ન કરવો, આદેશ હેઠળ કામ કરવું અથવા સહાય અથવા સલાહ માંગવી અથવા સત્તાનો કોઈ દુરુપયોગ થવાને કારણે વિવેકબુદ્ધિ લાગુ કરવામાં નિષ્ફળતા હોય ત્યાં વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ પણ થઈ શકે છે.[પરિચ્છેદ ૪૯] [દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨,૪૩૩એ–હેઠળ માફી માટેની અરજી–ધ્યાનમાં લેવાના પરિબળો:

ઠરાવ્યુ:કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફી માટેની અરજી માત્ર તે રાજ્યની સરકાર સમક્ષ જ હોઈ શકે છે કે જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં અરજદારને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો (યોગ્ય સરકાર) અને અન્ય કોઈ સરકાર સમક્ષ નહીં કે જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં અરજદારને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય અથવા જ્યાં ગુનો થયો હોય–માફી માટે વિચારણા કલમ ૪૩૨ હેઠળની અરજી દ્વારા થવી જોઈએ જે દોષિત દ્વારા અથવા તેના વતી થવી જોઈએ–શું કલમ ૪૩૩એનું પાલન કરવામાં આવે છે કે કેમ તેની નોંધ લેવી આવશ્યક છે–કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળની માર્ગદર્શિકા જે અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશ પાસેથી અભિપ્રાય માંગવાના સંબંધમાં છે જેણે અરજદારને દોષિત ઠેરવ્યો હતો. ફરજિયાતપણે પાલન કરવું–લાગુ પડતી માફીની નીતિ એ રાજ્યની નીતિ હશે જે યોગ્ય સરકાર છે અને જેની પાસે તે અરજી પર વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે–દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે સમયે લાગુ થતી માફીની નીતિ લાગુ થઈ શકે છે અને માત્ર

ત્યારે જ જો કોઈ કારણોસર, ઉપરોક્ત નીતિ લાગુ કરી શકાતી નથી, તો વધુ હિતકારી નીતિ લાગુ થઈ શકે છે, જો પ્રચલિત હોય તો–માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરતી વખતે, વિવેકનો કોઈ દુરુપયોગ થઈ શકતો નથી–જેલ સલાહકાર સમિતિ કે જેણે માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવો હોય તે જિલ્લા ન્યાયાધીશને સભ્ય તરીકે ન રાખી શકે, કારણ કે જિલ્લા ન્યાયાધીશ ન્યાયિક અધિકારી હોય છે સંયોગથી તે જ ન્યાયાધીશ હોઈ શકે છે કે જેમણે કલમ ૪૩૨ (૨) ના સંદર્ભમાં સ્વતંત્ર રીતે અભિપ્રાય આપવો પડે–માફી આપવા અથવા ન આપવાના કારણોને સ્પષ્ટ આદેશ પસાર કરીને આદેશમાં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવા જોઈએ–ઉપરાંત, તે પણ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ કે શું આદેશ મનની અરજી વિના પસાર કરવામાં આવ્યો છે; કે આદેશ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે; કે આદેશ બાહ્ય અથવા સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત વિચારણાઓ પર પસાર કરવામાં આવ્યો છે; કે સંબંધિત સામગ્રીને વિચારણાની બહાર રાખવામાં આવી છે; અને કે આદેશ મનસ્વીતાથી પીડાય છે.[પેરા ૫૫]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૪૩૨,૪૩૩,૪૩૩એ અને ૪૩૫–વહીવટી સત્તાવાળાઓ દ્વારા વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ–સત્તાનો દુરુપયોગ ત્યારે થાય છે જ્યારેઃયોજાયો હતોઃસત્તાનો દુરુપયોગ ત્યારે થાય છે જ્યારે કોઈ ચોક્કસ સત્તામંડળમાં નિહિત કોઈ ચોક્કસ વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કોઈ અન્ય સત્તાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે છે જેમાં આવી સત્તા નથી–આવા કિસ્સામાં, પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરનાર સત્તાધિકારી આવું કરવા

માટે સક્ષમ છે કે કેમ.[પેરા ૫૦]

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–એસ. એસ.૪૩૨, ૪૩૩, ૪૩૩એ અને ૪૩૫–માફી–માફીની મંજૂરીને આવરી લેતા સિદ્ધાંતો–પરિવર્તન, માફી અને માફીની વિભાવનાઓથી તફાવત–ઉલ્લેખિત અને ચર્ચા કરાયેલ–ભારતનું બંધારણ–કલમો ૭૨ અને ૧૬૧.[પરિચ્છેદ ૩૦–૩૨.૫]

કાયદાનું શાસન–તેનો અર્થ અને ખ્યાલઃ

ઠરાવ્યુઃ કાયદાના શાસનનો અર્થ એ છે કે, કોઈ પણ વ્યક્તિ, ભલે તે ગમે તેટલું ઊંચું હોય કે નીચું, કાયદાની ઉપર ન હોય; તે શાસન અને લોકશાહી શાસનનો મૂળભૂત નિયમ છે–તે માત્ર અદાલતો દ્વારા જ છે જે કાયદાનું શાસન તેની રૂપરેખાઓને ઉજાગર કરે છે અને તેની વિભાવનાને સ્થાપિત કરે છે–કાયદાના શાસનની વિભાવના કાયદાની અદાલતો દ્વારા ચુકાદા સાથે અને અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલા નિર્ણયોના પરિણામો સાથે પણ નજીકથી જોડાયેલી છે–તેથી, ન્યાયતંત્રએ તેની જવાબદારીઓને અસરકારક રીતે અને જે ભાવના સાથે તેને પવિત્ર રીતે કાર્ય સોંપવામાં આવે છે અને હંમેશા કાયદાના શાસનની તરફેણમાં હોય છે–જો સમાનતા ન હોય તો કાયદાનું શાસન હોઈ શકે નહીં. કાયદાની સામે; અને કાયદાનું શાસન અને કાયદાની સામે સમાનતા એ ખાલી શબ્દો હશે જો તેમનું ઉલ્લંઘન ન્યાયિક તપાસ અથવા ન્યાયિક સમીક્ષા અને રાહતની બાબત ન હોય અને જો અદાલતો કાયદાના શાસનને લાગુ કરવા માટે પગલું ન ભરે તો

આ તમામ લક્ષણો તેમનું મહત્વ ગુમાવશે–આમ, ન્યાયતંત્ર કાયદાના શાસનનું રક્ષક અને લોકશાહી રાજ્યનો કેન્દ્રિય આધારસ્તંભ છે–ન્યાયતંત્રએ તેની ફરજો નિભાવવી પડશે અને અસરકારક રીતે કાર્ય કરવું પડશે અને જે ભાવના સાથે તેને પવિત્ર રીતે સોંપવામાં આવે છે તેના પ્રત્યે સાચું રહેવું પડશે–આ અદાલત કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવામાં એક દીવાદાંડી હોવી જોઈએ, જેમાં નિષ્ફળતા તે એવી છાપ ઊભી કરશે કે આ અદાલત કાયદાનું શાસન નથી. કાયદાના શાસન વિશે ગંભીર અને તેથી, દેશની તમામ અદાલતો તેને પસંદગીયુક્ત રીતે લાગુ કરી શકે છે અને તે રીતે એવી પરિસ્થિતિ તરફ દોરી જાય છે કે જ્યાં ન્યાયતંત્ર કાયદાના શાસન પ્રત્યે બેદરકાર હોય–આ આપણી લોકશાહી અને લોકશાહી વ્યવસ્થામાં બાબતોની ખતરનાક સ્થિતિમાં પરિણમશે–તેથી, આ અદાલતની પ્રાથમિક ફરજ અને સર્વોચ્ચ જવાબદારી છે કે તે વહેલામાં વહેલી તકે મનસ્વી આદેશોને સુધારે અને ન્યાયના કુવારાની શુદ્ધતા પર વાદી જનતાનો વિશ્વાસ જાળવી રાખે અને તે રીતે કાયદાના શાસનનું સન્માન કરે.[પરિચ્છેદ ૬૩,૬૮]

પૂર્વવર્તીઓ–પૂર્વવર્તીઓનો નિયમ–પૂર્વવર્તીઓના નિયમને અપવાદઃ

ઠરાવ્યુઃ જો કે તે ગુણોત્તર નિર્ણય છે જે ચુકાદામાં એક પૂર્વવર્તી છે અને અંતિમ આદેશ નથી, તેમ છતાં, પૂર્વવર્તીઓના નિયમમાં કેટલાક અપવાદો છે જે પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ અને સબ સાયલન્ટિયોના સિદ્ધાંતો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવે છે–તેના પોતાના અથવા સંકલન અથવા ઉચ્ચ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતના

અગાઉના બંધનકર્તા નિર્ણયની અજ્ઞાનતા દ્વારા અથવા કાયદાની શરતોની અજ્ઞાનતા અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતા નિયમની અજ્ઞાનતા દ્વારા પ્રસ્તુત નિર્ણય પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ છે–પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ નિર્ણય બંધનકર્તા નથી–જ્યારે નિર્ણયમાં કાયદાનો ચોક્કસ મુદ્દો જોવામાં ન આવે ત્યારે નિર્ણય ઉપ–મૌન પસાર કરવામાં આવે છે. અદાલત દ્વારા તેના મનમાં રજૂ કરવામાં આવે કે ન આવે અથવા અદાલત દ્વારા સભાનપણે નક્કી કરવામાં ન આવે અને તે ગુણોત્તરનો ભાગ નથી કે જે નક્કી કરે છે કે તે બંધનકર્તા નથી–હકીકતો પર, પૂર્વનિર્ણ કે આ અદાલતે તારીખના આદેશમાં નિર્દેશ આપ્યો હતો કે ગુજરાત રાજ્ય યોગ્ય સરકાર હતી, તે પક્ષકારો માટે બંધનકર્તા હતી, ભલે તે આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોની વિરુદ્ધ હોઈ શકે, તે સ્વીકારી શકાતી નથી કારણ કે જ્યારે ચુકાદો આકસ્મિક રીતે આપવામાં આવ્યો હોય અથવા મૌન પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે ચુકાદા માટે પક્ષોને બંધનકર્તા ન હોઈ શકે અથવા ભવિષ્ય માટે બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી ન હોઈ શકે. એ જ પક્ષો વચ્ચે પણ.[પરિચ્છેદ ૪૪.૧,૪૪.૨,૪૫]

પર ઇનક્યુરિયમ–નો અર્થઃ

ઠરાવ્યુઃ ઇન્ક્યુરિયાનો કાયદેસર અર્થ થાય છે બેદરકારી અને ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ અજ્ઞાનતા સાથે સરખાવાય છે–જો કોઈ ચુકાદો કોઈ કાનૂન અથવા બંધનકર્તા સત્તાની અજ્ઞાનતામાં રજૂ કરવામાં આવે છે, તો તે ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ નિર્ણય બની જાય છે–આમ, તેના પોતાના અથવા સંકલન અથવા ઉચ્ચ અધિકારક્ષેત્રની

અદાલતના અગાઉના બંધનકર્તા નિર્ણયની અજ્ઞાનતા દ્વારા અથવા કાયદાની શરતોની અજ્ઞાનતા અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતા નિયમની અજ્ઞાનતા દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણય ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ છે–આવા ઇન્ક્યુરિયમ નિર્ણયને અગ્રવર્તી મૂલ્ય નહીં હોય–જો કોઈ નિર્ણય ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ આપવામાં આવ્યો હોય, તો એવું કહી શકાતું નથી કે તે સારા કાયદાનો ઉલ્લેખ કરે છે, ભલે તેને સ્પષ્ટ રીતે નકારી કાઢવામાં ન આવ્યો હોય–આમ, ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ નિર્ણય બંધનકર્તા નથી.[પરિચ્છેદ ૪૪.૧]

ભારતનું બંધારણ–અનુચ્છેદ ૨૧–વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા–સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ–જ્યારે:

ઠરાવ્યુ: વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા એ સૌથી મહત્વપૂર્ણ બંધારણીય મૂલ્ય છે જે અનુચ્છેદ ૨૧ માં સ્થાપિત મૂળભૂત અધિકાર છે–તે માણસનો અવિભાજ્ય અધિકાર છે અને તેને કાયદા અનુસાર જ વંચિત કરી શકાય છે અથવા છીનવી શકાય છે–તે અનુચ્છેદ ૨૧ નું સાર છે–વ્યક્તિ માત્ર કાયદા અનુસાર જ તેની સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે હકદાર છે.[પરિચ્છેદ ૫૮,૬૦]

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો–છેતરપિંડી–અર્થ–જણાવેલો.[પરિચ્છેદ ૪૨,૪૩,૪૩.૧]

નીચેના કેસ લો દર્શાવેલ છે

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. વી. શ્રીહરણ [૨૦૧૫] ૧૪ એસસીઆર ૬૧૩: (૨૦૧૬) ૭ એસસીસી ૧; નરેશ શ્રીધર મિરાજકર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, [૧૯૬૬] ૩ એસસીઆર ૭૪૪:AIR ૧૯૬૭ SC ૧–અનુસરવામાં આવ્યું.

લક્ષ્મણ નાસ્કર વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [૨૦૦૦] ૧ એસસીઆર ૭૯૬: (૨૦૦૦) ૨ એસસીસી ૫૯૫; સંગીત વિ. હરિયાણા રાજ્ય [૨૦૧૨] ૧૩ એસસીઆર ૮૫:(૨૦૧૩) ૨ એસ. સી. સી. ૪૫૨–પર આધાર રાખ્યો.

મારુ રામ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [૧૯૮૧] ૧ એસસીઆર ૧૧૯૬: એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી. ૨૧૪૭; રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૨૨) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૨; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ જગદીશ [૨૦૧૦] ૩ એસ.સી.આર. ૭૧૬:(૨૦૧૦) ૪ એસ. સી. સી. ૨૧૬; રાજીવ રંજન સિંહ 'લલન' (VIII) વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૨૦૦૬] ૪ સપ્લીમેન્ટ.એસસીઆર ૭૪૨:(૨૦૦૬) ૬ એસ. સી. સી. ૬૧૩; ગુલઝાર અહમદ આઝમી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૨૦૧૨] ૯ એસ. સી. આર. ૨૮૭: (૨૦૧૨) ૧૦ એસ. સી. સી. ૭૩૧; સિમરજીત સિંહ માન વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [૧૯૯૨] સપ્લીમેન્ટ.એસસીઆર ૫૯૨:(૧૯૯૨) ૪ એસસીસી ૬૫૩; અશોક કુમાર પાંડે વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [૨૦૦૩] ૫ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૭૧૬:(૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૩૪૯; તહસીન પૂનાવાલા વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૨૦૧૮] ૯ એસસીઆર ૧:(૨૦૧૮) ૬

એસસીસી ૭૨; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. એમ. વી. દાભોલકર [૧૯૭૬] ૧ એસ. સી. આર. ૩૦૫:(૧૯૭૫) ૨ એસસીસી ૭૦૨; જસભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈ વિરુદ્ધ રોશન કુમાર, હાજી બશીર અહમદ [૧૯૭૬] ૩ એસસીઆર ૫૮: (૧૯૭૬) ૧ એસસીસી ૬૭૧; થમન્ના વિ. કે. વીરા રેડ્ડી [૧૯૮૧] ૧ એસસીઆર ૭૩:(૧૯૮૦) ૪ એસસીસી ૬૨; એમ. પી. વી. નું રાજ્યરતન સિંહ [૧૯૭૬] સપ્લીમેન્ટ.એસસીઆર ૫૫૨:(૧૯૭૬) ૩ એસસીસી ૪૭૦; એ. પી. વિ. ની સરકારએમ. ટી. ખાન [૨૦૦૩] ૬ સપ્લિ.એસસીઆર ૪૯૦: (૨૦૦૪) ૧ એસસીસી ૬૧૬; હનુમંત દાસ વિ. વિનય કુમાર [૧૯૮૨] ૩ એસસીઆર ૫૯૫:(૧૯૮૨) ૨ એસસીસી ૧૭૭; રામ રામ ચંદર વિરુદ્ધ છત્તીસગઢ રાજ્ય (૨૦૨૨) ૧૨ એસસીસી ૫૨; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહિન્દર સિંહ [૨૦૦૦] ૧ એસસીઆર ૬૯૮:(૨૦૦૦) ૩ એસસીસી ૩૯૪; એપુરુ સુધાકર વિ. સ્ટેટ ઓફ એપી. [૨૦૦૬] ૭ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૮૧: (૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૧; સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨) વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય [૨૦૦૮] ૧૧ એસસીઆર ૯૩:(૨૦૦૮) ૧૩ એસ.સી.સી. ૭૬૭; શરદ હિરુ કોલંબે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [૨૦૧૮] ૧૧ એસસીઆર ૭૨૦:(૨૦૧૮) ૧૮ એસસીસી ૭૧૮; શાંતિલાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમપી [૨૦૦૭] ૧૦ એસસીઆર ૭૨૭:(૨૦૦૭) ૧૧ એસસીસી ૨૪૩; રાજન વિ. ગૃહ સચિવ, તમિલનાડુ ગૃહ વિભાગ [૨૦૧૯] ૬ એસસીઆર ૧૦૩૫:(૨૦૧૯) ૧૪ એસ. સી. સી. ૧૧૪; બી. પી. સિંઘલ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૨૦૧૦] ૬ એસ. સી. આર. ૫૮૯: (૨૦૧૦) ૬ એસસીસી ૩૩૧; એસ. પી. ગુપ્તા વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૧૯૮૨] ૨

એસ. સી. આર. ૩૬૫:(૧૯૮૧) સપ્લિમેન્ટ એસ.સી.સી. ૮૭; કવલાપ્પરા કોટ્ટારાથિલ કોચુની વિરુદ્ધ મદ્રાસ અને કેરળ રાજ્યો, [૧૯૬૦] ૩ એસસીઆર ૮૮૭; કે. અનબાઝગન વિરુદ્ધ પોલીસ અધિક્ષક [૨૦૦૩] ૫ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૬૧૦:(૨૦૦૪) ૩ એસ. સી. સી. ૭૬૭; સનાબોઇના સત્યનારાયણા વિ. આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર [૨૦૦૩] ૧ પૂરક. એસસીઆર ૮૭૪: (૨૦૦૩) ૧૦ એસસીસી ૭૮; ઝાહિદ હુસૈન વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [૨૦૦૧] ૨ એસસીઆર ૪૪૨:(૨૦૦૧) ૩ એસ.સી.સી. ૭૫૦; પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ દલબીર સિંહ [૨૦૧૨] ૪ એસસીઆર ૬૦૮:(૨૦૧૨) ૩ એસસીસી ૩૪૬; ટી. કે. ગોપાલ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય [૨૦૦૦] ૩ એસસીઆર ૧૦૪૦: (૨૦૦૦) ૬ એસસીસી ૧૬૮; નરિન્દર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય [૨૦૧૪] ૪ એસસીઆર ૧૦૧૨:(૨૦૧૪) ૬ એસ.સી.સી. ૪૬૬; શૈલેષ જસવંતભાઈ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૦૬] ૧ એસસીઆર ૪૭૭:(૨૦૦૬) ૨ એસસીસી ૩૫૯; અહમદ હુસૈન વલી મોહમ્મદ સૈયદ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૦૯] ૮ એસસીઆર ૭૧૯:(૨૦૦૯) ૭ એસસીસી ૨૫૪; રૂપા અશોક હુર્રા વિરુદ્ધ અશોક હુર્રા [૨૦૦૨] ૨ એસસીઆર ૧૦૦૬:(૨૦૦૨) ૪ એસસીસી ૩૮૮; રાશિદુલ જાફર વિ. યુ. પી. રાજ્ય ૨૦૨૨ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૧૨૦૧; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાજ કુમાર (૨૦૨૧) ૯ એસ. સી. સી. ૨૯૨; હિતેશ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (રિટ પિટિશન (ક્રોલ.) નં.૪૬૭/૨૦૨૨); સતીશ વિરુદ્ધ યુપી રાજ્ય (૨૦૨૧) ૧૪ એસસીસી ૫૮૦; અબ્દુલ ગની વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૫૦) એસસીસી ઓનલાઇન એમપી ૧૧૯; શહજાદખામ

મહેબુબખમ પઠાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૧૨] ૮ એસસીઆર ૧૧૭૭: (૨૦૧૩) ૧ એસસીસી ૫૭૦; સતપાલ વિ. હરિયાણા રાજ્ય [૨૦૦૦] ૩ એસસીઆર ૮૫૮:(૨૦૦૦) ૫ એસસીસી ૧૭૦; મોહમ્મદ ઇશાક વિ. એસ. કઝમ પાશા [૨૦૦૯] ૭ એસસીઆર ૧૦૯૮:(૨૦૦૯) ૧૨ એસસીસી ૭૪૮; અનિતા કુશવાહ વિ. પુષ્પ સુદાન [૨૦૧૬] ૯ એસસીઆર ૫૬૦:(૨૦૧૬) ૮ એસસીસી ૫૦૯; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. રમેશ ગાંધી [૨૦૧૧] ૧૬ એસસીઆર ૧૨૬:(૨૦૧૨) ૧ એસસીસી ૪૭૬; એલિસ્ટર એન્થોની પરેરા વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [૨૦૧૨] ૧ એસસીઆર ૧૪૫:(૨૦૧૨) ૨ એસ. સી. સી. ૬૪૮; રવજી વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય [૧૯૯૫] ૬ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૧૯૫:(૧૯૯૬) ૨ એસસીસી ૧૭૫; સોમન વિ. કેરળ રાજ્ય [૨૦૧૨] ૧૧ એસસીઆર ૧૧૫૫:(૨૦૧૩) ૧૧ એસસીસી ૩૮૨; દેવેન્દ્ર કુમાર વિરુદ્ધ ઉત્તરાંચલ રાજ્ય [૨૦૧૩] ૮ એસસીઆર ૪૭૧:(૨૦૧૩) ૯ એસ. સી. સી. ૩૬૩; એસ. જી. જયસિંઘાની વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, [૧૯૬૭] ૨ એસ. સી. આર. ૭૦૩: એ.આઉ.આર. ૧૯૬૭ SC ૧૪૨૭; ઇ. પી. રોયપ્પા વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી. એન. [૧૯૭૪] ૨ એસ. સી. આર. ૩૨૮:(૧૯૭૪) ૪ એસ. સી. સી. ૩; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મહેન્દ્ર સિંહ [૨૦૦૭] ૧૧ એસ. સી. આર. ૯૩૨: (૨૦૦૭) ૧૩ એસસીસી ૬૦૬; શ્રી ભગવાન વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય [૨૦૦૧] ૩ એસસીઆર ૬૫૬:(૨૦૦૧) ૬ એસસીસી ૨૯૬; ઓપ્ટો સર્કિટ ઇન્ડિયા લિમિટેડ વિ.એક્સિસ બેંક [૨૦૨૧] ૨ એસસીઆર ૮૧:(૨૦૨૧) ૬ એસસીસી ૭૦૭; જનતા દળ વિ. એચ. એસ. ચૌધરી [૧૯૯૨] ૧

સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૨૨૬:(૧૯૯૨) ૪ એસસીસી ૩૦૫; સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિ. રાજુ [૨૦૧૩] ૮ એસસીઆર ૫૨૦:(૨૦૧૩) ૧૦ એસ. સી. સી. ૪૬૫; શીઓનાનંદન પાસવાન વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય [૧૯૮૭] ૧ એસ. સી. આર. ૭૦૨:(૧૯૮૭) ૧ એસસીસી ૨૮૮; અબ્દુલ વહાબ કે. વી.કેરળ રાજ્ય [૨૦૧૮] ૧૧ એસસીઆર ૧૫૫:(૨૦૧૮) ૧૮ એસસીસી ૪૪૮; એ. આર. અંતુલે વિરુદ્ધ રામદાસ શ્રીનિવાસ નાયક [૧૯૮૪] ૨ એસસીઆર ૯૧૪: (૧૯૮૪) ૨ એસસીસી ૫૦૦; મનોહર લાલ વિ. વિનેશ આનંદ [૨૦૦૧] ૨ એસસીઆર ૧૦૩૬:(૨૦૦૧) ૫ એસસીસી ૪૦૭; રતનલાલ વિ. પ્રહલાદ જાટ [૨૦૧૭] ૮ એસસીઆર ૬૮૨:(૨૦૧૭) ૯ એસસીસી ૩૪૦; મોહમ્મદ ગિયાસુદ્દીન વિરુદ્ધ એપી રાજ્ય [૧૯૭૮] ૧ એસસીઆર ૧૫૩:(૧૯૯૭) ૩ એસસીસી ૨૮૭; રાજ્ય (દિલ્હીની એન. સી. ટી. સરકાર) વિ. પ્રેમ રાજ [૨૦૦૩] ૨ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૨૩૫:(૨૦૦૩) ૭ એસ.સી.સી. ૧૨૧; શરત ચંદ્ર રાભા વિરુદ્ધ ખગેન્દ્રનાથ નાથ [૧૯૬૧] ૨ એસ. સી. આર. ૧૩૩:એ.આઇ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૩૩૪; મૈસૂર રાજ્ય વિરુદ્ધ એચ. શ્રીનિવાસમૂર્તિ [૧૯૭૬] ૩ એસ. સી. આર. ૨૫૫:(૧૯૭૬) ૧ એસ. સી. સી. ૮૧૭; ગોપાલ વિનાયક ગોડસે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૧૯૬૧) ૩ એસ. સી. આર. ૪૪૦; પૂનમ લતા વિરુદ્ધ એમ. એલ. વાધવાન [૧૯૮૭] ૨ એસસીઆર ૧૧૨૩:(૧૯૮૭) ૩ એસ. સી. સી. ૩૪૭; રાજ્ય, પોલીસ અધિક્ષક દ્વારા, સી. બી. આઈ. વિરુદ્ધ નલિની [૧૯૯૯] ૩ એસ. સી. આર. ૧:(૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૨૫૩; એસ. પી. ચેંગલવરાય નાયડુ વિ. જગન્નાથ (મૃત) વારસદાર

[૧૯૯૩] ૩ સપ્લ દ્વારા.એસસીઆર ૪૨૨:(૧૯૯૪) ૧ એસ. સી. સી. ૧; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. પ્રભુ (૧૯૯૪) ૨એસ. સી. સી. ૪૮૧; કે. ડિ. શર્મા વિ. સ્ટીલ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ [૨૦૦૮] ૧૦ એસસીઆર ૪૫૪: (૨૦૦૮) ૧૨ એસસીસી ૪૮૧; કે. જયરામ વિ. બેંગ્લોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી ૨૦૨૧ એસસીસી ઓનલાઇન એસસી ૧૧૯૪; રામ કુમાર વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય એઆઇઆર ૨૦૨૨ એસસી ૪૭૦૫; યુ. પી. રાજ્ય વી.સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ [૧૯૯૧] ૩ એસસીઆર ૬૪:(૧૯૯૧) ૪ એસસીસી ૧૩૯; સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ v.યુ. પી. રાજ્ય [૧૯૮૯] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૬૨૩:(૧૯૯૦) ૧ એસ. સી. સી. ૧૦૯; મુકેશ કે. ત્રિપાઠી વિરુદ્ધ સિનિયર ડિવિઝનલ મેનેજર, એલ. આઈ. સી. [૨૦૦૪] ૪ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૧૨૭:(૨૦૦૪) ૮ એસ. સી. સી. ૩૮૭; અમૃત દાસ વિ. બિહાર રાજ્ય [૨૦૦૦] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૬૯:(૨૦૦૦) ૫એસ. સી. સી. ૪૮૮; કેહર સિંહ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૧૯૮૮] ૩ સપ્લીમેન્ટ.એસસીઆર ૧૧૦૨:(૧૯૮૯) ૧ એસ. સી. સી. ૨૦૪; મનસુખલાલ વિઠ્ઠલદાસ ચૌહાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૧૯૯૭] ૩ પૂરક.એસસીઆર ૭૦૫:(૧૯૯૭) ૭ એસ. સી. સી. ૬૨૨; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ બલવાન [૧૯૯૯] ૨ સપ્લિમેન્ટ.એસસીઆર ૨૧૧:(૧૯૯૯) ૭ એસસીસી ૩૫૫; હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ ભૂપ સિંહ [૨૦૦૮] ૧૭ એસસીઆર ૧૩૦૬:(૨૦૦૯) ૨ એસસીસી ૨૬૮; સ્વર્ણ સિંહ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [૧૯૯૮] ૨ એસસીઆર ૨૦૬: (૧૯૯૮) ૪ એસસીસી ૭૫; જોગિંદર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૦૧) ૮

એસસીસી ૩૦૬; શાંતિલાલ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [૨૦૦૭] ૧૦ એસસીઆર ૭૨૭:(૨૦૦૭) ૧૧ એસસીસી ૨૪૩; શરદ હિરુ કોલંબે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [૨૦૧૮] ૧૧ એસસીઆર ૭૨૦:(૨૦૧૮) ૧૮ એસસીસી ૭૧૮; શહજાદખાન મહેબુબખાન પઠાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૧૨] ૮ એસસીઆર ૧૧૭૭:(૨૦૧૩) ૧ એસસીસી ૫૭૦; સૂર્ય બખ્શ સિંહ વિરુદ્ધ યુપી રાજ્ય [૨૦૧૩] ૧૪ એસસીઆર ૪૫૨:(૨૦૧૪) ૧૪ એસ. સી. સી. ૨૨૨–ઉલ્લેખિત.

વિન્ટર વિ. યુનાઇટેડ કિંગડમ (અરજી નંબર ૬૬૦૬૯/૦૯,૧૩૦/૧૦ અને ૩૮૯૬/૧૦), (૨૦૧૬) III ઇસીએચઆર ૩૧૭; અનિસ્મિનિક વિ. વિદેશી વળતર આયોગ (૧૯૬૯) ૨ ડબલ્યુએલઆર ૧૬૩:(૧૯૬૯) ૧ તમામ ૨૦૮; બિડલ, વોર્ડન વિ. પેરોવિચ, ૨૭૪ US ૪૮૦ (૧૯૨૭)–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ટાંકવામાં આવેલા પુસ્તકો અને સામયિકો

વીટરનો બંધારણીય કાયદો; થોમસ એલ. પેંગલ, ધ લોઝ ઓફ પ્લેટો, બેઝિક બુક પબ્લિશર્સ, ૧૯૮૦; હેલ્સબરીઝ લો ઓફ ઇન્ડિયા (વહીવટી કાયદો)–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.કાયદાઓની સૂચિ દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦; ફોજદારી કાર્યરિતી સંહિતા, ૧૯૭૩

મુખ્ય શબ્દોની યાદી

બિલકિસ બાનો; નિવારણ અને સુધારણા; માફી; ઘૃણાસ્પદ ગુનાઓ; ગુજરાત રમખાણો; ગોધરા ટ્રેનની ઘટના; કોમી નફરત; સામૂહિક બળાત્કાર; હત્યા; જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણો; જેલ સલાહકાર સમિતિઓ; માફી નીતિ; અકાળ મુક્તિ; યોગ્ય સરકાર; જાહેર હિતની અરજી; તૃતીય પક્ષની અજાણી વ્યક્તિ; મૂળભૂત અધિકારો; વ્યથિત વ્યક્તિઓ; ૧૯૯૨ની દોષિત નીતિને અકાળ મુક્તિ; કેદીઓને વહેલી મુક્તિ; ન્યાયિક સમીક્ષા; દંડની ચુકવણી ન કરવા બદલ ડિફોલ્ટમાં જેલ; મનસ્વીતા; માલા ફિડેસ; વૈકલ્પિક કાનૂની ઉપાયો; વહીવટી કાયદો ; કાર્યકારી સત્તા; બંધારણીય નૈતિકતા; પુનરાવર્તનવાદ; ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ; લોકસ સ્ટેન્ડી; વહીવટી આદેશ; ન્યાયિક ઔચિત્ય; કાયદાનું શાસન; વહીવટી નિર્ણયો; માફી; માફી; માફીની સત્તાઓ; જવાબ; કેદ; પ્રત્યાવર્તન; સુનાવણીનું હસ્તાંતરણ; પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર; ૧૯૯૨ની ગુજરાત રાજ્યની માફીની નીતિ; છેતરપિંડી; તારીખની ૨૩.૦૧.૨૦૧૪ ની માફી નીતિ; દમન અને ગેરમાર્ગે દોરનારી; દમનકારી વેરી સૂચનો ખોટી; ન્યાયિક કૃત્યો; ગુણોત્તર નિર્ણય; પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ; ઉપ મૌન; પૂર્વવર્તીઓનો નિયમ; જેલ માર્ગદર્શિકા; સત્તાનો દુરુપયોગ; અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય; સજાની માફી; વેડ્સબરી સિદ્ધાંતો; બંધનકર્તા પૂર્વવર્તી; કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ; સ્વતંત્રતાનો અભાવ; સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ

માંથી કેસ ઉદ્ભવ થાય છે

ક્રિમિનલ ઓરિજિનલ જ્યુરીસ્ટિક્શનઃ રીટ પીટીશન (ક્રી.) નં.૪૯૧ ઓફ ૨૦૨૨.

(ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ)

સાથે રિટ પિટિશન (ક્રીમીનલ) નં.૩૧૯,૩૨૬,૩૫૨,૪૦૩ અને ૪૨૨ ઓફ ૨૦૨૨.

પક્ષો તરફે ઉપસ્થીત

શ્રીમતી ઈન્દિરા જયસિંહ, વરિષ્ઠ વકીલ, સુશ્રી અપર્ણા ભટ્ટ, સુશ્રી કરિશ્મા મારિયા, સુશ્રી શોભા ગુપ્તા, પ્રતીક આર. બોમ્બાર્ડે, યોગેશ યાદવ, નિઝામ પી., સુશ્રી રશ્મિ સિંહ, સુશ્રી સુમિતા હઝારિકા, સુશ્રી વૃંદા ગ્રોવર, સુશ્રી દેવિકા તુલસીની, સુશ્રી આકાશ કામરા, સૌતિક બેનર્જી, શાદન ફરાસત, સુશ્રી વારિશા ફરાસત, પારસ નાથ સિંહ, રોહિન ભટ્ટ, હર્ષિત આનંદ, અમન નકવી, સુશ્રી હ્રષિકા જૈન, સુશ્રી નતાશા મહેશ્વરી, સુશ્રી મૃગાંકા કુકરેજા, એડ.અરજદાર માટે.

તુષાર મહેતા, સોલિસિટર જનરલ, સૂર્યપ્રકાશ વી. રાજુ, એ. એસ. જી., શ્રીમતી સોનિયા માથુર, વી. ચિતામ્બરેશ, સિદ્ધાર્થ લુથરા, એસ. ગુરુ કૃષ્ણ કુમાર, સિનિયર એડ. કનુ અગ્રવાલ, સુશ્રી શ્રદ્ધા દેશમુખ, સંજય કુમાર ત્યાગી, અન્નમ

વેંકટેશ, સિદ્ધાર્થ ધર્માધિકારી, અરવિંદ કુમાર શર્મા, શ્રીમતી સ્વાતિ ઘિલ્ડિયાલ, રજત નાયર, સુશ્રી દેવયાની ભટ્ટ, યશરાજ સિંહ બુંદેલા, સિમરજીત સિંહ સલુજા, નિખિલ ચંદ્ર જયસ્વાલ, દિવિક માથુર, સુશ્રી પ્રતીક્ષા મિશ્રા, સુશ્રી રૂપક્ષી સોની, સુશ્રી પ્રેરણા ધાલ, સુરજિત સિંહ, સુશ્રી રોનિકા ટેટર, પવન શર્મા, સુશ્રી જ્યોતિ વર્મા, સુરજિત નેહરા, સત્ય રંજન સ્વૈન, વિષ્ણુ કાંત, પ્રણીત પ્રણવ, અલભ્ય ધમિજા, સુશ્રી મેઘા શર્મા, સુશ્રી આકાંક્ષા ગુપ્તા, અમિત તિવારી, શૌમેન્દુ મુખર્જી, પશુપતિ નાથ રાઝદાન, સંતોષ કુમાર, નચિકેતા જોશી, સુશ્રી રજની ગુપ્તા, સુશ્રી રજની સિંહ, શીઝાન હાશ્મી, સુશ્રી મૈત્રેયી જગત જોશી, અસ્ત વિકાસ ગુપ્તા, ઉદભવ સિંહા, અર્શ ચૌહાણ, આયુષ કૌશિક, આયુષ અગ્રવાલ, પંકજ સિંઘલ, આયુષ આનંદ, સુશ્રી આકાંક્ષા તોમર, સુશ્રી અંકિતા ચૌધરી, સંતોષ કુમાર, અમિત શર્મા, શ્રેયસ બાલાજી, વૈભવ દ્વિવેદી, સંદીપ સિંહ, રાજન કે. ચૌરસિયા, રાજીવ રંજન, સુશ્રી સ્નેહલતા મિશ્રા, સુશ્રી અંકિતા શર્મા, આદર્શ પાંડે, ઋષિ મલ્હોત્રા, વિશાલ અરુણ, સુશીલ કુમાર દુબે, સંતોષ કુમાર, સયોજ મોહન દાસ એમ., ભાસ્કર ગૌતમ, મૃણાલ ગોપાલ એલ્કર, સૌરભ સિંહ, સુશ્રી આરુષિ ગુપ્તા, દિવ્યાંશ સિંહ, હીરા સિંહ રાવત, શિવ કુમાર વત્સ, શૈલજા શર્મા, સુશ્રી રિંકી સિંહ, સંદીપ સિંહ, પ્રશાંત પદ્મનાભન, એડ.સામાવાળા માટે.

સુપ્રીમ કોર્ટનો ચુકાદો/આદેશ

ચુકાદો

નાગરત્ના, ન્યાયમુર્તિ

સામગ્રીનું કોષ્ટક

ક્રમ	વિગતો	પાન નંબર (ઓ).
૧	પ્રસ્તાવના	
૨	રિટ અરજદારોની વિગતો	
૩	હકીકતલક્ષી પૃષ્ઠભૂમિ	
૪	ગુજરાત રાજ્યનું કાઉન્ટર એફિડેવિટ	
૫	રજુઆતો	
૬	દલીલો જવાબ આપો	
૭	વિચારણા માટેના મુદ્દાઓ	
	(એ) રીઃપોઇન્ટ નંબર ૧:શું અરજી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં પીડિતોમાંથી એક નં.૪૯૧ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ ૨૦૨૨ જાળવવા યોગ્ય?	
	(બી) રીઃપોઇન્ટ નંબર ૨:શું રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે જાહેર હિતની અરજી (પી. આઈ. એલ.) તારીખના માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ જાળવી શકાય છે?	
	(સી) રીઃપોઇન્ટ નંબર ૩:શું સરકાર ગુજરાત રાજ્ય પાસ થવા માટે સક્ષમ હતું માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો?	
	(ડી) રીઃપોઇન્ટ નંબર ૪:શું વાદગ્રસ્ત આદેશો સામાવાળા દ્વારા પસાર કરાયેલ માફી–રાજ્ય ગુજરાત તરફથી સામાવાળા ની તરફેણમાં નં.૩ થી ૧૩ કાયદાનું પાલન થાય છે?	
	(i) સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨):નો અભિપ્રાય દોષિત ઠેરવતી અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશ	
	((ii) દંડની ચૂકમાં સજા	
	(ઇ) તારણોનો સારાંશ	
	(એફ) રીઃપોઇન્ટ નંબર ૫:કેવો ઓર્ડર?	

૮.	નિષ્કર્ષ	

પ્રસ્તાવના:

ગ્રીક ફિલોસોફર તેમના ગ્રંથ, ધ લોઝમાં, ભારપૂર્વક જણાવે છે કે સજા લાદવામાં આવે છે, બદલો લેવા માટે નહીં, જે કરવામાં આવે છે તે પૂર્વવત્ કરી શકાતું નથી, પરંતુ નિવારણ અને સુધારણા માટે (થોમસ એલ. પેંગલ, ધ લોઝ ઓફ પ્લેટો, બેઝિક બુક પબ્લિશર્સ, ૧૯૮૦).તેમના ગ્રંથમાં, પ્લેટો તર્ક આપે છે કે કાયદો આપનાર, જ્યાં સુધી તે કરી શકે ત્યાં સુધી, ડૉક્ટરનું અનુકરણ કરવું જોઈએ જે તેની દવાનો ઉપયોગ માત્ર પીડાને ધ્યાનમાં રાખીને નહીં, પરંતુ દર્દીને સારું કરવા માટે કરે છે.સજાનો આ ઉપચારાત્મક સિદ્ધાંત સજાને દવા સાથે સરખાવે છે, જેને સજા આપવામાં આવી રહી છે તેના સારા માટે આપવામાં આવે છે (ટ્રેવર ન્યાયમુર્તિ સોન્ડર્સ, પ્લેટોના દંડ સંહિતામાં:પરંપરા, વિવાદ અને ગ્રીક પેનોલોજીમાં સુધારા, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, ૧૯૯૧).

આમ, જો કોઈ ગુનેગારને સાજો કરી શકાય છે, તો તેને શિક્ષણ અને અન્ય યોગ્ય કળાઓ દ્વારા સુધારવો જોઈએ, અને પછી વધુ સારા નાગરિક તરીકે અને રાજ્ય માટે ઓછા બોજ તરીકે મુક્ત કરવો જોઈએ.આ ધારણા માફીની નીતિના કેન્દ્રમાં છે.વધુમાં, તેમાં સ્પર્ધાત્મક હિતો પણ સામેલ છે–પીડિત અને પીડિતના પરિવારના ન્યાયના અધિકારો વિરુદ્ધ દોષિતના માફી અથવા સુધારણા માટે

તેની સજામાં ઘટાડો કરીને બીજી તકનો દાવો.

વર્ષોથી, આ અદાલતે શરૂઆતમાં પહેલાને વધુ મહત્વ આપ્યું છે અને બાદમાં શંકા વ્યક્ત કરી છે, ખાસ કરીને જો પ્રશ્નમાં રહેલો ગુનો ઘોર છે.આ લાગણી મારુ રામ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, એ. આઈ. આર. ૧૯૮૦ એસ. સી. ૨૧૪૭ ("મારુ રામ") માં ન્યાયમુર્તિ ફઝલ અલીના નીચેના અવલોકનો પરથી મેળવી શકાય છે:

> "૭૭. ... એ વાત સાચી છે કે સજાને સુધારણાનો રંગ આપવાનો આધુનિક વલણ હોવાનું જણાય છે જેથી ગુનેગારને જેલમાં કેદ કરવાને બદલે તેના સુધારા પર ભાર મૂકવામાં આવે, જે એક આદર્શ ઉદ્દેશ છે.તે જ સમયે, એવું ન કહી શકાય કે આવા ઉદ્દેશને જરૂરી સુવિધાઓ, જરૂરી શિક્ષણ અને યોગ્ય વાતાવરણ એકત્ર કર્યા વિના પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી, જે ગુનેગારમાં પસ્તાવો અને તપશ્ચર્યાની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે બનાવવું જોઈએ જેથી તે આવી માનસિક અથવા મનોવૈજ્ઞાનિક ક્રાંતિમાંથી પસાર થઈ શકે કે જેથી તેને માનવ જીવન સાથે રમવાના પરિણામોનો અહેસાસ થાય.આજની દુનિયામાં અને ખાસ કરીને આપણા દેશમાં, આ આદર્શ હજી હાંસલ થવાનો બાકી છે અને હકીકતમાં, આપણા તમામ પ્રયાસોથી આપણને આ પવિત્ર લક્ષ્ય સુધી પહોંચવામાં લાંબો સમય લાગશે.

XXX XXX XXX

૭૯. તેથી પ્રશ્ન એ છે કે શું દેશે પવિત્ર આશા અથવા ઈચ્છાધારી વિચારમાં ઘોર ગુનાઓ કરનારા ગુનેગારોના હાથે નિર્દોષ જીવન ગુમાવવાનું જોખમ લેવું જોઈએ કે એક કે બીજા દિવસે ગુનેગાર, ભલે તે ગમે તેટલો ખતરનાક અથવા કઠોર હોય, તે પોતાને સુધારી લેશે.વાલ્મિકીઓ દરરોજ જન્મતા નથી અને પ્રવર્તમાન સામાજિક અને આર્થિક વાતાવરણ સાથે આપણી હાલની પેઢી દિવસે દિવસે વાલ્મિકીઓ પેદા કરશે તેવી અપેક્ષા રાખવી એ અશક્યની આશા છે."

એક સ્ત્રી સમાજમાં ગમે તેટલી ઊંચી કે નીચી ગણવામાં આવે અથવા તેણી જે પણ ધર્મનું પાલન કરે અથવા કોઈપણ પંથની હોય તે આદરને પાત્ર છે.શું મહિલાઓ સામેના ઘોર ગુનાઓ, અન્ય બાબતોની સાથે, દોષિતોને તેમની સજામાં ઘટાડો કરીને અને તેમને સ્વતંત્રતા આપીને માફીની મંજૂરી આપી શકે છે?આ એવા મુદ્દાઓ છે જે આ રિટ અરજીઓમાં ઉદ્ભવે છે.

ઉપરોક્ત દાર્શનિક પ્રસ્તાવના સાથે, અમે આ રિટ અરજીઓ પર વિચારણા કરવા આગળ વધીએ છીએ, બંને જાળવણીક્ષમતા તેમજ યોગ્યતા પર સંપૂર્ણપણે કાયદાકીય દ્રષ્ટિકોણથી.

રિટ અરજદારોની વિગતોઃ

૨. આ રિટ અરજીઓ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશો પર આક્ષેપ કરીને દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં ૧૩ થી સામાવાળા નં.૩ ને માફી અને વહેલી મુક્તિ આપવામાં આવી છે. ૨૦૨૨ ની નં.૪૯૧ (જે અરજીને મુખ્ય અરજી ગણવામાં આવશે), જે તમામ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, ૨૮.૦૨.૨૦૦૨ પર ગુજરાતમાં મોટા પાયે રમખાણો દરમિયાન ઘોર ગુનાઓ કરવા બદલ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને તેના થોડા દિવસો પછી જે ૨૭.૦૨.૨૦૦૨ પર ગુજરાત રાજ્યના ગોધરામાં ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી થયું હતું.

૨.૧.આ વિચિત્ર અને પૈશાચિક અપરાધ સાંપ્રદાયિક નફરતથી પ્રેરિત હતો અને તેના પરિણામે અન્ય ઘણા લોકો સહિત બાર દોષિતોએ રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર પર નિર્દયતાથી સામૂહિક બળાત્કાર ગુજાર્યો હતો. ૨૦૨૨ ની નં.૪૯૧, એટલે કે, બિલકિસ યાકુબ રસૂલ, જે તે સમયે ગર્ભવતી હતી.વધુમાં, અરજદારની માતા પર સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યા કરવામાં આવી હતી, તેના પિતરાઇ ભાઇ કે જેણે હમણાં જ બાળકને જન્મ આપ્યો હતો તેની પણ સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યા કરવામાં આવી હતી.અરજદારના પિતરાઈ ભાઈના બે દિવસના શિશુ સહિત આઠ સગીરની પણ હત્યા કરવામાં આવી હતી.અરજદારની ત્રણ વર્ષની પુત્રીની પથ્થર પર માથું તોડી હત્યા કરવામાં આવી હતી, તેના બે

સગીર ભાઈઓ, બે સગીર બહેનો, તેના કૂફા, કૂપી, મામા (અનુક્રમે કાકા, કાકી અને કાકા) અને ત્રણ પિતરાઈ ભાઈઓની હત્યા કરવામાં આવી હતી.

૨.૨.જ્યારે આખરે, પોલીસ કર્મચારીઓ સહિત ગુનાના ગુનેગારોને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા અને સજા ફટકારવામાં આવી, ત્યારે અરજદાર, જે એકવીસ વર્ષની હતી અને તે સમયે ગર્ભવતી હતી, તેણે આ પૈશાચિક અને ક્રૂર હુમલામાં તેના પરિવારના તમામ સભ્યો ગુમાવ્યા હતા, તેણે ફરી એકવાર આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો છે અને સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી આપવામાં આવેલી સામૂહિક માફીને પડકારતા ન્યાયની માંગ કરી છે.બિલકિસ યાકુબ રસૂલે અહીં ઉપર વર્ણવેલા ઘોર ગુનાઓનો કમનસીબ ભોગ બનેલા હોવાથી, ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ વર્તમાન રિટ પિટિશન દાખલ કરી છે, જેમાં ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરવા માટે રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા ૨૦૦૮ ના સેશન્સ કેસ નં.૬૩૮, મુંબઈ (પ્રતિવાદી નં.૩ થી ૧૩ અહીં) ના દોષિતો, જેમની દોષિતતાને બોમ્બે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ આ કોર્ટ દ્વારા અકાળે મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

૨.૩. રીટ પીટીશન (ક્રી.) વર્ષ ૨૦૨૨ની નં.૩૫૨ શીર્ષક ડૉ. મીરાન ચઢ્ઢા બોરવણકર વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્યને એક ભૂતપૂર્વ મહિલા પોલીસ અધિકારી, ભારતીય વિદેશ સેવામાં સેવા આપી ચૂકેલી એક મહિલા અમલદાર અને એક

શૈક્ષણિક દ્વારા પસંદ કરવામાં આવી છે, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફી આદેશોને રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે.અરજદારોએ રિટ પિટિશન દ્વારા ફરજિયાત સ્વરૂપની રિટ અથવા આદેશની પણ માંગ કરી છે જેમાં નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે રાજ્યોએ જેલ સલાહકાર સમિતિઓમાં બહુમતીવાદી રચના કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ, જે આપણા સમાજના વિવિધ સ્વરૂપનું પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

૨.૪.રીટ પીટીશન (ક્રી.) ૨૦૨૨ની નં.૩૧૯ શીર્ષક સુભાષિની અલી વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય આ બેચમાં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓમાંની પ્રથમ હોવાથી, ભૂતપૂર્વ સાંસદ અને હાલમાં ઓલ ઇન્ડિયા ડેમોક્રેટિક વિમેન્સ એસોસિએશનના ઉપાધ્યક્ષ સુભાષિની અલી, એક સ્વતંત્ર પત્રકાર રેવતી લૌલ અને લખનૌ યુનિવર્સિટીના ભૂતપૂર્વ વાઇસ ચાન્સેલર રૂપ રેખા વર્મા દ્વારા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ પસંદ કરવામાં આવી છે.

૨.૫. રીટ પીટીશન (ક્રી.) પશ્ચિમ બંગાળના કૃષ્ણાનગર મતવિસ્તારના સંસદ સભ્ય મહુઆ મોઇત્રાએ ૨૦૨૨ના નં.૩૨૬ શીર્ષક મહુઆ મોઇત્રા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્યને પસંદ કર્યું છે, જેમાં તેમણે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરીને રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવાની માંગ કરી છે.ઉપરોક્ત રિટ પિટિશનમાં અરજદારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા માફી આપવા માટે માર્ગદર્શિકા ઘડવા અને હાલની માર્ગદર્શિકાના ન્યાયી અમલીકરણની પણ માંગ કરી છે જેથી માફી

આપવામાં વિવેકબુદ્ધિની કવાયતને દિશા આપી શકાય અને જો હાલના વૈધાનિક માળખાની તપાસ પર જરૂરી જણાય તો આવા વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ અટકાવી શકાય.

૨.૬.રીટ પીટીશન (ક્રી.) રાષ્ટ્રીય ભારતીય મહિલા સંઘ (એન. એફ. આઈ. ડબલ્યુ.) વિરુદ્ધ શીર્ષક ધરાવતું વર્ષ ૨૦૨૨નું ગુજરાત રાજ્ય એ રાષ્ટ્રીય ભારતીય મહિલા સંઘ (એન. એફ. આઈ. ડબલ્યુ.) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, જે મહિલા કેન્દ્રિત સંસ્થા છે, જેની સ્થાપના મહિલા અધિકારો સુરક્ષિત કરવાના હેતુથી કરવામાં આવી હતી, જેમાં ગુજરાત સરકારના સક્ષમ અધિકારી દ્વારા સામાવાળા આપવામાં આવેલી માફીને રદ કરવા અને પ્રતિવાદીની ફરીથી ધરપકડ કરવા માટે આદેશના સ્વરૂપમાં યોગ્ય નિર્દેશો માંગવામાં આવ્યા છે. અહીં ૧૩ સુધી.

૨.૭. રીટ પીટીશન (ક્રી.) ૨૦૨૨ની નં.૪૨૨ શીર્ષક 'અસ્મા શફીક શેખ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય' વ્યવસાયે વકીલ અને સામાજિક કાર્યકર્તા અસ્મા શફીક શેખ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરીને રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે.

૨.૮. રિટ પિટિશન તરીકે (ક્રી.) પીડિતોમાંથી એક, બિલકિસ યાકુબ રસૂલ દ્વારા ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં સુવિધા માટે, તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ, વિગતો તેમજ પક્ષકારોની સ્થિતિ રિટ પિટિશન (ક્રી.) ના સંદર્ભમાં હશે, તે માટે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે. ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧.વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિઃ

૩. જે વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિમાં આ રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે તે એ છે કે ઉપરોક્ત કમનસીબ અને ગંભીર ઘટનાને પગલે, ૦૪.૦૩.૨૦૦૨ પર અજાણ્યા આરોપી સામે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (ટૂંકમાં "એફ. આઈ. આર".) નોંધવામાં આવ્યો હતો.તપાસ એજન્સીએ એક ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કર્યો હતો જેમાં જણાવ્યું હતું કે આરોપી શોધી શકાયો નથી અને ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ૨૫.૦૩.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા ઉપરોક્ત ક્લોઝર રિપોર્ટ સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો.સમાપન અહેવાલને અરજદાર–પીડિત–બિલકિસ યાકુબ રસૂલે આ અદાલત સમક્ષ રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં પડકાર્યો હતો. ૨૦૦૩નો નં.૧૧૮. આ અદાલતે કેસ ફરીથી ખોલવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો અને તેની તપાસ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (ટૂંકમાં "સીબીઆઈ") ને ટ્રાન્સફર કરી હતી.

૩.૧.સીબીઆઈએ નવી તપાસ શરૂ કરી અને ગુનાના આરોપી વીસ વ્યક્તિઓ સામે ૧૯.૦૪.૨૦૦૪ પર આરોપપત્ર રજૂ કર્યું.બાર વ્યક્તિઓ, છ પોલીસ

કર્મચારીઓ અને બે ડોકટરો સામે સામૂહિક બળાત્કાર, હત્યા અને સમાન હેતુથી ઘાતક હથિયારોથી સજ્જ રમખાણોના આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા.

૩.૨.અરજદાર–પીડિતાએ ટ્રાન્સફર પિટિશન (ક્રી.) દાખલ કરીને આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૨૦૦૪નો નં.૧૯૨, ગુજરાત રાજ્યમાંથી તટસ્થ સ્થળે ટ્રાયલ ટ્રાન્સફર કરવાની માંગ કરે છે.ટ્રાન્સફર પિટિશનમાં આ કોર્ટ (ક્રી.) ૨૦૦૪ ના નં.૧૯૨, તારીખ ૦૬.૦૮.૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા, કેસની વિચિત્ર હકીકતો અને સંજોગોમાં, ૨૦૦૪ ના સેશન્સ કેસ નં.૧૬૧ ને વિદ્વત એડિશનલ સેશન્સ જજ, દાહોદ, અમદાવાદ સમક્ષ પેન્ડિંગ મુકદ્દમા અને નિકાલ માટે મુંબઈની સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવાનું યોગ્ય માન્યું.ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ ની કલમ ૧૪૩,૧૪૭,૩૦૨,૩૭૬ (૨) (ઇ) અને (જી) (ત્યારબાદ ટૂંકાણ માટે "આઈપીસી" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) હેઠળ ગુનાઓ કરવા બદલ અગિયાર દોષિતો સામે અન્ય લોકો વચ્ચે ૧૩.૦૧.૨૦૦૫ પર આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા.

૩.૩.ગ્રેટર મુંબઈના વિશેષ ન્યાયાધીશે ૨૦૦૪ના સેશન્સ કેસ નં.૬૩૪ ના ચુકાદા દ્વારા અગિયાર આરોપીઓને દોષી ઠેરવ્યા હતા અને અન્ય બાબતોની સાથે, અરજદારની માતાની સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યા; તેના પિતરાઇ ભાઇ શમીમની સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યા; અરજદારની સાડા ત્રણ વર્ષની પુત્રી સહિત વધુ બાર પીડિતોની હત્યા, રમખાણો વગેરે ગુનાઓ માટે તેમને આજીવન

કેદની સજા સંભળાવી હતી. અને એક પોલીસ કર્મચારીએ જાણીજોઈને ખોટી રીતે એફ. આઈ. આર. નોંધવા બદલ.જોકે, ટ્રાયલ કોર્ટે બાકીના પાંચ પોલીસ કર્મચારીઓ અને બે ડોકટરોને નિર્દોષ જાહેર કર્યા હતા, જેમની સામે ગંભીર આરોપો હતા.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ અહીં ચૌદ લોકોની હત્યા માટે આઈપીસીની કલમ ૧૪૩,૧૪૭,૧૪૮,૩૦૨ આર/ડબલ્યુ ૧૪૯ હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા; કલમ ૩૭૬ (૨) (ઈ) અને (જી) અરજદાર–પીડિતા પર સામૂહિક બળાત્કાર કરવા માટે; કલમ ૩૭૬ (૨) (જી) અન્ય મહિલાઓ પર સામૂહિક બળાત્કાર કરવા માટે.પોલીસ અધિકારી સોમાભાઈ ગોરીને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૨૧૭ અને ૨૧૮ હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.

૩.૪.૦૫.૦૮.૨૦૧૩ પર, બોમ્બે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે ૨૦૧૩ની ક્રિમિનલ રિટ પિટિશન નં.૩૦૫ માં રમેશ રૂપાભાઈ ચંદના વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય શીર્ષક ધરાવતો આદેશ પસાર કર્યો હતો, જેમાં સામાવાળા નં.૧૩ દ્વારા પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં જણાવ્યું હતું કે જ્યાં સુનાવણી એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવી છે અને આવી સુનાવણી પૂર્ણ થઈ છે અને કેદીને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે, ત્યાં કેદીને તેના રાજ્યની જેલમાં સ્થાનાંતરિત કરવો જોઈએ.

૩.૫.૨૧.૦૧.૨૦૦૮ તારીખના ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા સામે, દોષિત ઠેરવવામાં આવેલી વ્યક્તિઓ તેમજ રાજ્યએ બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ ફોજદારી અપીલ દાખલ કરી હતી.જ્યારે દોષિતોએ તેમની દોષિતતાને પડકારતી ફોજદારી અપીલ દાખલ કરી હતી, ત્યારે રાજ્યએ પોલીસ અધિકારીઓ અને ડોકટરોને નિર્દોષ જાહેર કરવાના ચુકાદા સામે ફોજદારી અપીલ દાખલ કરી હતી. બોમ્બે હાઈકોર્ટની શ્રીમતી મૃદુલા ભટકર અને શ્રીમતી વી. કે. તાહિલરમાની, જે. જે. ની બનેલી ખંડપીઠે ૨૦૦૯ની ફોજદારી અપીલ આઈડી૧,૪૮૭,૨૦૧૦,૧૯૪ અને ૨૭૧,૨૦૧૧ના જસવંતભાઈ ચતુર્ભાઈ નાઇ વિરુદ્ધ ના શીર્ષક હેઠળના ચુકાદા દ્વારા જીવલેણ હથિયારોથી સજ્જ રમખાણો, સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યાના ગુનામાં આરોપી અગિયાર વ્યક્તિઓની દોષિતતાને સમર્થન આપ્યું હતું. ગુજરાત રાજ્ય.ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નિર્દોષ જાહેર કરાયેલા પાંચ પોલીસ અધિકારીઓ અને બે ડોકટરોને પણ હાઈકોર્ટ દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા.ઉચ્ચ અદાલત એવું પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે ગુજરાત પોલીસ દ્વારા કરવામાં આવેલી તપાસ યોગ્ય નહોતી અને ગુજરાત પોલીસે શરૂઆતથી એટલે કે એફ. આઈ. આર. નોંધાવવાના દિવસથી જ ખોટી દિશામાં તપાસ હાથ ધરી હતી. કે તપાસ માત્ર અસંતોષકારક જ નહોતી પરંતુ તેમાં ગુનેગારોને બચાવવા માટે અપ્રમાણિક પગલાં પણ લેવામાં આવ્યા હતા.વધુમાં એવું જોવા મળ્યું હતું કે અગાઉની તપાસમાં આ કેસમાં ખલનાયકની ભૂમિકા ભજવવામાં આવી હતી.ઉચ્ચ અદાલત પુરાવાઓની તપાસ કરતી વખતે એ પણ નોંધ્યું હતું કે "સત્ય અને જૂઠાણાને એવી રીતે ભેળવી દેવામાં આવે છે કે તપાસના દરેક તબક્કે સત્ય

ઇરાદાપૂર્વકની ઢીલ, ભૂલો, વિરોધાભાસ અને જૂઠાણાના સ્તરો હેઠળ છુપાયેલું હોય છે અને સત્યનો પર્દાફાશ કરવો જરૂરી છે".

૩.૬.તમામ દોષિત વ્યક્તિઓએ હાઈકોર્ટના ચુકાદા સામે વિશેષ રજા અરજીઓ દાખલ કરી હતી.આ અદાલતે એસ. એલ. પી. (ક્રી.) માં <આઇ. ડી. ૧> તારીખનો આદેશ પસાર કર્યો હતો. નં.૪૨૯૦/૨૦૧૭,૪૭૦૫/૨૦૧૭ અને ૪૭૧૬/૨૦૧૭ અને ૨૦.૧૧.૨૦૧૭ તારીખના આદેશ દ્વારા એસ.એલ.પી. (ક્રી.) માં પસાર કરવામાં આવે છે. નં.૭૮૩૧/૨૦૧૭ એ દોષિતો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી વિશેષ રજા અરજીઓને ફગાવી દીધી હતી અને ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા આપવામાં આવેલા તારણો તેમજ આપવામાં આવેલી સજાને સમર્થન આપ્યું હતું.

૩.૭.તે નોંધપાત્ર છે કે અરજદાર–પીડિતાએ ૨૦૧૯ની ફોજદારી અપીલ નં.૭૨૭–૭૩૩ દ્વારા આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો અને તેના પરીક્ષણો માટે ન્યાયી અને પર્યાપ્ત વળતરની માંગ કરી હતી.આ અદાલતે ૨૩.૦૪.૨૦૧૯ ના આદેશમાં અવલોકન કર્યું હતું કે અરજદાર ગોધરા ટ્રેન સળગાવ્યા પછી થયેલા રમખાણોનો ભોગ બન્યો છે.આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે અરજદારના કેસને અલગ રીતે ઉકેલવો પડ્યો હતો કારણ કે તેણીએ જે નુકસાન સહન કર્યું છે તે સામાન્ય કેસ કરતાં વધી ગયું છે.હિંસાના ભયાનક અને ભયાનક કૃત્યોએ અરજદારના મન પર એક અમિટ છાપ છોડી છે, જે તેને પીડા અને અપંગ બનાવવાનું ચાલુ

રાખશે.તેથી આ અદાલતે રાજ્ય સરકારને રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦–(રૂપિયા પચાસ લાખ) બે અઠવાડિયાની અંદર અરજદારને એ નોંધ્યું હતું કે અરજદારને એક વિચરતી અને અનાથનું જીવન જીવવા માટે દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે તેના પરિવારના સભ્યોને ગુમાવીને ભાગ્યે જ એનજીઓની ચેરિટી પર પોતાને ટકાવી રાખી રહી હતી.

૩.૮.તેમની સજાના ૧૪ વર્ષ ૫ મહિના અને ૬ દિવસ પસાર કર્યા પછી, સામાવાળા નંબર ૩, એટલે કે રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ ૨૦૧૯ની ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન નં.૪૫૭૩ દાખલ કરી હતી, જેમાં ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૩૩ અને ૪૩૩એ (હવે પછી, ટૂંકાણ માટે "સીઆરપીસી") હેઠળ અકાળ મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર ન કરવાને પડકારવામાં આવ્યો હતો.ઉચ્ચ અદાલત રજુઆતો ધ્યાનમાં લીધા પછી અવલોકન કર્યું હતું કે અહીં સામાવાળા નંબર ૩ પર મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો, તેથી, કલમ ૪૩૨ (૭) મુજબ, સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ અને ૪૩૩ ના હેતુ માટે 'યોગ્ય સરકાર' મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે.ઉચ્ચ અદાલત ભારત સંઘ વિરુદ્ધ માં આ અદાલતના આદેશ પર આધાર રાખ્યો હતો. વી. શ્રીહરણ, (૨૦૧૬) ૭ એસ. સી. સી. ૧ ("વી. શ્રીહરણ") અને તારીખ <આઇ. ડી. ૧> ના આદેશ દ્વારા તેમાં અરજદારને (અહીં પ્રતિવાદી નંબર ૩) મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં તેનો ઉપાય આગળ વધારવા માટે નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૩.૯.ત્યારબાદ સામાવાળા નંબર ૩એ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના ગૃહ વિભાગના સચિવ સમક્ષ સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ અને ૪૩૩એ હેઠળ અકાળ મુક્તિની માંગ કરતી અરજી દાખલ કરી હતી. સામાવાળા નંબર ૩ એ ખાસ કરીને ગુજરાત હાઈકોર્ટના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશ પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં દોષિતને અકાળ મુક્તિની માંગ માટે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યનો સંપર્ક કરવાની સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી હતી.

૩.૧૦.આ કેસની તપાસ અને સી. બી. આઈ. દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોવાથી, અકાળ મુક્તિ માટેની અરજી પર ઉપરોક્ત એજન્સીનો અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો હતો.સી. બી. આઈ. એ તેની તારીખ ૧૪.૦૮.૨૦૧૯ નો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં એવી ભલામણ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નંબર ૩એ તેની સજા સંપૂર્ણ રીતે ભોગવવી જોઈએ અને તેને કોઈ નરમાઈ આપવી જોઈએ નહીં.સી. બી. આઈ. એ રજૂઆત કરી હતી કે સામાવાળા નંબર ૩ એ ઘોર ગુનામાં સક્રિયપણે ભાગ લીધો હતો અને તેના અને અન્ય લોકો દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ ગંભીર પ્રકૃતિના હતા અને તેથી, તેને માફી આપવી જોઈએ નહીં અથવા સજા સસ્પેન્ડ અથવા માફ કરવી જોઈએ નહીં.

૩.૧૧.વધુમાં, ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ પર, મુંબઈની વિશેષ સીબીઆઈ અદાલતે પણ નકારાત્મક અહેવાલ આપ્યો હતો અને ગુનાની ગંભીરતાના આધારે સામાવાળા નંબર ૩ ને અકાળે મુક્ત કરવાની વિનંતી પર વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.એવું

અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ સંબંધિત રાજ્ય નીતિની શ્રેણી ૫ (બી) માં આવે છે અને અત્યંત ગંભીર છે, તેથી સામાવાળા નંબર ૩ ને માફી આપવી અયોગ્ય રહેશે.

૩.૧૨.તેવી જ રીતે, ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ પર, પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદએ કલેક્ટર અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદને સુપરત કરેલા તેમના અહેવાલમાં સામાવાળા નંબર ૩ની પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ સામે આ આધાર પર નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે જો સામાવાળા નંબર ૩ને અકાળે મુક્ત કરવામાં આવે તો પીડિતા અને તેના પરિવારના સભ્યો તેમની સામે ગંભીર ગુનાઓની આશંકા રાખે છે.કલેક્ટર અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદની કચેરીએ ૧૯.૦૨.૨૦૨૦ પર પણ પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદના ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ તારીખના અભિપ્રાય પર આધાર રાખીને સામાવાળા નંબર ૩ની પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિની વિરુદ્ધ અભિપ્રાય આપ્યો હતો.૩.૧૩.સામાવાળા નંબર ૩ એ ફરીથી ૨૦૧૯ ની ક્રિમિનલ એપ્લિકેશન નં.૪૫૭૩ માં ૨૦૧૯ ની ક્રિમિનલ વિવિધ અરજી નંબર ૧ દ્વારા ગુજરાત હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો, જેમાં સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીની માંગ કરવામાં આવી હતી. ઉચ્ચ અદાલત ૧૩.૦૩.૨૦૨૦ તારીખના આદેશ દ્વારા સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી અરજીને ચોક્કસ નિરીક્ષણ સાથે નકારી કાઢી હતી કે કલમ ૪૩૨ (૭) (બી) હેઠળ માફીની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે યોગ્ય સરકાર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે, ગુજરાત રાજ્ય નહીં.ઉપરોક્ત આદેશમાં વધુમાં નોંધવામાં

આવ્યું હતું કે સામાવાળા નંબર ૩ ના વકીલે એ જ રાહત માટે બોમ્બે હાઈકોર્ટમાં જવા માટે કોર્ટની પરવાનગી માંગી હતી અને તેથી અરજીનો નિકાલ ઉપરોક્ત શરતોમાં તેમાં રિટ અરજદારને સ્વતંત્રતા સાથે કરવામાં આવ્યો હતો.એ નોંધવું યોગ્ય છે કે આ આદેશ હજુ પણ અમલમાં છે કારણ કે તેને ન તો પડકારવામાં આવ્યો છે કે ન તો પાછા બોલાવવામાં આવ્યો છે કે ન તો કાયદા અનુસાર અલગ રાખવામાં આવ્યો છે.

૩.૧૪. તા. ના રોજ ગુજરાત રાજ્યની જેલ સલાહકાર સમિતિની બેઠક યોજાઈ હતી જેમાં ચાર સામાજિક કાર્યકર્તાઓ હતા; રાજ્ય વિધાનસભાના બે સભ્યો; પોલીસ અધિક્ષક, ગોધરા; જિલ્લા અને સત્ર ન્યાયાધીશ, ગોધરા; સચિવ, જેલ સલાહકાર સમિતિ અને અધીક્ષક, ગોધરા સબ–જેલ અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, ગોધરા (જેલ સલાહકાર સમિતિ, ગોધરા સબ–જેલના અધ્યક્ષ).

૩.૧૫ સેશન્સ જજ, ગોધરા, જે જેલ સલાહકાર સમિતિના દસ સભ્યોમાંથી એક છે, તેમણે કેસના દસ્તાવેજો જોયા પછી અવલોકન કર્યું હતું કે દોષિત, સામાવાળા નંબર ૩, ને સંવેદનશીલ કેસમાં આજીવન કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને જો તેને અકાળે મુક્ત કરવામાં આવ્યો હોત, તો તે સમાજ પર પ્રતિકૂળ અસર પેદા કરી શકે છે અને શાંતિ ભંગ થવાની સંભાવના છે.સમિતિના અન્ય સભ્યોએ સામાવાળા નંબર ૩ ને માફી આપવાની ભલામણ કરી હતી,

કારણ કે તેણે પંદર વર્ષની કેદની સજા પૂર્ણ કરી હતી અને જેલમાં તેનું વર્તન સારું હતું.

૩.૧૬.એડીશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, જેલ એન્ડ કરેક્શનલ એડમિનિસ્ટ્રેશન, ગુજરાત રાજ્યએ એડીશનલ ચીફ સેક્રેટરી, ગૃહ વિભાગ, ગુજરાતને લખેલા તેમના પત્ર દ્વારા જેલ સલાહકાર સમિતિ દ્વારા આપવામાં આવેલા અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લીધા પછી, પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ; સીબીઆઈ; સ્પેશિયલ સીબીઆઈ કોર્ટ, મુંબઈ અને ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદ દ્વારા આપવામાં આવેલા અભિપ્રાય સાથે સંમત થયા હતા અને દોષિત–સામાવાળા નંબર ૩ ને અકાળે મુક્ત કરવાની ભલામણ કરી ન હતી.

૩.૧૭.વચગાળામાં, બાકીના દોષિતો, સામાવાળા નં.૪ થી ૧૩એ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ના મહિનામાં અલગ–અલગ તારીખો પર ગોધરા સબ–જેલના અધીક્ષકને માફી માટે અરજી કરી હતી.આ સંબંધમાં સીબીઆઈનો અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો હતો અને નકારાત્મક અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો, તેવી જ રીતે ગ્રેટર મુંબઈના વિશેષ ન્યાયાધીશ (સીબીઆઈ) દ્વારા પણ નકારાત્મક અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો.તારીખ ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ ના એક સામાન્ય અભિપ્રાય દ્વારા, વિશેષ ન્યાયાધીશ (સીબીઆઈ), ગ્રેટર મુંબઈએ જણાવ્યું હતું કે તમામ આરોપીઓનો કેસ મુંબઈમાં એટલે કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ચલાવવામાં આવ્યો હતો અને તેમને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, તેથી ગૃહ વિભાગ, મહારાષ્ટ્ર સરકાર

દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ સરકારી ઠરાવ તેમને લાગુ પડશે.વિશેષ ન્યાયાધીશે મહારાષ્ટ્ર સરકાર દ્વારા ૧૬.૧૧.૧૯૭૮ અને ૧૧.૦૫.૧૯૯૨ પર બહાર પાડવામાં આવેલી માર્ગદર્શિકા અને સરકારી ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ (નીતિ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮) નો અભ્યાસ કર્યા પછી અવલોકન કર્યું હતું કે ઉપરોક્ત ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ લાગુ થશે કારણ કે તેણે અગાઉના તમામ આદેશો અને માર્ગદર્શિકાઓનું સ્થાન લીધું હતું અને આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારોને સામાન્ય રીતે લાગુ પડ્યો હોત.વિશેષ ન્યાયાધીશે વધુમાં નોંધ્યું હતું કે ઉપર ઉલ્લેખિત દોષિતોનો કેસ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ ની નીતિની શ્રેણી ૨ (સી), ૨ (ડી) અને ૪ (ડી) હેઠળ આવશે, જે મુજબ કેદની લઘુતમ અવધિ ૨૮ વર્ષ (શ્રેણી ૨ (ડી)) છે.જો કે, દાહોદના પોલીસ અધિક્ષકે સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી અકાળે મુક્ત કરવાના સંદર્ભમાં સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો.તેમના અભિપ્રાયને કલેક્ટર અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદ દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.

૩.૧૮.ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, જ્યારે વિવિધ તબક્કે વિવિધ પગલાંઓ ચાલી રહ્યા હતા, ત્યારે ગુપ્ત રીતે એક રિટ પિટિશન, જે રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) હતી. ૨૦૨૨ની નં.૧૩૫ શીર્ષક રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૨૨) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૨ ("રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ"), આ અદાલત સમક્ષ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ગુજરાત રાજ્યને તેની તારીખની ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ નીતિ હેઠળ પૂર્વ–પરિપક્વ

મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવા માટે આદેશની પ્રકૃતિમાં નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી હતી, જે તેના ગુના અને દોષિત ઠેરવવાના સમયે અસ્તિત્વમાં હતી.

૩.૧૯ આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે દોષિત ઠેરવવાની તારીખની નીતિ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલા ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખના ઠરાવ મુજબ હતી.આથી, સામાવાળા નંબર ૩ (તેમાં અરજદાર) તેના દ્વારા સંચાલિત થશે.આ અદાલતે હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ જગદીશ, (૨૦૧૦) ૪ એસ. સી. સી. ૨૧૬ ("જગદીશ") ના કહેવત પર આધાર રાખ્યો હતો કે પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિની મંજૂરી માટેની અરજીને નીતિના આધારે ધ્યાનમાં લેવી પડશે જે દોષિત ઠેરવવાની તારીખ પર હતી.આ અદાલતના અન્ય સુસંગત તારણો તેના ચુકાદા અને આદેશમાં ૧૩.૦૫.૨૦૨૨, રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં. ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫ અહીં નીચે દર્શાવેલ છેઃ

i. સામાવાળા–ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ હોવાથી, સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૩ હેઠળ ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે, આ અદાલત દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી હતી કે તાત્કાલિક કેસમાં ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને સામાન્ય રીતે, સુનાવણી તે જ રાજ્યમાં પૂર્ણ થઈ હોત અને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ (૭) ની દ્રષ્ટિએ, સામાન્ય રીતે યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હોત પરંતુ તાત્કાલિક કિસ્સામાં, કેસ આ દ્વારા

અપવાદરૂપ સંજોગોમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી અને નિકાલના મર્યાદિત હેતુ માટેની અદાલત.જો કે, સુનાવણીના સમાપન અને દોષિત ઠેરવ્યા પછી, કેસ તે રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો જ્યાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો અને ગુજરાત રાજ્ય સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) ના હેતુ માટે યોગ્ય સરકાર છે.

II.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે એકવાર ગુજરાત રાજ્યમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યા પછી, સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી અને દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો પસાર થયા પછી, માફી અથવા પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ સહિત આગળની તમામ કાર્યવાહી ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ પડતી નીતિની દ્રષ્ટિએ ધ્યાનમાં લેવી પડશે, જ્યાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો અને તે રાજ્યમાં નહીં કે જ્યાં આ અદાલતના આદેશો હેઠળ અપવાદરૂપ કારણોસર સુનાવણી ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી અને પૂર્ણ થઈ હતી.

III. આ અદાલતે ગુજરાત રાજ્યને તેની નીતિ તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ના સંદર્ભમાં પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટે અરજદારની અરજી પર વિચાર કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો, જે દોષિત ઠેરવવાની તારીખે લાગુ હતી.

૩.૨૦.આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના ચુકાદા અનુસાર, ગુજરાત રાજ્યની જેલ સલાહકાર સમિતિની બેઠક ૨૬.૦૫.૨૦૨૨ પર થઈ હતી અને તમામ સભ્યોએ સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી માફી આપવાની ભલામણ કરી હતી.

૩.૨૧.સત્ર ન્યાયાધીશ, ગોધરાએ સામાવાળા ની ૧૩ સુધીની અરજીઓ પર પણ વિચારણા કરી હતી અને જેલ અધિક્ષક, સબ–જેલ, ગોધરા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી વિગતો પર વિચાર કર્યા પછી નોંધ્યું હતું કે ઉપરોક્ત અહેવાલમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે દોષિતોએ જેલના સમયગાળા દરમિયાન સારી વર્તણૂક અને વર્તનનું પ્રદર્શન કર્યું હતું અને જ્યારે તેઓ ફર્લો પર અથવા પેરોલ પર હતા ત્યારે પણ દોષિતો સામે કોઈ પ્રતિકૂળ ઘટના નોંધવામાં આવી ન હતી, સિવાય કે એક દોષિત, એટલે કે મિતેશ ચિમનલાલ ભટ્ટ.કે તમામ ગુનેગારોએ, મોટા ભાગે, પેરોલ/ફર્લો માણ્યા પછી સમયની અંદર આત્મસમર્પણ કર્યું અને પુનર્વસન અને સુધારાત્મક કાર્યક્રમોમાં ભાગ લીધો.કે દોષિતો પાસે હજુ પણ જીવનના નોંધપાત્ર વર્ષો બાકી હતા.તદનુસાર, સત્ર ન્યાયાધીશે ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ લાગુ કરી અને સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી અકાળ મુક્ત કરવા અંગે 'હકારાત્મક' અભિપ્રાય આપ્યો.

૩.૨૨.ગુજરાત રાજ્યના એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, પ્રિઝન એન્ડ કરેક્શનલ એડમિનિસ્ટ્રેશને આરોપી કેસરભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયાની અકાળ મુક્તિ અંગે ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગના એડિશનલ ચીફ સેક્રેટરીને એક પત્ર લખ્યો હતો.આ પત્રમાં આરોપીની અકાળ મુક્તિ અંગે સંબંધિંત સત્તાવાળાઓ દ્વારા આપવામા આવેલા અભિપ્રાયની વિગતો પર પણ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.પત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પોલીસ અધિક્ષક,

દાહોદએ જેલમાંથી અકાળ મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો; પોલીસ અધિક્ષક, વિશેષ ગુના શાખા, મુંબઈએ જોકે જેલમાંથી અકાળ મુક્તિ અંગે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો; જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદએ જેલમાંથી અકાળ મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો; સેશન્સ કોર્ટ, મુંબઈ, જેણે સજા સંભળાવી હતી તેણે અકાળ મુક્તિ અંગે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો; જોકે, ગુજરાતની જેલ સલાહકાર સમિતિએ દોષિતની અકાળ મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો અને ગોધરા સબ–જેલના સુપ્રિટેન્ડન્ટે પણ જેલમાંથી અકાળ મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો. અકાળ પ્રકાશન.આમ, ગુજરાત રાજ્યના એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્રે ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગના અધિક મુખ્ય સચિવને કેસરભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયાની અકાળે મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો.અન્ય દોષિતોની વાત કરીએ તો, સાલેશ ચિમનલાલ ભટ્ટ, પ્રદીપ રમણલાલ મોઢિયા, મિતેશ ચિમનલાલ ભટ્ટ, બિપિનચંદ્ર કન્હૈયાલાલ જોશી, રાજુભાઈ બાબૂલાલ સોની, બકાભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયા, જસવંતભાઈ ચતુર્ભાઈ નઈ (રાવલ) અને રમેશ રૂપાભાઈ ચંદના.

૩.૨૩. તા. ના રોજ, ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગે ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયના સચિવને પત્ર લખીને સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી કેદીઓને અકાળ મુક્ત કરવાના પ્રસ્તાવ પર ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી માંગી હતી.

૩.૨૪.૧૧.૦૭.૨૦૨૨ ના પત્ર દ્વારા, ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયે, સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધીના તમામ ૧૧ દોષિતોને અકાળ મુક્ત કરવા માટે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ હેઠળ તેની મંજૂરી આપી હતી.

૩.૨૫.કેન્દ્ર સરકારની સંમતિને અનુસરીને, ગુજરાત રાજ્યએ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ વાદગ્રસ્ત આદેશો જારી કર્યા હતા.

૩.૨૬.ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, આ રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરીને રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા માટે વિનંતી કરવામાં આવી છે.

ગુજરાત રાજ્યનું કાઉન્ટર એફિડેવિટઃ

૪. ગુજરાત રાજ્યના ગૃહ વિભાગના અવર સચિવ (પ્રથમ પ્રતિવાદી) એ પોતાનું સોગંદનામું દાખલ કરીને જણાવ્યું છે કે તેઓ કેસના સત્તાવાર રેકોર્ડમાંથી દેખાતા કેસની હકીકતોથી પરિચિત છે.રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલા દરેક દાવા, દલીલ અને નિવેદનને નકારી કાઢે છે. ૨૦૨૨ ની નં.૩૧૯, જે આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓમાંની પ્રથમ હતી, શરૂઆતમાં કેટલીક પ્રારંભિક રજુઆતોો કરવામાં આવી છે.

૪.૧ એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે અરજદારો (સુભાશિની અલી અને અન્ય) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી જાહેર હિતની અરજી (પી. આઈ. એલ.) ન તો કાયદામાં માન્ય છે અને ન તો તથ્યો પર માન્ય છે.કે ત્રીજા પક્ષને પી. આઈ. એલ. ની આડમાં સક્ષમ અધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા માફીના આદેશોને પડકારવાનો કોઈ અધિકાર નથી. ફોજદારી બાબતમાં પી. આઈ. એલ. જાળવવા યોગ્ય નથી કારણ કે અરજદારો કોઈ પણ રીતે કાર્યવાહી સાથે સંકળાયેલા નથી જેની સાથે દોષિત વ્યક્તિઓને માફી આપવામાં આવી છે.તેથી, રિટ પિટિશનને માત્ર તે જ આધાર પર રદ કરી શકાય છે.આ રજુઆત ના સમર્થનમાં રાજીવ રંજન સિંહ 'લલન' (આઠમા) વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૦૬) ૬ એસ. સી. સી. ૬૧૩ ('રાજીવ રંજન'), ગુલઝાર અહમદ આઝમી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૧૨) ૧૦ એસ. સી. સી. ૭૩૧ ('ગુલઝાર અહમદ'), સિમ્રનજીત સિંહ માન વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૯૨) ૪ એસ. સી. સી. ૬૫૩ ('સિમ્રનજીત સિંહ') અને અશોક કુમાર પાંડે વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૨૦૦૪) ૩ એસ. સી. સી. ૩૪૯ ('અશોક કુમાર') પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. .એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તૃતીય પક્ષ/અજાણી વ્યક્તિ ક્યાં તો સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ હેઠળ અથવા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ 'કાર્યવાહી માટે મંજૂરી' અથવા નિયમિત સુનાવણી પછી અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલી સજા અને સજાની મંજૂરી અથવા અસ્વીકારની શુદ્ધતા પર સવાલ ઉઠાવવામાંથી બાકાત છે.તેવી જ રીતે, તૃતીય પક્ષની અજાણી વ્યક્તિને રાજ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરાયેલા માફીના

આદેશ પર સવાલ ઉઠાવવામાંથી બાકાત રાખવામાં આવે છે, જે કાયદા અનુસાર છે.તેથી, અરજીને થ્રેશોલ્ડ પર રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે.

૪.૨.તે પછી એવું માનવામાં આવે છે કે અરજદારોએ એવી દલીલ કરી નથી કે સામાવાળા નં.૧ ૨૦૦૪ના સેશન્સ કેસ નં.૬૩૪ માં વિશેષ ન્યાયાધીશ, ગ્રેટર મુંબઈ દ્વારા સજા પામેલા અગિયાર ગુનેગારોના સંદર્ભમાં.અરજદારોએ તેમના મૂળભૂત અધિકારોને કેવી રીતે સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યા છે અથવા રાજ્ય સરકારની કાર્યવાહીથી તેઓ કેવી રીતે વ્યથિત થયા છે તે અંગે દલીલ કરી નથી.તેથી, રિટ પિટિશનને જાહેર હિતની અરજી (ટૂંકમાં, 'પી. આઈ. એલ.') તરીકે દાખલ કરવી એ પી. આઈ. એલ. ના અધિકારક્ષેત્રનો દુરુપયોગ છે અને તે રાજકીય ષડયંત્ર અને કાવતરાઓથી પ્રેરિત છે.આ સંબંધમાં તહસીન પૂનાવાલા વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૧૮) ૬ એસ. સી. સી. ૭૨ ("તહસીન") અને અશોક કુમાર પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે.

૪.૩.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અરજદારો અસંતુષ્ટ વ્યક્તિઓ ન હોવાથી તેમણે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ બાહ્ય હેતુઓ માટે કર્યો છે.અરજદારો "વ્યથિત વ્યક્તિઓ" ન હોવાથી, રિટ પિટિશન જાળવવા યોગ્ય નથી."વ્યથિત વ્યક્તિ" અભિવ્યક્તિના અવકાશ અને વ્યાપ પર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ એમ. વી. પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. દાભોલકર, (૧૯૭૫) ૨ એસ. સી. સી. ૭૦૨ (એમ. દાભોલકર); જસભાઈ

મોતીભાઈ દેસાઈ વિરુદ્ધ રોશન કુમાર, હાજી બશીર અહમદ, (૧૯૭૬) ૧ એસસીસી ૬૭૧ (જસભાઈ મોતીભાઈ); અને થમન્ના વિરુદ્ધ કે. વીરા રેડ્ડી, (૧૯૮૦) ૪ એસસીસી ૬૨ (થમન્ના).

૪.૪.ગુણદોષ પર, એવું કહેવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદીઓ/કેદીઓમાંથી એક, એટલે કે રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) દાખલ કરી હતી. ૨૦૨૨ ની નં.૧૩૫, અન્ય બાબતોની સાથે, તેમની માફીની અરજી પર વિચાર કરવાની પ્રાર્થના.આ અદાલતે તેના તારીખના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં જણાવ્યું હતું કે માફીની અરજી નક્કી કરવા માટે જે નીતિ લાગુ થશે તે એવી નીતિ છે જે દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે સમયે પ્રચલિત હતી એટલે કે ૧૯૯૨ની દોષિતોની અકાળ મુક્તિ નીતિ.વધુમાં, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ના હેતુઓ માટે, માફીની અરજી પર વિચાર કરવા માટે "યોગ્ય સરકાર" એ રાજ્ય છે જેમાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો અને તે રાજ્ય નહીં કે જેમાં સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી હતી અને તેથી, ગુજરાત રાજ્યને બે મહિનાના સમયગાળામાં કેદીની અરજી પર વિચાર કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.તદનુસાર, ગુજરાત રાજ્યએ ૧૯૯૨ની ગુનેગારોની અકાળ મુક્તિ નીતિ સાથે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ મુજબ કેદીઓની અરજી પર વિચાર કર્યો હતો.કે, રાજ્ય સરકારે તેના સરક્યુલર તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ દ્વારા ચૌદ વર્ષની કેદ પૂર્ણ કરી ચૂકેલા અને આજીવન કેદની સજા પામેલા કેદીઓને વહેલી તકે મુક્ત કરવાની નીતિ બહાર પાડી

હતી.૧૯૯૨ની ઉપરોક્ત નીતિ અનુસાર, જેલના મહાનિરીક્ષકને દોષિતને વહેલી તકે મુક્ત કરવા માટે જિલ્લા પોલીસ અધિકારી, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, જેલ અધિક્ષક અને સલાહકાર બોર્ડ સમિતિનો અભિપ્રાય મેળવવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.ત્યારબાદ, જેલના મહાનિરીક્ષકને નોમિનલ રોલની નકલ અને ચુકાદાની નકલ અને સરકારની ભલામણ સાથે પોતાનો અભિપ્રાય આપવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.વધુમાં, અકાળ મુક્તિની અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે જેલ સલાહકાર મંડળને ૧૯૯૨ની નીતિ દ્વારા માર્ગદર્શન આપવામાં આવશે.નીતિની એક નકલ પરિશિષ્ટ આર–૨ તરીકે જોડવામાં આવી છે.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે રાજ્ય સરકારે ૧૯૯૨ની નીતિ અનુસાર તમામ અગિયાર દોષિતોના કેસ પર વિચાર કર્યો હતો.વધુમાં, આ કેસોમાં માફી 'આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ "તરીકે ઉજવણીના ભાગરૂપે કેદીઓને માફીના પરિપત્ર સંચાલિત અનુદાન હેઠળ આપવામાં આવી ન હતી.

૪.પ.હકીકતમાં રાજ્ય સરકારે એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પ્રિઝન્સ, અમદાવાદને આ અદાલતના નિર્દેશ મુજબ માફીની જરૂરી દરખાસ્ત ૩૧.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના ૨૫.૦૫.૨૦૨૨ પત્ર દ્વારા મોકલવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.૦૮.૦૬.૨૦૨૨ પર રીમાઇન્ડર પણ મોકલવામાં આવ્યું હતું.૦૯.૦૬.૨૦૨૨ પર દસ દરખાસ્તો મળી હતી અને ૧૭.૦૬.૨૦૨૨ પર એક દરખાસ્ત મળી હતી.આરોપીઓની અરજીઓ આ અદાલત દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા નિર્દેશો અનુસાર ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની માફી નીતિ અનુસાર ધ્યાનમાં

લેવામાં આવી હતી.ઉપરોક્ત નીતિમાં નિર્ધારિત કર્યા મુજબ, વિભાગે સંબંધિત જિલ્લા પોલીસ અધિકારી, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અને જેલ સલાહકાર બોર્ડ સમિતિના અધ્યક્ષના મંતવ્યો મેળવ્યા હતા.વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય સરકારે ગુજરાત રાજ્યના જેલ મહાનિરીક્ષક, જેલ અધિક્ષક, જેલ સલાહકાર સમિતિ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, પોલીસ અધિક્ષક, સીબીઆઈ, સ્પેશિયલ ક્રાઈમ બ્રાંચ, મુંબઈ અને સેશન્સ કોર્ટ, મુંબઈ (સીબીઆઈ) ના મંતવ્યો પર વિચાર કર્યો છે.તેથી, સાત અધિકારીઓના મંતવ્યોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા હતા.વધુમાં, સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, ભારત સરકારની મંજૂરી પણ જરૂરી હતી.સીબીઆઈ એક કેન્દ્રીય તપાસ એજન્સી હોવાથી, રાજ્ય સરકારે ભારત સરકારની મંજૂરી/યોગ્ય આદેશો મેળવ્યા હતા.કેદીઓ/દોષિતોએ ચૌદ વર્ષની કેદની સજા પૂર્ણ કરી હતી અને સંબંધિત અધિકારીઓના મંતવ્યો તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ અનુસાર મેળવવામાં આવ્યા હતા.તે જ ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૪.૨૦૨૨ ના પત્ર દ્વારા સુપરત કરવામાં આવ્યું હતું અને ભારત સરકારની મંજૂરી/યોગ્ય આદેશો માંગ્યા હતા.ભારત સરકારે તેના ૧૧.૦૭.૧૯૯૨ તારીખના પત્ર દ્વારા તેની સંમતિ/મંજૂરી વ્યક્ત કરી હતી.તમામ મંતવ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને, રાજ્ય સરકારે અગિયાર દોષિતોને મુક્ત કરવાનો નિર્ણય લીધો કારણ કે તેઓએ જેલમાં ચૌદ વર્ષ અને તેથી વધુ પૂર્ણ કર્યા હતા અને તેમની વર્તણૂક સારી હોવાનું જણાયું હતું.

૪.૬.જગદીશ અને વી. શ્રીહરણને એવી દલીલ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે જો અકાળ મુક્તિની અરજીની વિચારણા સમયે દોષિત માટે ફાયદાકારક નીતિ અસ્તિત્વમાં હોય તો દોષિતને આવી ફાયદાકારક નીતિથી વંચિત રાખી શકાય નહીં અને માફીના આદેશની ન્યાયિક સમીક્ષા કાયદામાં સ્વીકાર્ય નથી.વાદગ્રસ્ત આદેશો કાયદા અનુસાર છે એવી દલીલ કરવા માટે અવર સચિવે નીચેની હકીકતો રજૂ કરવા આગળ વધ્યા છેઃ

"૨૯. હું કહું છું કે કેદી કેસરભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયાની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

Sr.નં.	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૯.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૧.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જે. એ. આઈ. એલ. અધીક્ષક, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાતનો અભિપ્રાય.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય,	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને

	તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ કે જે કેદી કેસરભાઈ પાસે છે

ખીમાભાઈ વાહોનિયાને અહીં પરિશિષ્ટ તરીકે જોડવામાં આવ્યો છે.

આર–૩.

૩૦. હું કહું છું કે કેદી શૈલેશભાઈ ચિમનલાલ ભટ્ટની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૨૩.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૧.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.),	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા

	સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી શૈલેશભાઈ ચિમનલાલ ભટ્ટના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ પરિશિષ્ટ આરજી–૪ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૧. હું કહું છું કે કેદી પ્રદીપ રમણલાલ મોઢિયાની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૨૩.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૧.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી શૈલેશભાઈ ચિમનલાલ ભટ્ટના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ પરિશિષ્ટ આરજી–૫ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૨. હું કહું છું કે કેદી મિતેશ ચિમલાલ ભટ્ટની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૮.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૧.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૨૫.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૨૫.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.

	વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી મિતેશ ચિમલાલ ભટ્ટના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ એનેક્સર આરજી–૬ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૩. હું કહું છું કે કેદી બિપિનચંદ્ર કનૈયાલાલ જોશીની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૬.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ

	તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી બિપિનચંદ્ર કનૈયાલાલ જોશીના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ પરિશિષ્ટ આરજી–૭ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૪. હું કહું છું કે કેદી રાજુભાઈ બાબુલા સોનીની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ	–

	૧૫.૦૨.૨૦૨૧.	
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૧૧.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી રાજુભાઇ બાબુલા સોનીના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ એનેક્સર આરજી–૮ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૫. હું કહું છું કે કેદી, બકાભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયાની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૮.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

	૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	

કેદી, બકાભાઈ ખીમાભાઈ વાહોનિયાના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ પરિશિષ્ટ આર–૯ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૬. હું કહું છું કે કેદી ગોવિંદભાઈ અખમભાઈ નઈ (રાવલ) ની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૫.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.

	મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

૩૭. કેદી ગોવિંદભાઈ અખંભાઈ નાઈ (રાવલ) ના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ અહીં પરિશિષ્ટ આર–૧૦ તરીકે જોડવામાં આવી છે.

૩૮. હું કહું છું કે કેદી, જસવંતભાઈ ચતુરભાઈ નઈ (રાવલ) ની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૧૫.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ

	સબ–જેલ, ગુજરાત.	વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી જસવંતભાઈ ચતુરભાઈ નઈ (રાવલ) ના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ એનેક્સર આરજી–૧૧ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૩૯. હું કહું છું કે કેદી રમેશભાઈ રૂપાભાઈ ચંદના) ની માફી માટેની અરજીને લગતા સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૨૫.૦૨.૨૦૨૧.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.

	૧૦.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.	
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	#૩૬ #ને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮, રાજ્ય દ્વારા જારી કરાયેલ મહારાષ્ટ્ર, કેદીએ જોઈએ સમય પહેલા મુક્ત ન કરવામાં આવે.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૦૭.૦૩.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૬.૦૫.૨૦૨૨.	સમિતિએ સર્વસંમતિથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં અભિપ્રાય આપ્યો છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી રમેશભાઈ રૂપાભાઈ ચંદનાના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ પરિશિષ્ટ આરજી–૧૨ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે.

૪૦. હું કહું છું કે કેદી રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ @લાલા વકીલની માફી માટેની અરજી સંબંધિત સંબંધિત દસ્તાવેજો નીચે મુજબ છેઃ

ક્રમ	દસ્તાવેજ	સંબંધિત સત્તામંડળનો અભિપ્રાય
૧	અકાળ પ્રકાશન અરજી તારીખ ૦૧.૦૮.૨૦૧૯.	–
૨	પોલીસ અધિક્ષક, સી. બી. આઈ., એસ. સી. બી., મુંબઈ તરફથી ૧૪.૦૮.૨૦૧૯ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળે મુક્ત ન કરવો જોઈએ.
૩	વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, જી. આર. તરફથી ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ તારીખનો પત્ર. બોમ્બે.	કેદીની અકાળ મુક્તિનો વિરોધ કર્યો હતો.
૪	પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૧૩.૦૨.૨૦૨૦ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિનો વિરોધ કર્યો હતો.
૫	કલેક્ટર અને ડીએમ, દાહોદ, ગુજરાત તરફથી ૧૯.૦૨.૨૦૨૦ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિનો વિરોધ કર્યો હતો.
૬	જેલ અધિક્ષકનો અભિપ્રાય, ગોધરા સબ–જેલ, ગુજરાત.	કેદીની અકાળ મુક્તિ સામે કોઈ વાંધો નથી.
૭	જેલ સલાહકાર સમિતિનો અભિપ્રાય, તારીખ ૨૦.૦૭.૨૦૨૧.	૯ સમિતિના ૧૦ સભ્યોમાંથી કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.
૮	ગૃહ વિભાગને ૧૮.૦૮.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર.ગુજરાત સરકાર, એડિશનલ તરફથી.પોલીસ મહાનિદેશક, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્ર, અમદાવાદ.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરી ન હતી.
૯	ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગ તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ભારત સરકાર પાસેથી મંજૂરી/યોગ્ય આદેશ માંગ્યો.
૧૦	ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય તરફથી ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગને ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ તારીખનો પત્ર.	કેદીની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપી.

કેદી રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ @લાલા વકીલના સંબંધિત દસ્તાવેજોની નકલ એનેક્સર આરજી–૧૩ તરીકે અહીં જોડવામાં આવી છે."

૪.૭ તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પી. આઈ. એલ. જાળવવા યોગ્ય નથી કારણ કે તે ખોટી ધારણા છે અને કોઈપણ યોગ્યતાથી વંચિત છે અને તેથી તેને બરતરફ કરી શકાય છે.

૫. સામાવાળા નંબર ૨ એ આ મામલે કોઈ દલીલ દાખલ કરી નથી.તેમ છતાં સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩એ તેમના જવાબી સોગંદનામા દાખલ કર્યા છે, અમને તે જાહેરાત કરવાની જરૂર નથી લાગતી કારણ કે તેઓ ગુજરાત રાજ્યના વલણની નકલ કરશે.

રજૂઆતોઃ

૬. અમે રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર વતી વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શોભા ગુપ્તાને સાંભળ્યા છે. ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧; શીખ્યા, શ્રી એસ. વી. રાજુ ગુજરાત રાજ્ય અને ભારત સંઘ વતી હાજર રહ્યા હતા; અને વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સિદ્ધાર્થ લુથરા અને સામાવાળા ના અન્ય વકીલ નં.૩ થી ૧૩ સુધી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

૬.૧ અમે જાહેર હિતની અરજીઓમાં અરજદારો માટે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ અને વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી ઇન્દિરા જયસિંહ, સુશ્રી વૃંદા ગ્રોવર અને સુશ્રી અપર્ણા ભટને પણ સાંભળ્યા છે.૬.૨ અમે રેકોર્ડ પરની સામગ્રી તેમજ બારમાં ટાંકવામાં આવેલા ન્યાયિક આદેશનો અભ્યાસ કર્યો છે.

૭. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર માટે વિદ્વાન વકીલ ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧, સુશ્રી શોભા ગુપ્તાએ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશો દ્વારા સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી આપવામાં આવેલી સામૂહિક માફીએ માત્ર પીડિત–અરજદાર અને તેના પરિવારને જ કચડી નાખ્યું છે, પરંતુ ભારતીય સમાજના સામૂહિક અંતઃકરણને પણ આંચકો આપ્યો છે.વર્તમાન કેસમાં, આ કેસમાં તમામ દોષિતોને માફી આપવાની ભલામણ કરતી વખતે રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકારો દ્વારા પીડિતાના અધિકાર અને મોટા પ્રમાણમાં સમાજના આક્રોશની અવગણના કરવામાં આવી છે.

૭.૧.એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે આ ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં આચરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, આ અદાલતના આદેશને અનુસરીને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં તપાસ અને સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી હતી.તેથી, કલમ ૪૩૨ (૭) (બી) ની અસંદિગ્ધ ભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને, માત્ર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય જ યોગ્ય સરકાર હશે જે સામાવાળા નં.૩ દ્વારા તેમની સજા માફ કરવા માટે દાખલ કરેલી અરજીઓ પર વિચારણા કરી શકતી હતી.વિદ્વાન વકીલે તેમની દલીલને સમર્થન

આપવા માટે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે, એટલે કે, સ્ટેટ ઓફ એમપી વિરુદ્ધ રતન સિંહ, (૧૯૭૬) ૩ એસસીસી ૪૭૦ ("રતન સિંહ"); એપી સરકાર વિરુદ્ધ એમ. ટી. ખાન, (૨૦૦૪) ૧ એસસીસી ૬૧૬ ("એમ. ટી. ખાન"); હનુમંત દાસ વિરુદ્ધ વિનય કુમાર, (૧૯૮૨) ૨ એસ. સી. સી. ૧૭૭ (હનુમંત દાસ) અને વી. શ્રીહરણ.

૭.૨.વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, એકવાર મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સક્ષમ અદાલતે આરોપી પર કેસ ચલાવ્યો અને તેને દોષિત ઠેરવ્યો તો તે રાજ્ય 'યોગ્ય સરકાર' છે.તેથી, ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ના સંદર્ભમાં પસાર કરવામાં આવેલા માફીના આદેશો અધિકારક્ષેત્ર વિનાના અને રદબાતલ છે અને તેથી, રદ કરવા પાત્ર છે.

૭.૩.સંબંધિત માફી નીતિની લાગુ થવાના સંદર્ભમાં, અરજદારના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે તાત્કાલિક કેસમાં 'યોગ્ય સરકાર' મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હોવાથી, મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની માફી નીતિ લાગુ થશે.આમ, ગુજરાત રાજ્યની ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખની માફી નીતિ સંપૂર્ણપણે લાગુ થશે નહીં.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત રાજ્યની ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખની માફીની નીતિ માફીની અરજીઓની વિચારણા માટેની તારીખ સુધી અસ્તિત્વમાં પણ નહોતી કારણ કે તેને સંગીત વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૨ SCC ૪૫૨ ("સંગીત") માં આ અદાલતના ચુકાદાના અમલીકરણની જરૂર હોય તેવા તમામ

રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને કેન્દ્ર સરકારના પત્રને અનુસરીને ૦૮.૦૫.૨૦૧૪ તારીખના પરિપત્ર દ્વારા રદ કરવામાં આવી હતી, જેમાં આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે ખરેખર સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીની શક્તિનો ઉપયોગ કરતા પહેલા, યોગ્ય સરકારે અભિપ્રાય મેળવવો આવશ્યક છે. દોષિત ઠેરવતા અથવા પુષ્ટિ કરતી અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશની અને સ્વતંત્રતા દિવસ વગેરેના પ્રસંગે જેમ કે જથ્થાબંધ રીતે માફી આપવામાં આવશે નહીં. ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિને રદ કરવા અનુસાર, ગુજરાત રાજ્યએ ૨૩.૦૧.૨૦૧૪ ની નવી માફી નીતિ રજૂ કરી હતી, અને આ નીતિ પણ બે કારણોસર અહીં આરોપીઓને માફી આપવાનો હક નહીં આપે:પ્રથમ, કારણ કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની માફી નીતિ લાગુ પડશે કારણ કે તે 'યોગ્ય સરકાર' છે, અને બીજું, ગુજરાત રાજ્યની ૨૦૧૪ ની નીતિ ઘોર ગુનાઓના ગુનેગારોને માફી આપવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.

૭.૪.વિશેષ ન્યાયાધીશ, સેશન્સ કોર્ટ, ગ્રેટર મુંબઈના અભિપ્રાય પર આધાર રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વિશેષ ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે કહ્યું હતું કે વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતી માફી નીતિ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની તારીખની નીતિ હશે, જેના સંદર્ભમાં મહારાષ્ટ્ર રાજ્યનું સરક્યુલર બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું, જેમાં કોમી ગુના, સામૂહિક બળાત્કાર અને હત્યાનો દોષિત નીતિના વર્ગ ૨ (સી), ૨ (ડી) અને ૪ (ઇ) હેઠળ આવશે, જે સૂચવે છે કે માફી પહેલાં દોષિત દ્વારા ભોગવવાની ઓછામાં ઓછી કેદની અવધિને ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે. અઠ્ઠાવીસ વર્ષ.આમ, પ્રતિવાદીઓ–દોષિતો માફી મેળવવા માટે હકદાર ન હતા

કારણ કે તેમણે લાગુ પડતી માફી નીતિ અનુસાર જેલની લઘુતમ અવધિ પૂર્ણ કરી ન હતી.

૭.૫.વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પડકાર હેઠળના માફીના આદેશો સંગીતમાં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત માપદંડને પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા; અને રામ ચંદર વિરુદ્ધ છત્તીસગઢ રાજ્ય, (૨૦૨૨) ૧૨ એસસીસી ૫૨ ("રામ ચંદર"), જેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે યોગ્ય સરકારે માફીની અરજીનો નિર્ણય લેતા પહેલા દોષિત ઠેરવતા અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય મેળવવો આવશ્યક છે.ગુજરાત રાજ્યએ બે મુખ્ય હિતધારકો એટલે કે મુંબઈની દોષિત અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશ અને ફરિયાદી એજન્સી (સી. બી. આઈ.) દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા નકારાત્મક મંતવ્યોની સંપૂર્ણ અવગણના કરીને તમામ દોષિતોને માફી આપી હતી.

૭.૬.હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહિન્દર સિંહ, (૨૦૦૦) ૩ એસ. સી. સી. ૩૯૪ ("મોહિન્દર સિંહ"); સંગીત; રતન સિંહ, અને લક્ષ્મણ નસ્કર વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૨ એસ. સી. સી. ૫૯૫ ("લક્ષ્મણ નસ્કર") માં આ અદાલતના નિર્ણયો પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે દોષિત અધિકારની બાબત તરીકે માફીનો દાવો કરી શકતો નથી.માફીની નીતિઓ માત્ર દોષિતને ધ્યાનમાં લેવાનો અધિકાર આપે છે અને માફીનો અનિશ્ચિત અધિકાર પ્રદાન કરતી નથી.

૭.૭.વધુમાં, મોહિન્દર સિંહ; એપુરુ સુધાકર વિરુદ્ધ એપી રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૮ એસસીસી ૧૬૧ ("એપુરુ સુધાકર"); મારુ રામ; સંગીત; રતન સિંહ અને લક્ષ્મણ નસ્કરમાં આ અદાલતના આદેશનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે માફી આપવાનો નિર્ણય સારી રીતે માહિતગાર, વાજબી અને ન્યાયી હોવો જોઈએ અને સત્તાનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ કરી શકાતો નથી.

૭.૮.આ કેસમાં ગુનાઓની ગંભીરતા અને આરોપીઓએ કરેલા ગુનાઓની વિચિત્ર પ્રકૃતિ પર ભાર મૂકતા, વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શોભા ગુપ્તાએ પૂર્વનિર્ણ કરી હતી કે માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરતી વખતે, યોગ્ય સરકારે તેના નિર્ણયની અસરને ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે.આ રજુઆત ને સમર્થન આપવા માટે, તેમણે એપુરુ સુધાકર, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ (૨) વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૨૦૦૮) ૧૩ એસસીસી ૭૬૭, (શ્રદ્ધાનંદ) અને જગદીશ પર આધાર રાખ્યો હતો.લક્ષ્મણ નસ્કરના નિર્ણય પર પણ રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું જેમાં આ અદાલતે માફી આપતા પહેલા ધ્યાનમાં લેવાના પરિબળોની ચર્ચા કરી હતી.

૭.૯.એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે માફીની વિશેષાધિકાર શક્તિ ન્યાયિક સમીક્ષાથી મુક્ત નથી, એપુરુ સુધાકર દ્વારા, જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં

આવ્યું હતું કે માફીના આદેશની ન્યાયિક સમીક્ષા નીચેના આધારો પર ઉપલબ્ધ છેઃ(i) મનનો ઉપયોગ ન કરવો; (ii) આદેશ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે; (iii) આદેશ બાહ્ય અથવા સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત વિચારણાઓ પર પસાર કરવામાં આવ્યો છે; (iv) સંબંધિત સામગ્રીને વિચારણા બહાર રાખવામાં આવી છે; (v) આદેશ મનસ્વીતાથી પીડાય છે.

૭.૧૦.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, તમામ દોષિતોને યાંત્રિક રીતે અને દરેક કેસમાં દિમાગનો ઉપયોગ કર્યા વિના માફી આપવામાં આવી હતી અને સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હતા.કે રાજ્ય સરકાર દોષિતોની માફી માટેની અરજીઓ પર વિચાર કરતી વખતે સંબંધિત સામગ્રી પર વિચાર કરવામાં અને ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ મૂલ્યાંકન કરવામાં નિષ્ફળ રહી.ગુનાની પ્રકૃતિ અને ગંભીરતા, પીડિત અને તેના પરિવાર, સાક્ષીઓ અને સમગ્ર સમાજ પર માફીના આદેશોની અસરને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી ન હતી.ગુનેગારોની અકાળ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરતી વખતે જેલમાં માત્ર સારું વર્તન અને જેલમાં ચૌદ વર્ષ પૂર્ણ કરવું એ જ એકમાત્ર પૂર્વ–આવશ્યકતાઓ નથી.

૭.૧૧.એ હકીકત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે અહીં સામાવાળા નંબર ૩ એ ફ્રી. દ્વારા ગુજરાત હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૨૦૧૯ની અરજી નં.૪૫૭૩ રાજ્ય સરકારને માફી માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ માંગતી

હતી.ઉચ્ચ અદાલત સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ને ધ્યાનમાં રાખીને ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશ દ્વારા તેને ફગાવી દીધો હતો. સામાવાળા નંબર ૩ની બીજી અરજી પણ ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૩.૦૩.૨૦૨૦ ના આદેશ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી.હકીકતમાં, ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના પ્રથમ આદેશના ચૌદ દિવસની અંદર, સામાવાળા નંબર ૩ એ ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ ની અરજી દ્વારા મહારાષ્ટ્ર સરકારનો સંપર્ક કર્યો હતો.તેમની અરજી પર, (૧) તપાસ એજન્સી (સી. બી. આઈ.) અને (૨) દોષિત ઠેરવતી અદાલતના પીઠાસીન અધિકારી (વિશેષ ન્યાયાધીશ, સેશન્સ કોર્ટ, ગ્રેટર મુંબઈ) પાસેથી અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો હતો, જે બંનેએ નકારાત્મક અને ઉપરોક્ત સામાવાળા આપવામાં આવેલી માફી સામે અભિપ્રાય આપ્યો હતો.વધુમાં, દાહોદના પોલીસ અધિક્ષકે ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ તારીખના પત્ર દ્વારા એ નોંધતા નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે પીડિતા અને તેના સંબંધીઓએ જણાવ્યું હતું કે સામાવાળા નંબર ૩ ને મુક્ત ન કરવો જોઈએ.દાહોદ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટે પણ ૧૯.૦૨.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો, તેવી જ રીતે જેલ સલાહકાર સમિતિએ પણ ૨૦.૦૭.૨૦૨૧ પર યોજાયેલી તેની બેઠકમાં નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો.તે પછી સામાવાળા નંબર ૩ એ રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) દાખલ કરીને આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૨૦૨૨ ના નં.૧૩૫ અને તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે ગુજરાત રાજ્યને આદેશની તારીખથી બે મહિનાના સમયગાળાની અંદર સામાવાળા નંબર ૩ ની અરજી પર વિચાર કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૭.૧૨.ઘટનાઓના ક્રમને આગળ વધારતા એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ દરમિયાન બાકીના દોષિતોએ પણ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧માં માફી માટે અલગથી અરજી કરી હતી.પીઠાસીન અધિકારી (વિશેષ ન્યાયાધીશ, ગ્રેટર મુંબઈ) એ ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ તારીખના એક સામાન્ય પત્ર દ્વારા બાકીના દસ દોષિતોની અકાળે મુક્તિ સામે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો, જેમાં સામાવાળા નં.૪ થી ૧૩.તે પછી, એક સારા વર્ષ માટે, તેમનો કેસ બાકી રાખવામાં આવ્યો હતો અને નવા પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ દ્વારા તે જ તારીખના અલગ–અલગ પત્રો દ્વારા તમામ ગુનેગારોને અકાળે મુક્ત કરવા માટે 'કોઈ વાંધો નહીં' આપ્યા પછી જ.દાહોદ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટે પણ તમામ દોષિતોને અકાળ મુક્ત કરવાની તરફેણમાં સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો. ના રોજ પર ગુજરાતની જેલ સલાહકાર સમિતિની બેઠક યોજાઈ હતી અને આ વખતે સમિતિના તમામ સભ્યોએ સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો.એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ, જેલ અને સુધારણા વહીવટીતંત્રે આ વખતે ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ ના પત્ર દ્વારા સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો અને દસ દોષિતોની મુક્તિ માટે કોઈ વાંધો ઉઠાવ્યો ન હતો.

૭.૧૩.તેમ છતાં રાજ્ય સરકારને જેલ સલાહકાર સમિતિ દ્વારા સંદર્ભ માત્ર ૧૩ માટે સામાવાળા નં.૪ હતો, રાજ્ય સરકારે ભૂલથી સામાવાળા નંબર ૩ ના

નામની ભલામણ પણ કેન્દ્ર સરકારને રાજ્ય સરકાર સમક્ષ કોઈ અરજી બાકી ન હોવા છતાં માફી માટે કરી હતી.

૭.૧૪.અરજદારના વિદ્વાન વકીલે આગળ રજૂઆત કરી હતી કે અકાળ મુક્તિનો વિરોધ કરતા પીઠાસીન ન્યાયાધીશના તર્કપૂર્ણ નકારાત્મક અભિપ્રાયની અવગણના કરવામાં આવી હતી અને આ સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) ના આદેશની વિરુદ્ધ છે. સામાવાળા નંબર ૧ ના ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના આદેશો, ગ્રેટર મુંબઈની સેશન્સ કોર્ટ, વિશેષ ન્યાયાધીશ (સીબીઆઈ) ના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશ, તારીખ ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ અને ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ ના નકારાત્મક અભિપ્રાયના આધારે છે, જેથી સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) ના હેતુને નિષ્ફળ બનાવે છે. વધુમાં, સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ ફરજિયાતપણે મેળવવામાં આવતા પીઠાસીન ન્યાયાધીશના અભિપ્રાય વિશે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીના આદેશો સ્પષ્ટ રીતે મૌન છે. ઉપરોક્ત અભિપ્રાયનો સંદર્ભ પણ આપવામાં આવ્યો નથી.આ એવા દસ્તાવેજને વિચારણામાંથી દૂર કરીને રેકોર્ડને ભૂંસી નાખવા સમાન છે જે વૈધાનિક રીતે ધ્યાનમાં લેવા માટે ફરજિયાત છે અને ન્યાયિક રીતે નિર્ણાયક હોવાનું માનવામાં આવે છે.રામ ચંદર પર એવી દલીલ કરવા માટે ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય કે જેણે ગુનેગારને દોષિત ઠેરવ્યો છે તે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ વહીવટી વિવેકબુદ્ધિના ઉપયોગ પર 'નિર્ણાયક અસર કરશે'. વધુમાં, વી. શ્રીહરણ કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણયનો

સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા ફરજિયાત છે અને દોષિતની સુનાવણી કરનાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય મહત્વપૂર્ણ છે અને માફીની શક્તિનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ થતો નથી તેની તપાસ કરવા માટે એક આવશ્યક રક્ષણ છે.

૭.૧૫.ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અકાળ મુક્તિ ગેરકાયદેસર રીતે આપવામાં આવી હતી કારણ કે દંડની ચુકવણી ન કરવા બદલ ડિફોલ્ટમાં કેદની સજા આપવામાં આવી ન હતી.ટ્રાયલ કોર્ટે પ્રતિવાદીઓ–દોષિતોને સજા સંભળાવતી વખતે રૂ. ૨, ૦૦૦/–, હત્યાના ચૌદ ગુનાઓ અને બળાત્કારના ત્રણ ગુનાઓમાંથી દરેક માટે અને ઉપરોક્ત દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતાની સ્થિતિમાં, તેમને દરેક ગુના માટે વધુ બે વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી.પ્રતિવાદીઓ–દોષિતો દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર કુલ દંડની રકમ રૂ૩૪,૦૦૦/– દરેક હતી અને, ડિફોલ્ટમાં, તેઓ ચોત્રીસ વર્ષ (દરેક ગણતરી માટે બે વર્ષ) ના સમયગાળા માટે સખત કેદની સજા ભોગવવા માટે જવાબદાર હતા.ટ્રાયલ કોર્ટે વધુમાં નિર્દેશ આપ્યો હતો કે 'મૂળ સજાઓ' એક સાથે ચાલશે અને તપાસ, તપાસ, સુનાવણી દરમિયાન પ્રતિવાદીઓ–દોષિતો દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી અટકાયતનો સમયગાળો, જો કોઈ હોય તો, જેલની શરતો સામે બંધ કરવામાં આવશે, આરોપી પર લાદવામાં આવેલા દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટમાં જેલ નહીં.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ની નોમિનલ રોલ મુજબ, તેમાંથી

કોઈએ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા સજા પામેલો દંડ ચૂકવ્યો ન હતો, જે તેમને દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ માટે સખત કેદની સજા ભોગવવા માટે જવાબદાર બનાવે છે.પરંતુ સામાવાળાએ દંડની રકમ રૂ. ૩૪, ૦૦૦/– જેમાં તેમને દરેકને સજા ફટકારવામાં આવી હતી, ન તો તેઓએ દંડની ચુકવણી ન કરવામાં નિષ્ફળતા બદલ કોઈ સજા ભોગવી છે.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ માટે આદેશિત કેદની સજા ગુના માટે ભોગવવાની કેદની મૂળ સજાથી સંપૂર્ણપણે અલગ ધોરણે છે.જ્યારે કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ, સરકાર પાસે 'ગુના માટે સજા' માફ કરવાની સત્તા છે, ત્યારે વહીવટી વિવેકબુદ્ધિ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૬૪ હેઠળ દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ માટે કેદની સજાને માફ કરવા સુધી વિસ્તરતું નથી. આ સંબંધમાં, શરદ હિરુ કોલંબે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૮) ૧૮ એસ. સી. સી. ૭૧૮ ("શરદ કોલંબે") અને શાંતિલાલ વિરુદ્ધ એમ. પી. રાજ્ય, (૨૦૦૭) ૧૧ એસ. સી. સી. ૨૪૩ ("શાંતિલાલ") પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી.

૭.૧૬.એવો ભારપૂર્વક દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળા નંબર ૧ અકાળ મુક્તિ આપતી વખતે લક્ષ્મણ નસ્કરમાં આ અદાલત દ્વારા દર્શાવેલ નિર્ણાયક પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવામાં અને તેના મગજને લાગુ કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યો હતો.આમ, સંબંધિત તથ્યો અને પરિબળોને ધ્યાનમાં ન લેવા માટે મનસ્વીપણાના દોષ દ્વારા માફીના આદેશોને દૂષિત કરવામાં આવે છે.અરજદારો માટેના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના

આદેશોના ખાલી અવલોકનથી તે સ્પષ્ટ થશે કે લક્ષ્મણ નસ્કરમાં ગણાયેલા પરિબળોને યોગ્ય વિચારણા કર્યા વિના, યાંત્રિક અને મનસ્વી રીતે અકાળે મુક્તિ આપવામાં આવી હતી, જેમાં દરેક પ્રતિવાદી–દોષિતો હતા.૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ (ઓ) પેરોલ/ફર્લો દરમિયાન કરવામાં આવેલા ગુનાઓ સહિત દરેક પ્રતિવાદી–દોષિતોના વર્તન અને ગેરવર્તણૂકના નીચેના કૃત્યો પર તેમના મૌનમાં સ્પષ્ટ છે, એટલે કેઃ

આઈ. પ્રતિવાદી–દોષિત મિતેશ ચિમનલાલ ભટ્ટ સામે પેરોલ/ફર્લો દરમિયાન ૧૯.૦૬.૨૦૨૦ પર આચરવામાં આવેલ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૫૪,૩૦૪ અને ૩૦૬ હેઠળ કેસ નોંધવામાં આવ્યો હતો.પ્રતિવાદી–દોષિત રમેશભાઈ રૂપાભાઈ ચઢાના સામે પ્રિઝન અધિનિયમ હેઠળ કેસ ક્રાઈમ નં.૦૨/૨૦૧૫ નોંધવામાં આવ્યો હતો.

૭.૧૭.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં દોષિતને એકથી વધુ આજીવન કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હોય, તેને ત્યારે જ મુક્ત કરી શકાય છે જ્યારે આજીવન કેદની દરેક ગણતરી માટે કાયદા અનુસાર માફી આપવામાં આવે.તે રેકોર્ડની બાબત છે કે પ્રતિવાદીઓ–દોષિતોને આજીવન કેદની પંદર ગણતરીઓ પર સજા ફટકારવામાં આવી હતી.જો કે, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના આદેશોએ પંદર ગણતરીઓમાંથી દરેક માટે માફી

આપી નથી અને તે માત્ર એક સામાન્ય અને સંપૂર્ણ આદેશ છે, જે દોષિતોની મુક્તિને ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી બનાવે છે.

૭.૧૮.તે સામાવાળા નંબર ૩ એ રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો. વર્ષ ૨૦૨૨ના નં.૧૩૫ એ જાહેર કર્યા વિના કે તેમણે ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના ચુકાદા પર પહેલેથી જ કાર્યવાહી કરી હતી અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના ગૃહ વિભાગને તેમની અરજી સુપરત કરી હતી અને તેમની અરજી પર સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા પહેલેથી જ વિચારણા કરવામાં આવી હતી, જેમાં મુખ્ય હિતધારકોએ તેમને માફી આપવાની વિરુદ્ધમાં લખ્યું હતું.વધુમાં, જ્યારે આ બાબતને આ અદાલત સમક્ષ સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે અરજદાર–પીડિતાને કોઈ નોટિસ જારી કરવામાં આવી ન હતી અને ન તો આ અદાલત દ્વારા આ મામલે તેણીની સુનાવણી કરવામાં આવી હતી.

૭.૧૯.કે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોએ પીડિતો–બચી ગયેલા લોકોની સલામતી અને સલામતી અંગે જાહેર કાર્યકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી ગંભીર અને વાસ્તવિક આશંકાની ખુલ્લેઆમ અવગણના કરી છે, જેમના મંતવ્યો ૧૯૯૨ ની નીતિ અનુસાર અકાળ મુક્તિ આપતા પહેલા સામાવાળા નંબર ૧ રાજ્ય દ્વારા ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી છે.આ અદાલતે એપુરુ સુધાકર અને શ્રેણી વિરુદ્ધ ગૃહ સચિવ, તમિલનાડુના ગૃહ વિભાગ (૨૦૧૯) ૧૪ એસસીસી ૧૧૪

("શ્રેણી") જેવા ચુકાદાઓના સમૂહમાં ખાસ કરીને પીડિતો અને સામાન્ય રીતે સમાજ પર અકાળ મુક્તિની અસરને ધ્યાનમાં લેવાના મહત્વ પર પ્રકાશ પાડ્યો છે.કે દાહોદના પોલીસ અધિક્ષકે પણ ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ પર રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહની મુક્તિ સામે ભલામણ કરી હતી કારણ કે તેમણે શાંતિ ભંગ થવાની સંભાવનાનો હવાલો આપ્યો હતો.ગોધરાના પંચમહલના સત્ર ન્યાયાધીશે પણ પીડિતાની સુરક્ષા અંગે પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા હતા.

૭.૨૦.વિદ્વાન વકીલે આગળ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ (૧) (એ) હેઠળ કેન્દ્ર સરકારની તારીખ ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ ની સામૂહિક અને બિન-ભાષી "મંજૂરી" "પરામર્શ" ની વૈધાનિક જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરતી નથી.આ મંજૂરી દરેક પ્રતિવાદી-દોષિતના કેસને માફી આપવા માટે શા માટે યોગ્ય માનવામાં આવે છે તે કોઈપણ કારણ વગર અગિયાર દોષિતોની અકાળે મુક્તિ માટે તેની મંજૂરી આપે છે.આમ, લક્ષ્મણ નસ્કરમાં દર્શાવેલ સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લીધા વિના મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

૭.૨૧.મનનો બિન-ઉપયોગ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના બિન-બોલતા અને રૂઢિચુસ્ત આદેશોમાં સ્પષ્ટ છે જે કોઈપણ કારણથી વંચિત છે.પ્રતિવાદીઓ-દોષિતોને માફી આપવા માટે શા માટે યોગ્ય ગણવામાં આવ્યા તે અંગેના કારણો અથવા આધારો આ આદેશો વગરના છે.તમામ અગિયાર આદેશો એકબીજાની શાબ્દિક પ્રતિકૃતિ છે, જેમાં માત્ર પ્રતિવાદીઓ-ગુનેગારોના નામ અને

વ્યક્તિગત વિગતોને બદલવામાં આવી છે.વધુમાં, સામાવાળા ની માફીના સંદર્ભમાં નં.૩ થી ૧૩ સુધીની તારીખની જેલ સલાહકાર સમિતિની ભલામણો અસમર્થનીય છે, જે મનસ્વી અને યાંત્રિક છે અને મનની બિન–અરજી દ્વારા દૂષિત છે.ઉપરોક્ત મંતવ્યો એકબીજાના શાબ્દિક અને યાંત્રિક પુનઃઉત્પાદન છે જે ગુનેગારોના દરેક કેસના તથ્યોની કોઈ સ્વતંત્ર વિચારણા દર્શાવતા નથી.

૭.૨૨ ઉપરોક્ત રજુઆતોો સાથે, એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે રિટ પિટિશન (ક્રી.) ૨૦૨૨ ના નં.૪૯૧ ને મંજૂરી આપવામાં આવે અને ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના આદેશોને રદ કરતી રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવામાં આવે, જેના દ્વારા ૨૦૦૪ ના સેશન્સ કેસ નંબર ૬૩૪, મુંબઈ (પ્રતિવાદી નં.૩ થી ૧૩ અહીં) ના દોષિતોને અકાળે મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

૮. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર વતી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રીમતી ઇન્દિરા જયસિંહ. ૨૦૨૨ ના નં.૩૨૬ એ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે અરજદાર સંસદના સભ્ય છે અને તે એક જાહેર વ્યક્તિત્વ છે અને પરિણામે આ અરજી એક પ્રામાણિક વ્યક્તિ અને ભારતના નાગરિક તરીકે દાખલ કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે.કે અરજદાર ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૫૧એ (ઇ) હેઠળ તેની મૂળભૂત ફરજ નિભાવવા માંગે છે, જે ભારતના લોકોમાં સંવાદિતા અને ભાઈચારાની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવા માંગે છે, તેમજ મહિલાઓની

ગરિમાના અપમાનની નિંદા કરે છે.અરજદાર કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા માંગે છે અને તેથી તે માત્ર વ્યસ્ત વ્યક્તિ નથી.

૮.૧.માફીના આદેશોને પડકારવા માટે નીચેની રજુઆતોો કરવામાં આવી હતીઃ

(૧) જ્યારે રાજ્યની કાર્યવાહીથી સામાન્ય જનતાને કોઈ નુકસાન થાય છે, ત્યારે સંબંધિત નાગરિક દ્વારા કાર્યવાહી યોગ્ય રહેશે અને આ સંબંધમાં બી. પી. સિંઘલ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૧૦) ૬ એસ. સી. સી. ૩૩૧ ("બી. પી. સિંઘલ") પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

((૨) માફીવાદગ્રસ્ત નિર્ણયો મનસ્વીતા અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય છે અને તે સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લેતા નથી કે કારોબારીની શક્તિનો ઉપયોગ બંધારણીય આદર્શોને અનુરૂપ થવો જોઈએ અને તે લોકોના લાભ માટે હોવો જોઈએ.આ સંબંધમાં મારુ રામ અને એસ. પી. ગુપ્તા વિરુદ્ધ પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૮૧) સપ એસ. સી. સી. ૮૭ ("એસ. પી. ગુપ્તા").

(૩) માફીના આદેશ સામે અપીલ કરવાનો કોઈ વૈધાનિક અધિકાર અસ્તિત્વમાં નથી.માફીના આદેશ પર હુમલો કરવા માટેનો એકમાત્ર રસ્તો અનુચ્છેદ ૩૨ અથવા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઉપલબ્ધ છે.એપુરુ સુધાકર અને રામ ચંદર પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.વધુમાં, આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને વૈકલ્પિક કાનૂની ઉપાયોના અસ્તિત્વ દ્વારા દૂર કરવામાં આવતું નથી.રિલાયન્સને

કવલાપ્પરા કોટ્ટારાથિલ કોચુની વિરુદ્ધ મદ્રાસ અને કેરળ રાજ્યો, (૧૯૬૦) ૩ એસસીઆર ૮૮૭ ("કોચુની") માં આ અદાલતના બંધારણીય ખંડપીઠનાં નિર્ણય પર મૂકવામાં આવ્યું હતું.

((૪) વર્તમાન કાર્યવાહી ફોજદારી કાયદાને બદલે વહીવટી કાયદાને લગતી છે અને પરિણામે, ફોજદારી કાર્યવાહી માટે અજાણી વ્યક્તિ હોવાનો સિદ્ધાંત વર્તમાન કેસને લાગુ પડતો નથી.તેમ છતાં, આ અદાલતે ભૂતકાળમાં ફોજદારી બાબતોમાં 'અજાણ્યાઓ' દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓ પર વિચાર કર્યો છે, જેમ કે કે. અનબાઝગન વિરુદ્ધ ના કિસ્સામાં. પોલીસ અધિક્ષક, (૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૬૬૭ ("કે. અનબાઝગન").

(૫) કાર્યકારી સત્તાની આવી કવાયતને એપુરુ સુધાકર અને મારુ રામમાં નિર્ધારિત આધારોના આધારે પડકારવામાં આવી શકે છે.

((vi) વર્તમાન કાર્યવાહીમાં કાયદાનો એક મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે, એટલે કે, ઘોર ગુનાઓના દોષિતોને ચૌદ વર્ષના સમયગાળા પછી માફી આપવી યોગ્ય છે કે કેમ.કે વધુ એક પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે શું, આવા ગુનાઓના પીડિતોની સુનાવણી થવી જોઈએ અને માફી આપતા પહેલા તેમની નબળાઈ પર યોગ્ય વિચારણા કરવી જોઈએ.આવી વહીવટી ક્રિયાઓ અને તેની સાથે સંકળાયેલી નીતિઓ બંધારણીય નૈતિકતા સાથે કેટલી સુસંગત છે તે ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.તેથી, આ અદાલત સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ પસાર કરાયેલા માફીના આદેશોને રદ કરી શકે છે જો તેઓ નબળી રીતે તર્કબદ્ધ હોવાનું જણાય.

((vii) ગુજરાત રાજ્યમાં ૨૦૦૨ના રમખાણોમાં થયેલી સાંપ્રદાયિક અને સાંપ્રદાયિક હિંસાના વ્યાપક સંદર્ભમાં આચરવામાં આવેલા ગુનાઓને સ્થાપિત કરવાની જરૂર છે.કે ગુનાઓ ખાસ કરીને પીડિતાને તેના ધર્મ અને જાતિના આધારે નિશાન બનાવવામાં આવ્યા હતા.કે આ ઘોર ગુનાઓ માનવતા વિરુદ્ધના ગુનાઓ છે.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે માફી આપવી કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે ગુનાની પ્રકૃતિ ધ્યાનમાં લેવી મહત્વપૂર્ણ છે.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓની ઘોરતા, ગુનાઓની સાંપ્રદાયિક પ્રેરણા અને જે સંદર્ભમાં તે થયા હતા તે રાજ્ય દ્વારા માફી આપતી વખતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હોવાનું દલીલ કરવામાં આવે છે.સનબોઇના સત્યનારાયણા વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર, (૨૦૦૩) ૧૦ એસ. સી. સી. ૭૮ ("સનબોઇના સત્યનારાયણા") પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું, જેમાં આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા ચોક્કસ સરકારી આદેશમાં મહિલાઓ વિરુદ્ધ ગુનાઓ કરનારા અને આજીવન કેદની સજા પામેલા કેદીઓને માફીના અવકાશમાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા હતા, જેને આ અદાલત દ્વારા ગુનાઓની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.

((viii) કારોબારી માત્ર સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ દ્વારા જ નહીં પરંતુ બંધારણની વ્યાપક ભાવના દ્વારા પણ બંધાયેલી છે જે મહિલાઓ, બાળકો અને લઘુમતીઓના ઉત્થાનને પ્રોત્સાહન આપવા અને આ જૂથોને વધુ નબળાઈ અને હાંસિયામાં ધકેલી દેવા સામે રક્ષણ આપવા માંગે છે.રાજ્યની નીતિઓ અને ક્રિયાઓ આ દ્રષ્ટિ દ્વારા સંચાલિત થવી જોઈએ.

(ix) ઉપરોક્ત બંધારણીય સિદ્ધાંતો અનુસાર, અનુસૂચિત જાતિ અને અનુસૂચિત જનજાતિ (અત્યાચાર નિવારણ) અધિનિયમ , વિસ્ફોટક પદાર્થ અધિનિયમ અને ભારતીય શસ્ત્ર અધિનિયમ , તેમજ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૭૬ અને ૩૫૪ હેઠળ મહિલાઓ સામેના ગુનાઓ હેઠળ આજીવન કેદની સજા પામેલા અને આરોપી વ્યક્તિઓને માફી આપવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.પ્રિસાઇડિંગ જજનો અભિપ્રાય, જાહેર હિત, પુનરાવર્તનની સંભાવના, પીડિતો અને સમાજ પરની અસર અને ગુનાની પ્રકૃતિ જેવા પરિબળોને રાજ્ય દ્વારા ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ, જેમ કે એપુરુ સુધાકર, સનાબોઈના સત્યનારાયણા અને ઝાહિદ હુસૈન વિરુદ્ધ પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, ૨૦૦૧ (૩) એસસીસી ૭૫૦ ("ઝાહિદ હુસૈન").આ પરિબળોને ધ્યાનમાં ન લેવાથી એ સાબિત થાય છે કે વાદગ્રસ્ત આદેશો દુર્ભાવનાપૂર્ણ, મનસ્વી અને ગેરવાજબી રીતે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

(X) કે ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ની માફીની નીતિમાં માફીને લગતી કોઈ નોંધપાત્ર માર્ગદર્શિકા નથી અને તે માત્ર પ્રક્રિયાગત ઔપચારિકતાઓ સાથે સંબંધિત છે.આમ ૨૦૧૪ ની નીતિ એ પ્રથમ ઉદાહરણ છે કે જેના પર ગુનાઓની શ્રેણીઓ કે જેના માટે માફી આપવામાં ન આવે તેની રૂપરેખા આપવામાં આવી હતી.જેમ કે, તે ૨૦૧૪ ની નીતિ છે જે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ માટે માફીના પ્રશ્ન પર લાગુ થશે.

(xi) સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી માફીની મંજૂરી આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા હેઠળ ભારતની જવાબદારીઓનું ઉલ્લંઘન છે, ખાસ કરીને નાગરિક અને રાજકીય

અધિકારો પરના આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર અને મહિલાઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવને નાબૂદ કરવા પરના સંમેલન જેવા સાધનો.તે બળાત્કારનો ગુનેગારો દ્વારા દમનના સાધન તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તાત્કાલિક કેસમાં પીડિતાએ પરિણામે નોંધપાત્ર આઘાતનો અનુભવ કર્યો હતો.

(xii) તાત્કાલિક કેસમાં માફીની મંજૂરી એ માનવતા વિરુદ્ધના ગુનાઓને અટકાવવાની જવાબદારીનું ઉલ્લંઘન છે, જે પોતે જ જસ કોજેન્સના ધોરણનો એક ભાગ છે.જસ કોજેન્સના પેરેંપ્ટરી ધોરણ અને મૂળભૂત મૂલ્યો વચ્ચે એક કડી છે, જે અગાઉના બિન–અપમાનજનક અને ઘરેલું કાયદાનો એક ભાગ બનાવે છે, ભલે તે સ્પષ્ટ રીતે સંહિતાબદ્ધ ન હોય.રિલાયન્સને આ પાસા પર પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ દલબીર સિંહ, (૨૦૧૨) ૩ એસસીસી ૩૪૬ ("દલબીર સિંહ") પર મૂકવામાં આવ્યું હતું.

(xiii) કે ૨૦૦૨માં ગુજરાતમાં જે હિંસા આચરવામાં આવી હતી તે તેના વ્યાપક સ્વભાવ અને સાંપ્રદાયિક હેતુઓને કારણે માનવતા વિરુદ્ધના ગુના છે.આવા ગંભીર ગુનાઓના ગુનેગારોને તે માફી આપવી જોઈએ નહીં.

૮.૨ ઉપરોક્ત રજુઆતોો સાથે અરજદારો વતી વરિષ્ઠ વકીલે વાદગ્રસ્ત આદેશોને રદ કરવાની માંગ કરી હતી.

૯. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર વતી વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી વૃંદા ગ્રોવર ૨૦૨૨ ના નં.૩૫૨ એ રજૂઆત કરી હતી કે પીઠાસીન ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લેવો એકદમ જરૂરી છે.રામ ચંદર અને વી. શ્રીહરણ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.તેણીની વધુ રજુઆતોો નીચે મુજબ નોંધવામાં આવી છેઃ

(i) મુંબઈની સેશન્સ કોર્ટના વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.) નામના પીઠાસીન ન્યાયાધીશે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી માફી આપવા અંગે તારીખ ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ અને ૨૨.૦૩.૨૦૨૧ ના નકારાત્મક મંતવ્યો આપ્યા હતા.આ અભિપ્રાય સારી રીતે તર્કબદ્ધ હતો અને તમામ સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સામાવાળા –રાજ્ય દ્વારા આની સંપૂર્ણપણે અવગણના કરવામાં આવી હતી.

((૨) દરેક પ્રતિવાદી પર દંડ લાદવામાં આવ્યો હતો –

દોષિતોને તેમની સજાના ભાગરૂપે રૂ. ૩૪, ૦૦૦/– પ્રતિ વ્યક્તિ.કે તેઓએ આ દંડની ચૂકવણી કરવામાં ભૂલ કરી હતી અને તેથી તેમને વધુ ૩૪ વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવી પડશે.ટ્રાયલ કોર્ટે સ્પષ્ટતા કરી હતી કે આ સજાઓ મૂળ સ્વરૂપની છે અને તે એક સાથે ચાલશે.આ સંદર્ભમાં શરદ કોલંબે અને શાંતિલાલ પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી.

(૩) સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં ન લેવાના કારણે માફીના આદેશો મનસ્વી હોવાની રજુઆતોનો પુનરોચ્ચાર કરતા, એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે લક્ષ્મણ નસ્કરમાં આ અદાલતના નિર્ણયમાં દર્શાવેલ માપદંડોને બિલકુલ ધ્યાનમાં લેવામાં ન આવે.મોહિન્દર સિંહ કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણય પર રિલાયન્સને આગળ મૂકવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે માફી આપવાનો નિર્ણય વાજબી, સારી રીતે માહિતગાર અને ન્યાયી હોવો જોઈએ.મનનો ઉપયોગ ન કરવો અને માફીના આદેશોની યાંત્રિક પ્રકૃતિ આ સિદ્ધાંતોને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢે છે.

(૪) તે સંદર્ભ માત્ર ચાર દસ્તાવેજોને વાદગ્રસ્ત આવ્યો છે, એટલે કે (૧) આ અદાલતનો તારીખ ૨નો આદેશ, (૨) અમદાવાદ ખાતે ગુજરાત રાજ્યના એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ અને ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ઓફ પ્રિઝનનો પત્ર, (૩) તારીખ ૧નું ડિપાર્ટમેન્ટ સર્ક્યુલર અને (૪) માફીના વિવાદિત આદેશોમાં ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયનો પત્ર.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નિર્ણાયક પરિબળોને ધ્યાનમાં ન લેવાથી માફીના આદેશો યાંત્રિક અને મનસ્વી બની ગયા છે, જે કેન્દ્ર સરકારની અસમર્થનીય અને ગેરકાયદેસર સામૂહિક મંજૂરી તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે તેના પર આધાર રાખે છે.

((v) લક્ષ્મણ નસ્કરમાં જે માપદંડ પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે, તેમાંના એક માપદંડ પર વિચાર કરવો જરૂરી છે, તે છે સુધારણા અને પુનરાવર્તનની શક્યતા.આ પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા નથી કારણ કે જેલમાં પ્રતિવાદી–દોષિતોના વર્તનનો, તેમજ પેરોલ/ફર્લો પર બહાર નીકળતી વખતે

કરવામાં આવેલા ગુનાઓનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.પેરોલ પર હોય ત્યારે પ્રતિવાદી–દોષિતોમાંથી એક સામે આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪,૩૦૬ અને ૩૫૪ હેઠળ કેસ નોંધવામાં આવ્યો છે.જેલમાં પ્રતિવાદી–દોષિતો પર શ્રેણીબદ્ધ સજાઓ લાદવામાં આવી હતી, તેથી પુનરાવર્તનની શક્યતાને સંપૂર્ણપણે નકારી શકાય નહીં.

(vi) જો પ્રતિવાદી–દોષિતોને સમાજમાં મુક્ત કરવામાં આવે તો પીડિતાને જોખમની વાસ્તવિક અને ગંભીર આશંકા છે.આ બાબત દાહોદના પોલીસ અધિક્ષકની ભલામણ તેમજ ગોધરા ખાતેની જેલ સલાહકાર સમિતિની તારીખની ૨૬.૦૫.૨૦૨૨ ની બેઠકમાં પંચમહલના આચાર્ય અને સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોમાં પ્રતિબિંબિત થઈ છે.

(vii) આજીવન કેદની દરેક ચોક્કસ ગણતરી માટે માફી આપવી આવશ્યક છે, કારણ કે આ તમામ એકબીજાની ઉપર લાદવામાં આવે છે.એક વાક્ય માટે આપવામાં આવેલી માફી આપમેળે અન્યને પણ લાગુ પડતી નથી.પ્રતિવાદી–રાજ્ય દ્વારા માફીનો સામાન્ય, યાંત્રિક અને ગેરવાજબી આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે દરેક પ્રતિવાદી–દોષિતની તમામ આજીવન કેદની સજા માટે માફી આપવામાં આવી હોવાનું કહેવાયું નથી.

(viii) કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૫ (૧) (એ) રાજ્ય સરકાર માટે માફી આપવા માટે સત્તાના ઉપયોગ અંગે કેન્દ્ર સરકારની સલાહ લેવી ફરજિયાત બનાવે છે.પરંતુ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી મંજૂરીની સામૂહિક અને બિન–ભાષી પ્રકૃતિ, માત્ર પ્રતિવાદી–દોષિતોની અકાળ મુક્તિની મંજૂરી આપે

છે, જે 'પરામર્શ' ની જરૂરિયાતને પૂર્ણ કરતી નથી.રિલાયન્સને ફરીથી લક્ષ્મણ નાસ્કર પર મૂકવામાં આવ્યું હતું.

((ix) વધુમાં, સત્ર ન્યાયાધીશ, પંચમહલ, ગોધરાનો અભિપ્રાય અનૌપચારિક અને બિનકાર્યક્ષમ સ્વભાવનો છે, જે આચરવામાં આવેલા ગુનાઓની ઘોર પ્રકૃતિ પર ધ્યાન આપતો નથી.

(x) વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે માફીના આદેશો આ રીતે ગેરવાજબી, અસમર્થનીય અને મનસ્વીપણું અને દુર્ભાવના દ્વારા દૂષિત તરીકે સ્થાપિત થયા હોવાથી, તેમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની જરૂર છે.

૧૦. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર માટે વિદ્વાન વકીલ ૨૦૨૨ની નં.૩૧૯, સુશ્રી અપર્ણા ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે ઉપરોક્ત રિટ પિટિશન સંપૂર્ણપણે સામાન્ય જનતાના હિતમાં અને જો પ્રતિવાદીઓ–દોષિતોને મુક્ત કરવામાં આવે તો સમાજ પર તેની અસરની ચિંતાને કારણે દાખલ કરવામાં આવી છે.રાષ્ટ્રીય રાજકીય પક્ષના સભ્ય અને મહિલા અધિકારોના વકીલ અરજદાર દ્વારા આ રિટ અરજી દાખલ કરવા પાછળ કોઈ રાજકીય એજન્ડા નથી.

૧૧. શ્રી મોહમ્મદ નિઝામુદ્દીન પાશા, રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદાર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ. ૨૦૨૨ ના નં.૪૦૩ એ રજૂ કર્યું કે જે કેસો દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાંના તબક્કામાં છે.એટલે કે, તપાસ અને

સુનાવણીને અલગ ધોરણે ગણવી જોઈએ કારણ કે દોષ સ્થાપિત થયો ન હોત અને આરોપીઓના ન્યાયી સુનાવણીના અધિકારો હજુ પણ અસ્તિત્વમાં હતા.જો કે, વી. શ્રીહરણમાં જણાવ્યા મુજબ દોષિત ઠેરવ્યા પછી માફીનો કોઈ અધિકાર નથી.દોષિત ઠરાવાયા પછી જ આરોપીની જેલમાં રહેવાની જરૂરિયાત સમાજની ચિંતાનો વિષય બની જાય છે.શિક્ષાના તમામ સિદ્ધાંતો, જેમાં પ્રતિશોધવાદ અને ઉપયોગિતાવાદનો સમાવેશ થાય છે, તે સમાજ પરની પ્રાથમિક મહત્વની અસર પર ભાર મૂકે છે.રિલાયન્સ ટી. કે. પર મૂકવામાં આવ્યું હતું. ગોપાલ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૬ એસ.સી.સી. ૧૬૮ ("ટી. કે. ગોપાલ "), નરિન્દર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૬ એસસીસી ૪૬૬ (" નરિન્દર સિંહ "), શૈલેશ જસવંતભાઈ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૨ એસસીસી ૩૫૯ (" શૈલેશ જસવંતભાઈ ") અને અહમદ હુસૈન વલી મોહમ્મદ સૈયદ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૯) ૭ એસસીસી ૨૫૪ (" મોહમ્મદ સૈયદ ").

૧૨. શ્રી. ગુજરાત રાજ્ય અને ભારત સંઘ વતી હાજર રહેલા ભારતના એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ એસ. વી. રાજુએ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે પીડિત સિવાય અન્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ યોગ્ય નથી.કે આ વ્યક્તિઓ અજાણ્યા છે અને ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલા માફીના આદેશોને પડકારવાનો તેમનો કોઈ અધિકાર નથી.ઉપરોક્ત અરજદારો કોઈ પણ રીતે તે કાર્યવાહી સાથે સંકળાયેલા નથી કે જેમાં સામાવાળાને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા કે જે કાર્યવાહી ગુનેગારોને માફી આપવામાં પરિણમી

હતી.રાજીવ રંજન, ગુલઝાર અહમદ આઝમી, સિમરજીત સિંહ અને અશોક કુમારમાં આ અદાલતના નિર્ણયો પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પીઆઇએલ દાખલ કરવાની આડમાં ફોજદારી બાબતોમાં કોઈ તૃતીય પક્ષ/અજાણી વ્યક્તિની દખલગીરી કાયદામાં સ્વીકાર્ય નથી.

૧૨.૧.રિટ પિટિશન (ક્રી.) નો સંદર્ભ આપતા ૨૦૨૨ ના નં.૩૧૯ માં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેમાં ક્યાંય પણ અરજદાર, એટલે કે, સુભાસિની અલીએ તેના મૂળભૂત અધિકારોને કેવી રીતે સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને રાજ્ય સરકારની કાર્યવાહીથી તે કેવી રીતે વ્યથિત થઈ હતી તે અંગે દલીલ કરી નથી.એમ. વી. દાભોલકર અને જસભાઈ મોતીભાઈમાં આ અદાલતના આદેશ મુજબ તેમાં અરજદાર એક મધ્યસ્થી અને વ્યસ્ત વ્યક્તિ સિવાય બીજું કંઈ નહોતું અને 'વ્યથિત વ્યક્તિ' નહોતું.આમ, આવી વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરાયેલી પીઆઇએલ આ અદાલતના પીઆઇએલ અધિકારક્ષેત્રનો દુરુપયોગ અને તહસીન અને અશોક કુમારમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ છે.તેથી, વિદ્વાન એએસજીએ જાળવણીક્ષમતાના આધારે માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોને પડકારતી તમામ પીઆઇએલને બરતરફ કરવાની માંગ કરી હતી.

૧૨.૨.ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩, તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ને માફી આપતા આદેશોમાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા નથી.કે

આ અદાલત લેખિત અરજીમાં (ક્રી.) ૨૦૨૨ના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના ચુકાદા દ્વારા એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે માફીની અરજી નક્કી કરવા માટે જે નીતિ લાગુ થશે તે એવી નીતિ હતી જે દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે સમયે પ્રચલિત હતી એટલે કે, ૧૯૯૨ની અકાળ મુક્તિ નીતિ અને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ના હેતુઓ માટે માફીની અરજી પર વિચાર કરવા માટે 'યોગ્ય સરકાર' તે રાજ્ય છે જેમાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો અને તે રાજ્ય નહીં કે જેમાં સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી હતી અને તેથી, ગુજરાત રાજ્યને સામાવાળા નંબર ૩, રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહની અરજી પર વિચાર કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો.તદનુસાર, પ્રતિવાદી– ગુજરાત રાજ્યએ ૧૯૯૨ની દોષિતોની અકાળ મુક્તિ નીતિ સાથે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૫ સાથે વાંચીને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૨ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર દોષિતની અરજી પર વિચાર કર્યો હતો.રાજ્ય સરકારે ૧૯૯૨ની નીતિ અનુસાર તમામ અગિયાર કેદીઓના કેસોને ધ્યાનમાં લીધા હતા અને ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ પર માફી આપવામાં આવી હતી.૧૨.૩.વધુમાં, ગુજરાત રાજ્યના જેલ ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ; જેલ સુપ્રિટેન્ડેન્ટ; જેલ એડવાઇઝરી કમિટી, ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ; પોલીસ સુપ્રિટેન્ડેન્ટ, સીબીઆઈ, સ્પેશિયલ ક્રાઇમ બ્રાંચ, મુંબઈ; અને સ્પેશિયલ કોર્ટ, મુંબઈ (સીબીઆઈ) દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા મંતવ્યોને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લીધા પછી ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ (ઓ) પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ મુજબ, કેન્દ્રીય તપાસ એજન્સી દ્વારા ગુનાની તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હોય તેવા કિસ્સાઓમાં ભારત સરકારની મંજૂરી મેળવવી અનિવાર્ય છે.વર્તમાન કેસમાં તપાસ સી. બી.

આઈ. દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી, તેથી રાજ્ય સરકારે ભારત સરકારની મંજૂરી મેળવી હતી.

૧૨.૪.ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩એ કસ્ટડીમાં ચૌદ વર્ષથી વધુ સમય પૂર્ણ કર્યો છે, તેમનું વર્તન સારું રહ્યું છે અને સંબંધિત અધિકારીઓના મંતવ્યો ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ અનુસાર મેળવવામાં આવ્યા છે.રાજ્ય સરકારે સંબંધિત અધિકારીઓના મંતવ્યો ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયને તારીખના ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ પત્ર દ્વારા રજૂ કર્યા હતા અને ભારત સરકારની મંજૂરી માંગી હતી, જેણે તારીખના ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ પત્ર દ્વારા અગિયાર દોષિતોને અકાળ મુક્ત કરવા માટે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ હેઠળ તેની સંમતિ/મંજૂરી આપી હતી.આથી, યોગ્ય પ્રક્રિયાનું પાલન કર્યા પછી, દોષિતોને મુક્ત કરવા માટે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ પર આદેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં આ અદાલત દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નહીં પડે.

૧૨.૫.જગદીશમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જો દોષિત માટે ફાયદાકારક નીતિ તેની અકાળ મુક્તિ માટેની અરજીની વિચારણા સમયે અસ્તિત્વમાં હોય, તો દોષિતને આવી ફાયદાકારક નીતિથી વંચિત કરી શકાતો નથી.ઉપરોક્ત કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, "જો અકાળ મુક્તિ માટે" આજીવન "ના કેસની વિચારણાની તારીખે ઉદાર નીતિ પ્રવર્તે છે, તો તેને તેનો લાભ આપવો જોઈએ."

આવી વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, માફી માટે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ની અરજીઓ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો અને નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.

૧૨.૬.તાત્કાલિક કેસમાં ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં થયો હોવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું અને સામાન્ય રીતે, તે જ રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થવાની હતી અને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) ની દ્રષ્ટિએ, સામાન્ય રીતે યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હશે.જો કે, તાત્કાલિક કેસની સુનાવણી અપવાદરૂપ સંજોગોમાં આ અદાલત દ્વારા પડોશી રાજ્ય મહારાષ્ટ્રને તારીખના આદેશ દ્વારા સુનાવણી અને નિકાલના મર્યાદિત હેતુ માટે ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી, પરંતુ સુનાવણીના સમાપન અને કેદીઓને દોષિત ઠેરવ્યા પછી, આ બાબત તે રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી જ્યાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો અને આમ, ગુજરાત રાજ્ય સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) ના હેતુ માટે યોગ્ય સરકાર હતી.

૧૨.૭ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના આદેશો ગુજરાત સરકાર દ્વારા આ સંબંધમાં નિર્ધારિત યોગ્ય પ્રક્રિયાને અનુસરીને અને મનની અરજી પર પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.તેથી, આ અરજીઓમાં આ અદાલત દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી.

૧૩. સામાવાળા નંબર ૩ માટે વિદ્વાન વકીલ, શ્રી ઋષિ મલ્હોત્રાએ શરૂઆતમાં રિટ અરજીઓની જાળવણીક્ષમતા પર આ આધાર પર હુમલો કર્યો હતો કે હકીકતમાં, અરજીઓ રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આ અદાલતના ચુકાદાને પડકારવા માંગે છે. ૨૦૨૨ નો નં.૧૩૫; કે તે જ અસ્વીકાર્ય છે અને રૂપા અશોક હુર્રા વિરુદ્ધ અશોક હુર્રા, (૨૦૦૨) ૪ SCC ૩૮૮, ("રૂપા અશોક હુર્રા") માં આ અદાલતના બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદાના આધારે છે, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે સમીક્ષા અરજીને રદ કર્યા પછી આ અદાલતના ચુકાદા અથવા આદેશને સમર્થન આપતી રિટ અરજી સમર્થનપાત્ર નથી.આમ, પુનર્વિચાર અરજીની બરતરફી સામે અહીં અરજદાર–પીડિત માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય, જો કોઈ હોય તો, રૂપા અશોક હુર્રાના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા પ્રસ્તાવિત ક્યુરેટિવ પિટિશન દાખલ કરવાનો છે.

૧૩.૧.શ્રી ઋષિ મલ્હોત્રાએ વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે આ કાર્યવાહીમાં આ અદાલત અન્ય કો–ઓર્ડિનેટ બેન્ચ દ્વારા પસાર કરાયેલા ચુકાદા પર બેસી શકે નહીં.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલતે તેના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના ચુકાદા દ્વારા ગુજરાત રાજ્યને તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિના સંદર્ભમાં સામાવાળા નંબર ૩ ની અકાળ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરવા માટે સ્પષ્ટ નિર્દેશ આપ્યો હતો, જે દોષિત ઠેરવવાની તારીખે લાગુ હતી.સામાવાળા નંબર ૩એ પંદર વર્ષથી વધુ કેદની સજા ભોગવી હતી અને ગોધરાના જેલ અધિક્ષક તરફથી કોઈ વાંધો મળ્યો ન હતો અને જેલ સલાહકાર

સમિતિના દસમાંથી નવ સભ્યોએ તેમની અકાળ મુક્તિની ભલામણ કરી હતી તે હકીકતને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લીધા પછી.તે ઉપરોક્ત તથ્યો સાથે ગુજરાત રાજ્યના ગૃહ વિભાગ તેમજ કેન્દ્ર સરકારે સામાવાળા નંબર ૩ ને અકાળ મુક્ત કરવાની ભલામણ અને મંજૂરી આપી હતી.આ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે માફીનો આદેશ સાચો હતો.વધુમાં, ૧૯૯૨ની નીતિમાં ક્યાંય એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી કે તમામ હિતધારકોએ દોષિતની મુક્તિ માટે સર્વસંમત અભિપ્રાય આપવો જોઈએ.તે માત્ર એટલું જ કહે છે કે રાજ્ય સરકારે નિર્ણય પર પહોંચવા માટે વિવિધ તબક્કાઓમાંથી વિવિધ મંતવ્યો એકત્રિત કરવા જોઈએ.

૧૩.૨.અરજદાર–પીડિતના વિદ્વાન વકીલની દલીલના સંદર્ભમાં કે આદેશો ગેરકાયદેસર છે કારણ કે તે સીઆરપીસીની અધિનિયમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ જરૂરી દોષિત અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશની સલાહ લીધા વિના પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, તે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત જોગવાઈ સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે યોગ્ય સરકાર ટ્રાયલ કોર્ટના પીઠાસીન ન્યાયાધીશને પોતાનો અભિપ્રાય આપવા માટે 'જરૂરી' કરી શકે છે, તેથી આવો અભિપ્રાય મેળવવો ફરજિયાત નથી; જ્યારે, સીઆરપીસીની અધિનિયમ ૪૩૫ કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી જ રાજ્ય સરકાર માટે 'કરશે' શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે.વિધાનસભા જ્યારે પણ યોગ્ય અને જરૂરી લાગે ત્યારે 'મે' અને 'વિલ' શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા માટે સભાન છે અને તાત્કાલિક કિસ્સામાં ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

૧૪. શરૂઆતમાં, સામાવાળા નં.૧૩, શ્રી સિદ્ધાર્થ લુથરા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી હતી કે આ અદાલતના અંતિમ આદેશ સામે રિટ પિટિશન નથી, તેથી અરજદારો માત્ર ક્યુરેટિવ પિટિશન દાખલ કરી શક્યા હોત.તેમણે આગળ નીચે પ્રમાણે રજૂઆત કરી:

i) આ સંબંધમાં રૂપા અશોક હુર્રામાં આ અદાલતના નિર્ણય પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતના અંતિમ ચુકાદાને સમર્થન આપતી રિટ અરજી સમર્થનપાત્ર નથી.આ અદાલત દ્વારા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશ સામે સમીક્ષા અરજીને ફગાવી દેવામાં આવી હોવાથી, વર્તમાન રિટ અરજીની આડમાં સમાન દલીલો ફરીથી શરૂ કરી શકાતી નથી.રિલાયન્સને નરેશ શ્રીધર મિરાજકર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૭ એસ. સી. ૧ ("નરેશ શ્રીધર મિરાજકર") માં આ અદાલતના નિર્ણય પર પણ મૂકવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે બંધારણીય અદાલતના આદેશ સામે રિટ ન હોવી જોઈએ.આમ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ છે અને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ પિટિશન દ્વારા તેની પૂછપરછ કરી શકાતી નથી.વધુમાં, આ અદાલત દ્વારા ઘડવામાં આવેલા નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને, તેનો આદેશ XLVIII જણાવે છે કે આ અદાલતના આદેશને ક્યુરેટિવ પિટિશન દ્વારા કેવી રીતે પ્રશ્ન કરી શકાય છે અને આમ, એક સ્વાભાવિક પરિણામ એ છે કે તે રિટ પિટિશન દ્વારા કરી શકાતું નથી.

(૨) યોગ્ય સરકાર અને યોગ્ય નીતિના મુદ્દાના સંદર્ભમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી લુથરાએ રજૂઆત કરી હતી કે આ અદાલતના તારીખના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશને ધ્યાનમાં રાખીને ઉપરોક્ત મુદ્દાઓનું સમાધાન થયું છે.આ અદાલતના ચુકાદાઓ રાશિદુલ જાફર વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય, ૨૦૨૨ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૧૨૦૧ ("રાશિદુલ જાફર"); હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ રાજ કુમાર, (૨૦૨૧) ૯ એસ. સી. સી. ૨૯૨ ("રાજ કુમાર") અને હિતેશ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (રિટ પિટિશન (ક્રી.) નં.૪૬૭/૨૦૨૨) ("હિતેશ") ને સેવામાં દબાવવામાં આવ્યા હતા જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે દોષિત ઠેરવવાની તારીખની નીતિ લાગુ થશે, અને તેથી, ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ ની નીતિ વર્તમાન કેસમાં માફી આપવા માટે લાગુ થશે.

૩) ત્યારબાદ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે એવી દલીલ કરી હતી કે ભારતમાં સુધારાત્મક/પુનર્વસન અને દંડાત્મક સજાની નીતિનું પાલન કરવામાં આવે છે, જે શિક્ષાત્મક પ્રકૃતિની નથી.જ્યારે આદર્શ જેલ અધિનિયમ , ૨૦૨૩ને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું ત્યારે તેનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેનો ઉદ્દેશ "જેલ વ્યવસ્થાપનમાં સુધારો કરવો અને કેદીઓને કાયદાનું પાલન કરતા નાગરિકોમાં પરિવર્તિત કરવા અને સમાજમાં તેમનું પુનર્વસન સુનિશ્ચિત કરવાનો છે." વધુમાં, વિન્ટર વિરુદ્ધ ના કિસ્સામાં. યુનાઇટેડ કિંગડમ (અરજીઓ નં.૬૬૦૬૯/૦૯,૧૩૦/૧૦ અને ૩૮૯૬/૧૦), (૨૦૧૬) III ઈસીએચઆર ૩૧૭ ("વિન્ટર") પુનર્વસન અને સુધારણાના સંદર્ભમાં યુરોપિયન કોર્ટ ઓફ હ્યુમન રાઇટ્સ દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, "વધુમાં, જો આવી વ્યક્તિને

મુક્તિની કોઈ સંભાવના વિના અને તેની આજીવન સજાની સમીક્ષાની સંભાવના વિના કેદ કરવામાં આવે છે, તો તે જોખમ છે કે તે તેના ગુના માટે ક્યારેય પ્રાયશ્ચિત કરી શકશે નહીં.કેદી જેલમાં જે પણ કરે છે, પુનર્વસન તરફ તેની પ્રગતિ ગમે તેટલી અસાધારણ હોય, તેની સજા નિશ્ચિત અને સમીક્ષા ન કરી શકાય તેવી રહે છે." જાણીતા વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સામાવાળા નં.૧૩ એ જેલમાં નિર્દોષ વર્તન દર્શાવ્યું હતું અને જેલમાં તેના વર્તન સાથે કોઈ ગુનાહિતતા જોડાયેલી નહોતી.

૪) શ્રી લુથરાએ અરજદારોની એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે ગુનાની ગંભીર પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અહીંના દોષિતો માફીને પાત્ર નથી.માફીના તબક્કે, સજાની લંબાઈ અથવા મૂળ ગુનાની ગંભીરતા સતીશ વિરુદ્ધ યુપી રાજ્ય, (૨૦૨૧) ૧૪ એસસીસી ૫૮૦ ("સતીશ") માં જણાવ્યા મુજબ અકાળે મુક્તિનો ઇનકાર કરવા માટેનો એકમાત્ર આધાર ન હોઈ શકે.તેથી, ગુનાની વાસ્તવિક પ્રકૃતિ અથવા સમાજ પર તેની અસર અંગેની કોઈપણ દલીલ માફીની વિચારણા માટે સુસંગત નથી તે શ્રી લુથરાની રજુઆત હતી.

v) ગુનાની કથિત ઘોર પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, માફી વિના ચોક્કસ સમયગાળા માટે કેદની જોગવાઈ કરીને સજામાં ફેરફાર કરવા માટે ઉચ્ચ અદાલત તેમજ આ અદાલત માટે તે ખુલ્લું છે, પરંતુ ન તો ઉચ્ચ અદાલત કે ન તો આ અદાલતે ખાનગી સામાવાળાને અહીં બિન–સ્વીકાર્ય સમયગાળા માટે કેદ કરવાની ઉપરોક્ત શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કર્યું.આ દર્શાવે છે કે અરજદાર દ્વારા રજૂ કરાયેલી ઉપરોક્ત દલીલ માત્ર લાલ હેરિંગ છે.

vi) એ વાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલ માફીનો આદેશ અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી સજામાં દખલ કર્યા વિના માત્ર સજાના અમલને અસર કરે છે.તેથી, આ બાબત પહેલેથી જ અંતિમતામાં આવી ગઈ હોવાથી, ગુનાની પ્રકૃતિ, સમાજ પરની અસર અને ન્યાય માટે સમાજની હાકલ જેવા માત્ર તથ્યાત્મક આધારો પર આવા આદેશની માન્યતા પર સવાલ ઉઠાવવો શક્ય નથી.

vii) વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે માત્ર એ હકીકત કે દંડ ચૂકવવામાં આવ્યો ન હતો અથવા લાદવામાં આવેલા દંડની ચુકવણીમાં ખામી હતી તે માફીની સત્તાના ઉપયોગને અસર કરતી નથી.સજા એવી વસ્તુ છે જે ગુનેગારને અપીલમાં, પુનરાવર્તનમાં, અથવા અન્ય યોગ્ય ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં અથવા 'અન્યથા' આંશિક રીતે અથવા સંપૂર્ણ રીતે રદ કરવામાં ન આવે અથવા માફ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ભોગવવી જ જોઈએ, જ્યારે, દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળ રહેવાનો આદેશ આપવામાં આવેલી કેદની મુદત શાંતિલાલ; અબ્દુલ ગની વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૫૦) એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એમ. પી. ૧૧૯ ("અબ્દુલ ગની") અને શહજાદખામ મહેબુભમ પઠાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૧ એસ. સી. સી. ૫૭૦ ("શહજાદખામ માહે") અલગ પાયા પર રહે છે. બુબખામ પઠાણ ").વધુમાં, શરદ કોલંબે પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જેમાં આ અદાલત દ્વારા એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે, "જો દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની મુદત એ દંડ છે જે કોઈ વ્યક્તિ દંડની ચુકવણી ન કરવાના કારણે ભોગવે છે અને કડક અર્થમાં સજા

નથી, તો આવી ડિફોલ્ટ સજા લાદવી એ મૂળ સજાથી સંપૂર્ણપણે અલગ અને ગુણાત્મક રીતે અલગ છે."

૧૫. સામાવાળા નંબર ૭ શ્રીમતી સોનિયા માથુર વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે અન્ય વરિષ્ઠ વકીલોની રજુઆતો સ્વીકારતી વખતે નીચે મુજબ દલીલ કરી હતીઃ

૧૫.૧.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) (બી) અને રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહમાં સ્થાપિત ન્યાયિક પૂર્વનિર્ણ અનુસાર, યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હશે.ઉપરોક્ત ચુકાદાને અંતિમ સ્વરૂપ મળ્યું છે કારણ કે ઉપરોક્ત ચુકાદા સામે દાખલ કરવામાં આવેલી સમીક્ષા અરજીને આ અદાલત દ્વારા ૧૩.૧૨.૨૦૨૨ પર ફગાવી દેવામાં આવી હતી.આમ, ન્યાયિક ઔચિત્ય માટે ઉપરોક્ત ચુકાદાનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.

૧૫.૨.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળની જરૂરિયાતની પ્રકૃતિ, એટલે કે, ફરજિયાત હોય કે ડિરેક્ટરી, તે રજૂ કરવામાં આવી હતી કે રામ ચંદરમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે તેમ આ રીતે મેળવેલા અભિપ્રાયને યાંત્રિક રીતે અનુસરવો જોઈએ નહીં અને સરકાર પાસે નવેસરથી અભિપ્રાય લેવાની વિવેકબુદ્ધિ છે.આ મત દર્શાવે છે કે ટ્રાયલ કોર્ટના પીઠાસીન ન્યાયાધીશના

અભિપ્રાય પર આધાર રાખવો કે નહીં તે અંગે સંબંધિત સરકાર પાસે વિવેકબુદ્ધિ છે.

૧૫.૩.દંડની ચુકવણી ન કરવા અંગે અરજદાર–પીડિતના વિદ્વાન વકીલની દલીલોના સંદર્ભમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગ્રેટર મુંબઈની સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ ૨૭.૦૯.૨૦૧૯ પર કોઈ વાંધા વિના સામાવાળા નંબર ૭ દ્વારા રૂ. ૬,૦૦૦/– નો દંડ ચૂકવવામાં આવ્યો હતો.જો કે, ઉપરોક્ત ચુકવણી પર પૂર્વગ્રહ વિના, ગુજરાતના જેલ મેન્યુઅલમાં કોઈ જોગવાઈ નથી, જે દંડની ચૂકવણી ન કરવામાં આવે તો માફી આપવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.માફીની મંજૂરી માત્ર એટલા માટે પ્રતિબંધિત કરી શકાતી નથી કારણ કે ગુનેગાર દંડ સહન કરવા માટે આર્થિક રીતે સક્ષમ નથી.તે દોષિતની દંડ ચૂકવવાની આર્થિક અને નાણાકીય ક્ષમતાના આધારે ભેદભાવનું કારણ બનશે, જેના પરિણામે બંધારણની કલમ ૧૪ અને ૨૧નું ઉલ્લંઘન થશે.

૧૫.૪.અમે અન્ય સામાવાળા માટે વિદ્વાન સલાહ સાંભળી છે.ઉપરોક્ત રજુઆતોો સાથે, એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે આ રિટ અરજીઓ રદ કરવામાં આવે.

દલીલો જવાબ આપોઃ

૧૬. અરજદાર–પીડિતના વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શોભા ગુપ્તાએ તેમના પ્રત્યુત્તરમાં આ મુદ્દા પર રજૂઆત કરી હતી કે રિટ પિટિશન બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ નીચે મુજબ જાળવવા યોગ્ય છેઃ

(i) માફી આપવાનો આદેશ એક વહીવટી આદેશ હોવાથી, પીડિત પક્ષોને અપીલ કરવાનો ન તો વૈધાનિક કે ન તો મૂળ અધિકાર ઉપલબ્ધ હતો.એકમાત્ર ઉપલબ્ધ ઉપાય એ હતો કે ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરવી, અથવા બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત સમક્ષ રિટ પિટિશન દાખલ કરવી.

((૨) આ અદાલતે એવા કિસ્સાઓમાં બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજીઓ પર બહુવિધ પ્રસંગોએ સુનાવણી કરી છે કે જ્યાં "મૂળભૂત અધિકારોનું ઘોર ઉલ્લંઘન" અસ્તિત્વમાં છે, અથવા જ્યારે કોઈ વહીવટી અથવા વહીવટી નિર્ણયથી "જનતા, રાષ્ટ્ર અથવા આ અદાલતના અંતઃકરણને આંચકો લાગ્યો છે".આ સંદર્ભમાં, એપુરુ સુધાકર; સતપાલ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૫ એસ. સી. સી. ૧૭૦ ("સતપાલ") અને મોહમ્મદ ઈશાક વિરુદ્ધ એસ. કઝમ પાશા, (૨૦૦૯) ૧૨ એસ. સી. સી. ૭૪૮ ("મોહમ્મદ ઈશાક") માં આ અદાલતના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મોહમ્મદ ઈશાકમાં જાળવણીક્ષમતાનો સમાન મુદ્દો ઊભો થયો હતો, જેમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ ના રૂપમાં વૈકલ્પિક ઉપાયનો માત્ર અસ્તિત્વ એ વ્યથિત વ્યક્તિને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ સીધા આ અદાલતનો સંપર્ક કરવાથી અટકાવતું નથી.વૈકલ્પિક ઉપાયોના

થાકની જરૂર હોય તેવા નિયમને પ્રકૃતિમાં સંપૂર્ણ અથવા કઠોર હોવાના વિરોધમાં "સગવડ અને વિવેકબુદ્ધિ" તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો હતો.

((૩) આ અદાલતે ભૂતકાળમાં અકાળ મુક્તિ અથવા યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવાની બાબતોમાં હસ્તક્ષેપની માંગ કરતી ગુનેગારો દ્વારા દાખલ કરાયેલી અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજીઓ પર વિચાર કર્યો હતો.રામ ચંદર, લક્ષ્મણ નસ્કર અને રાજનના ચુકાદાઓ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

((૪) આ અદાલતે અગાઉ સામાવાળા નંબર ૩ સિવાય અન્ય કોઈએ દાખલ કરેલી રિટ અરજીને ધ્યાનમાં લીધી હતી અને તે રિટ અરજીની જાળવણી અંગે કોઈ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો.અન્ય તમામ ખાનગી સામાવાળા ઉપરોક્ત રિટ અરજીમાં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશના લાભાર્થી છે.આમ, માત્ર અરજદાર–પીડિત દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ અરજી સામે જાળવણીક્ષમતાનો વાંધો ઉઠાવવો અસંગત છે.કે અરજદાર–પીડિત રિટ પિટિશન (ક્રી.) થી સંપૂર્ણપણે અજાણ હતા. ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ અકાળ મુક્તિની માંગ સાથે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.અરજદારને સામાન્ય લોકોની જેમ સમાચારો અને સોશિયલ મીડિયા પરથી રિલીઝ વિશે જાણ થઈ હતી.અરજદારે સામાવાળા નં.૩ ના આઘાતમાંથી ભાગ્યે જ બહાર આવવાનું શરૂ કર્યું હતું કે જ્યારે ઘણી પી. આઈ. એલ. દાખલ કરવામાં આવી ત્યારે ૧૩ ને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, અને આ અદાલત પહેલાથી જ આ બાબતને જપ્ત કરી ચૂકી હતી.આનાથી અરજદાર પાસે આ અદાલતનો સંપર્ક કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ બચ્યો નહીં.

(v) કે અરજદારે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશની સમીક્ષા કરવા માટે સમીક્ષા અરજી પણ દાખલ કરી હતી, જેમાં આ અદાલતે ગુજરાત રાજ્યને માફીની મંજૂરી પર વિચાર કરવા માટે યોગ્ય સરકાર ગણાવી હતી, કારણ કે તે રાજ્ય જેમાં ગુનો થયો હતો.આ આદેશ આકસ્મિક હતો અને આ અદાલતના ચુકાદાઓથી વિપરીત હતો.આ પાસા પર ફરીથી વી. શ્રીહરણ, રતન સિંહ, એમ. ટી. ખાન અને હનુમંત દાસ પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી.આથી, અરજદાર એવી ધારણા હેઠળ હતો કે આ અદાલત દ્વારા ઉપરોક્ત સમીક્ષા અરજી અને આ રિટ અરજી પર એકસાથે વિચારણા કરવામાં આવશે.પરંતુ પુનર્વિચાર અરજી ફગાવી દેવામાં આવી છે.તેથી, આ રિટ પિટિશનને તેના પોતાના ગુણદોષ પર વિચારવી પડશે.

(vi) સામાવાળા નં.૧ અને ૨ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી ચોક્કસ દલીલના સંદર્ભમાં આ રિટ અરજીની જાળવણીને પડકાર ખોટો છે, એટલે કે, આ અદાલત દ્વારા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ પર આપવામાં આવેલ નિર્દેશ એક આદેશ હતો જેનું માત્ર માફીના આદેશમાં પાલન કરવામાં આવી રહ્યું હતું અને તેથી તે પડકારવા માટે ખુલ્લો રહેશે નહીં.આ મનની બિન–અરજી અને ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશ વિશે ખોટી રજૂઆત કરીને માફી આપવાની ઉતાવળ અને યાંત્રિક રીતનું વધુ ઉદાહરણ છે.

(vii) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે 'ન્યાયના અધિકાર' ને અનિતા કુશવાહા વિરુદ્ધ પુષ્પ સુદાન, (૨૦૧૬) ૮ એસ. સી. સી. ૫૦૯ ('અનિતા કુશવાહા') માં અનિવાર્ય માનવ અને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે માન્યતા

આપવામાં આવી હતી, અને આ રિટ અરજી તે આધારે પણ જાળવી શકાય તેવી હતી.ઉપરોક્ત રજુઆતોના પ્રકાશમાં, વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે આ અદાલત સમક્ષ અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરવી એ અરજદાર માટે ઉપલબ્ધ સૌથી અસરકારક ઉપાય છે.

૧૬.૧.તપાસ એજન્સી, એટલે કે સી. બી. આઈ. તેમજ સ્પેશિયલ સી. બી. આઈ. કોર્ટ, મુંબઈના ન્યાયાધીશના નકારાત્મક મંતવ્યોને ધ્યાનમાં ન લેવા અંગે તેણીની રજુઆતોનો પુનરોચ્ચાર કરતા, વિદ્વાન વકીલે વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર–જનરલના દાવાને રદિયો આપ્યો હતો કે સંબંધિત અભિપ્રાય ગોધરા કોર્ટના પ્રિસાઇડિંગ જજના હશે, જેઓ માફી આપવાના ગુણદોષથી સહમત હતા.વિદ્વાન એ. એસ. જી. ની આ દલીલ કલમ ૪૩૨ (૨) ની સાદી ભાષાને વિરોધાભાસી હશે જે સ્પષ્ટ કરે છે કે પ્રિસાઇડિંગ જજ તે હોવો જોઈએ જેણે સજા સંભળાવી અથવા પુષ્ટિ કરી.સંગીત, રામ ચંદર અને વી. શ્રીહરણ કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદાઓ પર ફરીથી રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે કલમ ૪૩૨ (૨) માં 'મે' શબ્દનો ઉપયોગ સૂચવે છે કે પ્રિસાઇડિંગ જજનો અભિપ્રાય લેવાની કોઈ જરૂરી જરૂરિયાત નથી તે વિદ્વાન એએસજીની રજુઆત વી. શ્રીહરણમાં આ અદાલતના કહેવતને ધ્યાનમાં રાખીને ખોટી છે.

૧૬.૨.ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ૧૭.૧૧.૨૦૨૧ તારીખનો પત્ર ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખની અરજી સાથે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યને સંબોધવામાં આવેલા આ પત્રમાં વિગતવાર જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ગુજરાત રાજ્ય પાસે સામાવાળા નંબર ૩ના સંદર્ભમાં માફીની કોઈ સત્તા નથી અને આ સંબંધમાં યોગ્ય સરકાર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે.વી. શ્રીહરણ સહિત વિવિધ કેસોમાં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાની સ્થિતિ અનુસાર આ દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવા છતાં, રાજ્ય દ્વારા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ આદેશને પડકારતી કોઈ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરવામાં આવી ન હતી.

૧૬.૩.ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વિદ્વત એડિશનલ સોલિસિટર–જનરલે સીબીઆઈ તારીખ ૦૯.૦૭.૨૦૨૨ નો અભિપ્રાય રેકોર્ડ પર મૂક્યો હતો, જેમાં મનના સ્પષ્ટ પરિવર્તન પછી, સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ સુધી માફી આપવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી.ગુજરાત રાજ્યનો પત્ર અને સી. બી. આઈ. ના બદલાયેલા અભિપ્રાય જેવા દસ્તાવેજોમાંથી કોઈ પણ દસ્તાવેજ રાજ્ય દ્વારા ૧૭.૧૦.૨૦૨૨ પર દાખલ કરવામાં આવેલા પ્રતિ–સોગંદનામામાં કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ વધારાના દસ્તાવેજો માફીના આદેશોની પુષ્ટિ કરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયાની ઝડપી સમયરેખા સ્થાપિત કરે છે, કારણ કે રાજ્ય સરકારનો સંદેશાવ્યવહાર ૦૬.૦૭.૨૦૨૨ પર પ્રાપ્ત થયો હતો,

સીબીઆઈનો અભિપ્રાય ૦૯.૦૭.૨૦૨૨ પર માંગવામાં આવ્યો હતો અને પ્રાપ્ત થયો હતો અને કેન્દ્ર સરકારે ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ પર તેની સંમતિ વ્યક્ત કરી હતી.

૧૬.૪.વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નંબર ૩એ તેમની દલીલો દરમિયાન ૧૮.૦૬.૨૦૨૨ તારીખનો દસ્તાવેજ રજૂ કર્યો હતો, જેમાં જણાવ્યું હતું કે આ જ અભિપ્રાય મુંબઈ વિશેષ અદાલત (સીબીઆઈ) ના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો હતો.જો કે, ઉપરોક્ત દસ્તાવેજની સત્યતા સ્થાપિત કરી શકાતી નથી કારણ કે રાજ્યએ દાવો કર્યો છે કે તે તેના કબજામાં નથી અને તેનાથી સંપૂર્ણપણે અજાણ છે.

૧૬.૫.વિદ્વાન વકીલે પુનરાવર્તન કર્યું કે ઉપરોક્ત હકીકતો મગજના બિન–ઉપયોગ અને યાંત્રિક રીતે દર્શાવે છે કે જેમાં તાત્કાલિક કેસમાં માફીના આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૬.૬.અરજદારો માટેના વિદ્વાન વકીલે આગળ રજૂઆત કરી હતી કે ૩૦.૦૮.૨૦૨૩ પર, બાકી દંડની રકમ સામાવાળા નં.૩ દ્વારા ૧૩ પર જમા કરવામાં આવી હતી.કે આ તેમના તરફથી દંડની ચુકવણી ન કરવાના સ્વીકાર તરીકે છે.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેમને સામાન્ય રીતે છ વર્ષની વધુ કેદની સજા ભોગવવી પડી હોત.આ હકીકત પર ધ્યાન ન આપવું એ ગુજરાત

રાજ્ય અને ભારત સંઘ દ્વારા મનનો ઉપયોગ ન કરવો અને માફી આપવામાં સત્તાનો યાંત્રિક ઉપયોગ કરવો તે વધુ સાબિત કરે છે.

૧૬.૭.વિદ્વાન વકીલે તે રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં રજૂ કર્યું. સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ૨૦૨૨ની નં.૧૩૫, અરજીમાં અરજદાર–પીડિતાનું નામ અને સંબંધિત ગુનાઓની પ્રકૃતિ એટલે કે સામૂહિક બળાત્કાર અને સામૂહિક હત્યાનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ન હતો.મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સમક્ષ માફીની મંજૂરી માટેની તેમની અરજીને તમામ સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા નકારાત્મક અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો હતો.તે સામાવાળા નંબર ૩ એ ટ્રાયલ કોર્ટ, હાઈકોર્ટ અને આ કોર્ટના ચુકાદાઓ અને આદેશોને રેકોર્ડ પર મૂક્યા ન હતા જેણે તેની દોષિતતાને સમર્થન આપ્યું હતું.તેમણે બોમ્બે હાઈકોર્ટના તારીખ ૦૫.૦૮.૨૦૧૩ અને ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશોના સંદર્ભમાં "ખોટા અને ભ્રામક" નિવેદનો આપ્યા હતા, એટલે કે, બંને અદાલતોએ અલગ–અલગ મંતવ્યો આપ્યા હતા, અને આ હકીકતએ તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશને પસાર કરતી વખતે આ અદાલતના નિર્ણય લેવામાં ભૂમિકા ભજવી હતી.સામાવાળા નંબર ૩ એ એવું લાગતું હતું કે બંને ઉચ્ચ અદાલતો તેને બીજા રાજ્યમાં મોકલી રહી છે અને તેમાં વિરોધાભાસ છે.જો કે, બોમ્બે હાઈકોર્ટનો ઉપરોક્ત આદેશ ગુનેગારોને તેમના મૂળ રાજ્યની અન્ય જેલમાં ટ્રાન્સફર કરવા સાથે સંબંધિત હતો અને તેમાં માફીના મુદ્દા પર ચર્ચા કરવામાં આવી ન હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૩માં ઊભી થઈ શકી ન હોત.

૧૬.૮.એ વાતનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો કે ગુજરાત રાજ્યની તપાસ એજન્સીએ ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કર્યો હતો જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી વ્યક્તિઓ શોધી શકાતા નથી.એફ. આઈ. આર. માં માત્ર તપાસ પ્રક્રિયામાં અવરોધ લાવવા માટે તથ્યોની ભૂલભરેલી નોંધ હતી.તપાસની દૂષિત પ્રકૃતિના પરિણામે આ અદાલત દ્વારા કેસ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો.અરજદારને ન્યાય મળવાનું એકમાત્ર કારણ એ હતું કે તપાસ સીબીઆઈ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી. આ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા અરજદાર સાથે કરવામાં આવતી અત્યંત પક્ષપાતી અને પક્ષપાતી વર્તણૂક દર્શાવે છે.ગોધરા જેલમાં ટ્રાન્સફર થયા પછી રાજ્ય સામાવાળાને ઉદાર રીતે પેરોલ અને ફર્લો આપી રહ્યું છે.ગુનાઓની અત્યંત શૈતાની અને ભયાનક પ્રકૃતિના પ્રકાશમાં, રાજ્ય દ્વારા સામાવાળાને આપવામાં આવતી વર્તણૂક પક્ષપાત અને નરમાઈ દર્શાવે છે.

૧૬.૯.વિદ્વાન વકીલે પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓની પ્રકૃતિ અસામાન્ય અને ગંભીર હતી.કે આ ગુનાઓ સમગ્ર સમાજ માટે ખૂબ જ આઘાતજનક હતા અને મંજૂરી મળ્યા પછી સામાવાળા સાથે વર્તન

માફીએ રાષ્ટ્રમાં પીડાની સામાન્ય ભાવનાનું આહ્વાન કર્યું.હકીકતમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટે સામાવાળા નં.૩ દ્વારા પીડિતો સાથે કરવામાં આવેલી ક્રૂર વર્તણૂકનું વર્ણન ૧૩ સુધી કર્યું હતું, જે મૃતદેહોની સ્થિતિમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.આ

પરિબળો માટે જરૂરી છે કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સાથે અન્ય સામાન્ય ગુનેગારોથી અલગ વ્યવહાર કરવામાં આવે.

૧૭. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર વતી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રીમતી ઇન્દિરા જયસિંહ. વર્ષ ૨૦૨૨ના તેના પ્રત્યુત્તરમાં શરૂઆતમાં રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત રાજ્યમાં સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ કેદીઓને મુક્ત કરવા માટે કોઈ પણ પ્રકારની નીતિ નથી. કે ૧૯૯૨ ની નીતિ માત્ર માફી પર ગુનેગારોને મુક્ત કરતી વખતે અનુસરવાની પ્રક્રિયાની રૂપરેખા આપે છે.રાજ્યએ આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાનું તેમજ મહિલાઓના મૂળભૂત અધિકારોનું રક્ષણ કરવાના બંધારણીય આદેશનું પાલન કરવું જોઈએ, ખાસ કરીને જ્યારે તેઓ વંશીય સંઘર્ષના સંબંધમાં જાતીય હિંસાનો ભોગ બને છે.

૧૭.૧ વધુમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત રાજ્ય યોગ્ય સરકાર નથી અને તેથી આ અદાલતનો ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ વી. શ્રીહરણમાં બંધનકર્તા પૂર્વનિર્ણનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહેવાના કારણે છે.કે ગુજરાત હાઈકોર્ટના આદેશનો આક્ષેપ કે જેણે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યને લેખિત અરજી (સીઆરએલ) માં યોગ્ય સરકાર ગણાવી હતી. સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ૨૦૨૨ની નં.૧૩૫, નરેશ શ્રીધર મિરાજકરમાં નિર્ધારિત કાયદાની સ્થિતિથી સંપૂર્ણપણે વિપરીત છે, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે મૂળભૂત અધિકારોના ઉલ્લંઘનનો આરોપ લગાવતી કોઈ પણ રિટ અરજી અદાલતના

ચુકાદા અથવા આદેશની વિરુદ્ધમાં નહીં હોય.સામાવાળા નંબર ૩ એ રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં બોમ્બે હાઈકોર્ટના તારીખ ૦૫.૦૮.૨૦૧૩ ના આદેશને ખોટી રીતે રજૂ કરીને આ અદાલતમાં છેતરપિંડી કરી હતી. ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫.બે ઉચ્ચ અદાલતોના "નાટ્યાત્મક રીતે જુદા જુદા મંતવ્યો" લેવાનો પ્રશ્ન ઊભો થયો ન હતો કારણ કે બોમ્બે ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય સરકારનો મુદ્દો બિલકુલ પ્રશ્નમાં ન હતો.કે આ સપ્રેસિયો વેરી, એક્સપ્રેશન ફાલ્સી સમાન છે.ભારત સંઘ વિરુદ્ધ રમેશ ગાંધી, (૨૦૧૨) ૧ એસ. સી. સી. ૪૭૬ ("રમેશ ગાંધી") માં આ અદાલતે એવું માન્યું છે કે કોઈપણ ચુકાદો જે જરૂરી તથ્યોની ખોટી રજૂઆતનું પરિણામ છે તે છેતરપિંડીની રચના કરશે અને તેને રદબાતલ ગણવામાં આવશે.કે કોર્ટની આ ભૂલ પીડિતોને ન્યાયથી વંચિત ન કરી શકે.જ્યારે ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીએ સુધારાત્મક અભિગમ અપનાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, ત્યારે સજાની પ્રમાણસરતાને સમાન રીતે મહત્વપૂર્ણ આદર્શ તરીકે ગણવી જોઈએ.રિલાયન્સને એલિસ્ટર એન્થની પરેરા વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૨) ૨ એસસીસી ૬૪૮ ("એલિસ્ટર એન્થની પરેરા"), રવજી વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય, (૧૯૯૬) ૨ એસસીસી ૧૭૫ ("રવજી") અને સોમન વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૧૧ એસસીસી ૩૮૨ ("સોમન") માં આ અદાલતના ચુકાદાઓ પર મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૧૮. શ્રીમતી વૃંદા ગ્રોવર, રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારના વિદ્વાન વકીલ. ૨૦૨૨ ના નં.૩૫૨ એ સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ પીઠાસીન

ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય માંગવાની કેન્દ્રીયતા અને બિન–વૈકલ્પિક પ્રકૃતિ, સામાવાળા નં.૩ દ્વારા દંડની ચુકવણી ન કરવા બદલ સમવર્તી સજા ન આપવી તેમજ માફીની મંજૂરીને ધ્યાનમાં લેતી વખતે ગુનાઓની પ્રકૃતિ અને જાહેર કલ્યાણ પરની અસરને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂરિયાત અંગે દલીલો પુનરાવર્તિત કરી.રામ ચંદર, શરદ કોલંબે, દેવેન્દ્ર કુમાર વિરુદ્ધ ઉત્તરાંચલ રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૯ એસસીસી ૩૬૩ ("દેવેન્દ્ર કુમાર") અને અબ્દુલ ગની કેસમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૧૮.૧.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત રાજ્યએ પુનરાવર્તનની સંભાવનાને ધ્યાનમાં લીધી નથી અને શું સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ માં સુધારાના કોઈ પુરાવા છે કે કેમ.રેકોર્ડ મુજબ, સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩એ સુધારાના કોઈ સંકેત દર્શાવ્યા નથી અને તેઓએ કરેલા ગુનાઓ માટે કોઈ પસ્તાવો વ્યક્ત કર્યો નથી.માફી માટેની તેમની અરજીઓમાં તેમની ક્રિયાઓ માટે તેમના દ્વારા અનુભવાતી પસ્તાવાની લાગણીઓનો સંદર્ભ નથી.દંડની ચુકવણી ન કરવી એ પસ્તાવાની ગેરહાજરીનો વધુ સંકેત છે.બે સામાવાળા સામે નવા કેસ પણ નોંધવામાં આવ્યા છે, અને આ તેમના બિન–સુધારણાના પુરાવા તરીકે કામ કરે છે.

૧૮.૨.એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે દસ્તાવેજો પર નિર્ભરતા મૂકી શકાતી નથી, જેમ કે સી. બી. આઇ. ના ૦૯.૦૭.૨૦૨૨ ના પત્ર, જેમાં માફી

અંગે હકારાત્મક અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો તેમજ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પત્ર જેમાં વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઇ.), સિવિલ અને સેશન્સ કોર્ટ, મુંબઈનો સકારાત્મક અભિપ્રાય છે, કારણ કે આ દસ્તાવેજો ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ૧૩ને સામાવાળા નં.૩ ને માફી આપતી વખતે આધાર રાખેલા દસ્તાવેજોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી.

૧૯. શ્રીમતી અપર્ણા ભટ, રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદારના વિદ્વાન વકીલ. ૨૦૨૨ના નં.૩૧૯ એ તેના પ્રત્યુત્તરમાં રજૂઆત કરી હતી કે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ને આપવામાં આવેલી માફી ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન છે.વર્ષ ૨૦૨૧ના જેલના આંકડા દર્શાવે છે કે ગુજરાતમાં દોષિતોમાંથી ૬૬.૭% આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહ્યા છે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછા એક અપૂર્ણાંકે ચૌદ વર્ષની કેદ પૂર્ણ કરી છે.ગુજરાત રાજ્ય અથવા ભારત સંઘ દ્વારા કોઈ વિશેષ કેસ કરવામાં આવ્યો નથી કે શા માટે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ અન્ય તમામ ગુનેગારો પર માફી મેળવવા માટે એકમાત્ર હકદાર છે.રિલાયન્સને એસ. જી. જયસિંઘાની વિરુદ્ધ યુનિયનના ચુકાદાઓ પર મૂકવામાં આવ્યું હતું. ભારત સરકાર, AIR ૧૯૬૭ SC ૧૪૨૭ ("S. G. જયસિંઘાની") અને E. P. રોયપ્પા વિરુદ્ધ ટી. એન. રાજ્ય, (૧૯૭૪) ૪ એસ. સી. સી. ૩ ("ઇ. પી. રોયપ્પા"), જેમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે રાજ્ય દ્વારા સત્તાનો મનસ્વી અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ ઉપયોગ બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન ગણાશે.તહેવારોના પ્રસંગો પર તે વિવેકાધીન અને સામૂહિક માફી

સંગીતના કિસ્સામાં અસ્વીકાર્ય હોવાનું માનવામાં આવતું હતું.૧૯.૧.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે માફીનો કોઈ અધિકાર નથી કે જેનો લાભ ગુનેગાર જરૂરી રીતે લઈ શકે.તે માફી સંબંધિત સત્તાવાળાઓ દ્વારા વિવેકપૂર્ણ રીતે વિવેકબુદ્ધિની કવાયત હોવી જોઈએ.સંગીત, વી. શ્રીહરણ, હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મહેન્દ્ર સિંહ, (૨૦૦૭) ૧૩ એસસીસી ૬૦૬ ("મહેન્દ્ર સિંહ"); મોહિન્દર સિંહ, મારુ રામ અને શ્રી ભગવાન વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૦૧) ૬ એસસીસી ૨૯૬ ("શ્રી ભગવાન") માં આ અદાલતના ચુકાદાઓ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૨૦. શ્રી મોહમ્મદ નિઝામુદ્દીન પાશા, રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારના વિદ્વાન વકીલ. ૨૦૨૨ ના નં.૪૦૩ એ દલીલનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ માટે માફીના પ્રશ્ન પર નિર્ણય લેતી વખતે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા જે સામગ્રી પર આધાર રાખવામાં આવ્યો નથી તેનો ઉપયોગ નિર્ણયને પાછલી અસરથી ન્યાયી ઠેરવવા માટે કરી શકાતો નથી.ઓ. પી. ટી. ઓ. સર્કિટ ઈન્ડિયા લિમિટેડ વિરુદ્ધ રિલાયન્સને આ અદાલતના નિર્ણય પર મૂકવામાં આવ્યું હતું.એક્સિસ બેંક, (૨૦૨૧) ૬ એસસીસી ૭૦૭ ("ઓપ્ટો સર્કિટ").વિદ્વાન એ. એસ. જી. ની રજુઆત થી વિપરીત, રાજ્યએ માફી આપવી કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે ગુનાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેવી પડશે.એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં ગુનાઓ ખૂબ ઓછા ગંભીર પ્રકૃતિના હોય, રાજ્ય દ્વારા ગુનાઓની કથિત ગંભીરતાને કારણે માફી આપવામાં આવી નથી, પરંતુ ભયાનક

ગુનાના આ કિસ્સાઓમાં માફી આપવામાં આવી છે.વધુમાં, એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે કે પીડિત અને ગુનેગારો માફી આપતી વખતે નજીકમાં રહે છે, જે હકીકત અન્ય કિસ્સાઓમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે પરંતુ વાદગ્રસ્ત માફીના આદેશોમાં નહીં.

વિચારણા માટેના મુદ્દાઓઃ

૨૧. સંબંધિત અરજદારો માટે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ અને વિદ્વાન વકીલ તેમજ વિદ્વાન એ. એસ. જી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ અને સામાવાળા માટે વિદ્વાન સલાહકાર સાંભળ્યા પછી, અમારા વિચારણા માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉભા થશેઃ–

૧) શું પીડિતોમાંથી કોઈ એક દ્વારા રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી. બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ ૨૦૨૨નું નં.૪૯૧ જાળવી શકાય તેવું છે?

૨) શું જાહેર હિતની અરજી (પી. આઈ. એલ.) તરીકે દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ <આઇ. ડી. ૧> તારીખના માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોને સમર્થન આપે છે?

૩) શું ગુજરાત રાજ્યની સરકાર માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ હતી?

૪) શું સામાવાળા –ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ની તરફેણમાં પસાર કરાયેલા માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો કાયદા અનુસાર છે?

૫) કેવો ઓર્ડર?

ઉપરોક્ત મુદ્દાઓને શ્રેણીબદ્ધ રીતે ધ્યાનમાં લેવાશે.

હકીકતો અને દલીલોનું વિગતવાર વર્ણન આ તબક્કે પુનરાવર્તન માટે જરૂરી નથી.

રી:પોઇન્ટ નંબર ૧:"શું પીડિતોમાંથી કોઈ એક દ્વારા રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી. બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ ૨૦૨૨નું નં.૪૯૧ જાળવી શકાય તેવું છે?"

૨૨. સામાવાળા નંબર ૩ ના વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઋષિ મલ્હોત્રાએ આ અદાલતના નિર્ણયો પર આધાર રાખીને રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) ની જાળવણી અંગે ચોક્કસ અરજી કરી હતી. પીડિત દ્વારા ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત અરજદારે રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં પસાર કરાયેલા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશને પડકારતી સમીક્ષા અરજી દાખલ કરી હતી. ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫ અને તેને બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો.તેથી, અરજદાર માટે એકમાત્ર ઉપાય રૂપા અશોક હુર્રામાં આ અદાલતના ચુકાદાના સંદર્ભમાં સુધારાત્મક અરજી દાખલ કરવાનો હતો અને

નવી રિટ અરજી દાખલ કરીને માફીના આદેશોને પડકારવાનો નહોતો.અમે મુદ્દા નંબર ૩ પર વિચાર કરતી વખતે આ દલીલનો વિગતવાર જવાબ આપીશું.

૨૨.૧.ખાનગી સામાવાળામાંથી એક વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી એસ. ગુરુ કૃષ્ણ કુમાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોમાંની એક દલીલ એ હતી કે રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદાર. ૨૦૨૨ના બિલકિસ બાનોએ આ અદાલત સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ લાગુ કરવાને બદલે બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અરજી દાખલ કરીને ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ માફીના આદેશોને પડકારવા જોઈતા હતા.આ સંબંધમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ સીધી અરજી દાખલ કરવાથી પીડિત પક્ષ દ્વારા અપીલ દ્વારા આ અદાલતનો સંપર્ક કરવાનો અધિકાર ખોવાઈ ગયો છે.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો પીડિતો માફીના આદેશોને પડકારતી બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત સમક્ષ અરજીઓ દાખલ કરે છે, તો પૂરનાં દરવાજા ખોલવામાં આવશે અને અરજદાર જેવી વ્યક્તિઓ તરત જ આ અદાલત સમક્ષ રિટ અરજીઓ દાખલ કરશે.જ્યારે બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરવાનો વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ છે, જે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ કરતાં પણ વ્યાપક ઉપાય છે, ત્યારે રિટ પિટિશનર દ્વારા રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી. જો સલાહ આપવામાં આવે તો તેણીને ઉચ્ચ અદાલતનો સંપર્ક કરવાની સ્વતંત્રતા અનામત રાખીને ૨૦૨૨

ના નં.૪૯૧ ને બરતરફ કરવો જોઈએ.વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ચિદમ્બરશે પણ આવી જ દલીલો કરી હતી.

૨૨.૨.શરૂઆતમાં, અમે જણાવીએ છીએ કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ એ ભારતના બંધારણના ભાગ–૩નો એક ભાગ છે જે મૂળભૂત અધિકારો સાથે સંબંધિત છે.બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરવાનો અધિકાર પણ મૂળભૂત અધિકાર છે.તાત્કાલિક કેસમાં, અરજદાર–બિલ્કિસ બાનોએ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ તેના રિટ પિટિશન દાખલ કરી છે જેથી બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ તેના મૂળભૂત અધિકારોને લાગુ કરી શકાય જે જીવન અને સ્વતંત્રતાના અધિકારની વાત કરે છે અને અનુચ્છેદ ૧૪ જે સમાનતાના અધિકાર અને કાયદાના સમાન રક્ષણ સાથે સંબંધિત છે.બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨નો ઉદ્દેશ અને હેતુ, જેને "બંધારણની આત્મા" તરીકે પણ માન્યતા આપવામાં આવી છે અને જે પોતે જ એક મૂળભૂત અધિકાર છે, તે બંધારણના ભાગ–૩માં અન્ય મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે છે.અમારું માનવું છે કે ઉપરોક્ત બંધારણીય ઉપાય બંધારણની પ્રસ્તાવનામાં સ્થાપિત લક્ષ્યોને લાગુ કરવા માટે પણ છે, જે ન્યાય, સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બંધુત્વની વાત કરે છે.ન્યાયની પહોંચની વિસ્તૃત કલ્પનાને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમાં ઝડપી ઉપાયનો પણ સમાવેશ થાય છે, અમે વિચારીએ છીએ કે અરજદાર દ્વારા રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી. ૨૦૨૨ ના નં.૪૯૧ ને બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વૈકલ્પિક ઉપાયોની

ઉપલબ્ધતાના આધારે અથવા આ અદાલત સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ તેની જાળવણીક્ષમતાના આધારે બરતરફ કરી શકાતો નથી.

૨૨.૩.આ અરજદારે હાઈકોર્ટ સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ નો ઉપયોગ કરવાને બદલે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરીને આ અદાલતનો સંપર્ક કેમ કર્યો તેનું બીજું એક મજબૂત કારણ છે.તેનું કારણ એ છે કે અગાઉ, સામાવાળામાંથી એક, એટલે કે સામાવાળા નંબર ૩ રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે રિટ પિટિશન (ક્રી.) પસંદ કરી હતી. આ અદાલત સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ નો ઉપયોગ કરીને ગુજરાત રાજ્યને ૧૯૯૨ ની નીતિ હેઠળ માફી માટે તેમના કેસ પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ માંગ્યો હતો.આ અદાલતે તે અસર માટે એક સ્પષ્ટ નિર્દેશ જારી કર્યો.હકીકતમાં, પ્રતિવાદી–રાજ્યએ ઉપરોક્ત નિર્દેશને સમજી લીધો છે જાણે કે તે બે મહિનાના સમયગાળામાં માફી આપવાનો આદેશ અથવા નિર્દેશ હોય.પરંતુ, આ અદાલત સમક્ષ ઉપરોક્ત કાર્યવાહીમાં, ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી ગંભીર દલીલોમાંની એક એવી હતી કે માફી આપવી તે યોગ્ય સરકાર ન હતી, જે દલીલને ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશ દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી હતી.હકીકતમાં, તે અરજદાર પીડિતા દ્વારા સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ ને આપવામાં આવેલા માફીના આદેશો પર હુમલો કરવા માટે ઉઠાવવામાં આવેલા આધારોમાંથી એક છે.આમ હોય તો, આ અદાલત દ્વારા રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં બહાર પાડવામાં આવેલા સ્પષ્ટ નિર્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને ગુજરાત હાઈકોર્ટ

ઉપરોક્ત દલીલને ધ્યાનમાં લેવાની સ્થિતિમાં ન હોત. ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ નો નિકાલ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ પર કરવામાં આવ્યો હતો.આ અદાલતના ઉપરોક્ત આદેશમાં, બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીમાં માફીના આદેશોની માન્યતાને ધ્યાનમાં લેવા માટે ગુજરાત રાજ્ય સક્ષમ રાજ્ય ન હોવાની દલીલ, ખાસ કરીને જ્યારે યોગ્યતાનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા ન્યાયિક ઔચિત્યના સિદ્ધાંત પર કાર્યવાહી થઈ શકી ન હોત.તેથી, આ કારણોસર પણ રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર. ૨૦૨૨ ના નં.૧૩૫ એ, અમારા મતે, માફીના આદેશોને પડકારતી આ અદાલતનો યોગ્ય રીતે સંપર્ક કર્યો છે.તેથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી એસ. ગુરુ કૃષ્ણ કુમાર અને શ્રી ચિદમ્બરશની દલીલો નકારી કાઢવામાં આવે છે.આમ, અમે તે રિટ પિટિશન (ક્રી.) ધરાવીએ છીએ. બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલ ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ સ્પષ્ટપણે જાળવી શકાય તેવી છે.

રી:પોઇન્ટ નંબર ૨:"શું જાહેર હિતની અરજી (પી. આઈ. એલ.) તરીકે દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ તારીખના માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોને સમર્થન આપે છે?"

૨૩. હવે અમે સામાવાળા નં.૩ ની તરફેણમાં માફીના આદેશો પર ભાર મૂકતા જાહેર હિતની અરજી (પી. આઈ. એલ.) ની જાળવણીને લગતી રજુઆતોો અહીં ૧૩ સુધી રેકોર્ડ કરીએ છીએ.

૨૩.૧.ગુજરાત રાજ્ય તેમજ ભારત સંઘ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ. એસ. જી. એ રજૂઆત કરી હતી કે જાહેર હિતની અરજીઓ તરીકે દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ જાળવવા યોગ્ય નથી કારણ કે અરજદારો માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો માટે અજાણ્યા છે અને તેઓ કોઈ પણ રીતે આ બાબત સાથે જોડાયેલા નથી.આ સંદર્ભમાં, રાજીવ રંજન, સિમ્રનજીત સિંહ અને અશોક કુમાર સહિત ઉપર ઉલ્લેખિત કેટલાક નિર્ણયો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જાહેર હિતની અરજીઓ દાખલ કરવાની આડમાં ફોજદારી બાબતોમાં કોઈ તૃતીય પક્ષની દખલગીરી ન હોઈ શકે.એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જે અરજદારોએ જાહેર હિતની અરજી દાખલ કરી છે તેઓ મધ્યસ્થીઓ અને વ્યસ્ત સંસ્થાઓ છે અને તેઓ વ્યથિત વ્યક્તિઓ નથી.ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં એમ. વી. દાભોલકર અને જસભાઈ મોતીભાઈ પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી.

૨૩.૨.વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સિદ્ધાર્થ લુથરાએ પણ આ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીને સામાવાળાની દલીલો રજૂ કરી છે, જ્યારે દલીલ કરી છે કે માફીની મંજૂરી રાજ્યના વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રમાં છે અને જો કે કોઈ પણ ગુનેગાર મૂળભૂત અધિકારની બાબત તરીકે માફી માંગી શકે તેમ નથી, તેમ છતાં માફી માટે વિચારણા કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે.તે માફી દોષિત અને રાજ્ય વચ્ચેની બાબત છે અને તેથી, આવી બાબતમાં કોઈ ત્રીજા પક્ષનો નિષ્કર્ષ હોઈ શકતો નથી.વિદ્વાન સલાહકારની વિગતવાર રજુઆતોો પહેલેથી જ ઉપર

સૂચવવામાં આવી છે અને તેથી, ફરી એકવાર તે જ પુનરાવર્તન કરવું બિનજરૂરી છે.૨૩.૩.સામાવાળા નંબર ૩ એ રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારોના સ્થાનને પડકાર્યું છે. ૨૦૨૨ ની નં.૩૧૯ અને સંબંધિત રિટ અરજીઓ અને દલીલ કરી હતી કે તેમાં અરજદારો ઉપરોક્ત કેસ સાથે સંબંધિત નથી અને કેસ માટે તૃતીય–પક્ષ/અજાણ્યા છે.જો તૃતીય–પક્ષ અજાણ્યાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓ આ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે, તો તે કાયદાની સ્થાયી સ્થિતિને અસ્થિર કરશે અને મુકદ્દમા માટે પૂરનાં દરવાજા ખોલશે.સામાવાળા નંબર ૩ શ્રી ઋષિ મલ્હોત્રાના વિદ્વાન વકીલે જનતા દળ વિરુદ્ધ એચ. એસ. કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો. ચૌધરી, (૧૯૯૨) ૪ એસ. સી. સી. ૩૦૫ ("જનતા દળ") કે જેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું અને તેનું પાલન સિમ્રનજીત સિંહ અને સુબ્રમણ્યમ સ્વામી વિરુદ્ધ રાજુ (૨૦૧૩) ૧૦ એસ. સી. સી. ૪૬૫ ("સુબ્રમણ્યમ સ્વામી") માં કરવામાં આવ્યું હતું, જ્યાં સતત એવું માનવામાં આવ્યું છે કે તૃતીય પક્ષ, જે ફરિયાદી પક્ષ માટે સંપૂર્ણપણે અજાણી વ્યક્તિ છે, તેને ફોજદારી બાબતોમાં કોઈ 'અધિકાર' નથી અને તેને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરવાનો કોઈ પણ અધિકાર નથી.

૨૩.૪.સિમ્રનજીત સિંહ કેસમાં, આ અદાલતને એવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડ્યો હતો કે જ્યાં આ અદાલત દ્વારા આતંકવાદી અને વિઘટનકારી પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ , (ટાડા અધિનિયમ) હેઠળ કેટલાક આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, જેને અકાલી દળ (એમ) ના

પ્રમુખ, એટલે કે સિમ્રનજીત સિંહ માન દ્વારા બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેને બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો.સિમ્રનજીત સિંહ કેસમાં ચુકાદાના ફકરા પમાં, આ અદાલતે ઉપરોક્ત મુદ્દા પર સ્પષ્ટ રીતે કાર્યવાહી કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની અરજી એ સરળ કારણસર સમર્થનપાત્ર નથી કે તેમાં અરજદારે તેના કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોને લાગુ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો ન હતો અને ન તો તેણે ફરિયાદ કરી હતી કે તેના કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થઈ રહ્યું છે.આ અદાલતનો મત હતો કે ફોજદારી કેસમાં સંપૂર્ણ અજાણી વ્યક્તિને નિર્ણયની શુદ્ધતા પર સવાલ કરવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી.

૨૪. તેનાથી વિપરીત, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રીમતી ઈન્દિરા જયસિંહે રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારના લોકસ સ્ટેન્ડીના મુદ્દા પર પોતાની રજુઆતો કરી છે. ૨૦૨૨નો નં.૩૨૬.તેણીના જણાવ્યા અનુસાર, જ્યારે રાજ્ય અથવા કોઈપણ જાહેર સત્તામંડળના કૃત્ય અથવા ચૂક દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ અથવા નિર્ધારિત વર્ગ અથવા વ્યક્તિઓના જૂથને કોઈ ચોક્કસ કાનૂની ઈજા થતી નથી, પરંતુ જ્યારે જાહેર હિતને નુકસાન થાય છે, ત્યારે સંબંધિત નાગરિક કાયદાના શાસનને સમર્થન આપવા અને ગેરકાયદેસર કાર્યવાહીને રદ કરવા અથવા જાહેર ફરજની અધિનિયમ ગીરીને લાગુ કરવા માટે કાર્યવાહી કરી શકે છે.(વીડિયો બી. પી. સિંઘલ).

૨૪.૧.તેમણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે રિટ પિટિશન ખૂબ જ જાહેર મહત્વના પ્રશ્નો ઉઠાવે છે, જેમાં કાયદાના શાસન પર આધારિત લોકશાહીમાં, કોઈ પણ સત્તા પાસે કોઈ નિરંકુશ અને સમીક્ષા ન કરી શકાય તેવી વિવેકબુદ્ધિ નથી.સત્તામાં નિહિત તમામ સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર જાહેર હિત માટે કરવાનો હેતુ છે.કાર્યકારી સત્તાનો ઉપયોગ બંધારણીયવાદના શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતો દ્વારા જાણ થવો જોઈએ, માત્ર રામ દ્વારા. દોષિતોને માફી આપવાનો વાદગ્રસ્ત નિર્ણય કાયદાના શાસનનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તે મનસ્વી છે અને કોઈપણ સંબંધિત વિચારણા પર આધારિત નથી.તેથી, જાહેર હિતમાં અરજદાર દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ પિટિશન જાળવી શકાય તેવી છે.આ સંબંધમાં એસ. પી. ગુપ્તા પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી.

૨૪.૨.બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની અરજી પર સુનાવણી કરીને દોષિતોને અપીલ કરવાનો અધિકાર નકારવામાં આવ્યો છે તેવી પ્રતિવાદીઓની દલીલના સંદર્ભમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે માફીને નકારી કાઢવાના અથવા મંજૂરી આપવાના આદેશ સામે અપીલ કરવાનો કોઈ વૈધાનિક અધિકાર અસ્તિત્વમાં નથી.આવા આદેશને બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ જ પડકારવામાં આવી શકે છે.વધુમાં, કોચુનીમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે, "જો મૂળભૂત અધિકારનું અસ્તિત્વ અને આવા અધિકારનું ઉલ્લંઘન, વાસ્તવિક અથવા જોખમી, આરોપ મૂકવામાં આવે અને તે અરજી પર પ્રથમ દૃષ્ટિએ સ્થાપિત થાય તો, પર્યાપ્ત વૈકલ્પિક

ઉપાયનો માત્ર અસ્તિત્વ અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અરજીને બહાર કાઢવા માટે સારો અને પૂરતો આધાર ન હોઈ શકે."

૨૪.૩.પ્રતિવાદીઓની રજુઆત ના સંદર્ભમાં કે કોઈ પણ સંજોગોમાં ફોજદારી કાર્યવાહી માટે અજાણી વ્યક્તિ અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરી શકતી નથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તાત્કાલિક કાર્યવાહી ગુનાહિત પ્રકૃતિની નથી, તેઓ વહીવટી કાયદાના ક્ષેત્રમાં આવે છે કારણ કે તેઓ માફીના આદેશોને પડકારવા માંગે છે જે વહીવટી નિર્ણયો છે.જાણીતા વરિષ્ઠ વકીલે અમારા ધ્યાનમાં એ હકીકત લાવી હતી કે આ અદાલતે ડીએમકે નેતા દ્વારા તેમના રાજકીય હરીફ ન્યાયમુર્તિ જયલલીતા સામે પેન્ડિંગ ફોજદારી ટ્રાયલને તમિલનાડુ રાજ્યમાંથી કર્ણાટક રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવાની માંગ કરતી સીઆરપીસીની કલમ ૪૦૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર સુનાવણી કરી હતી.

૨૫. શ્રીમતી વૃંદા ગ્રોવર, રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારના વિદ્વાન વકીલ. ૨૦૨૨ ના નં.૩૫૨ એ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે જાહેર નીતિ, શાસન અને કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવાના મુદ્દાઓ પર વિશાળ જ્ઞાન અને વ્યવહારુ કુશળતા ધરાવતા અરજદારો દ્વારા વ્યાપક જાહેર હિતમાં ઉપરોક્ત અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે.તેમની અરજી માત્ર સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ વહીવટી વિશેષાધિકારની મનસ્વી અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ કવાયતને પડકારતી

નથી, પરંતુ માફી આપવાની પ્રક્રિયામાં વધુ જવાબદારી અને પારદર્શિતા લાવીને માફી આપવા સંબંધિત પ્રથાઓમાં પરિવર્તન માટે પણ પ્રાર્થના કરે છે.આમ, રિટ પિટિશન જાહેર હિતની અરજી તરીકે જાળવવા યોગ્ય છે.

૨૫.૧.વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે અરજી ફોજદારી કાર્યવાહીમાં હસ્તક્ષેપની રચના કરતી નથી, પરંતુ મનસ્વી વહીવટી કાર્યવાહીને પડકાર આપે છે, જે ન્યાયિક સમીક્ષા માટે યોગ્ય છે.તે નક્કી કાયદો છે કે સીઆરપીસીની અધિનિયમ ૪૩૨ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ એ એક વહીવટી અધિનિયમ છે જે ન તો ન્યાયિક આદેશમાંથી પીછેહઠ કરે છે અને ન તો તે આરોપીની દોષિતતાને નાબૂદ કરે છે અને ફોજદારી કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી તેનો ઉપયોગ માત્ર એક કાર્યકારી વિશેષાધિકાર છે.

૨૫.૨.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રતિવાદીઓ–દોષિતો તેમજ પ્રતિવાદી–રાજ્ય દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા તમામ ચુકાદાઓ એવી દલીલ કરે છે કે આ બાબતમાં અરજદારોને કોઈ અધિકાર નથી, તે ફોજદારી કાર્યવાહીના વિવિધ તબક્કાઓનો સંદર્ભ આપે છે, એટલે કે તપાસ, સુનાવણી, સજા અથવા એફ. આઈ. આર. ને રદ કરવા સંબંધિત અરજીઓ. જો કે, હાલની અરજી એ મનસ્વી અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ વહીવટી કાર્યવાહીને પડકાર છે જે ફોજદારી કાર્યવાહી કાયદાની નજરમાં અંતિમતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી ઊભી થઈ છે.

૨૫.૩.વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે તે સામાન્ય બાબત છે કે વહીવટી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪માં અંકિત કાયદાનું શાસન અને રાજ્યની કાર્યવાહીમાં નિષ્પક્ષતાને આધિન છે.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ આવા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ જે મનસ્વી અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે તે બંધારણીય અને વૈધાનિક જવાબદારીઓનું ઉલ્લંઘન કરતી રાજ્ય કાર્યવાહી સમાન છે અને જાહેર હિત માટે હાનિકારક છે.વિદ્વાન વકીલે એસ. પી. ગુપ્તામાં આ અદાલતના નિર્ણય પર ભરોસો મૂકીને રજૂઆત કરી હતી કે આ અદાલતે ઘણા કિસ્સાઓમાં એવું માન્યું છે કે કાયદાના શાસનની વિરુદ્ધ હોય તેવા રાજ્યના કૃત્ય અથવા ચૂકને કારણે જાહેર નુકસાનના કિસ્સામાં, પ્રામાણિકપણે અધિનિયમ કરતા જાહેર સભ્ય જાહેર ભૂલના નિવારણ માટે કાર્યવાહી કરી શકે છે.આ કિસ્સામાં, રાજ્ય કાર્યવાહી દ્વારા પ્રતિવાદીઓ–દોષિતોને અકાળ મુક્તિની દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને મનસ્વી મંજૂરી એ બંધારણીય આદેશ છે અને મહિલાઓ સામેની હિંસા માટે પ્રતિરક્ષાને પ્રોત્સાહન આપે છે.(શીઓનાનદન પાસવાન વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, (૧૯૮૭) ૧ એસ. સી. સી. ૨૮૮ ("શીઓનાનદન પાસવાન") અને અબ્દુલ વહાબ કે. વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય, (૨૦૧૮) ૧૮ એસ.સી.સી. ૪૪૮ ("અબ્દુલ વહાબ").

૨૫.૪.ત્યારબાદ વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સુબ્રમણ્યમ સ્વામીની આ અદાલતે કિશોર ન્યાય (બાળકોની સંભાળ અને સંરક્ષણ) અધિનિયમ ,

૨૦૧૫ના અર્થઘટનની જરૂર હોય તેવા કેસમાં જાહેર-ઉત્સાહી હસ્તક્ષેપકર્તાના સ્થાન પર ચુકાદો આપતી વખતે એવું માન્યું હતું કે હસ્તક્ષેપકર્તાએ ફોજદારી કાયદાનું અર્થઘટન માંગ્યું હતું જે તે કેસમાં પક્ષકારોના અવકાશની બહાર વ્યાપક અસર કરશે અને તેથી તેને મંજૂરી આપી હતી.આમ, જ્યારે કાયદાના મોટા પ્રશ્નો સામેલ હોય, જેમાં અકાળ મુક્તિ/માફી આપવાના હેતુ માટે વૈધાનિક જોગવાઈઓનું અર્થઘટન સામેલ હોય, ત્યારે જે લોકો પ્રામાણિક રીતે અદાલતનો સંપર્ક કરે છે, તેમને ન્યાયી અને ન્યાયી પરિણામ પર પહોંચવામાં અદાલતને મદદ કરવાથી રોકવું જોઈએ નહીં.

૨૫.૫.વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી ગ્રોવરે વધુમાં વાદગ્રસ્ત હતી કે એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં ગુનાઓએ સમાજના અંતઃકરણને આંચકો આપ્યો છે, નાગરિકોમાં ભય અને ભય ફેલાવ્યો છે અને સમાજના બિનસાંપ્રદાયિક માળખા પર આક્ષેપ કર્યો છે, જેમ કે તાત્કાલિક કેસમાં, આ અદાલતે લોકોના હસ્તક્ષેપને મંજૂરી આપી છે.કેટલાક કિસ્સાઓમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે એકવાર આ અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યા પછી, લોકસનો તકનીકી નિયમ બંધારણીય અને વૈધાનિક સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરીને વહીવટી વિવેકબુદ્ધિની મનસ્વી અને ગેરકાયદેસર કવાયતને રક્ષણ આપી શકતો નથી.

૨૬. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર માટે વિદ્વાન વકીલ ૨૦૨૨ની નં.૩૧૯, શ્રીમતી. અપર્ણા ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે અરજદારને ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના

માફીના આદેશો સામે આ અદાલતનો સંપર્ક કરવાનો અધિકાર છે.એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બંધારણીય મૂલ્યોને જાળવી રાખવા અને તમામ નાગરિકોનું રક્ષણ કરવું એ રાજ્યની જવાબદારી છે અને એક કાયદેસર અપેક્ષા છે કે રાજ્ય તેના તમામ કાર્યો બંધારણીય મૂલ્યો અનુસાર કરે.ઉપરોક્ત અરજી જાહેર હિતમાં દાખલ કરવામાં આવી છે કારણ કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને અકાળે મુક્ત કરવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી કારણ કે દોષિતો સમાજ માટે જોખમ ઊભું કરે છે.સંબંધિત બાબતોમાં અરજદારો પી. આઈ. એલ. અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ કલ્પના કરાયેલ "વ્યથિત વ્યક્તિ" અભિવ્યક્તિની વ્યાપક મર્યાદાને પૂર્ણ કરે છે કારણ કે તેઓ સમાજ વિરુદ્ધ ઘોર અને ગંભીર ગુનાઓ કરનારા ગુનેગારોની મુક્તિને પડકાર આપી રહ્યા છે.

૨૬.૧.આ અદાલતનો સંપર્ક કરવાના અરજદારોના અધિકારના મુદ્દા પર, વિદ્વાન વકીલે એ. આર. અંતુલે વિરુદ્ધ રામદાસ શ્રીનિવાસ નાયક, (૧૯૮૪) ૨ એસસીસી ૫૦૦ ("એ. આર. અંતુલે") ના પેરા ૬ પર આધાર રાખ્યો હતો.વધુમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે શીઓનાનંદન પાસવાન કેસમાં, આ અદાલતે એ. આર. અંતુલે પર આધાર રાખ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે જો કોઈ નાગરિક ફોજદારી કાયદાની મશીનરીને ગતિમાં મૂકી શકે છે, તો તે સમાજ વિરુદ્ધના ગુનામાં કાર્યવાહીને અયોગ્ય રીતે પાછી ખેંચવાનો વિરોધ કરવાનો પણ હકદાર છે.

૨૬.૨.વિદ્વાન વકીલે મનોહર લાલ વિરુદ્ધ વિનેશ આનંદ, (૨૦૦૧) ૫ એસ. સી. સી. ૪૦૭ માં આ અદાલતના કહેવત પર વધુ આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે લોકસ સ્ટેન્ડીનો સિદ્ધાંત ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્ર માટે સંપૂર્ણપણે વિદેશી છે અને તે સમાજ ગુનેગારને તેની જવાબદારીમાંથી છટકી જવાનું પોસાય તેમ નથી.ઉપરાંત, રતનલાલ વિરુદ્ધ પ્રહલાદ જાટ, (૨૦૧૭) ૯ એસ. સી. સી. ૩૪૦ માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે ગુનો એ માત્ર વ્યક્તિના સંબંધમાં કરવામાં આવેલો ગુનો નથી, પરંતુ તે મોટા પાયે સમાજ સામેનો ગુનો પણ છે અને ગુનેગારને સજા કરવી એ રાજ્યની ફરજ છે.

૨૭. જો કે, અમે સંબંધિત પક્ષો વતી કરવામાં આવેલી વિગતવાર રજુઆતોો રેકોર્ડ કરી છે, તેમ છતાં અમને નથી લાગતું કે આ કેસમાં પી. આઈ. એલ. ની જાળવણીક્ષમતા અંગેના મુદ્દાનો જવાબ આપવો જરૂરી છે કારણ કે પીડિતોમાંથી એક, એટલે કે, બિલ્કિસ બાનોએ પણ એક રિટ અરજી દાખલ કરી છે જેમાં બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ નો ઉપયોગ કરીને માફીના આદેશો પર ભાર મૂક્યો છે જેને અમે જાળવી રાખવા યોગ્ય ગણાવ્યા છે.તે અરજીની યોગ્યતા પર વિચારણા તાત્કાલિક કેસમાં પૂરતી હશે.તેથી, અમારું માનવું છે કે તાત્કાલિક કેસમાં માફીના આદેશોને પડકારતી પી. આઈ. એલ. ની જાળવણીક્ષમતાનો પ્રશ્ન ઉપરોક્ત કારણને કારણે અમારી પાસેથી જવાબ માંગશે નહીં.પરિણામે, અમે માનીએ છીએ કે પી. આઈ. એલ. ની જાળવણીક્ષમતા પરના મુદ્દાની વિચારણા સંપૂર્ણપણે શૈક્ષણિક રીતે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે અને આ કેસમાં જવાબની

જરૂર નથી.તેથી, માફીના આદેશોને પડકારતી પી. આઈ. એલ. ની જાળવણીક્ષમતા અંગેનો પ્રશ્ન અન્ય કોઈપણ યોગ્ય કેસમાં વિચારણા માટે ખુલ્લો રાખવામાં આવે છે.

૨૮. આપણે બિંદુ નંબર ૩ પર વિચાર કરીએ તે પહેલાં, આપણે માફીની વિભાવના સાથે વ્યવહાર કરીશું.

છૂટછાટઃઅવકાશ અને મહત્વાકાંક્ષા.

૨૯. કૃષ્ણ ઐયર, ન્યાયમુર્તિ મોહમ્મદ ગિયાસુદ્દીન વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ એપી, (૧૯૯૭) ૩ એસસીસી ૨૮૭ માં પ્રખ્યાત વ્યંગકાર જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શૉને ટાંકીને કહ્યું હતું કે, "જો તમારે કોઈ માણસને બદલો લેવાની સજા આપવી હોય, તો તમારે તેને ઈજા પહોંચાડવી જ પડશે.જો તમારે તેને સુધારવો હોય, તો તમારે તેને સુધારવો જોઈએ અને, પુરુષો ઈજાઓથી સુધરતા નથી." તેમના જણાવ્યા અનુસાર, માનવતા આજે સજાને એવી વ્યક્તિને ફરીથી આકાર આપવાની પ્રક્રિયા તરીકે જુએ છે જે ગુનાખોરીમાં બદલાઈ ગઈ છે અને આધુનિક સમુદાયનો સામાજિક સંરક્ષણના સાધન તરીકે ગુનેગારના પુનર્વસવાટમાં પ્રાથમિક હિસ્સો છે.

૨૯.૧.વધુમાં, એક બ્રિટિશ બૌદ્ધ–ખ્રિસ્તી ન્યાયાધીશને ટાંકીને એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કરુણા (કરુણા) અને કર્મ (ખરાબ કાર્યો) માટેની સજાના સંદર્ભમાં, 'બે બાબતો અસંગત નથી.જ્યારે આરોપીએ જે કર્યું છે તેના માટે તેને સજા આપવામાં આવે છે, જે ભાવનાત્મક ગુનાને બદલે કેટલીકવાર દયા કહેવાય છે. કંઈક હાનિકારક કરવા બદલ માણસ સામે નફરત થવી જોઈએ.આ જ કરૂણાની વાત છે.’

૩૦. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સિદ્ધાર્થ લુથરાએ રાજ્ય (દિલ્હીની રાષ્ટ્રીય રાજધાની ક્ષેત્રની સરકાર) વિરુદ્ધ માં આ અદાલતના ચુકાદાના સંદર્ભમાં માફીની મંજૂરીને આવરી લેતા સિદ્ધાંતો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું હતું અને તેને પરિવર્તન, માફી અને રાહત જેવી વિભાવનાઓથી અલગ પાડ્યું હતું. પ્રેમ રાજ, (૨૦૦૩) ૭ એસસીસી ૧૨૧ ("પ્રેમ રાજ").કલમ ૭૨ અને ૧૬૧ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ અને રાજ્યના રાજ્યપાલની દયાની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે, અને તેમાં માફી, રાહત, રાહત અથવા સજાની માફી આપવાની અથવા અમુક કિસ્સાઓમાં સજાને સ્થગિત, માફ અથવા ઘટાડવાની શક્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે.અનુચ્છેદ ૭૨ હેઠળની સત્તા અન્ય તમામ કેસોમાં વિસ્તરે છે જ્યાં સજા અથવા સજા એ બાબતને લગતા કોઈપણ કાયદા સામેના ગુના માટે હોય કે જેમાં સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે અને તમામ કિસ્સાઓમાં જ્યાં સજા મૃત્યુદંડની સજા છે.અનુચ્છેદ ૧૬૧ જણાવે છે કે રાજ્ય સરકાર પાસે માફી, રાહત, રાહત અથવા સજાની માફી આપવાની અથવા રાજ્યની કારોબારી સત્તા વિસ્તરે છે તે

બાબતને લગતી કોઈ પણ કાયદા સામે કોઈ પણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલી કોઈપણ વ્યક્તિની સજાને સ્થગિત, માફ અથવા ઘટાડવાની સત્તા હશે.ઉપરોક્ત ચુકાદામાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતના બંધારણની કલમ ૭૨ અને ૧૬૧ હેઠળની સત્તાઓ નિરપેક્ષ છે અને તેને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨,૪૩૩ અથવા ૪૩૩–એ જેવી કોઈપણ વૈધાનિક જોગવાઈ અથવા કોઈપણ જેલના નિયમ દ્વારા અવરોધિત કરી શકાતી નથી.

૩૦.૧.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે માફી એ દયાનું કાર્ય છે, જે કાયદાના અમલની જવાબદારી સોંપવામાં આવેલી સત્તાથી આગળ વધે છે, જે વ્યક્તિને તેણે અધિનિયમ લા ગુના માટે કાયદા દ્વારા આપવામાં આવતી સજાથી મુક્તિ આપે છે.તે ગુના માટે નિર્ધારિત સજા અને ગુનેગારના અપરાધ બંનેને અસર કરે છે.પરંતુ માફીને "માફી" થી અલગ પાડવી પડશે જેને "રાજકીય કેદીઓની સામાન્ય માફી; વિસ્મરણનું અધિનિયમ " તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.માફીના પરિણામે દોષિતને મુક્ત કરવામાં આવશે પરંતુ જો કોઈ હોય તો ગેરલાયકાતને અસર કરશે નહીં.‘'વિલંબ' નો અર્થ થાય છે સજાના અમલ પર રોક, મૃત્યુદંડની સજાને મુલતવી રાખવી.રાહતનો અર્થ એ છે કે આરોપીને અગાઉ કોઈ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો નથી તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ધારિત દંડને બદલે ઓછી સજા આપવી.તે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૩૬૦ હેઠળ સારા વર્તન માટે પ્રોબેશન પર મુક્તિ જેવું છે. બીજી બાજુ, માફી એટલે વાક્યનું પાત્ર બદલ્યા વિના તેમાં ઘટાડો કરવો.માફીના કિસ્સામાં, ગુનેગારના અપરાધને

અસર થતી નથી, ન તો અદાલતની સજાને અસર થતી નથી, સિવાય કે તે અર્થમાં કે સંબંધિત વ્યક્તિને સજાના સમગ્ર સમયગાળા માટે કેદની સજા ભોગવવી પડતી નથી, પરંતુ તેને તેના એક ભાગની સજા ભોગવવાથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે.કમ્યુટેશન એ વાક્યને અલગ પ્રકારના હળવા વાક્યમાં બદલવું છે.કલમ ૪૩૨ યોગ્ય સરકારને સજાને સ્થગિત અથવા માફ કરવાની સત્તા આપે છે.

૩૦.૨.વધુમાં, સજાની માફીનો અર્થ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો નથી અને પીડિત પક્ષને પોતાને દોષિત ઠેરવવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે.આ સંદર્ભમાં, શરત ચંદ્ર રાભા વિરુદ્ધ ખગેન્દ્રનાથ નાથ, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૧ એસ. સી. ૩૩૪ ("શરત ચંદ્ર રાભા") પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જેમાં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે માફી અને માફી વચ્ચે તફાવત કરતી વખતે અવલોકન કર્યું હતું કે માફીનો આદેશ ગુનાને નાબૂદ કરતો નથી; તે સજાને પણ નાબૂદ કરતું નથી.તે જે કરે છે તે સજાના અમલ પર અસર કરે છે; જો કે સામાન્ય રીતે દોષિત વ્યક્તિએ અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલી સંપૂર્ણ સજા ભોગવવી પડશે, તેણે સજાના તે ભાગના સંદર્ભમાં આવું કરવાની જરૂર નથી જેને માફ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે.આમ માફીનો આદેશ કોઈ પણ રીતે અદાલતના આદેશમાં દખલ કરતો નથી; તે માત્ર અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી સજાના અમલને અસર કરે છે અને દોષિત વ્યક્તિને અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવેલી સંપૂર્ણ કેદની સજા ભોગવવાની તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરે છે, તેમ છતાં

અદાલત દ્વારા દોષિત ઠેરવવાનો આદેશ અને સજા હજુ પણ યથાવત્ છે.માફી આપવાની સત્તા એ એક કાર્યકારી સત્તા છે અને તેની એવી અસર ન હોઈ શકે કે જે અપીલ અથવા પુનરીક્ષણ અદાલતનો આદેશ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી સજાને ઘટાડશે અને તેના સ્થાને અપીલ અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત દ્વારા ચુકવવામાં આવેલી ઘટાડેલી સજાને બદલશે.વીટરના બંધારણીય કાયદા અનુસાર, દયાના અધિનિયમ દ્વારા સજાને ટૂંકી કરવી એ વહીવટી શક્તિનો ઉપયોગ છે જે ચુકાદાના અમલીકરણને ઘટાડે છે પરંતુ ચુકાદાને બદલે તેમાં ફેરફાર કરતું નથી.

૩૦.૩.ભારતના બંધારણની કલમ ૨૦ અને ૨૧ હેઠળ દોષિતની બંધારણીય સુરક્ષાને ધ્યાનમાં રાખીને માફી માટે વિચારણા કરવાનો અધિકાર કાયદેસર હોવો જોઈએ તેવી વિનંતી કરવા માટે મહેન્દ્ર સિંહ પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.આવો કાનૂની અધિકાર માત્ર જેલ અધિનિયમ માંથી જ નહીં પરંતુ તે હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોમાંથી પણ ઉદ્ભવે છે.જો કે કોઈ પણ ગુનેગારને તેની સજામાં માફી મેળવવા માટે કોઈ બંધારણીય અધિકાર હોવાનું કહી શકાય નહીં, તેમ છતાં નીતિગત નિર્ણયને જ તેના માટે વિચારણા કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે.ભલે તે વૈધાનિક નિયમના કારણે હોય અથવા અન્યથા જો કોઈ નીતિગત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હોય, તો જે વ્યક્તિઓ તેના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે, તેઓ મૈસૂર રાજ્ય વિરુદ્ધ સમાન

વ્યવહારનો હકદાર છે. એચ. શ્રીનિવાસમૂર્તિ, (૧૯૭૬) ૧ એસસીસી ૮૧૭ ("એચ. શ્રીનિવાસમૂર્તિ").

૩૦.૪.મહેન્દ્ર સિંહ કેસમાં, આ અદાલત પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટના ચુકાદાની ચોકસાઈ પર વિચાર કરી રહી હતી, જેમાં હરિયાણા રાજ્ય દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા પરિપત્ર/પત્રમાં કેદીઓને અકાળ મુક્ત કરવાના માપદંડને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા.ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, આ અદાલતે દોષિતના અધિકારને માફી માટે ધ્યાનમાં લેવાનો વિચાર કર્યો હતો, જ્યારે આ બાબતને મંજૂરી માટે લેવામાં આવી ત્યારે કયા માપદંડ હોવા જોઈએ તેના પર નહીં.

૩૦.૫.સતીશને એ દલીલ કરવા માટે સેવામાં દબાવવામાં આવ્યો હતો કે સજાની લંબાઈ અથવા મૂળ ગુનાની ગંભીરતા અકાળે મુક્તિનો ઈનકાર કરવા માટેનો એકમાત્ર આધાર ન હોઈ શકે.મુક્તિ પર ગુનો કરવાની વૃત્તિ સંબંધિત કોઈપણ મૂલ્યાંકન જેલ દરમિયાન કેદીની પૂર્વભૂમિકા તેમજ વર્તન પર આધારિત હોવું જોઈએ, અને માત્ર તેની ઉંમર અથવા પીડિતો અને સાક્ષીઓની આશંકાઓ પર નહીં.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, જો કે, દોષિત અધિકારની બાબત તરીકે માફીનો દાવો કરી શકતો નથી, એકવાર યોગ્ય વિધાનસભા દ્વારા કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હોય, તો કાર્યકારી સત્તાવાળાઓ માટે તેના આદેશને ગુપ્ત રીતે ઉથલાવી દેવા માટે તે ખુલ્લું નથી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું

કે, ન્યાયિક નિર્દેશો છતાં સત્તાવાળાઓ તેમની વૈધાનિક જવાબદારીઓ નિભાવવામાં નિષ્ફળ ગયા હોય, તો પછી ન્યાયિક સમીક્ષાની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે બંધારણીય અદાલત માટે આવા કાર્યને પોતાના પર લેવા અને આદેશની રિટ દ્વારા સીધા પાલન કરવું અયોગ્ય રહેશે નહીં.તેમાં અરજદારોએ લગભગ બે દાયકા સુધી કેદની સજા ભોગવી હતી અને આ રીતે તેમના કાર્યોના પરિણામો ભોગવ્યા હતા તે ધ્યાનમાં લેતા, અરજદારોને તેમના સતત સારા વર્તનને આધિન શરતી અકાળ મુક્તિ આપીને વ્યક્તિગત અને સામાજિક કલ્યાણ વચ્ચે સંતુલન જાળવવામાં આવ્યું હતું.ઉક્ત કેસમાં, યુ. પી. પ્રિઝનર્સ રિલીઝ ઓન પ્રોબેશન અધિનિયમ ૧૯૩૮ની કલમ ૨ની શરતો અનુસાર બે અઠવાડિયાના સમયગાળામાં પ્રોબેશન પર કેદીઓને મુક્ત કરવા માટે રાજ્ય સરકારને નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો.સામાવાળા રાજ્યને સર્વોચ્ચ શરત સાથે સ્વતંત્રતા અનામત રાખવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત નિર્દેશને કોઈપણ પક્ષની તરફેણમાં અથવા તેમાં અરજદાર મુજબ ઉલટાવી શકાય અથવા પાછો ખેંચી શકાય.

૩૧. આ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ માફીના ખ્યાલને અનુરૂપ છેઃ

મારુ રામ કેસમાં બંધારણીય ખંડપીઠે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩–એની માન્યતા પર વિચાર કર્યો હતો. કૃષ્ણ અય્યર,ન્યાયમૂર્તી બેન્ચ વતી બોલતા નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે, "સામાન્ય રીતે, જ્યાં સજા ચોક્કસ મુદત માટે હોય, ત્યાં માફીની ગણતરીથી કેદીને તે બિંદુએ તાત્કાલિક મુક્તિનો ફાયદો થઈ શકે છે જ્યાં

બાદબાકી શૂન્ય થાય છે".ન્યાયમુર્તિ જો કે, "જ્યારે આજીવન કેદની વાત આવે છે, જ્યાં સજા અનિશ્ચિત હોય અને અનિશ્ચિત સમયગાળાની હોય, ત્યારે અનિશ્ચિત જથ્થામાંથી બાદબાકીનું પરિણામ હજુ પણ અનિશ્ચિત પ્રમાણ હોય છે અને અનિશ્ચિત સમયગાળાની સજાના જથ્થાની કેટલીક કલ્પના સિવાય કેદીની મુક્તિ થઈ શકતી નથી.

(i) ગોપાલ વિનાયક ગોડસે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૧૯૬૧) ૩ એસ. સી. આર. ૪૪૦ નો ઉલ્લેખ કરતા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત ચુકાદો એ દરખાસ્ત માટે એક સત્તા છે કે આજીવન કેદની સજા "દોષિત વ્યક્તિના કુદરતી જીવનના બાકીના સમયગાળા માટે કેદની સજા" છે, સિવાય કે ઉપરોક્ત સજા કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ યોગ્ય અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવે અથવા માફ કરવામાં આવે.

((૨) ગોપાલ વિનાયક ગોડસેમાં માફી, સજા અને આજીવન કેદ વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.માફી સમય મર્યાદિત કરે છે, ગણતરીમાં મદદ કરે છે પરંતુ ઈપ્સો જ્યુર કેદીની મુક્તિ તરીકે કામ કરતું નથી.પરંતુ, જ્યારે ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલી સજા નિશ્ચિત મુદત માટે હોય, ત્યારે માફીની અસર સહન કરવાની મુદતને ઘટાડીને શૂન્ય સુધી ઘટાડવાની હોઈ શકે છે, જ્યારે સજાની હકીકત અને માત્રાને અકબંધ રાખી શકાય છે.જો કે, જ્યારે સજા આજીવન હોય, ત્યારે માફી, સમયસર માપવામાં આવે છે, તે શૂન્યના બિંદુ સુધી પહોંચી શકતી નથી.કલમ ૪૩૩–એ માત્ર આજીવન કેદની સજા સાથે સંબંધિત હોવાથી, માફી કેદીને મુક્ત કરવાનો અધિકાર આપી શકતી

નથી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આજીવન કેદની સજાના કિસ્સામાં માફી ત્યારે જ સંપૂર્ણ બાકીની સજામાં ઘટાડામાં પરિણમે છે જ્યારે અંતિમ મુક્તિનો આદેશ આપવામાં આવે.જો આવું નહીં કરવામાં આવે તો કેદી કસ્ટડીમાં રહેશે.કારણ એ છે કે, આજીવન કેદ એ આજીવન કેદથી ઓછી નથી અને જ્યારે સજા આજીવન કેદ હોય ત્યારે મુક્તિ મેળવવાનો કોઈ અધિકાર નથી.ન તો માફીનો કોઈ પણ નિહિત અધિકાર ફરજિયાત ચૌદ વર્ષની જેલની સજા દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો છે કારણ કે આજીવન કેદ એ આખા જીવનની સજા છે.

((૩) ખંડ ૪૩૩–એ નું અર્થઘટન કરતાં એવું જોવા મળ્યું હતું કે તેમાં ત્રણ ઘટકો છે જે બચત ખંડ ની પ્રકૃતિમાં છે.પ્રથમ, સી. આર. પી. સી. સામાન્ય રીતે તેના દ્વારા આવરી લેવામાં આવતી બાબતોનું સંચાલન કરે છે.બીજું, જો એક જ વિસ્તારને આવરી લેતો કોઈ વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદો અસ્તિત્વમાં હોય, તો પછીનો કાયદો સાચવવામાં આવશે અને પ્રચલિત થશે, જેમ કે ટૂંકા સજાના પગલાં અને વિવિધ રાજ્યો દ્વારા જાહેર કરાયેલી માફી યોજનાઓ.ત્રીજો ઘટક એ છે કે, જો તેનાથી વિપરીત કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ હોય, તો શું તે વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદાને ઓવરરાઇડ કરશે.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૪૩૩–એ સામૂહિક જેલના કેસોમાંથી ચોક્કસ વર્ગના આજીવન કેદના કેસોને પસંદ કરે છે અને તેને સ્પષ્ટ રીતે ચોક્કસ સારવાર માટે વિષય બનાવે છે.તેથી, કલમ ૪૩૩–એ કોઈપણ વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદાને પ્રાધાન્યમાં લાગુ પડે છે.આનું કારણ એ છે કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૫ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરે છે કે

ચોક્કસ જોગવાઈ, જો કોઈ હોય તો, તેનાથી વિપરીત કોઈપણ વિશેષ અથવા સ્થાનિક કાયદા પર પ્રભુત્વ મેળવશે.તેથી, કલમ ૪૩૩–એ પ્રચલિત રહેશે અને કલમ ૫ ના બાકાતથી બચી જશે.બંધારણીય ખંડપીઠે તારણ કાઢ્યું હતું કે કલમ ૪૩૩–એ વિવિધ રાજ્યો દ્વારા બનાવવામાં આવેલા માફીના નિયમો અને ટૂંકી સજાના કાયદાઓ પર સર્વોચ્ચ છે.કલમ ૪૩૩–એ ચૌદ વર્ષના સમયગાળામાં પેરોલ અથવા અન્ય સંબંધિત મુક્તિની મંજૂરી આપતું નથી.

(૪) વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ગુનાવિજ્ઞાનમાં પીડિતવિજ્ઞાનને તેની ચિંતાઓના મુખ્ય ઘટક તરીકે સામેલ કરવું આવશ્યક છે.જ્યારે હત્યા અથવા અન્ય ગંભીર અપરાધ કરવામાં આવે છે ત્યારે પીડિતો અથવા અન્ય પીડિત વ્યક્તિઓએ નુકસાનને પુનઃસ્થાપિત કરવા અથવા ઈજાને મટાડવા માટે ગુનેગારની વળતર અને સામાજિક જવાબદારી મેળવવી આવશ્યક છે જે શિક્ષાત્મક કવાયતનો એક ભાગ છે, જેનો અર્થ છે કે જેલની મુદતની લંબાઈ અપંગ અથવા શોકગ્રસ્તને કોઈ વળતર નથી.

(૫) ફઝલ અલી, ન્યાયમુર્તિ મારુ રામમાં તેમના સહમત ચુકાદામાં અવલોકન કર્યું હતું કે ગુનાને યોગ્ય રીતે અરાજકતાની નવી ઊંડાણોને સ્પર્શતા સમુદાય સામે યુદ્ધના અધિનિયમ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.તેમના જણાવ્યા અનુસાર, નિવારક સજા લાદવાનો ઉદ્દેશ ત્રણ ગણો છે.જ્યારે એવું માનવામાં આવે છે કે સજાનું નિવારક સ્વરૂપ હજુ સુધી સજાનું સૌથી યોગ્ય અથવા આદર્શ સ્વરૂપ ન હોઈ શકે, ત્યારે હકીકત એ છે કે નિવારક સજા ગુનાની ઘટનાને અટકાવે છે.તેમણે વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું કે કલમ ૪૩૩–એ વાસ્તવમાં એક

સામાજિક કાયદો છે જે એક સ્ટ્રોક દ્વારા ખતરનાક ગુનેગારોને ગુનાઓનું પુનરાવર્તન કરતા અટકાવે છે અને બીજી તરફ નિર્દોષ વ્યક્તિઓને થતા નુકસાન અને તકલીફથી સમાજનું રક્ષણ કરે છે.જ્યાં અનુચ્છેદ ૪૩૩–એ લાગુ પડે છે, ત્યાં સજા ઘટાડવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, સિવાય કે ભારતના રાષ્ટ્રપતિં અથવા રાજ્યના રાજ્યપાલ બ ધારણની અનુચ્છેદ ૭૨ અથવા અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ તેમની વ્યાપક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કરે, જેનો ઉપયોગ પણ મજબૂત કાનૂની સિદ્ધાંતો અનુસાર થવો જોઈએ, કારણ કે નિવારક સજામાં કોઈ પણ ઘટાડો અથવા ફેરફાર, ગુનેગારને સુધારવાની જગ્યાએ, પ્રતિકૂળ હશે.

(બી) મોહિન્દર સિંહ એક એવો કેસ છે જે કલમ ૪૩૨ હેઠળ સજાની માફી પર ઊભો થયો હતો જેમાં 'જામીન', 'ફર્લો' અને 'પેરોલ' શબ્દો વચ્ચેના તફાવતની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.એવું જોવામાં આવ્યું હતું કે ફર્લો વિવિધ રીતે કામચલાઉ રજાઓ, ઘરની મુલાકાતો અથવા કામચલાઉ સમુદાય મુક્તિ તરીકે ઓળખાય છે અને સામાન્ય રીતે ત્યારે આપવામાં આવે છે જ્યારે કોઈ દોષિત અચાનક મૃત્યુ અથવા નજીકના પરિવારમાં ગંભીર બીમારી જેવી ગંભીર પારિવારિક કટોકટીનો સામનો કરે છે અને ઘણીવાર દોષિત/કેદી સાથે હોય છે.પેરોલ એ કોઈ ખાસ હેતુ માટે અથવા સજાની મુદત પૂરી થાય તે પહેલાં અથવા સારા વર્તનના વચન પર કેદીની અસ્થાયી મુક્તિ છે.કેદમાંથી શરતી મુક્તિ એ ગુનેગારને પેરોલના આદેશમાં પૂરા પાડવામાં આવેલા તમામ નિયમો અને

શરતોનું સંતોષકારક રીતે પાલન કરવા પર સંસ્થાની મર્યાદાની બહાર તેની બાકીની મુદત પૂરી કરવાનો અધિકાર આપે છે.

(c) પૂનમ લતા વિરુદ્ધ . એમ. એલ. વાધવાન, (૧૯૮૭) ૩ એસ. સી. સી. ૩૪૭ ("પૂનમ લતા"), એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે પેરોલ એ કેદમાંથી વ્યાવસાયિક મુક્તિ છે પરંતુ તેને કેદનો ભાગ માનવામાં આવે છે.પેરોલ પર મુક્તિ એ સુધારાત્મક પ્રક્રિયાની એક પાંખ છે અને કેદીને પોતાને ઉપયોગી નાગરિકમાં પરિવર્તિત કરવાની તક પૂરી પાડવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે.આમ, પેરોલ એ આંશિક સ્વતંત્રતા અથવા ગુનેગાર કેદીને પ્રતિબંધો ઘટાડવાની મંજૂરી છે પરંતુ પેરોલ પર મુક્ત થવાથી કેદીની સ્થિતિમાં ફેરફાર થતો નથી.જ્યારે કોઈ કેદી સજા ભોગવી રહ્યો હોય અને જેલમાં કેદ હોય અથવા પેરોલ પર હોય અથવા ફર્લો પર હોય ત્યારે તેની સ્થિતિ જામીન પર રહેલા ગુનેગાર જેવી હોતી નથી.આનું કારણ એ છે કે જામીન પર દોષિત માફી પ્રણાલીનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર નથી.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કેદી જામીન પર હોય અથવા તેની સજા અસ્થાયી રૂપે સ્થગિત કરવામાં આવે તે સમયગાળા દરમિયાન સજાની માફી માટે પાત્ર નથી.તેથી, આવા કેદી જે જામીન પર છે તે જામીન પરના સમયગાળા દરમિયાન મેળવેલી માફી મેળવવા માટે હકદાર નથી.

૩૨. બંધારણીય જોગવાઈઓ ઉપરાંત, સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ પણ છે જે ગુનેગારોની માફી સાથે સંબંધિત છે.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨,૪૩૩,૪૩૩એ અને ૪૩૫ સુસંગત છે અને નીચે મુજબ વાંચે છેઃ

૪૩૨. સજાઓને સ્થગિત અથવા માફ કરવાની સત્તા.— (૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ગુના માટે સજા ફટકારવામાં આવી હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકાર, કોઈપણ સમયે, શરતો વિના અથવા કોઈપણ શરતો પર કે જે સજા પામેલી વ્યક્તિ સ્વીકારે છે, તેની સજાના અમલને સ્થગિત કરી શકે છે અથવા સજાના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગને માફ કરી શકે છે.

(૨) જ્યારે પણ કોઈ સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે યોગ્ય સરકાર તે અદાલતના અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશને અગાઉ અથવા જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી, તે અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ કે કેમ તે અંગેના તેમના અભિપ્રાયને તેમના અભિપ્રાયના કારણો સાથે જણાવવા અને આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે સુનાવણીના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ મોકલી શકે છે.

(૩) જો કોઈ શરત કે જેના પર સજા સ્થગિત કરવામાં આવી હોય અથવા માફ કરવામાં આવી હોય, તે યોગ્ય સરકારના અભિપ્રાયમાં પૂર્ણ ન થાય, તો યોગ્ય સરકાર સસ્પેન્શન અથવા માફીને રદ કરી શકે છે, અને તે પછી જેની તરફેણમાં સજા સ્થગિત કરવામાં આવી છે અથવા માફ કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિને, જો મોટા ભાગે, કોઈપણ પોલીસ અધિકારી દ્વારા વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકાય છે અને સજાના અણધાર્યા ભાગને પસાર કરવા માટે રિમાન્ડ કરી શકાય છે.

(૪) જે શરત પર આ કલમ હેઠળ સજા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવે છે અથવા માફ કરવામાં આવે છે તે તે વ્યક્તિ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવી શકે છે જેની તરફેણમાં સજા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવે છે અથવા માફ કરવામાં આવે છે, અથવા તેની ઇચ્છાથી સ્વતંત્ર હોય છે.

(૫) યોગ્ય સરકાર, સામાન્ય નિયમો અથવા વિશેષ આદેશો દ્વારા, સજાના સસ્પેન્શન અને કઈ શરતો પર અરજીઓ રજૂ કરવી જોઈએ અને તેની સાથે વ્યવહાર કરવો જોઈએ તે અંગે નિર્દેશો આપી શકે છે:

પરંતુ અઢાર વર્ષથી વધુ ઉંમરના પુરુષને આપવામાં આવેલી કોઈપણ સજાના કિસ્સામાં (દંડની સજા સિવાય), સજા પામેલી વ્યક્તિ અથવા તેના વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા આવી કોઈ અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે સજા પામેલી વ્યક્તિ જેલમાં હોય, અને –

((ક) જ્યાં આવી અરજી સજા પામેલી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, ત્યાં તે જેલના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે; અથવા

(બી) જ્યાં આવી અરજી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, તેમાં એવી ઘોષણા હોય છે કે સજા પામેલી વ્યક્તિ જેલમાં છે.

(૬) ઉપરોક્ત પેટા–કલમોની જોગવાઈઓ આ સંહિતાની કોઈપણ કલમ હેઠળ અથવા અન્ય કોઈ કાયદાની કલમ હેઠળ ફોજદારી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા

કોઈપણ આદેશને પણ લાગુ પડશે જે કોઈ પણ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને પ્રતિબંધિત કરે છે અથવા તેની અથવા તેની સંપત્તિ પર કોઈ જવાબદારી લાદે છે.

(૭) આ વિભાગમાં અને કલમ ૪૩૩ માં, "યોગ્ય સરકાર" અભિવ્યક્તિનો અર્થ છે –

((ક) જે કિસ્સાઓમાં સજા સામેના ગુના માટે હોય અથવા પેટા–કલમ (૬) માં ઉલ્લેખિત આદેશ હેઠળ પસાર કરવામાં આવે, ત્યાં કોઈ બાબતને લગતા કોઈ કાયદો કે જેના માટે સંઘની કારોબારી સત્તા વિસ્તરે છે, કેન્દ્ર સરકાર;

(બી) અન્ય કિસ્સાઓમાં, રાજ્ય સરકાર કે જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવે છે અથવા ઉપરોક્ત આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે.

૪૩૩. સજા ઘટાડવાની સત્તા.— યોગ્ય સરકાર, સજા પામેલી વ્યક્તિની સંમતિ વિના, –

((ક) ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) દ્વારા આપવામાં આવેલી અન્ય કોઈપણ સજા માટે મૃત્યુદંડની સજા;

((ખ) આજીવન કેદની સજા, ચૌદ વર્ષથી વધુ ન હોય તેવી કેદ અથવા દંડની સજા;

(સી) સખત કેદની સજા, કોઈપણ મુદત માટે સરળ કેદ કે જેના માટે તે વ્યક્તિને સજા થઈ શકે છે, અથવા દંડ માટે;

(ડી) દંડ માટે સાદી કેદની સજા.

૪૩૩એ. અમુક કિસ્સાઓમાં માફી અથવા પરિવર્તનની સત્તાઓ પર પ્રતિબંધ. — કલમ ૪૩૨માં કંઈપણ હોવા છતાં, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા પર આજીવન કેદની સજા લાદવામાં આવે છે, જેના માટે મૃત્યુ એ કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી સજાઓમાંની એક સજા છે, અથવા જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ પર લાદવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજાને કલમ ૪૩૩ હેઠળ આજીવન કેદની સજામાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી છે, ત્યાં આવી વ્યક્તિને જેલમાંથી મુક્ત કરવામાં આવશે નહીં સિવાય કે તેણે ઓછામાં ઓછી ચૌદ વર્ષની કેદની સજા ભોગવી હોય.

૪૩૫. રાજ્ય સરકાર અમુક કિસ્સાઓમાં કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા પછી અધિનિયમ કરશે.— (૧) કલમ ૪૩૨ અને ૪૩૩ દ્વારા રાજ્ય સરકારને સજા માફ કરવા અથવા ઘટાડવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, કોઈપણ કિસ્સામાં જ્યાં સજા ગુના માટે હોય –

((ક) જેની તપાસ દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ , ૧૯૪૬ (૧૯૪૬ નો ૨૫) હેઠળ રચાયેલી દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના દ્વારા અથવા આ સંહિતા સિવાયના કોઈપણ કેન્દ્રીય અધિનિયમ હેઠળ ગુનાની તપાસ કરવા માટે સશક્ત અન્ય કોઈ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવી હતી; અથવા

((ખ) જેમાં કેન્દ્ર સરકારની કોઈપણ સંપત્તિનો દુરુપયોગ અથવા નાશ અથવા નુકસાન સામેલ છે; અથવા

(સી) જે કેન્દ્ર સરકારની સેવામાં અધિનિયમ કરતી વ્યક્તિ દ્વારા તેની સત્તાવાર ફરજ નિભાવતી વખતે અથવા અધિનિયમ કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ કરવામાં આવી હતી, તેનો ઉપયોગ કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા સિવાય રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) જે વ્યક્તિને ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવી હોય, જેમાંથી કેટલીક બાબતો સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે અને જેમને એક સાથે ચાલનારી કેદની અલગ શરતોની સજા ફટકારવામાં આવી હોય, તેવા વ્યક્તિના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી સજાઓના સસ્પેન્શન, માફી અથવા લઘુતમ કરવાનો કોઈ આદેશ અમલમાં રહેશે નહીં, સિવાય કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓના સંબંધમાં સસ્પેન્શન, માફી અથવા લઘુતમ કરવાનો આદેશ પણ કરવામાં આવ્યો હોય, જે બાબતો માટે સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે."

૩૨.૧.કલમ ૪૩૨ ની પેટા-કલમ (૧) એ એક સક્ષમ જોગવાઈ છે જે જણાવે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ગુના માટે સજા ફટકારવામાં આવી હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકાર, કોઈપણ સમયે, શરતો વિના અથવા કોઈ પણ શરત પર કે જે સજા પામેલી વ્યક્તિ સ્વીકારે છે, તેની સજાના અમલને સ્થગિત કરી શકે છે અથવા તેને જે સજાની સજા ફટકારવામાં આવી છે તેના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગને માફ કરી શકે છે.આ કેસમાં સામેલ સુસંગત જોગવાઈ પેટા-કલમ (૨) છે જે સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને કરવામાં આવેલી અરજી

સાથે સંબંધિત છે અને યોગ્ય સરકાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશને અગાઉ અથવા જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી, તે અભિપ્રાય માટે તેમના કારણો સાથે અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ તે અંગે તેમનો અભિપ્રાય જણાવવા અને આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે સુનાવણીના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ આગળ મોકલવાની જરૂર પડી શકે છે.પેટા–કલમ (૩) યોગ્ય સરકાર દ્વારા લાદવામાં આવેલી કોઈ પણ શરતનું પાલન ન થવાની સ્થિતિમાં સસ્પેન્શન અથવા માફીને રદ કરવાની બાબત સાથે સંબંધિત છે, જેના પર જેની તરફેણમાં સજા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવી છે અથવા માફ કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિની પોલીસ અધિકારી દ્વારા વોરંટ વિના ધરપકડ કરી શકાય છે અને સજાના અણધાર્યા ભાગને પસાર કરવા માટે રિમાન્ડ કરી શકાય છે, જો આવી વ્યક્તિ ફરાર હોય.પેટા–કલમ (૪) જણાવે છે કે જે શરત પર આ કલમ હેઠળ સજા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવે છે અથવા માફ કરવામાં આવે છે તે તે વ્યક્તિ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવી શકે છે જેની તરફેણમાં સજા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવે છે અથવા માફ કરવામાં આવે છે, અથવા તેની ઇચ્છાથી સ્વતંત્ર હોય છે.યોગ્ય સરકાર, સામાન્ય નિયમો અથવા વિશેષ આદેશો દ્વારા, સજાઓના સસ્પેન્શન અને કઈ શરતો પર અરજીઓ રજૂ કરવી જોઈએ અને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૫) દ્વારા કાર્યવાહી કરવી જોઈએ તે અંગે નિર્દેશો આપી શકે છે. પેટા–કલમ (૫) ની જોગવાઈ જણાવે છે કે અઢાર વર્ષથી વધુ ઉંમરના પુરુષને આપવામાં આવેલી કોઈપણ સજાના કિસ્સામાં (દંડની સજા સિવાય), સજા

પામેલી વ્યક્તિ અથવા તેના વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા આવી કોઈ અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે સજા પામેલી વ્યક્તિ જેલમાં હોય અને તે જેલના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે; અથવા જ્યાં આવી અરજી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, તેમાં એવી ઘોષણા છે કે સજા પામેલી વ્યક્તિ જેલમાં છે.કલમ ૪૩૨ની પેટા-કલમ (૬) જણાવે છે કે આ કલમની જોગવાઈઓ ફોજદારી અદાલત દ્વારા સીઆરપીસીની કોઈપણ કલમ હેઠળ અથવા અન્ય કોઈ કાયદાના કોઈપણ આદેશને લાગુ પડશે જે કોઈ પણ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને પ્રતિબંધિત કરે છે અથવા તેની અથવા તેની સંપત્તિ પર કોઈ જવાબદારી લાદે છે.

૩૨.૨.કલમ ૪૩૨ તેમજ કલમ ૪૩૩માં વપરાયેલ "યોગ્ય સરકાર" અભિવ્યક્તિને કલમની પેટા-કલમ (૭) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે.

૪૩૨. તે વ્યક્ત કરે છે કે જે કિસ્સાઓમાં સજા સામેના ગુના માટે છે, અથવા પેટા-કલમ (૬) માં ઉલ્લેખિત આદેશ હેઠળ પસાર કરવામાં આવે છે, તે બાબતને લગતા કોઈપણ કાયદો કે જેમાં સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે, તે કેન્દ્ર સરકાર; અને અન્ય કિસ્સાઓમાં, તે રાજ્યની સરકાર કે જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવે છે અથવા ઉપરોક્ત આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે.

૩૨.૩.કલમ ૪૩૩–એ એ અમુક કિસ્સાઓમાં માફી અથવા પરિવર્તનની સત્તાઓ પર પ્રતિબંધ છે.તે અસ્થાયી ખંડ થી શરૂ થાય છે અને જણાવે છે કે ખંડ ૪૩૨માં કંઈપણ હોવા છતાં, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા પર આજીવન કેદની સજા લાદવામાં આવે છે, જેના માટે મૃત્યુ એ કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલી સજાઓમાંની એક સજા છે, અથવા જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ પર લાદવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજાને ખંડ ૪૩૩ હેઠળ આજીવન કેદની સજામાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી છે, ત્યાં આવી વ્યક્તિને જેલમાંથી મુક્ત કરવામાં આવશે નહીં સિવાય કે તેણે ઓછામાં ઓછી ચૌદ વર્ષની કેદની સજા ભોગવી હોય.

૩૨.૪.કલમ ૪૩૪ જણાવે છે કે કલમ ૪૩૨ અને ૪૩૩ દ્વારા રાજ્ય સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ મૃત્યુદંડની સજાના કિસ્સામાં કેન્દ્ર સરકાર પણ એક સાથે કરી શકે છે.

૩૨.૫.કેટલાક કિસ્સાઓમાં રાજ્ય સરકારે કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને કાર્યવાહી કરવાની જરૂરિયાત અધિનિયમ ૪૩૫ માં ફરજિયાત છે.અધિનિયમ ૪૩૨ અને ૪૩૩ દ્વારા રાજ્ય સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તાઓ, કોઈપણ કિસ્સામાં જ્યાં સજા કોઈ ગુના માટે હોય (એ) જેની તપાસ દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના અધિનિયમ , ૧૯૪૬ હેઠળ રચાયેલી દિલ્હી વિશેષ પોલીસ સ્થાપના દ્વારા કરવામાં આવી હતી, અથવા સીઆરપીસી સિવાયના કોઈપણ કેન્દ્રીય

અધિનિયમ હેઠળ કોઈ ગુનાની તપાસ કરવા માટે સશક્ત અન્ય કોઈ એજન્સી દ્વારા, અથવા (બી) જેમાં કેન્દ્ર સરકારની કોઈપણ સંપત્તિની ગેરરીતિ અથવા વિનાશ અથવા નુકસાન સામેલ છે, અથવા (સી) જે કેન્દ્ર સરકારની સેવામાં કામ કરતી વખતે અથવા હેતુપૂર્વક કરવામાં આવી હતી. પોતાની સત્તાવાર ફરજ નિભાવવા માટે કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા સિવાય રાજ્ય સરકાર દ્વારા તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહીં.કલમ ૪૩૫ની પેટા–કલમ (૨) જણાવે છે કે ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલી વ્યક્તિના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી સજાના સસ્પેન્શન, માફી અથવા લઘુતમ કરવાનો કોઈ આદેશ, જેમાંથી કેટલીક એવી બાબતો સાથે સંબંધિત છે કે જેમાં સંઘની કાર્યકારી સત્તા વિસ્તરે છે, અને જેને એક સાથે ચલાવવાની કેદની અલગ શરતોની સજા ફટકારવામાં આવી છે, તે અમલમાં રહેશે નહીં, સિવાય કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આવા વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓના સંબંધમાં આવા સજાના સસ્પેન્શન, માફી અથવા લઘુતમ કરવા માટેનો આદેશ પણ કરવામાં આવ્યો હોય. સંઘ વિસ્તરે છે.

ઉપરોક્ત જોગવાઈઓની પૃષ્ઠભૂમિ સાથે, અમે પોઈન્ટ નંબર ૩ પર વિચારણા કરવા આગળ વધીએ છીએ.

પોઈન્ટ નંબર ૩:શું ગુજરાત રાજ્ય સરકાર માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ હતી?

૩૩. વિચારણા માટેનો મુદ્દો "યોગ્ય સરકાર" અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યાની આસપાસ ફરે છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શું પ્રથમ સામાવાળા –ગુજરાત રાજ્ય સામાવાળા નં.૩ ના કિસ્સામાં માફીના આદેશો પસાર કરવા માટે સક્ષમ હતું કે કેમ તે અહીં પ્રશ્ન છે.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૭) ના પ્રકાશમાં આ અદાલતના ચુકાદાઓ પરથી "યોગ્ય સરકાર" અભિવ્યક્તિનો અર્થ અને મહત્વ સમજવું પડશે.

૩૩.૧.રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામા આવેલી દલીલો. ૨૦૨૨ ના નં.૪૯૧ તેમજ આ પાસા પર ભારત સંઘ તેમજ ગુજરાત રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એ.એસ.જી. ની દલીલોને પુનરાવર્તિત કરવાની જરૂર નથી.

૩૩.૨.કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૭) માં "યોગ્ય સરકાર" શબ્દને નિઃશંકપણે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં સજા વિરુદ્ધના ગુના માટે સજા આપવામાં આવે છે, અથવા પેટા–કલમ (૬) માં ઉલ્લેખિત આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે, ત્યાં કેન્દ્ર સરકાર; અન્ય કિસ્સાઓમાં, જે રાજ્યમાં ગુનેગારને સજા આપવામાં આવે છે તે રાજ્યની સરકાર અથવા ઉપરોક્ત આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે."યોગ્ય સરકાર" શબ્દ કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૧) માં પણ જોવા મળે છે, જે ઉપર પહેલેથી જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ જણાવે છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ ગુના માટે સજા ફટકારવામાં આવી હોય,

ત્યારે યોગ્ય સરકાર, કોઈપણ સમયે, શરતો વિના અથવા કોઈ પણ શરત પર કે જે સજા પામેલી વ્યક્તિ સ્વીકારે છે, તેની સજાના અમલને સ્થગિત કરી શકે છે અથવા તેને જે સજાની સજા આપવામાં આવી છે તેના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગને માફ કરી શકે છે.

૩૩.૩.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૧) યોગ્ય સરકાર પાસે રહેલી સત્તા સાથે સંબંધિત છે જે સક્ષમ કરવાની સત્તા છે.યોગ્ય સરકાર પાસે રહેલી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ યોગ્ય કેસમાં વિવેકપૂર્ણ રીતે થવો જોઈએ અને તેનો દુરુપયોગ ન કરવો જોઈએ.જો કે, જ્યારે કોઈ દોષિત દ્વારા તાત્કાલિક કેસ જેવી સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે યોગ્ય સરકાર તે પહેલાં અથવા જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી તે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય મેળવી શકે છે અને આવા અભિપ્રાયના કારણોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૨) દ્વારા માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરી શકે છે.

૩૩.૪.કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમો (૧) અને (૨) ના સંયુક્ત વાંચન પર, તે સ્પષ્ટ છે કે જે અદાલતે આ કેસની સુનાવણી કરી હતી તેની દોષિતતા અને સજાનું મહત્વ છે અને યોગ્ય સરકારે માફીનો આદેશ પસાર કરતા પહેલા, જે અદાલતમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો તે અદાલતના પીઠાસીન

ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય લેવો પડી શકે છે.આ ખાસ કરીને ત્યારે થાય છે જ્યારે દોષિત દ્વારા અથવા તેના વતી માફી માંગતી અરજી દાખલ કરવામાં આવે છે.તેથી, તાર્કિક રીતે ખંડ ૪૩૨ ની પેટા–ખંડ (૭) ની ખંડ (બી) માં યોગ્ય સરકાર એ પણ જણાવે છે કે જે રાજ્યની સરકાર જેમાં ગુનેગારને સજા સંભળાવવામાં આવે છે અથવા ઉપરોક્ત આદેશ પસાર કરવામાં આવે છે તે યોગ્ય સરકાર છે.ઉપરોક્ત સુસંગતતા નોંધપાત્ર છે કારણ કે સંસદનો ઈરાદો છે, તે માત્ર રાજ્યની સરકાર છે કે જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવી હતી જે માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવા અને ગુનેગારની સજાને માફ કરતો આદેશ પસાર કરવા માટે સક્ષમ છે.આનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે દોષિતની ઘટનાનું સ્થળ અથવા કેદની જગ્યા એ સુસંગત વિચારણાઓ નથી અને તેને ખંડ ૪૩૨ની પેટા–ખંડ (૭) ની ખંડ (બી) માં યોગ્ય સરકાર અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યામાંથી બાકાત રાખવામાં આવી છે.જો સંસદનો ઈરાદો એ હતો કે જે અદાલત સમક્ષ સુનાવણી અને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય તેને ધ્યાનમાં લીધા વિના, માફીના આદેશને તે સરકાર દ્વારા ધ્યાનમાં લઈ શકાય કે જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હોય અથવા ગુનેગારને જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યો હોય, તો તે જ વ્યાખ્યા દ્વારા સૂચવવામાં આવ્યું હોત.તેનાથી વિપરીત, યોગ્ય સરકારની વ્યાખ્યા અન્યથા છે.સંસદનો ઈરાદો એ છે કે જે રાજ્યની સરકાર કે જેમાં ગુનેગાર પર કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો અને સજા સંભળાવવામાં આવી હતી, તે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ અથવા દોષી દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર વિચારણા કરવા માટે યોગ્ય સરકાર છે. આ સ્થળ

અથવા સ્થળ કે જ્યાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો તેના બદલે ગુનેગારની સુનાવણી અને સજાના સ્થળ પર ભાર મૂકે છે.આવા અર્થઘટનમાં એવી પરિસ્થિતિનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેમ કે વર્તમાન કેસમાં, જ્યાં માત્ર તપાસ જ નહીં પરંતુ સામાવાળા નંબર ૩ થી ૧૩ ની સુનાવણી પણ ગુજરાત રાજ્યમાંથી મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં અને ખાસ કરીને મુંબઈની વિશેષ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી.આમ, ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા તેના કાર્યક્ષેત્રમાં અને એવા સંજોગોને પણ આવરી લે છે જેમાં આ અદાલત દ્વારા નોંધવાના કારણો માટે સુનાવણી સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવે છે અને જે એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં ન્યાયના હિતમાં હોય છે.

૩૩.૫.એક રાજ્યના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રની અંદરની સક્ષમ અદાલતમાંથી અન્ય રાજ્યમાં સમકક્ષ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતમાં સુનાવણી સ્થાનાંતરિત કરવા માટે વિવિધ કારણો હોઈ શકે છે, જેમ કે તાત્કાલિક કેસમાં કરવામાં આવ્યું છે.પરંતુ જે ચોક્કસ છે તે એ છે કે કયા રાજ્ય પાસે માફીનો આદેશ પસાર કરવાની ક્ષમતા છે તે ધ્યાનમાં લેતી વખતે અન્ય રાજ્યની અદાલતમાં સુનાવણીનું સ્થાનાંતરણ સુસંગત વિચારણા હશે.આમ, કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૭) માં યોગ્ય સરકારની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે જે રાજ્યની સરકાર જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવે છે, તે માફીનો આદેશ પસાર કરવા માટે યોગ્ય સરકાર છે.૩૩.૬.લગભગ તમામ કેસોમાં, જે અદાલત સમક્ષ ગુનેગારને સજા સંભળાવવામાં આવી હતી તે રાજ્ય સરકારના વિસ્તારની અંદર

સ્થિત છે જ્યાં ગુનો થયો હતો અને તેથી, આવા કિસ્સામાં, યોગ્ય સરકાર શબ્દના અર્થ વિશે વધુ કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં.પરંતુ અમારા મતે, એવા કેસમાં પણ કે જ્યાં આ અદાલત દ્વારા ટ્રાયલને રાજ્યના સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતમાંથી બીજા રાજ્યની અદાલતમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવી હોય, તે હજુ પણ રાજ્યની સરકાર છે કે જેમાં ગુનેગારને સજા ફટકારવામાં આવી હતી જે યોગ્ય સરકાર છે જે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીનો આદેશ પસાર કરવા માટે અધિકારક્ષેત્ર તેમજ ક્ષમતા ધરાવે છે. તેથી, તે રાજ્યની સરકાર નથી કે જેના પ્રદેશમાં ગુનો થયો હોય અથવા ગુનેગારને જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યો હોય જે માફીની સત્તા ધારણ કરી શકે.

૩૩.૭.આ સંબંધમાં, આ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખી શકાય છે:

(અ) રતન સિંહમાં, અગાઉની સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૦૧ (વર્તમાન સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ને અનુરૂપ) ની ચર્ચા કરવા પર એવું જોવા મળ્યું હતું કે યોગ્ય સરકાર નક્કી કરવા માટેની કસોટી એ રાજ્યને શોધવાનું છે જ્યાં આરોપીને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને તે રાજ્યની સરકાર સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૦૧ ના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર હશે. આ કેસમાં એવું જોવા મળ્યું હતું કે આરોપીને મધ્યપ્રદેશ રાજ્યમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેને સજા સંભળાવવામાં આવી હતી અને તે પંજાબ રાજ્યના અમૃતસરની જેલમાં તેની સજા ભોગવી રહ્યો હોવા છતાં, સજા

માફ કરવા માટે અગાઉની સીઆરપીસીની કલમ ૪૦૧ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકાર મધ્યપ્રદેશ રાજ્ય હતી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે નવી સંહિતા એટલે કે સી. આર. પી. સી., ૧૯૭૩ હેઠળ પણ તેની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૭) મુજબ, યોગ્ય સરકાર શબ્દસમૂહનો અર્થ એ જ હતો જે અગાઉની સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૦૨ (૩) માંથી શારીરિક રીતે દૂર કરવામાં આવી હતી. કેસ કાયદો અને સી. આર. પી. સી. ની વૈધાનિક જોગવાઈઓની સમીક્ષા પર નીચેની દરખાસ્તો બહાર પાડવામાં આવી હતીઃ

“૯. ...(૧) કે આજીવન કેદની સજા માફી સહિત ૨૦ વર્ષના અંતે આપમેળે સમાપ્ત થતી નથી, કારણ કે વિવિધ જેલ માર્ગદર્શિકાઓ હેઠળ અથવા જેલ અધિનિયમ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વહીવટી નિયમો ભારતીય દંડ સંહિતાની વૈધાનિક જોગવાઈઓનું સ્થાન લઈ શકતા નથી.આજીવન કેદની સજાનો અર્થ કેદીના સમગ્ર જીવન માટેની સજા થાય છે, સિવાય કે યોગ્ય સરકાર ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૦૧ હેઠળ સજાના સંપૂર્ણ અથવા અમુક ભાગને માફ કરવા માટે તેની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કરે; (૨) યોગ્ય સરકાર પાસે સજા માફ કરવા અથવા માફ કરવાનો ઇનકાર કરવાની નિઃશંક વિવેકબુદ્ધિ હોય અને જ્યાં તે સજા માફ કરવાનો ઇનકાર કરે છે ત્યાં રાજ્ય સરકારને કેદીને મુક્ત કરવા માટે કોઈ રિટ જારી કરી શકાતી નથી.

(૩) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૦૧ હેઠળ માફી આપવાની સત્તા ધરાવતી યોગ્ય સરકાર એ રાજ્યની સરકાર છે કે જ્યાં કેદીને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય અને સજા સંભળાવવામાં આવી હોય, એટલે કે, ટ્રાન્સફર કરનાર

રાજ્ય અને ટ્રાન્સફર કરનાર રાજ્ય નહીં કે જ્યાં કેદીને ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રિઝનર્સ એક્ટ હેઠળ તેના કહેવા પર ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હોય; અને (૪) જ્યાં ટ્રાન્સફર કરનાર રાજ્યને લાગે કે આરોપીએ ૨૦ વર્ષનો સમયગાળો પૂર્ણ કર્યો છે, તેણે માત્ર સંબંધિત રાજ્ય સરકારને કેદીની વિનંતી મોકલવી પડશે, એટલે કે તે રાજ્યની સરકાર કે જ્યાં કેદીને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને સજા ફટકારવામાં આવે છે અને જો આ વિનંતી રાજ્ય સરકાર દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવે તો પણ સરકારના આદેશમાં ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા તેના રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં દખલ કરી શકાતી નથી."

(બી) હનુમંત દાસમાં ઉપરોક્ત નિર્ણયનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો.આ કેસમાં, આ ઘટના ધર્મશાળામાં બની હતી અને જ્યારે ફરિયાદીના કહેવા પર હિમાચલ પ્રદેશમાં ધર્મશાળાની સેશન્સ કોર્ટમાં આ મામલો પેન્ડિંગ હતો, ત્યારે આ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર કેસ હિમાચલ પ્રદેશમાંથી પંજાબના ગુરદાસપુર ખાતેની સેશન્સ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો.

(સી) જ્યાં સુધી રાજ્યની બહારની અદાલતો દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા પરંતુ રાજ્યની જેલોમાં સજા ભોગવી રહેલા કેદીઓને માફી આપવાની બંધારણની અધિનિયમ ૧૬૧ હેઠળ રાજ્યના રાજ્યપાલની દયાની શક્તિનો સંબંધ છે, એમ. ટી. ખાનની આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે આવા કેદીને માફી આપતી વખતે રાજ્યપાલ જેની સલાહ પર કાર્ય કરે તે યોગ્ય સરકાર રાજ્યના મંત્રીમંડળની સહાય અને સલાહના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે જેણે આરોપીને દોષી ઠેરવ્યો હતો, નહીં કે તે રાજ્ય કે જ્યાં આરોપી/દોષિતને જેલમાં રાખવા માટે

ટ્રાન્સફર કરવામાં આવે છે.આ કેસમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો મધ્ય પ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યોમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને દોષિત આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ પણ મધ્યપ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યો યોગ્ય સરકારો હતી.આથી, આંધ્રપ્રદેશ સરકાર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

(ડી) વી. શ્રીહરણ એ આ અદાલતની બંધારણીય બેન્ચનો ચુકાદો છે જેમાં તમિલનાડુ સરકારે પોલીસ અધિક્ષક, સીબીઆઈ વિરુદ્ધ નલિની, (૧૯૯૯) ૫ એસસીસી ૨૫૩ (નલિની) દ્વારા રાજીવ ગાંધી હત્યા કેસમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા સાત દોષિતોને મુક્ત કરવા માટે આજીવન કેદની સજાને માફ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો હતો."યોગ્ય સરકાર" શબ્દસમૂહની ચર્ચા કરતી વખતે એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૪૩૨ (૭) (એ) હેઠળ આવતા કેસો સિવાય, અન્ય તમામ કેસોમાં જ્યાં ગુનેગારને સજા આપવામાં આવે છે અથવા સજા અથવા આદેશ સંબંધિત રાજ્યના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં પસાર કરવામાં આવે છે, તે રાજ્ય સરકાર યોગ્ય સરકાર હશે.અગાઉના નિર્ણયોને પગલે એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જો રાજ્ય–એમાં કોઈ ગુનો કરવામાં આવે, પરંતુ સુનાવણી થાય અને સજા રાજ્ય–બી માં પસાર થાય, તો પછીનું રાજ્ય જ યોગ્ય સરકાર હશે.

૩૩.૮.અમારા મતે, સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૭) ના સાદા વાંચન પર અને આ અદાલતના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતા, તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય છે, જેને સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હતો કારણ કે તેમને વિશેષ અદાલત, મુંબઈ દ્વારા સજા સંભળાવવામાં આવી હતી.આથી સામાવાળા નં.૪ દ્વારા ૧૩ને માફીની માંગ કરતી અરજીઓ ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા તેમને ધ્યાનમાં લેવાના અધિકારક્ષેત્રના અભાવને કારણે નકારી કાઢવી પડી હતી.આનું કારણ એ છે કે ગુજરાત સરકાર ઉપરોક્ત જોગવાઈના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર નથી.તેથી ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલત તેના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશમાં સાચું હતું.૩૩.૯.જ્યારે કોઈ સત્તામંડળ પાસે કોઈ બાબત સાથે વ્યવહાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર ન હોય અથવા તે સત્તામંડળની સત્તામાં ન હોય એટલે કે તાત્કાલિક કિસ્સામાં ગુજરાત રાજ્ય, સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીના આદેશો પસાર કરવા માટે યોગ્ય સરકાર હોય, ત્યારે માફીના આદેશોને કોઈ આધાર નહીં હોય.અધિકારક્ષેત્રના પાસા અને સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશોને રદ કરવાના પાસા પર, હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સનો નિર્ણય એનિસ્મિનિક વિરુદ્ધ ફોરેન કોમ્પેન્સેશન કમિશન, (૧૯૬૯) ૨ ડબલ્યુએલઆર ૧૬૩:(૧૯૬૯) ૧ તમામ ઈ. આર. ૨૦૮ ("એનિસ્મિનિક") નું મહત્વ છે અને તેને સામ્યતા દ્વારા ટાંકવામાં આવે છે.આ કેસમાં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે એવું માન્યું હતું કે વિદેશી વળતર પંચે એક ભૂલ કરી હતી જે એક અધિકારક્ષેત્રની ભૂલ હતી કારણ કે તેનો નિર્ણય એવી બાબત પર આધારિત હતો જેને ધ્યાનમાં લેવાનો તેને કોઈ અધિકાર નહોતો અને તેથી તેનો નિર્ણય અમાન્ય

હતો અને ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન હતો.જો કે અનિસ્મિનિકમાં, "ન્યાયક્ષેત્રની ભૂલ" અથવા "અધિકારક્ષેત્રની ભૂલ" ની વિભાવનાનો અવકાશ અને મર્યાદા ખૂબ જ વિસ્તૃત હતી, અને ખૂબ જ વ્યાપક અર્થમાં, તાત્કાલિક કિસ્સામાં આપણે મુખ્યત્વે એક સંકુચિત ખ્યાલ સાથે કામ કરી રહ્યા છીએ એટલે કે જ્યારે કોઈ સત્તા, જે તાત્કાલિક કેસમાં ગુજરાત રાજ્ય સરકાર છે, તેમાં માફી માટેની અરજીઓ પર વિચાર કરવા માટે અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો.જે રીતે અધિકારક્ષેત્ર વિના અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલો આદેશ રદબાતલ છે, તે જ રીતે, અધિકારક્ષેત્રમાં અભાવ ધરાવતા અધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ અથવા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી રદબાતલ છે અને કાયદાની નજરમાં બિનજરૂરી છે.૩૩.૧૦.તે ટૂંકા આધાર પર જ માફીના આદેશોને રદ કરવા પડશે.ગુજરાત રાજ્ય સરકારની માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો પસાર કરવાની ક્ષમતાનું આ પાસું આ બાબતના મૂળ સુધી જાય છે અને માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોમાં યોગ્યતાનો અભાવ છે અને તેથી તે રદબાતલ છે.પીડિતા દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ અરજી આ તર્ક પર સફળ થવી પડશે.પણ વાત આટલેથી અટકતી નથી.

૩૪. સામાવાળા નં.૧ અને ૨ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન એ.એસ.જે. એ આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશ પર મજબૂત આધાર રાખ્યો છે, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી છે કે ૨૦૨૨ની રિટ પિટિશન નં.૧૩૫ માં આ અદાલત દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા નિર્દેશોને ધ્યાનમાં રાખીને, સામાવાળા નંબર ૧–ગુજરાત રાજ્યએ અહીં સામાવાળા નંબર ૩ થી ૧૩ દ્વારા દાખલ

કરવામાં આવેલી માફી માટેની અરજીઓ પર વિચાર કરવો પડ્યો હતો.વધુમાં, ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ની માફીની નીતિ અનુસાર વિચારણા કરવાની હતી.આથી, સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ના કિસ્સામાં આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશની દ્રષ્ટિએ ગુજરાત સરકાર યોગ્ય સરકાર હતી.વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ ગુનાઓ ગુજરાત રાજ્યમાં પણ થયા હતા.તેથી, પ્રથમ સામાવાળા –ગુજરાત રાજ્ય પાસે સામાવાળા નં.૩ દ્વારા અહીં ૧૩ પર દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓ પર વિચાર કરવા અને તેમને માફી આપતા ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના આદેશો પસાર કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ નહોતો.

૩૫. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર માટે વિંદ્વાન વકીલ ૨૦૨૨ ના ન .૪૯૧ એ ઉપરોક્ત રજુઆત નો વિરોધ કર્યો છે અને દલીલ કરી છે કે દોષિતોમાંથી એક–રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ, અહીં સામાવાળા નંબર ૩, એ શરૂઆતમાં ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા માફી માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવાના નિર્દેશ માટે ૨૦૧૯ ની ફોજદારી અરજી નં.૪૫૭૩ દાખલ કરીને ગુજરાત હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો.૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશ દ્વારા ઉચ્ચ અદાલતે ૨૦૧૯ની ફોજદારી અરજી નં.૪૫૭૩ નો નિકાલ કર્યો હતો અને અવલોકન કર્યું હતું કે તેણે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હોવાથી યોગ્ય સરકારનો સંપર્ક કરવો જોઈએ.ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ તેમની આવી બીજી અરજી પણ ૧૩.૦૩.૨૦૨૦ ના આદેશ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી.કે જ્યારે ઉક્ત કેદીએ રિટ પિટિશન (ક્રી.) દાખલ કરી હતી. આ

અદાલત સમક્ષ ૨૦૨૨ના નં.૧૩૫ માં તેમણે નીચેની હકીકતો જાહેર કરી ન હતીઃ

(i) ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશના ચૌદ દિવસની અંદર, તેમણે ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ ની અરજી દ્વારા મહારાષ્ટ્ર સરકારનો સંપર્ક કર્યો હતો;

((ii) કે સી. બી. આઈ. એ તેના ૧૪.૦૮.૨૦૧૯ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી;

(૩) કે વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), મુંબઈએ તેમના ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ તારીખના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી;

(૪) કે પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાતે તેમના ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી; અને,

(v) કે જિલ્લાના મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદ, ગુજરાતે તેમના ૧૯.૦૨.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી.

૩૫.૧.વધુમાં, રિટ અરજદારે ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશની સાથે બોમ્બે હાઈકોર્ટના તારીખના ૦૫.૦૮.૨૦૧૩ ના આદેશનો ઉલ્લેખ કરીને ગેરમાર્ગે દોરતું નિવેદન પણ આપ્યું હતું, જેમાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે બે હાઈકોર્ટ વચ્ચે અલગ અભિપ્રાય હતો, જે પાસું તેમને રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) દાખલ કરવા માટે મજબૂર કરે છે. આ અદાલત સમક્ષ ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫.બોમ્બે હાઈકોર્ટ દ્વારા ૦૫.૦૮.૨૦૧૩ તારીખનો આદેશ મહારાષ્ટ્ર

જેલમાં દોષિતોને તેમના મૂળ રાજ્ય (ગુજરાત રાજ્ય) માં ટ્રાન્સફર કરવા સાથે સંબંધિત હતો, તે પણ વર્ષ ૨૦૧૩ માં, જ્યારે માફીનો મુદ્દો બિલકુલ ઊભો થયો ન હતો.પરંતુ ઉપરોક્ત રિટ અરજદારે એવું રજૂ કર્યું કે જાણે બે ઉચ્ચ અદાલતોએ તેમના આદેશોમાં વિરોધાભાસ કર્યો હોય અને તેથી, તેઓ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને રિટ પિટિશન દાખલ કરવા માટે બંધાયેલા હતા.

૩૫.૨.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તથ્યોને છુપાવવા તેમજ ખોટી હકીકતો સાથે આ અદાલતને ગેરમાર્ગે દોરવાના કારણે, ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ છેતરપિંડી દ્વારા દૂષિત છે અને તેથી તે રદબાતલ છે અને તે ઉપરોક્ત આદેશના પક્ષો અથવા અરજદાર બિલ્કિસ બાનો માટે બંધનકર્તા ન હોઈ શકે, જેમને કોઈ પણ સંજોગોમાં ઉપરોક્ત રિટ અરજીમાં પક્ષકાર તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા.

૩૬. રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશના મુખ્ય પાસાઓ પર પ્રકાશ પાડવો જરૂરી છે, જે રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ છે. ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫.તે દોષિતોમાંથી એક, સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા અહીં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી હતી, જેમાં ગુજરાત રાજ્યની ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ હેઠળ અકાળે મુક્તિ માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી હતી, જે તેમની

દોષિત ઠેરવવામાં આવી તે સમયે અસ્તિત્વમાં હતી.ઉપરોક્ત રિટ પિટિશનમાં સંબંધિત દલીલો નીચે મુજબ કાઢવામાં આવી છેઃ

“કાયદાનો પ્રશ્નઃ

એ. શું દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા તે સમયે અસ્તિત્વમાં હતી તે ૯.૭.૯૨ ની નીતિ અરજદારના અકાળ મુક્તિ માટેના કેસને ધ્યાનમાં લેવા માટે માન્ય રહેશે? બી. હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ ને ધ્યાનમાં રાખીને. જગદીશ, (૨૦૧૦) ૪ એસ. સી. સી. ૨૧૬ ', જે નીતિ વધુ ઉદાર અને પ્રવર્તમાન છે તેને તે નીતિની સરખામણીમાં પ્રાધાન્ય આપવામાં આવશે જે અકાળ મુક્તિના કેસોની વિચારણા સમયે લાગુ કરવા માંગવામાં આવે છે?

x x x

કેસની હકીકતોઃ

x x x

આ સમયે અહીં ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે કે સહ–આરોપીઓમાંના એક રમેશ રૂપાભાઈએ ક્રી. દ્વારા બોમ્બે હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. W. P. નં.૩૦૫/૨૦૧૩.ઉપરોક્ત આદેશમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટે સ્પષ્ટતા કરી હતી કે આ કેસમાં વિચારાધીન કેદીઓને મહારાષ્ટ્ર જેલમાં માત્ર એ હકીકતને કારણે રાખવામાં આવ્યા હતા કે તે સમયે ટ્રાયલ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં પેન્ડિંગ હતી (સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ગુજરાતથી મહારાષ્ટ્ર ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી).ઉચ્ચ અદાલત

વધુમાં સ્પષ્ટતા કરી હતી કે એકવાર ટ્રાયલ પૂર્ણ થઈ જાય અને કેદીને દોષિત ઠેરવવામાં આવે, તો ગુજરાત રાજ્ય યોગ્ય જેલ હશે અને તે મુજબ, ઉપરોક્ત કેદીઓને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાંથી ગુજરાત રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યા હતા.

આ સમયે, અરજદારે આ આધાર પર ગુજરાત હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો કે તેણે ૧૪ વર્ષથી વધુની વાસ્તવિક સજા ભોગવી હોવા છતાં, તેનો કેસ પ્રતિવાદી/અધિકારીઓ દ્વારા અકાળ મુક્તિ માટે વિચારણા કરવામાં આવી રહ્યો નથી.ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતે તેના તારીખના આદેશને ખૂબ જ આદર સાથે બોમ્બે ઉચ્ચ ન્યાયાલયની જેમ સંપૂર્ણપણે વિપરીત દ્રષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો અને ભૂલથી ચુકાદો આપ્યો હતો કે અરજદારનો કેસ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં ચલાવવામાં આવ્યો હોવાથી, અકાળ મુક્તિ માટેનો તેમનો કેસ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય દ્વારા ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ, ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા નહીં.આથી બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ તાત્કાલિક રિટ પિટિશનમાં ગુજરાત રાજ્યને આદેશની રિટ અથવા અન્ય કોઈ સમાન નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે વિનંતી કરવામાં આવી છે કે અરજદારના કેસને હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્યમાં નક્કી થયેલા નિર્ણયના પ્રકાશમાં ૯.૭.૯૨ (એટલે કે અરજદારને દોષિત ઠેરવતા સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી નીતિ) ની નીતિ અનુસાર ધ્યાનમાં લઈ શકાય. જગદીશ, (૨૦૧૦) ૪ એસસી ૨૧૬ ".

x x x

દાદ:

ઉપરોક્ત તથ્યો અને સંજોગોના પ્રકાશમાં, અરજદાર આ તાત્કાલિક રિટ અરજી દ્વારા આ માનનીય અદાલત સમક્ષ નીચે મુજબ પ્રાર્થના કરે છેઃ

એ. પ્રતિવાદી/ગુજરાત રાજ્યને આદેશ સ્વરૂપની રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરો કે જે અરજદારના કેસને ૯.૭.૯૨ ની નીતિ હેઠળ અકાળે મુક્ત કરવા માટે વિચારણા કરે, એટલે કે જે નીતિ દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે સમયે અસ્તિત્વમાં હતી.બી. અથવા વૈકલ્પિક રીતે, "યુઓઆઈ વિરુદ્ધ એસ" ના પ્રકાશમાં અરજદારના કેસને ધ્યાનમાં લેવા માટે પ્રતિવાદી/ભારત સંઘને આદેશ સ્વરૂપમાં રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરો. વી. શ્રીહરણ, (૨૦૧૬) ૭ એસસીસી ૧." અને સી. આ માનનીય અદાલતને કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં યોગ્ય અને યોગ્ય લાગે તેવા કોઈપણ વધુ આદેશ (ઓ)/નિર્દેશ (ઓ) પસાર કરો." ૩૬.૧.ઉપરોક્ત દલીલો સૂચવતી નથી કે ગુજરાત રાજ્યને માફી માટેની તેમની અરજી પર વિચાર કરવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી.ઉપરાંત, એવી કોઈ દલીલ નહોતી કે તેમણે ગુજરાત સરકાર સમક્ષ કોઈ અરજી દાખલ કરી હતી.ત્રીજું, ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ રદ કરવામાં આવી હોવાનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.વધુમાં, આ નીતિ બિલકુલ લાગુ પડતી ન હતી કારણ કે રિટ અરજદારને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, ગુજરાત સરકાર યોગ્ય સરકાર ન હતી.

૩૬.૨.ઉપરોક્ત આધારે, આ અદાલતે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ પસાર કર્યો, જેનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છેઃ

“૬. વર્તમાન અરજદારે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૩૩ અને ૪૩૩એ (ત્યારબાદ તેને "સીઆરપીસી" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) હેઠળ પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટે પોતાની અરજી દાખલ કરી હતી, જેમાં જણાવ્યું હતું કે તેણે ૧૫ વર્ષથી વધુ ૪ મહિનાની કસ્ટડી ભોગવી હતી, પરંતુ ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવેલી તેની અરજીને કલમ ૪૩૨ (૭) સીઆરપીસીની નોંધ લઈને અને ભારત સંઘ વિરુદ્ધ વી. શ્રીહરણ ઉર્ફે મુરુગન અને અન્ય (૨૦૧૬) ૭ એસસીસી ૧માં આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને ફગાવી દેવામાં આવી હતી, કારણ કે રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે. અરજદારે ૧૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ના રોજ વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા કરેલી વિનંતી મુજબ, મહારાષ્ટ્રની પૂર્વ–પુખ્ત પ્રકાશન માટેની અરજી ગુજરાત રાજ્યમાં નહીં પણ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં દાખલ કરવાની રહેશે.

XXX XXX XXX

૧૦. સામાવાળા માટેના વિદ્વાન વકીલે ભારત સંઘ વિરુદ્ધ વી. શ્રીધરન ઉર્ફે મુરુગન અને અન્યો (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે અને વાદગ્રસ્ત છે કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ હોવાથી, કલમ ૪૩૨ (૭) સીઆરપીસીની સહાય લઈને, તાત્કાલિક કેસમાં કલમ ૪૩૩ સીઆરપીસી હેઠળ ઉલ્લેખિત 'યોગ્ય સરકાર' અભિવ્યક્તિ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે અને તે મુજબ હાઈકોર્ટ દ્વારા વિવાદિત આદેશમાં કોઈ ભૂલ કરવામાં આવી નથી.

૧૧. અમારા વિચારમાં, સામાવાળા માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજુઆત એ કારણોસર ટકાઉ નથી કે તાત્કાલિક કેસમાં ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં

સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો અને સામાન્ય રીતે, સુનાવણી તે જ રાજ્યમાં પૂર્ણ થવાની હતી અને કલમ ૪૩૨ (૭) સીઆરપીસીની દ્રષ્ટિએ, સામાન્ય રીતે યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હશે પરંતુ તાત્કાલિક કેસ આ અદાલત દ્વારા ૬ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા પડોશી રાજ્ય (મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય) માં સુનાવણી અને નિકાલ માટે મર્યાદિત હેતુ માટે અસાધારણ સંજોગોમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી અને કેદીને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા પછી, તેને સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો. જે રાજ્યમાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો તે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) ના હેતુ માટે યોગ્ય સરકાર રહેશે.

૧૨. નિર્વિવાદપણે, તાત્કાલિક કેસમાં, ગુજરાત રાજ્યમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો, જે પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટે દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીની તપાસ કરવા માટે સક્ષમ યોગ્ય સરકાર છે અને આ જ કારણ છે કે બોમ્બેની ઉચ્ચ અદાલતે ૨૦૧૩ની ક્રિમિનલ રિટ પિટિશન નં.૩૦૫ માં સહ–આરોપી રમેશ રૂપાભાઈના કહેવા પર પમી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૩ના તેના આદેશ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટે વિચારણા કરવાની તેમની વિનંતીને નકારી કાઢી હતી અને સંબંધિત અધિકારીઓ દ્વારા ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ નીતિ અનુસાર અરજીની તપાસ કરવાનું છોડી દીધું હતું.

૧૩. સામાવાળા માટે વિદ્વાન વકીલે જે ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે તે કલમ ૪૩૨ (૭) સી. આર. પી. સી. હેઠળ યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકાર

હોઈ શકે છે પરંતુ કલમ ૪૩૨ (૭) સી. આર. પી. સી. હેઠળ બે રાજ્ય સરકારોનો સહવર્તી અધિકારક્ષેત્ર ન હોઈ શકે.

૧૪. તાત્કાલિક કેસમાં, એકવાર ગુજરાત રાજ્યમાં ગુનો આચર્યા પછી, સુનાવણી પૂર્ણ થયા પછી અને દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો પસાર થયા પછી, ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ થતી નીતિની દ્રષ્ટિએ માફી અથવા પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ સહિત તમામ આગળની કાર્યવાહીને ધ્યાનમાં લેવી પડશે, જ્યાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો અને તે રાજ્યમાં નહીં કે જ્યાં આ અદાલતના આદેશો હેઠળ અપવાદરૂપ કારણોસર સુનાવણી ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી છે અને પૂર્ણ થઈ છે.

૧૫. પરિણામે, અરજીને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.૧૭મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ના રોજ લાદવામાં આવેલા ચુકાદાને રદ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૬. સામાવાળાને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તેઓ અરજદારની ૯મી જુલાઈ, ૧૯૯૨ની નીતિની શરતો અનુસાર પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ માટેની અરજી પર વિચાર કરે, જે દોષિત ઠેરવવાની તારીખે લાગુ થાય છે અને બે મહિનાના સમયગાળામાં તેનો નિર્ણય લઈ શકાય છે.જો કોઈ પ્રતિકૂળ આદેશ પસાર કરવામાં આવે, તો અરજદાર કાયદા હેઠળ તેના માટે ઉપલબ્ધ ઉપાય મેળવવા માટે સ્વતંત્ર છે.” ૩૬.૩.આ અદાલત દ્વારા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં નીચેના પાસાઓની નોંધ લેવામાં આવી છેઃ

((i) આ ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં આચરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ આ અદાલતે ટ્રાન્સફર પિટિશન (ક્રી.) માં કર્યો હતો. ૨૦૦૪ ના નં.૧૯૨ એ ૨૦૦૪ ના સેશન્સ કેસ નં.૧૬૧ ને જાણીતા એડિશનલ સેશન્સ જજ, દાહોદ, અમદાવાદ

સમક્ષ પેન્ડિંગ મુંબઈની સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવાનું યોગ્ય માન્યું હતું જેથી તારીખ ૦૬.૦૮.૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા સુનાવણી અને નિકાલ થઈ શકે.

((૨) ટ્રાયલ કોર્ટ, મુંબઈએ ૨૦૦૪ના સેશન્સ કેસ નં.૬૩૪ માં ટ્રાયલ પૂર્ણ થયા પછી કથિત સામાવાળા તેમજ અન્ય આરોપીઓને દોષી ઠેરવ્યા હતા અને તેમને ૨૧.૦૧.૨૦૦૮ ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા આજીવન કેદની સજા સંભળાવી હતી.

(૩) સહ–આરોપીઓમાંના એક રમેશ રૂપાભાઈએ રિટ પિટિશન (ક્રી.) દાખલ કરીને બોમ્બે હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૨૦૧૩ ના નં.૩૦૫ માં અકાળ મુક્તિની માંગ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેની અરજી આદેશ ૦૫.૦૮.૨૦૧૩ દ્વારા એ આધાર પર ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે આ ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં આચરવામાં આવ્યો હતો અને તેની સુનાવણી મહારાષ્ટ્રની સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી અને એકવાર સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ અને સજા પસાર થઈ ગઈ, પછી યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હશે અને તે મુજબ, અકાળ મુક્તિ માટે ઉપરોક્ત સહ–આરોપી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીની ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ નીતિ અનુસાર તપાસ કરવાની હતી.

((૪) ગુજરાત રાજ્યના વિદ્વાન વકીલે જે ચુકાદા પર નિર્ભરતા (વી. શ્રીહરણ) મૂકી હતી તે આ કારણોસર કોઈ મદદરૂપ ન હતી કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) હેઠળ યોગ્ય સરકાર કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકાર હોઈ શકે પરંતુ ઉપરોક્ત જોગવાઈ હેઠળ બે રાજ્ય સરકારોનો સહવર્તી અધિકારક્ષેત્ર ન હોઈ શકે.

(૫) એકવાર ગુજરાત રાજ્યમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોય, પછી સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય અને દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો પસાર થઈ ગયો હોય, પછી ગુજરાત રાજ્યમાં જ્યાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો ત્યાં લાગુ થતી નીતિની દ્રષ્ટિએ માફી અથવા પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ સહિત આગળની તમામ કાર્યવાહીઓ ધ્યાનમાં લેવાની હતી, આ અદાલતના આદેશ હેઠળ અપવાદરૂપ કારણોસર જ્યાં સુનાવણી ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી અને પૂર્ણ થઈ હતી તે રાજ્યમાં નહીં.

(vi) પરિણામે, રિટ પિટિશનને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.આગળ કોઈ પડકારની ગેરહાજરીમાં પણ, બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તે જ અરજદાર (પ્રતિવાદી નંબર ૩) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીમાં ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને આ અદાલત દ્વારા બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ તેમના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીમાં રદ કરવામાં આવ્યો હતો.

(vii) વધુમાં, આ અદાલતના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું ન હતું કે ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખની નીતિ રદ કરવામાં આવી હતી અને તે વધુ અસરકારક નહોતી.તેની ગેરહાજરીમાં, ગુજરાત રાજ્યને બે મહિનાના સમયગાળામાં ઉપરોક્ત નીતિના સંદર્ભમાં અરજદારના કેસને પૂર્વ–પરિપક્વ પ્રકાશન માટે વિચારણા કરવા માટે નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો.

૩૬.૪.ઉપરોક્ત રિટ અરજી પર પસાર કરાયેલા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આ અદાલતના આદેશ પરના અમારા તારણો નીચે મુજબ છેઃ

(i) આ અદાલતનો સંપર્ક કરનાર દોષિત, એટલે કે રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ સામાવાળા નંબર ૩ અહીં જણાવ્યું હતું કે તેણે લગભગ ૧૫ વર્ષ ૪ મહિનાની કસ્ટડી ભોગવી હતી;

((૨) તે સામાવાળા નંબર ૩એ અહીં જણાવ્યું ન હતું કે ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવેલી તેમની રિટ અરજીને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) ની નોંધ લઈને અને વી. શ્રીહરણના નિર્ણયના આધારે ફગાવી દેવામાં આવી હતી કારણ કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી;

(૩) તે સામાવાળા નં. ૩ એ જણાવ્યું ન હતું કે અકાળ મુક્તિ માટેની અરજી તેમના દ્વારા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી અને ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના ચુકાદા દ્વારા નિર્દેશિત ગુજરાત રાજ્યમાં નહીં;

(૪) અહીં રિટ પિટિશન દાખલ કરનાર સામાવાળા નંબર ૩ એ જાહેર કર્યું ન હતું કે તેણે ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશ પર કાર્યવાહી કરી હતી, કારણ કે –

(a) તેમણે ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ તારીખની અરજી દ્વારા મહારાષ્ટ્ર સરકારનો સંપર્ક કર્યો હતો;

(બી) સી. બી. આઈ. એ તેના ૧૪.૦૮.૨૦૧૯ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી;

(સી) વિશેષ ન્યાયાધીશ (સી. બી. આઈ.), મુંબઈએ તેમના ૦૩.૦૧.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી;

(ડી) પોલીસ અધિક્ષક, દાહોદ, ગુજરાતે તેમના ૦૩.૦૨.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી; અને,

(ઈ) જિલ્લાના મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદ, ગુજરાતે તેમના ૧૯.૦૨.૨૦૨૦ ના પત્ર દ્વારા નકારાત્મક ભલામણ કરી હતી.

(v) સામાવાળા નંબર ૩ એ ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ તારીખના આદેશ પર હુમલો કર્યો ન હતો કારણ કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ પર હુમલો કરવા માટે કાયદામાં પ્રતિબંધ છે.

(vi) રસપ્રદ વાત એ છે કે, રિટ પિટિશનમાં સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યએ વી. શ્રીહરણના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો અને દલીલ કરી હતી કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં સુનાવણી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને તેથી સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ યોગ્ય સરકાર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હશે અને ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા તેના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશમાં કોઈ ભૂલ કરવામાં આવી નથી.

(vii) આશ્ચર્યજનક રીતે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ગુજરાત રાજ્ય વતી ઉપરોક્ત રજુઆત ટકાઉ નથી કારણ કે આ ગુનો ગુજરાત રાજ્યમાં કરવામાં આવ્યો હતો અને "સામાન્ય રીતે, સુનાવણી તે જ રાજ્યમાં પૂર્ણ થવાની હતી અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૩૨ (૭) ની દ્રષ્ટિએ, સામાન્ય રીતે

યોગ્ય સરકાર ગુજરાત રાજ્ય હશે પરંતુ તાત્કાલિક કેસ, આ અદાલત દ્વારા અપવાદરૂપ સંજોગોમાં સુનાવણી અને નિકાલ માટે મર્યાદિત હેતુ માટે પડોશી રાજ્ય (મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય) ને ૦૬.૦૮.૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો પરંતુ સુનાવણીના સમાપન પછી અને કેદી દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા પછી, જ્યાં ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો તે રાજ્યમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો, જે કલમ ૪૩૨ (૭) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરના હેતુ માટે યોગ્ય સરકાર છે." આ અદાલતના આદેશનો આ ભાગ ઉપર ચર્ચા કરાયેલા આ અદાલતના ચુકાદાઓથી વિપરીત છે.આ સૂચવે છે કે ઉપરોક્ત હુકમ પર સે પર ઇનક્યુરિયમ છે.

(viii) આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે બોમ્બેની ઉચ્ચ અદાલતે સહ–આરોપી રમેશ રૂપાભાઈ દ્વારા તેના તારીખના આદેશ દ્વારા દાખલ કરાયેલી ૨૦૧૩ની ક્રિમિનલ રિટ પિટિશન નં.૩૦૫ માં દખલ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, જે વર્ષ ૨૦૧૩માં દાખલ કરવામાં આવેલી આ રિટ પિટિશનની વિનંતી શું હતી તે સમજ્યા વિના, કારણ કે તે સમયે માફીનો મુદ્દો ઊભો થયો ન હતો.બોમ્બે હાઈકોર્ટે દોષિતોમાંથી એક દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ પિટિશનને ગુજરાત રાજ્યની જેલમાં ટ્રાન્સફર કરવાની તેમની અરજી પર વિચાર કરવાનો ઇનકાર કયો હતો.

(ix) રસપ્રદ વાત એ છે કે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ઉપરોક્ત આદેશની સમીક્ષા કરવા માટે આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશ સામે કોઈ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરવામાં આવી ન હતી, પરંતુ પીડિત–રિટ પિટિશન (CRL.) માં

અરજદાર. ૨૦૨૨ ની નં.૪૯૧–સમીક્ષા અરજી દાખલ કરી હતી જેને આ અદાલત દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી છે.

(x) આ અદાલત તેમજ ગુજરાત રાજ્યનો સંપર્ક કરનાર સામાવાળા નંબર ૩એ ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧ના આદેશને "વિવાદિત આદેશ" ગણાવ્યો હોવા છતાં, આ અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહીમાં ઉપરોક્ત આદેશને બિલકુલ વિવાદિત અથવા વાદગ્રસ્ત કરવામાં આવ્યો ન હતો.દોષિત એટલે કે સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ જે દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું તે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ એક રિટ અરજી હતી જેમાં ગુજરાત રાજ્યને તેની માફીની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ માંગવામાં આવ્યો હતો.

(xi) વધુ નોંધપાત્ર રીતે, જ્યારે સહ–આરોપીઓમાંના એક રમેશ રૂપાભાઈ દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૩માં બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ દોષિતોને મહારાષ્ટ્ર જેલમાંથી ગુજરાત જેલમાં ટ્રાન્સફર કરવા માટે નિર્દેશ માંગતી ક્રિમિનલ રિટ પિટિશન નં.૩૦૫ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે, ત્યારે ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશનો સંદર્ભ જેમાં સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ પિટિશનને ફગાવી દેવામાં આવી છે, જેમાં તેમને માફી માટે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યનો સંપર્ક કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે, તે ફક્ત આ સંદર્ભમાં હતો કે ઉપરોક્ત આદેશ બોમ્બે હાઈકોર્ટના દૃષ્ટિકોણથી સમજાવ્યા વિના અને દમન દ્વારા "તદ્દન વિપરીત" હતો. જે પૃષ્ઠભૂમિ હેઠળ બે રિટ અરજીઓ સંબંધિત હાઈકોર્ટ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

(xii) હકીકતમાં, ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને રદ કરવાની માંગ માટે કોઈ દલીલ કે વિનંતી કરવામાં આવી ન હતી અને ન તો ઉપરોક્ત આદેશને કોઈ પડકારવામાં આવ્યો હતો.તે કહે છે કે આદેશને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ છે કારણ કે રિટ અરજદાર, રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત આદેશ સામે કોઈ વિશેષ રજા અરજી દાખલ કરવામાં આવી ન હતી; તેના બદલે તેણે તેના પર કાર્યવાહી કરી હતી.રસપ્રદ વાત એ છે કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનમાં, કોઈ પ્રાર્થના કે તેની કોઈ ચર્ચા ન હોવા છતાં પણ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ તારીખના આદેશને રદ કરવામાં આવ્યો છે.

(xiii) વધુમાં, કલમ ૪૩૨ (૭) અને બંધારણીય બેન્ચ અને આ અદાલતની અન્ય બેન્ચના ચુકાદાઓથી વિપરીત, ગુજરાત રાજ્યને તેની તારીખની નીતિની દ્રષ્ટિએ અકાળ મુક્તિ માટે રિટ અરજદારની વિનંતી પર વિચાર કરવા માટે આદેશની રિટ જારી કરવામાં આવી હતી.કોઈ પણ પક્ષ દ્વારા આ અદાલતના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું ન હતું કે આ નીતિ રદ કરવામાં આવી હતી અને વર્ષ ૨૦૧૪માં અન્ય નીતિ દ્વારા બદલવામાં આવી હતી.૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખની નીતિ રદ થવાની શું અસર થઈ હતી તે રિટ અરજદાર દ્વારા અથવા ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા આ અદાલતના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યું ન હતું.

(xiv) સંગીત અને અન્ય વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૨ એસ. સી. સી. ૪૫૨ માં, આ અદાલતે લોકુર, જે. દ્વારા બોલતા નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારને સજાની માફી મેળવવાનો અધિકાર નથી પરંતુ તેને

ચોક્કસપણે તેના કેસને માફી આપવા માટે વિચારણા કરવાનો અધિકાર છે.દોષિતની આજીવન સજાની મુદત યોગ્ય સરકાર દ્વારા સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને સારા અને માન્ય કારણોસર ઘટાડી શકાય છે. આ કલમ આ સત્તાના મનસ્વી ઉપયોગ પર કેટલીક પ્રક્રિયાગત અને મૂળ તપાસની જોગવાઈ કરે છે.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગ માટે અનુસરવાની પ્રક્રિયાની વિગત આપતા આ અદાલતનો કોઈ નિર્ણય નથી એવું નિરીક્ષણ કરતી વખતે, એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૫) ની પેટા–કલમ (૨) મૂળભૂત પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે, જે દોષિત અથવા તેના વતી કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરવાની છે.આમ, સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં યોગ્ય સરકારને રજૂઆત કરવી પડશે. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય સરકાર દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ એ સરળ કારણસર સ્વયંપ્રેરિત ન હોઈ શકે કે આ પેટા–કલમ માત્ર એક સક્ષમ જોગવાઈ છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, યોગ્ય સરકાર અમુક શરતોની પરિપૂર્ણતાને આધિન ન્યાયિક રીતે ઉચ્ચારવામાં આવતી સજાને "ઓવરરાઇડ" કરવા માટે સક્ષમ છે.તે શરતો કાં તો જેલ મેન્યુઅલમાં અથવા વૈધાનિક નિયમોમાં જોવા મળે છે.તેથી, સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૧) ને વાંચી શકાતી નથી જેથી યોગ્ય સરકાર જેલ મેન્યુઅલ અથવા વૈધાનિક નિયમો દ્વારા જે મંજૂરી આપવામાં આવી છે તેનાથી ઉપર

ન્યાયિક ચુકાદાને "વધુ ઓવરરાઇડ" કરી શકે.આવી અરજી કરવામાં આવે ત્યારે, યોગ્ય સરકારે અદાલતની પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો સંપર્ક કરવો જરૂરી છે કે જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી (કારણો સાથે) અભિપ્રાય આપવા માટે કે અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ.ત્યારબાદ, યોગ્ય સરકાર માફીની અરજી પર નિર્ણય લઈ શકે છે અને કેટલીક શરતોને આધિન માફી આપવાના આદેશો પસાર કરી શકે છે, અથવા માફી આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે.માફીની મંજૂરીના મુદ્દા પર બુદ્ધિનો ઉપયોગ થવો જોઈએ અને માફીની શક્તિનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ કરી શકાતો નથી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારને તેના જીવનના અંત સુધી કસ્ટડીમાં રહેવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, જે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ યોગ્ય સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ માફીને આધિન છે, જે બદલામાં તે કલમમાં પ્રક્રિયાગત તપાસ અને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩–A માં નોંધપાત્ર તપાસને આધિન છે.

સંગીતમાં આપેલા ચુકાદાને અનુસરીને, ભારત સરકારે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના તમામ ગૃહ સચિવોને તેની તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ ના સંદેશાવ્યવહાર દ્વારા જણાવ્યું હતું કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩–A સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ ના સંદર્ભમાં સજાની માફી કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેના પર ફરીથી વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેથી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનું નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન થવું જોઈએ અને જથ્થાબંધ રીતે માફી ન

આપવી જોઈએ.ત્યારબાદ, ૦૮.૦૫.૨૦૧૩ પર, ગુજરાત સરકારના ગૃહ વિભાગે સંગીતમાં આ અદાલતના તારીખ ૨૦.૧૧.૨૦૧૨ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને એક પરિપત્ર બહાર પાડ્યો હતો અને તેનો અમલ કરવા માટે અને ભારત સરકારના તારીખ ૦૧.૦૨.૨૦૧૩ ના સંદેશાવ્યવહારની નોંધ લઈને, તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ નું પરિપત્ર નીચેની રીતે રદ કરવામાં આવ્યું હતું:

"... તેથી, ગૃહ વિભાગના પરિપત્ર નં.જે.એલ.કે./૩૩૯૦/સી.એમ./૧૬/પાર્ટ/૨/જે તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની જોગવાઈઓ અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત છે. નંબર ૧, આથી રદ કરવામાં આવે છે."

ત્યારબાદ, ના રોજ, રાજ્ય સરકારે કેદીઓની માફી અને અપરિપક્વ મુક્તિના હેતુ માટે અનુસરવાની નીતિ અને માર્ગદર્શિકા પર વિચાર કરવા માટે અધિક મુખ્ય સચિવ (ગૃહ) ની અધ્યક્ષતામાં એક સમિતિની રચના કરી હતી.સાવચેતીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી, રાજ્ય સરકારે કેદીઓની માફી અને અકાળે મુક્તિના કેસોની વિચારણા માટે માર્ગદર્શિકા/નીતિ બહાર પાડી હતી.ઉપરોક્ત નીતિમાં, સ્પષ્ટ રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે પરિશિષ્ટ–૧માં ઉલ્લેખિત "ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓને" માફી માટે ગણવામાં આવશે નહીં.પરિશિષ્ટ–૧માં એવા કેદીઓના વર્ગો સામેલ છે જેમને રાજ્ય માફી તેમજ અકાળ મુક્તિ આપવામાં આવશે નહીં.ખંડ IV (a) અને (d) નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

(અ) બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓની સામૂહિક હત્યા માટે સજા પામેલા કેદી અથવા કેદી.

(ડી) બળાત્કાર અથવા સામૂહિક બળાત્કાર સાથે હત્યા માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓ.

(XV) એ સમજીને કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ને તારીખ ૨૩.૦૧.૨૦૧૪ ની માફી નીતિ હેઠળ મુક્ત કરવામાં આવશે નહીં, જેણે તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની અગાઉની નીતિને બદલી હતી, જે રદ કરવામાં આવી હતી, આ અદાલત સમક્ષ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ગુજરાત રાજ્યને તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની નીતિ અનુસાર તેમના કેસ પર વિચાર કરવા માટે ચોક્કસ નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી હતી, જે ત્યાં સુધીમાં રદ કરવામાં આવી હતી અને તારીખ ૨૩.૦૧.૨૦૧૪ ની અન્ય નીતિ દ્વારા બદલવામાં આવી હતી.

(xvi) સંગીતમાં આ અદાલતના ચુકાદાના પ્રકાશમાં ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા ઉપરોક્ત નીતિને રદ કરવાની અને ગુજરાત રાજ્ય સહિત દરેક રાજ્યને ભારત સંઘ દ્વારા જારી કરાયેલા સંદેશાવ્યવહારની શું અસર છે?શું તેનો અર્થ એ છે કે ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ ની ઉપરોક્ત નીતિ રદ કરવામાં આવી હતી અને તેથી તેને નાબૂદ કરવામાં આવી હતી અને કાયદાકીય પુસ્તકમાંથી ભૂંસી નાખવામાં આવી હતી અને તેના સ્થાને ૨૦૧૪ની નવી નીતિ મૂકવામાં આવી હતી, જેના પર વિચાર કરવો પડ્યો હતો.તે અંગે કોઈ દલીલ કે ચર્ચા થઈ ન હતી.

૩૬.૫ આમ, ભૌતિક પાસાઓને દબાવીને અને આ અદાલતને ગેરમાર્ગે દોરીને, સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યને નિર્દેશ માંગવામાં આવ્યો હતો અને જારી કરવામાં આવ્યો હતો કે તે રિટ અરજદાર, એટલે કે સામાવાળા નંબર ૩ ની અકાળ મુક્તિ અથવા માફી પર વિચારણા કરે.

૩૭. વધુ ચોક્કસપણે, સામાવાળા નંબર ૩એ એ હકીકતને દબાવી દીધી હતી કે તેણે દાખલ કરેલી રિટ પિટિશનમાં ગુજરાત હાઈકોર્ટના ચુકાદાના આધારે, દોષિત વ્યક્તિએ તેના પર કાર્યવાહી કરી હતી અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં માફી માટે અરજી કરી હતી ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ અને ઉપરોક્ત અરજી પર પ્રક્રિયા કરવામાં આવી રહી હતી કારણ કે હિતધારકોએ અરજી પર પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો હતો, જેમ કે, આરોપીઓને દોષિત ઠેરવનાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશ; ડિરેક્ટર–સીબીઆઈ તેમજ ડિરેક્ટર જનરલ અને પોલીસ મહાનિરીક્ષક, મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, જેઓ તેમના અભિપ્રાયમાં સર્વસંમત હતા. દોષિત રાધેશ્યામ ભગવાન દાસને માફીની તમામ નકારાત્મક મંજૂરી હતી. આ બધાને દબાવીને, સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ નો ઉપયોગ કરીને રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી અને તેને ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખના ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને પણ રદ કરીને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી અને આમ ગુજરાત હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત આદેશને અનુસરીને લેવામાં આવેલા પગલાંને શૂન્ય પર મૂક્યા હતા.

૩૮. આ તબક્કે, અમે નિર્દેશ કરી શકીએ છીએ કે જો સામાવાળા નંબર ૩ ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશથી વ્યથિત થયો હોય, તો તે વિશેષ રજા અરજી દાખલ કરીને આ અદાલત સમક્ષ ઉપરોક્ત આદેશને પડકારવા માટે તૈયાર હતો, પરંતુ તેણે તેમ કર્યું નહીં.તેના બદલે, તેમણે મહારાષ્ટ્ર સરકાર સમક્ષ ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ તારીખની માફી અરજી દાખલ કરીને ગુજરાત હાઈકોર્ટના આદેશનું પાલન કર્યું હતું, જેમાં માત્ર માફીની અરજી પર વિચારણા કરવાની પ્રક્રિયા જ શરૂ કરવામાં આવી ન હતી, પરંતુ વિવિધ અધિકારીઓના મંતવ્યો પણ મેળવવામાં આવ્યા હતા.જ્યારે મંતવ્યો નકારાત્મક હોવાનું જણાયું ત્યારે સામાવાળા નંબર ૩એ રિટ પિટિશન (ક્રી.) દાખલ કરી હતી. આ અદાલત સમક્ષ ૨૦૨૨ ના નં.૧૩૫ માં ગુજરાત રાજ્યને ઉપરોક્ત ભૌતિક તથ્યોને દબાવીને તેમની માફીની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી છે.આ તે ન કરી શક્યો હોત, જેથી સંબંધિત તથ્યોને ખોટી રીતે રજૂ કરીને અને દબાવીને, આમ આ અદાલતમાં છેતરપિંડી કરી શક્યો હોત.

૩૯. અમને એવું માનવા માટે કોઈ ખચકાટ નથી કે ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા અથવા તે બાબત માટે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની રિટ કાર્યવાહીમાં આ અદાલત સમક્ષ અન્ય કોઈ દ્વારા પડકારવામાં આવી શક્યો ન હોત અને ન તો હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત આદેશને તેની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની કાર્યવાહીમાં રદ કરી શકાયો હોત.કાયદાના આ પ્રસ્તાવનું સમાધાન નરેશ શ્રીધર મિરાજકર વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર

રાજ્ય, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૭ એસ. સી. ૧ કેસમાં આ અદાલતના નવ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે લાંબા સમય પહેલા કર્યું છે, જે આપણા માટે બંધનકર્તા છે.

૩૯.૧.જ્યારે બોમ્બે હાઈકોર્ટના મૂળ દાવામાં પસાર કરાયેલા વિદ્વાન ન્યાયાધીશના મૌખિક આદેશને અરજદાર દ્વારા બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ પિટિશન દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે રિટ પિટિશનને બોમ્બે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે આ આધાર પર ફગાવી દીધી હતી કે વાદગ્રસ્ત આદેશ હાઈકોર્ટનો ન્યાયિક આદેશ હતો અને તે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અધિકારક્ષેત્ર માટે યોગ્ય ન હતો.ત્યારબાદ, તેમાં અરજદારે બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૯ (૧) (એ) અને (જી) હેઠળ તેના મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલતમાં અરજી કરી હતી.

ભારતમાંથી.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે વાદગ્રસ્ત આદેશ વિદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી તેમની સામે મુકદ્દમાની સુનાવણી દરમિયાન પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.આ અદાલતે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે પ્રતિબંધનો આદેશ સુનાવણીની પ્રગતિ દરમિયાન મીડિયામાં પુરાવાના પ્રકાશન પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને ઉપરોક્ત પુરાવાના પ્રકાશન પર કાયમી પ્રતિબંધ લાદવા તરીકે ગણી શકાય નહીં.

૩૯.૨.આ અદાલત સમક્ષ જે પ્રશ્ન વિચારણા માટે પડ્યો હતો તે એ હતો કે શું હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલ ન્યાયિક આદેશ કે જેમાં દાવાની સુનાવણી બાકી રહે ત્યાં સુધી સાક્ષી દ્વારા આપવામાં આવેલા પુરાવાના અખબારોમાં પ્રકાશન પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે, તે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ 32 હેઠળ આ અદાલતના પ્રમાણપત્રના રિટ દ્વારા સુધારવા માટે યોગ્ય છે.ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, આ અદાલતે સૌપ્રથમ એવું માન્યું હતું કે તેના નિર્ણય માટે તેની સમક્ષ લાવવામાં આવેલી બાબતમાં અદાલત દ્વારા જાહેર કરાયેલ ન્યાયિક ચુકાદો ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ 19 (1) હેઠળ નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોને અસર કરે છે તેવું ન કહી શકાય.ત્યારબાદ, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે જો કોઈ ન્યાયિક આદેશ પર આ આધાર પર હુમલો કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી કે તે અનુચ્છેદ 14 અથવા અન્ય કોઈ મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત છે, તો આવા આદેશને પડકારવાનો યોગ્ય ઉપાય કાયદા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ અપીલ અથવા પુનરાવર્તન દ્વારા હશે.પીડિત વ્યક્તિ માટે બંધારણની અનુચ્છેદ 32 હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવા અને આવા આદેશને રદ કરવા માટે પ્રમાણપત્રની રિટ જારી કરવી જોઈએ તેવી દલીલ કરવા માટે તે ખુલ્લું રહેશે નહીં.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અરજદારોને અનુચ્છેદ 32 હેઠળની કાર્યવાહીમાં વાદગ્રસ્ત આદેશ પસાર કરવા માટે હાઈકોર્ટના અધિકારક્ષેત્ર વિશે પ્રશ્ન ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવી અયોગ્ય રહેશે.અરજદારોની દલીલને નકારી કાઢતાં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે ઉચ્ચ અદાલતોમાં અથવા ઉચ્ચ

અદાલતો સમક્ષ પડતર કાર્યવાહીના સંબંધમાં ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા પસાર કરાયેલા ન્યાયિક આદેશો ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી આ અદાલત દ્વારા સુધારવા માટે જવાબદાર નથી.આ દેશનો કાયદો હોવાથી, તે આ અદાલતના લેસર કોરમની બેન્ચ સહિત તમામ અદાલતો માટે બંધનકર્તા છે.

૪૦. આગળ વધતા પહેલા, એ પણ ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે તે માત્ર સામાવાળા નંબર ૩ જ હતા જેમણે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) દાખલ કરીને આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો. ૨૦૨૨ ની નં.૧૩૫, ગુજરાત રાજ્યને તેની પૂર્વ–પરિપક્વ રજૂઆત પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશની માંગ કરે છે.અન્ય કોઈ દોષિતો એટલે કે સામાવાળા નં.૪ થી ૧૩એ આવી રાહત માટે આ અદાલત અથવા કોઈ ઉચ્ચ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો ન હતો.તેથી, જ્યાં સુધી આ સામાવાળાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી આ અદાલત અથવા ગુજરાત રાજ્યને તેમની પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ પર વિચાર કરવા માટે કોઈ અદાલતનો કોઈ નિર્દેશ નહોતો.

૪૧. અમારો માનવામાં આવતો મત છે કે આ અદાલત સમક્ષની રિટ કાર્યવાહી આ અદાલતના દમન અને ગેરમાર્ગે દોરવાને અનુસરે છે અને દમનકારી ખોટી સૂચનાનું પરિણામ છે.તેથી, અમારા મતે, ઉપરોક્ત આદેશ આ અદાલતમાં કરવામાં આવેલી છેતરપિંડી દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, તે અમાન્ય

છે અને કાયદાકીય રીતે અમાન્ય છે.ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે માનીએ છીએ કે પરિણામે આ અદાલત દ્વારા રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો છે. રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહના કિસ્સામાં ૨૦૨૨નો નં.૧૩૫ છેતરપિંડીનો ભોગ બન્યો છે અને તે કાયદાની નજરમાં અમાન્ય છે અને તેથી તેને લાગુ કરી શકાતો નથી અને તેથી, ઉપરોક્ત આદેશને અનુસરતી તમામ કાર્યવાહીને દૂષિત કરવામાં આવે છે.

૪૨. છેતરપિંડી દરેક વસ્તુને દૂષિત કરે છે તે સામાન્ય બાબત છે.તે કાયદાની એક નિશ્ચિત દરખાસ્ત છે કે છેતરપિંડી તમામ ન્યાયિક કૃત્યોને ટાળે છે.એસ. પી. ચેંગલવરાય નાયડુ વિરુદ્ધ એલ. આર. દ્વારા જગન્નાથ (મૃત), (૧૯૯૪) ૧ એસ. સી. સી. ૧ ("એસ. પી. ચેંગલવરાય નાયડુ"), એવું જોવા મળ્યું છે કે "છેતરપિંડી તમામ ન્યાયિક કૃત્યો, સાંપ્રદાયિક અથવા લૌકિક કૃત્યોને ટાળે છે." વધુમાં, "અદાલતનો કોઈ ચુકાદો, મંત્રીનો કોઈ આદેશ જો તે છેતરપિંડી દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો હોય તો તેને ઊભા રહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહીં.છેતરપિંડી બધું જ ગૂંચવે છે "લાઝારસ એસ્ટેટ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ બીસલી, (૧૯૫૬) ૧ ઓલ ઈ. આર. ૩૪૧ ("લાઝારસ એસ્ટેટ્સ લિમિટેડ".).

૪૩. તે સારી રીતે સ્થાપિત છે કે રિટ અધિકારક્ષેત્ર પ્રકૃતિમાં વિવેકાધીન છે અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ પ્રભુ, (૧૯૯૪) ૨ એસ. સી. સી. ૪૮૧ ("પ્રભુ") દ્વારા સદ્ભાવના વધારવા માટે વિવેકબુદ્ધિનો સમાન રીતે ઉપયોગ થવો જોઈએ.આ

અદાલતે વધુમાં ભાર મૂક્યો છે કે છેતરપિંડી અને સાંઠગાંઠ કોઈપણ સુસંસ્કૃત ન્યાયશાસ્ત્રમાં સૌથી ગંભીર પૂર્વનિર્ણ દૂષિત કરે છે; અને છેતરપિંડી અને ન્યાય ક્યારેય એક સાથે રહેતા નથી.આ કહેવત સદીઓથી ક્યારેય તેની ચમક ગુમાવી નથી.આમ, અદાલત સમક્ષ પ્રતિબંધ માટે દોષિત હોય તેવા કોઈપણ વાદીને અદાલતના આદેશોનું ફળ અને લાભ મળવો જોઈએ નહીં.આ અદાલતે એવું પણ માન્યું છે કે છેતરપિંડી એ કંઈક સુરક્ષિત કરવાની ઈચ્છા સાથે વિચાર–વિમર્શનું અધિનિયમ છે જે અન્યથા બાકી નથી.ગેરવાજબી લાભ મેળવવાના હેતુથી છેતરપિંડી કરવામાં આવે છે.આમ, અદાલતોમાં છેતરપિંડીના અધિનિયમ ગંભીરતાથી જોવું જોઈએ.

૪૩.૧.વધુમાં, છેતરપિંડી ત્યારે સ્થાપિત થઈ શકે છે જ્યારે ખોટી રજૂઆત કરવામાં આવી હોય (i) જાણીજોઈને, અથવા (ii) તેના સત્યમાં વિશ્વાસ વિના, અથવા (iii) બેદરકારીપૂર્વક, તે સાચું છે કે ખોટું તે અંગે બેદરકારી રાખવી.જ્યારે સામગ્રી દસ્તાવેજનું દમન અદાલતમાં છેતરપિંડી સમાન હશે, ત્યારે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવતા નિર્ણય માટે મહત્વપૂર્ણ સામગ્રી તથ્યોને દબાવવું પણ એટલું જ ગંભીર છે.આમ, એકવાર એવું માનવામાં આવે કે ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં છેતરપિંડી થઈ હતી, તેના પરિણામે મેળવેલા તમામ લાભો પાછા ખેંચવા પડશે.આવી સંભવિતતામાં, છેતરપિંડી દ્વારા મેળવેલ આદેશ કાયદાની નજરમાં ન હોવાથી, રેઝ જુડિકાટાનો સિદ્ધાંત અથવા બંધનકર્તા પૂર્વનિર્ણનો સિદ્ધાંત આકર્ષિત થશે નહીં.

૪૩.૨.કેડી શર્મા વિરુદ્ધ સ્ટીલ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, (૨૦૦૮) ૧૨ એસ. સી. સી. ૪૮૧ ("કે. ડી. શર્મા"), આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ સુપ્રીમ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટનો અધિકારક્ષેત્ર અસાધારણ, ન્યાયી અને વિવેકાધીન છે અને તે જરૂરી છે કે રિટ કોર્ટનો સંપર્ક કરનાર અરજદારે સ્વચ્છ હાથ સાથે આવવું જોઈએ અને કંઈપણ છુપાવ્યા વિના અથવા દબાવ્યા વિના કોર્ટ સમક્ષ તમામ તથ્યો રજૂ કરવા જોઈએ અને યોગ્ય રાહત મેળવવી જોઈએ.જો સંબંધિત અને ભૌતિક તથ્યોની કોઈ સ્પષ્ટ જાહેરાત ન હોય અથવા અરજદાર અદાલતને ગેરમાર્ગે દોરવા માટે દોષિત હોય, તો દાવાની ગુણવત્તાને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેની અરજી થ્રેશોલ્ડ પર બરતરફ કરી શકાય છે.તે આ રીતે રાખવામાં આવ્યું હતું:

"૩૮. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને આપણી કાનૂની વ્યવસ્થામાં પણ સ્વીકારવામાં આવ્યા છે.સ્થાયી કાયદા અનુસાર, જે પક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ અથવા હાઈકોર્ટના અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે તે પક્ષ સાચો, સ્પષ્ટ અને ખુલ્લો હોવાનું માનવામાં આવે છે.તેમણે કોઈપણ વાંધા વગર તમામ ભૌતિક તથ્યો જાહેર કરવા જોઈએ, પછી ભલે તે તેમની વિરુદ્ધ હોય.તેને "છુપાવો અને શોધો" રમવાની અથવા તે જે હકીકતો જાહેર કરવાનું પસંદ કરે છે તેને "પસંદ કરો અને પસંદ કરો" કરવાની અને અન્ય હકીકતો જાહેર ન કરવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી.રિટ અધિકારક્ષેત્રનો આધાર સાચા અને સંપૂર્ણ (સાચા) તથ્યોની જાહેરાતમાં રહેલો છે.જો ભૌતિક તથ્યોને

દબાવવામાં આવે અથવા વિકૃત કરવામાં આવે, તો રિટ અદાલતોની કામગીરી અને અમલ અશક્ય બની જશે.અરજદારે કોઈ પણ લાયકાત વિના માંગવામાં આવેલી રાહત પર અસર કરતી તમામ હકીકતો જાહેર કરવી આવશ્યક છે.આનું કારણ એ છે કે "અદાલત કાયદો જાણે છે પણ હકીકતો નહીં".

૩૯. ... ભૌતિક હકીકતોને દબાવવી અથવા છુપાવવી એ હિમાયત નથી.તે એક જાદુગરી, હેરફેર, દાવપેચ અથવા ખોટી રજૂઆત છે, જેને ન્યાયી અને વિશેષાધિકાર અધિકારક્ષેત્રમાં કોઈ સ્થાન નથી.જો અરજદાર તમામ ભૌતિક તથ્યોને ન્યાયી અને સાચા અર્થમાં જાહેર ન કરે પરંતુ તેમને વિકૃત રીતે જણાવે છે અને અદાલતને ગેરમાર્ગે દોરે છે, તો અદાલત પાસે પોતાની જાતને બચાવવા અને નિયમ નિસીને બહાર કાઢવા માટે તેની પ્રક્રિયાના દુરૂપયોગને રોકવા માટે અંતર્નિહિત સત્તા છે અને ગુણદોષના આધારે કેસની તપાસ સાથે આગળ વધવાનો ઇનકાર કરે છે.જો કોર્ટ તે આધાર પર અરજીને નકારી નહીં કાઢે, તો કોર્ટ તેની ફરજ નિભાવવામાં નિષ્ફળ જશે.હકીકતમાં, આવા અરજદાર સામે અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ કરવા બદલ અદાલતની અવમાનના માટે કાર્યવાહી કરવાની જરૂર છે." ૪૩.૩.કે. જયરામ વિરુદ્ધ બેંગ્લોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી, ૨૦૨૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૧૧૯૪ ("કે. જયરામ"), શ્રી નઝીર, ન્યાયમુર્તિ ની અધ્યક્ષતાવાળી આ અદાલતની ખંડપીઠે નોંધ્યું હતું કે તેમાં અપીલકર્તાઓ અદાલતમાં સ્વચ્છ હાથ સાથે આવ્યા ન હતા.ઉપરોક્ત કેસમાં અપીલકર્તાઓએ દાવો દાખલ કરવા અને તેને બરતરફ

કરવા અને દીવાની અદાલતના ચુકાદા સામે અપીલને બરતરફ કરવાની પણ જાહેરાત કરી ન હતી.આ અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પક્ષકારોએ વિવાદના વિષયના કોઈપણ ભાગને લગતી ભૂતકાળની અથવા વર્તમાનની તમામ કાનૂની કાર્યવાહી અને મુકદ્દમાની વિગતો જાહેર કરવી પડશે, જે એક જ વિષયને લગતી કાર્યવાહીની વિવિધતાને તપાસવા માટે તેમની જાણકારીમાં છે અને વધુ મહત્ત્વની વાત એ છે કે ખોટા નિવેદન આપવાની જવાબદારીથી બચવા માટે મૌન રહીને અથવા દલીલોમાં ગેરમાર્ગે દોરતા નિવેદનો કરીને ભૌતિક તથ્યોને દબાવીને વિવિધ ન્યાયિક મંચો દ્વારા અસંગત આદેશો માંગવાના જોખમને રોકવું.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે તેમાં અપીલકર્તાઓએ દાવો દાખલ કરવાની અને તેની બરતરફી અને દીવાની અદાલતના ચુકાદા સામે અપીલની બરતરફીનો ખુલાસો કર્યો ન હોવાથી, અપીલકર્તાઓને ભૌતિક તથ્યોના દમનના આધારે બિન–અનુકૂળ હોવા જોઈએ.તેઓ અદાલતમાં સ્વચ્છ હાથ સાથે આવ્યા ન હતા અને તેમણે કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ પણ કર્યો હતો, તેથી તેઓ અસાધારણ, ન્યાયી અને વિવેકાધીન રાહત મેળવવા માટે હકદાર ન હતા.

૪૩.૪.ન્યાયમૂર્તિ બી. આર. ગવઈ અને ન્યાયમૂર્તિ સી. ટી. રવિકુમારની બનેલી આ અદાલતની ખંડપીઠે એસ. પી. ચેંગલવરાય નાયડુના કહેવત પર આધાર રાખ્યો હતો, જે રામ કુમાર વિરુદ્ધ માં યોજાયો હતો. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૨૦૨૨ એસ.સી. ૪૭૦૫, કે છેતરપિંડી દ્વારા મેળવેલ ચુકાદો અથવા હુકમનામું મું રદબાતલ ગણવામાં આવે છે.

૪૪. અમે આ કેસને અન્ય દ્રષ્ટિકોણથી જોવા માંગીએ છીએ.૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આ અદાલતનો આદેશ એ કારણસર પણ અસ્પષ્ટ છે કે તે આ અદાલતના અગાઉના બંધનકર્તા ચુકાદાઓનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે, જેમાં વી. શ્રીહરણ વિરુદ્ધ યોગ્ય સરકારની બંધારણીય બેન્ચનો સમાવેશ થાય છે, જે સીઆરપીસીની અનુચ્છેદ ૪૩૨ની પેટા–અનુચ્છેદ (૭) અનુસાર માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવાની સત્તા ધરાવે છે અને નરેશ શ્રીધર મિરાજકરમાં નવ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના નિર્ણય કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની કાર્યવાહીમાં હાઈકોર્ટના આદેશને રદ કરી શકાતો નથી.

૪૪.૧.યુ. પી. રાજ્ય વિરુદ્ધ સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ, (૧૯૯૧) ૪ એસ. સી. સી. ૧૩૯ ("સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ"), આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે (ન્યાયમુર્તિ સહાય ન્યાયમુર્તિ દ્વારા બોલતા, જેમણે થોમમેન, ન્યાયમુર્તિ સાથે સંમત ચુકાદો પણ લખ્યો હતો) અવલોકન કર્યું હતું કે અભિવ્યક્તિ પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમનો અર્થ પ્રતિ અજ્ઞાનતા થાય છે.આ સિદ્ધાંત જોવાના નિર્ણયના નિયમનો અપવાદ છે.'કાયદામાં અવતરણ' ટાળવામાં આવે છે અને અવગણવામાં આવે છે જો તે 'કાનૂન અથવા અન્ય બંધનકર્તા સત્તાના અજ્ઞાનમાં' પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.તે ચુકાદો અથવા આદેશમાં પરિણમશે જે ઇન્ક્યુરિયમ મુજબ છે.સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડના કિસ્સામાં, ઉચ્ચ અદાલતે સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડમાં

બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદાના ફકરા ૮૬માં આપેલા અવલોકનો પર આધાર રાખ્યો હતો, એટલે કે, "વર્તમાન કેસમાં ઔદ્યોગિક દારૂ પર વેચાણ વેરો વસૂલ કરી શકાતો નથી, કારણ કે ઇથાઇલ આલ્કોહોલ (ભાવ નિયંત્રણ) આદેશો હેઠળ, ઔદ્યોગિક દારૂ પર રાજ્ય દ્વારા વેચાણ વેરો વસૂલ કરી શકાતો નથી" અને વસૂલાતને રદ કરી હતી.સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડમાં, બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ, અપીલકર્તા રાજ્ય ઉત્તર પ્રદેશ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન મહાધિવક્તા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મુકદ્દમાના અગાઉના રાઉન્ડમાં આ અદાલતના ચુકાદામાં "વેચાણ વેરો" નો સંદર્ભ આકસ્મિક હતો અને તે ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવ્યો ન હતો.આનું કારણ એ હતું કે દલીલોના કોઈ પણ તબક્કે વેચાણવેરાની વસૂલાત પ્રશ્નમાં ન હતી કે પ્રશ્ન ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો કારણ કે તે મુદ્દામાં ન હતો.કોર્ટે અચાનક એમ કહેવાનું કોઈ કારણ આપ્યું નથી કે "ઇથાઇલ આલ્કોહોલ (ભાવ નિયંત્રણ) આદેશોને કારણે રાજ્ય દ્વારા વેચાણ વેરો વસૂલવામાં આવતો નથી." હકીકતમાં, અગાઉના મુકદ્દમામાં વિચારણા માટે જે પ્રશ્ન ઊભો થયો હતો તે રાજ્યો દ્વારા વસૂલવામાં આવતી "વેન્ડ ફી અને અન્ય ફી" ની માન્યતાના સંદર્ભમાં હતો.દલીલ એ હતી કે આવી છેતરપિંડી, તે ઔદ્યોગિક દારૂ પર પડે છે તે હદ સુધી, સૂચિ I ની એન્ટ્રી ૫૨ (સૂચિ III ની એન્ટ્રી ૩૩ સાથે વાંચવામાં આવે છે) હેઠળ આવતા નિયંત્રિત ઉદ્યોગના સંદર્ભમાં સંસદ માટે અનામત કાયદાકીય ક્ષેત્ર પર અતિક્રમણ કરે છે.વેચાણ ફી અથવા પરિવહન ફી અને સમાન ફી, જ્યાં સુધી ક્વિડ પ્રો ક્વો દ્વારા સમર્થિત ન હોય ત્યાં સુધી, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે,

ઉદ્યોગ (વિકાસ અને નિયમન) અધિનિયમ , ૧૯૫૧ (ટૂંકમાં "આઇ. ડી. આર. અધિનિયમ , ૧૯૫૧") હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા નિયંત્રણમાં અને નિયંત્રિત ઉદ્યોગ સાથે સંબંધિત ચીજવસ્તુઓની કિંમતો, લાઇસન્સ, પરમિટ, વિતરણ, પરિવહન, નિકાલ, સંપાદન, કબજો, ઉપયોગ, વપરાશ વગેરેના સંદર્ભમાં તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા વિવિધ આદેશોમાં દખલગીરી કરે છે, જેમાં ઔદ્યોગિક દારૂ તેમાંથી એક છે.પરંતુ ચુકાદામાંના કોઈપણ અવલોકનો એ અચાનક નિષ્કર્ષની બાંહેધરી આપતા ન હતા, જેના પર કોર્ટ આવી હતી કે સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૪ ને સંદર્ભિત માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલવાની સત્તા આઇ. ડી. આર. અધિનિયમ હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા નિયંત્રણ દ્વારા ઘટાડવામાં આવી હતી. ચુકાદાના અંતિમ ભાગમાં વેચાણવેરાનો આકસ્મિક સંદર્ભ આકસ્મિક હતો અને પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ રજુઆત હતી.ઉપરોક્ત અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે "એકમાત્ર પ્રશ્ન જે (૧૯૯૦) ૧ એસ. સી. સી. ૧૦૯ (સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ યુ. પી. રાજ્ય) "શું સૂચિ II માં એન્ટ્રી ૮ માં માદક દારૂ પીવાલાયક દારૂ સુધી મર્યાદિત હતો અથવા તેમાં તમામ દારૂનો સમાવેશ થાય છે." આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા, આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૮ ના અર્થમાં માદક દારૂ પીવાલાયક દારૂ સુધી મર્યાદિત છે અને તેમાં ઔદ્યોગિક દારૂનો સમાવેશ થતો નથી.આ અદાલતે સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૪ હેઠળ રાજ્યની કરવેરાની સત્તા સાથે વ્યવહાર કર્યો ન હતો, જે 'યાદી I ની એન્ટ્રી ૯૨–એ ની જોગવાઈઓને આધિન અખબારો સિવાયના

માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પરના કરવેરા' સાથે સંબંધિત છે.આ અદાલતના અગ્રણી ચુકાદાના ફકરા ૮૬માં વેચાણવેરાનો સંદર્ભ હોવા છતાં, તે પ્રવેશ હેઠળ માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલવાની રાજ્યની સત્તા આ અદાલત દ્વારા ચર્ચાનો વિષય ન હતી.

તેથી, આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે જે એકમાત્ર પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો હતો તે એ હતો કે શું રાજ્ય ઔદ્યોગિક દારૂના સંદર્ભમાં સૂચિ II માં એન્ટ્રી ૫૧ અથવા ૮ નો આશરો લઈને "આબકારી જકાત" અથવા "વેન્ડ ફી" અથવા "પરિવહન ફી" અને તેના જેવી જ વસૂલ કરી શકે છે.એન્ટ્રી ૫૨ લિસ્ટ II ફી અથવા સંબંધિત ચાર્જને લાગુ પડતી ન હતી.એન્ટ્રી ૫૨ લિસ્ટ II એ "વપરાશ, ઉપયોગ અથવા વેચાણ માટે સ્થાનિક વિસ્તારમાં માલના પ્રવેશ પર કર" નો ઉલ્લેખ કરે છે.વધુમાં, ઔદ્યોગિક દારૂ પર રાજ્ય દ્વારા વેચાણ વેરો વસૂલ કરી શકાતો નથી તેવું નિરીક્ષણ અગાઉની ચર્ચા વિના અચાનક કરવામાં આવેલું નિરીક્ષણ હતું, અને અગાઉના નિર્ણયોમાં આ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા તર્ક સાથે અસંગત હતું, જેમાં આ મુદ્દા પર કોઈ અસંમતિ વ્યક્ત કરવામાં આવી ન હતી.જો કે, આબકારી જકાત અને વેચાણવેરાના સંબંધમાં સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૨ ના સંદર્ભમાં ઉપરોક્ત નિરીક્ષણ જ્યારે તે એન્ટ્રી હેઠળ આવતું નથી, ત્યારે તે ઇન્ક્યુરિયમ મુજબ હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું.

આનું કારણ એ હતું કે આ અદાલતે સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચના નિર્ણયમાં વિગતવાર ચર્ચા દ્વારા અવલોકન કર્યું હતું કે આઇ. ડી. આર. અધિનિયમ ની

કલમ ૧૮–જી હેઠળ તેની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ધારવામાં આવેલા નિયંત્રણને ધ્યાનમાં રાખીને ઔદ્યોગિક દારૂના સંદર્ભમાં કથિત રીતે ફી વસૂલવા અથવા પ્રતિબંધો લાગુ કરવાની વાદગ્રસ્ત વૈધાનિક જોગવાઈઓ અસ્વીકાર્ય હતી.

તે ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં હતું કે આ અદાલતે આ પ્રશ્ન પર વિચારણા કરી હતી કે શું સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૪ હેઠળ આવતા માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલવાની રાજ્યની સત્તા ઔદ્યોગિક દારૂને સમજશે કે નહીં.આનું કારણ એ હતું કે સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૪ હેઠળ કરવેરાની સત્તા સૂચિ I ની એન્ટ્રી ૯૨–એ હેઠળ સંસદની કરવેરાની સત્તાને આધિન હતી. તેથી, એવું જોવા મળ્યું હતું કે જે જોગવાઈઓ દ્વારા એન્ટ્રી ૫૪ સૂચિ II ના અવકાશ અને મર્યાદામાં વેચાણવેરો વસૂલ કરી શકાય છે તે સમાન પક્ષો વચ્ચેના સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચના નિર્ણય દ્વારા (ફકરા ૮૬ માં) જે કહેવામાં આવ્યું હતું તેનાથી વિપરીત હતું.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આ અદાલતનો ઉપરોક્ત નિર્ણય જોગવાઈને પડકારવામાં કરદાતાના પ્રસ્તાવ માટે અધિકૃત ન હતો.આ અદાલત એવું કહેવાનો ઈરાદો ન રાખી શકી હોત કે આઇ. ડી. આર. અધિનિયમ હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા ભાવ નિયંત્રણ આદેશોએ માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર વસૂલવા માટે સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૪ હેઠળ રાજ્યની કાયદાકીય સત્તા પર પ્રતિબંધ લાધો હતો.તે ચુકાદાના ફકરા ૮૬માં વેચાણવેરાનો સંદર્ભ માત્ર આકસ્મિક અથવા આકસ્મિક હતો અને તેથી તેની કોઈ અસર થઈ ન હતી.

સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડની અગાઉની મુકદ્દમામાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું રાજ્ય વિધાનસભા ઔદ્યોગિક દારૂ પર વેન્ડ ફી અથવા એક્સાઈઝ ડ્યુટી વસૂલ કરી શકે છે.સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે નકારાત્મક જવાબ આપ્યો હતો કારણ કે ઔદ્યોગિક દારૂ માનવ વપરાશ માટે અયોગ્ય છે, રાજ્ય વિધાનસભા સાતમી અનુસૂચિની સૂચિ II ની એન્ટ્રી ૫૧ અથવા એન્ટ્રી ૮ હેઠળ આબકારી જકાત વસૂલવામાં અસમર્થ છે.આમ કરતી વખતે ખંડપીઠે ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો.તે પહેલાં કોઈ ચર્ચા થઈ ન હતી.ચુકાદામાં કોઈ કારણ કે તર્ક મળી શક્યો ન હતો.તેથી, બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવું માન્યું હતું કે તે જ અનિર્ણિત હતું અને તે જ પક્ષો વચ્ચેની અનુગામી બાબતમાં તેની અવગણના કરવામાં આવી શકે છે.અદાલતોએ અન્યાયી ઉદાહરણો દ્વારા આચરવામાં આવતા અન્યાયમાંથી રાહત મેળવવા માટે આ સિદ્ધાંતનો આશરો લીધો છે.એવું જોવા મળ્યું હતું કે એકરૂપતા અને સુસંગતતા એ ન્યાયિક શિસ્તનું મૂળ છે.પરંતુ, જો કોઈ નિર્ણય જાહેર કરેલા કાયદાની વિરુદ્ધ ચાલે છે, તો તે બંધનકર્તા પૂર્વનિર્ણ ન હોઈ શકે.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડની સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આ બાબતે ચર્ચા કરી ન હતી અને અવલોકન કર્યું હતું કે રાજ્ય ઔદ્યોગિક દારૂ પર વેચાણ વેરો વસૂલ કરી શકતું નથી.તે જ પક્ષો વચ્ચે ઉચ્ચ અદાલતમાંથી ઊભરી આવેલી અનુગામી બાબતમાં, આ અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા કાયદાનો નિષ્કર્ષ કે ઔદ્યોગિક દારૂ પર કોઈ વેચાણ અથવા ખરીદી કર લાદવામાં આવી શકતો નથી તે અસ્પષ્ટતા દીઠ હતો અને તે પેટા–મૌનના નિયમ દ્વારા

પણ આવરી લેવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, તે બંધનકર્તા સત્તા અથવા પૂર્વનિર્ણ ન હતો.

આમ, જો કે તે ગુણોત્તર નક્કી કરે છે જે એક પૂર્વનિર્ણ છે અને ચુકાદામાં અંતિમ ક્રમ નથી, તેમ છતાં, પૂર્વનિર્ણઓના નિયમમાં કેટલાક અપવાદો છે જે પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ અને સબ સાયલન્ટિયોના સિદ્ધાંતો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવે છે.ઇન્ક્યુરિયાનો કાયદેસર અર્થ બેદરકારી થાય છે અને પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમને પ્રતિ અજ્ઞાન સાથે સરખાવી શકાય છે.જો ચુકાદો કોઈ કાનૂન અથવા બંધનકર્તા સત્તાની અજ્ઞાનતામાં આપવામાં આવે છે, તો તે નિર્ણય દીઠ નિર્ણય બની જાય છે.આમ, તેના પોતાના અથવા સંકલન અથવા ઉચ્ચ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતના અગાઉના બંધનકર્તા નિર્ણયની અજ્ઞાનતા અથવા કાયદાની શરતો અથવા કાયદાનું બળ ધરાવતા નિયમની અજ્ઞાનતા દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણય ઇન્ક્યુરિયમ મુજબ છે.આવા પ્રતિ ઇન્ક્યુરિયમ નિર્ણયનું અગ્રવર્તી મૂલ્ય નહીં હોય.મુકેશ કે. ત્રિપાઠી વિરુદ્ધ સિનિયર ડિવિઝનલ મેનેજર, એલ. આઈ. સી., (૨૦૦૪) ૮ એસ. સી. સી. ૩૮૭ (પેરા ૨૩) દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે નકારી કાઢવામાં આવ્યો ન હોય તો પણ, જો કોઈ નિર્ણય ક્યુરિયમમાં આપવામાં આવ્યો હોય, તો એવું ન કહી શકાય કે તે સારો કાયદો મૂકે છે.આમ, ઇન્ક્યુરિયમ દીઠ નિર્ણય બંધનકર્તા નથી.

૪૪.૨.પૂર્વવર્તીઓના નિયમનો બીજો અપવાદ ઉપ–મૌનનો નિયમ છે.જ્યારે કોઈ નિર્ણયમાં કાયદાનો ચોક્કસ મુદ્દો અદાલત દ્વારા જોવામાં ન આવે અથવા

તેના મગજમાં રજૂ કરવામાં ન આવે અથવા અદાલત દ્વારા સભાનપણે નક્કી કરવામાં ન આવે અને તે અમૃત દાસ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, (૨૦૦૦) ૫ એસ. સી. સી. ૪૮૮ દ્વારા બંધનકર્તા ન હોય તેવા ગુણોત્તરનો ભાગ ન બને ત્યારે નિર્ણય મૌન રીતે પસાર કરવામાં આવે છે.

૪૫. વર્તમાન કેસમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોમાંની એક દલીલ એ હતી કે આ અદાલતે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં નિર્દેશ આપ્યો હતો કે ગુજરાત રાજ્ય યોગ્ય સરકાર છે, તે પક્ષકારો માટે બંધનકર્તા છે, ભલે તે આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોથી વિપરીત હોય.સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડના કિસ્સામાં ઉપર જે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને અમે આવી પૂર્વનિર્ણ સ્વીકારી શકતા નથી, જે તે જ પક્ષો વચ્ચે સમાન સિદ્ધાંતના અમલીકરણના સંદર્ભમાં પણ હતી, કારણ કે જ્યારે ચુકાદો ચુકાદા મુજબ આપવામાં આવ્યો હોય અથવા સબ–સાયલન્ટિયો પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે બંને પક્ષોને ચુકાદા માટે બંધનકર્તા ન હોઈ શકે અથવા તે જ પક્ષો વચ્ચે પણ ભવિષ્ય માટે બંધનકર્તા ઉદાહરણ ન હોઈ શકે.તેથી, આ કારણોસર પણ, ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો આદેશ તેના પક્ષકારોને અને ખાસ કરીને, રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદારને બંધનકર્તા રહેશે નહીં. ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧ જે કોઈ પણ સંજોગોમાં ઉપરોક્ત રિટ કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હતો.

૪૬. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને અને સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતના ચુકાદાઓ અને ૨૦૨૨ની રિટ પિટિશન નં.૧૩૫ માં આ અદાલતની સંકલન ખંડપીઠે પસાર કરેલા ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશની અમારી પોતાની સમજણ, અમે નીચે મુજબ માનીએ છીએઃ

(i) ગુજરાત રાજ્ય સરકાર (અહીં સામાવાળા નંબર ૧) ને માફી માટેની અરજીઓ સ્વીકારવાનો અથવા સામાવાળા નંબર ૩ થી ૧૩ ની તરફેણમાં ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ પર માફીના આદેશો પસાર કરવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી કારણ કે તે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૭) ના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર ન હતી;

((૨) આ અદાલતના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશને દૂષિત કરવામાં આવ્યો છે અને છેતરપિંડી દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો છે, તેથી તે અમાન્ય છે અને કાયદાકીય રીતે અમાન્ય છે.ઉપરોક્ત આદેશ અનુસાર લેવામાં આવેલી તમામ કાર્યવાહી પણ દૂષિત છે અને કાયદાની નજરમાં બિનજરૂરી છે.

૪૭. તદનુસાર બિંદુ નંબર ૩ નો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે.

પોઇન્ટ નંબર ૪:શું સામાવાળા દ્વારા પસાર કરાયેલ માફીનો વાદગ્રસ્ત આદેશ– ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સામાવાળા ની તરફેણમાં નં.૩ થી ૧૩ કાયદા અનુસાર છે?

૪૮. અમે મૂળ રેકોર્ડનો અભ્યાસ કર્યો છે જે ગુજરાતી ભાષામાંથી અંગ્રેજી અનુવાદ છે.

૪૮.૧.સામાવાળા રાજ્ય ગુજરાત અનુસાર પણ રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે અધીક્ષક, ગોધરા સબ–જેલ અથવા ગુજરાત રાજ્ય સમક્ષ ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ પર માફી માંગતી કોઈ અરજી કરી નથી.

૪૮.૨.અન્ય તમામ અરજીઓ રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં કરવામાં આવેલા આ અદાલતના આદેશ પહેલા પણ કરવામાં આવી હતી. ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ પર ૨૦૨૨નું નં.૧૩૫.આગામી થોડા દિવસોમાં એટલે કે ૨૬.૦૫.૨૦૨૨ પર, જેલ સલાહકાર સમિતિએ માફી આપવાની ભલામણ કરતો પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો.એડીજી અને જેલના આઇજીની ભલામણ લગભગ કિસ્સાઓમાં ૦૯.૦૬.૨૦૨૨ પર પ્રાપ્ત થઈ હતી.બે કિસ્સાઓમાં, (i) એડીજી અને આઇજીની ભલામણ ૧૮.૦૮.૨૦૨૧ અને ૦૯.૦૬.૨૦૨૧ [ગોવિંદ ભાઈ અખમ ભાઈ નઈ (રાવલ) ના કિસ્સામાં] અને (ii) ૧૮.૦૮.૨૦૨૧ [રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહના કિસ્સામાં] પર પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૪૮.૩.રાજ્ય સરકારનો કેન્દ્ર સરકારને સંદેશાવ્યવહાર ૨૮.૦૬.૨૦૨૨ પર કરવામાં આવ્યો હતો; બીજા સામાવાળા ભારત સંઘે ૧૧.૦૭.૨૦૨૨ પર તેની

સંમતિ આપી હતી; અને, માફીનો આદેશ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ પર કરવામાં આવ્યો હતો.

૪૮.૪.અમે સામાવાળા નંબર ૩ ના કિસ્સામાં તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના આદેશોમાંથી એક નીચે પ્રમાણે ઉતારો છીએઃ

"ગુજરાત સરકારનો આદેશ નંબર /૮૩૨૦૨/૨૯૭૮ J સચિવાલય ગૃહ, ગાંધીનગર, તારીખઃ૧૦/૦૮/૨૦૨૨.

સંદર્ભઃ

(૧) માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશની તારીખઃ૧૩/૦૫/૨૦૨૨, લેખિત અરજી (ફોજદારી) નં.૧૩૫/૨૦૨૨.

(૨) એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ અને ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ઓફ પ્રિઝન્સ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ/તારીખનો પત્રઃ૧૭/૦૬/૨૦૨૨ નાઃ–જુડ/૧૪ વર્ષ/૨/૪૭૫૪/૨૦૨૨.

(૩) વિભાગની પરિપત્ર તારીખઃ૦૯/૭/૧૯૯૨, નં.જેએલકે/૩૩૯૦/સીએમ/૧૬/પાર્ટ–૨/J. (૪) ગૃહ મંત્રાલય, ભારત સરકાર, તારીખનો પત્રઃ૧૧/૦૭/૨૦૨૨, નં.૧૫/૦૫/૨૦૨૨/જે.સી.–II

: : આગળઃ:

ગોધરા પેટા જેલમાંથી શ્રી રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે સંદર્ભ નંબર ૧ મુજબ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતમાં રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી અને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે શ્રી શાહની પૂર્વ–પરિપક્વ મુક્તિ અરજી અંગે સંદર્ભ નંબર ૩ માં ઉલ્લેખિત નીતિ અનુસાર બે મહિનાની અંદર નિર્ણય લેવાનો આદેશ આપ્યો હતો.અકાળ મુક્તિની દરખાસ્ત તૈયાર કરવામાં આવી હતી અને સંદર્ભ પત્ર નંબર ૨ મુજબ એડિશનલ ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ અને ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ઓફ પ્રિઝન્સ દ્વારા મોકલવામાં આવી હતી.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળની જોગવાઈ રાજ્ય સરકારને અપરિપક્વ મુક્તિની સત્તા ધરાવે છે, જોકે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ (૧) (એ) હેઠળની જોગવાઈ છે. સૂચવે છે કે કેન્દ્ર સરકારના નિયમો દ્વારા સ્થાપિત કોઈપણ એજન્સી દ્વારા તપાસ કરાયેલ કોઈપણ કેસમાં, તે કિસ્સાઓમાં કેન્દ્ર સરકાર સાથે પરામર્શ કરવાની જરૂર છે.આ કેસની તપાસ સી. બી. આઈ. દ્વારા કરવામાં આવી હતી, તેથી ગુજરાત રાજ્ય સરકારે કેન્દ્ર સરકારના તારીખ ૨૮/૦૬/૨૦૨૨ ના પત્ર સાથે પરામર્શ કર્યો હતો.જેના પગલે ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલયે પત્ર સંદર્ભ (૪) માંથી કેદીની મુક્તિ અંગે સકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો છે, તમામ વિગતોને ધ્યાનમાં રાખીને, શ્રી રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહની મુક્તિ વિચારણા હેઠળ હતી.

: : આદેશ::

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૪૩ (એ) હેઠળ જોગવાઈ, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ રાજ્ય સરકારને

આપવામાં આવેલી સત્તા, દોષિત કેદી રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહની આજીવન કેદની સજાને નીચેની શરતો હેઠળ માફ કરવામાં આવી હતી અને સરકાર દ્વારા તેને તાત્કાલિક અસરથી મુક્ત કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.

: : શરતો: :

(૧) તેને મુક્ત કર્યા પછી તે બે સજ્જનોની જામીન રજૂ કરશે, તે બે વર્ષ સુધી સારું વર્તન કરશે અને જાહેર શાંતિનો ભંગ નહીં કરે અને પક્ષો અને સાક્ષીઓને હેરાન નહીં કરે તેવી બાંહેધરી પણ આપશે.

(૨) જેલમાંથી છૂટ્યા પછી જો તે કોઈને અથવા સંપત્તિને ગંભીર નુકસાન પહોંચાડતો ગુનાહિત ગુનો કરે તો તેની ફરીથી ધરપકડ થઈ શકે છે અને તેની બાકીની સજા ભોગવશે.

(૩) જેલમાંથી છૂટ્યા પછી તેણે એક વર્ષ સુધી મહિનામાં એક વાર નજીકના પોલીસ સ્ટેશનમાં હાજરી આપવી પડશે.

જેલ સત્તામંડળે તેને ઉપરોક્ત શરતો વાંચવી અને સમજાવવી પડશે અને તેને જેલમાંથી મુક્ત કરતા પહેલા, જેલ સત્તામંડળે લેખિત રેકોર્ડ રાખવો જોઈએ જે દર્શાવે છે કે તે ઉપરોક્ત શરતોને સમજી ગયો છે અને તે જેલમાંથી મુક્તિની આ શરતો સાથે સંમત છે.

ગુજરાતના રાજ્યપાલના આદેશથી અને તેમના નામે.

---એસ. ડી.-- -

(મયૂરસિંહ વાઘેલા)
અંડર સેક્રેટરી
ગૃહ વિભાગ."

૪૮.૫.અમે માફીના આદેશોમાંથી એક કાઢ્યો હોવા છતાં, અમે અવલોકન કર્યું છે કે પોઇન્ટ નંબર ૩ પર અમારું સ્પષ્ટ તારણ આપ્યા પછી, પોઇન્ટ નંબર ૪ ના અમુક પાસાઓ પર વિસ્તૃત કરવાની જરૂર નથી, જો કે તે તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે ઉપરોક્ત આદેશ મનની સંપૂર્ણ બિન–અરજીને પ્રતિબિંબિત કરતો બિન–ભાષી છે.૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના તમામ ઓર્ડર એક રૂઢિચુસ્ત અને સાયક્લોસ્ટાઈલ ઓર્ડર છે.૪૮.૬.તેમ છતાં, સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૫ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ ના સંદર્ભમાં માફીનો આદેશ પસાર કરવાના સંદર્ભમાં નીચેના ચુકાદાઓનો સંદર્ભ લેવો ઉપયોગી થશે.

(અ) વી. શ્રીહરણ એ આ અદાલતનો ચુકાદો છે જેમાં બંધારણીય ખંડપીઠે સાત પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા હતા જેમાંથી નીચેના પ્રશ્નો આ કેસના હેતુઓ માટે સુસંગત છેઃ

"XXX XXX XXX

૮.૩.((૩) રાષ્ટ્રપતિ અને રાજ્યપાલ દ્વારા અનુચ્છેદ ૭૨ અને ૧૬૧ હેઠળ બંધારણીય શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે અને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તે પછી પણ શું યોગ્ય સરકાર દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની અનુચ્છેદ ૪૩૨ અને ૪૩૩ હેઠળ સત્તા ઉપલબ્ધ થશે?

૮.૪.(૪) શું ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૩૨ (૭) હેઠળ રાજ્ય અથવા કેન્દ્ર સરકારને પ્રાધાન્ય છે?

૮.૫.(શું કલમ ૪૩૨ (૭) હેઠળ બે યોગ્ય સરકારો હોઈ શકે?

૮.૬.(શું કલમ ૪૩૨ (૧) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ સૂચવવામાં આવેલી પ્રક્રિયાને અનુસર્યા વિના જાતે કરી શકાય છે?

૮.૭.((vii) શું કલમ ૪૩૫ (૧) માં નિર્ધારિત "પરામર્શ" શબ્દનો ખરેખર અર્થ "સંમતિ" થાય છે?"

(i) આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ અનુસરવાની પ્રક્રિયા ફરજિયાત છે અને કલમ ૪૩૨ (૧) હેઠળ માફીની સુઓ મોટો શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી અને તે માત્ર કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ દોષિત વ્યક્તિની અરજી દ્વારા શરૂ કરી શકાય છે અને સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફીના અંતિમ આદેશને સંબંધિત અદાલતના પીઠાસીન અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલા અભિપ્રાય દ્વારા માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ.આ કેસમાં સંગીતમાં આ અદાલતના અગાઉના ચુકાદાને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

(બી) સંગીતમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારને સજાની માફી મેળવવાનો અધિકાર નથી, જો કે, તેને ઓક્સ્સપણે મહેન્દ્ર સિંહ અને જગદીશમાં જણાવ્યા મુજબ માફી આપવા માટે તેના કેસ પર વિચાર કરવાનો અધિકાર છે.ઉપરોક્ત કેસમાં વધુમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું

હતું કે આ અદાલતનો કોઈ નિર્ણય સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગ માટે અનુસરવાની પ્રક્રિયાની વિગત આપતો હોય તેવું લાગતું નથી, જે માત્ર મૂળભૂત પ્રક્રિયા એટલે કે દોષિત અથવા તેના વતી કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા સજાના સસ્પેન્શન અથવા માફી માટે યોગ્ય સરકારને અરજી કરીને નક્કી કરે છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૧) એ અમુક શરતોની પરિપૂર્ણતાને આધિન ન્યાયિક રીતે ઉચ્ચારવામાં આવેલી સજાને ઓવરરાઇડ કરવા માટે માત્ર એક સક્ષમ જોગવાઈ છે.આ શરતો કાં તો જેલ મેન્યુઅલમાં અથવા વૈધાનિક નિયમોમાં જોવા મળે છે.એવું ખાસ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે માફી માટેની અરજી કરવામાં આવે ત્યારે યોગ્ય સરકાર માફીની અરજી પર નિર્ણય લઈ શકે છે અને અમુક શરતોને આધિન માફી આપવાના આદેશો પસાર કરી શકે છે અથવા માફી આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે.પરંતુ માફીની અરજી પર દિમાગનો ઉપયોગ થવો જોઈએ જેથી "તહેવાર" ના પ્રસંગોએ દોષિતોની વિવેકાધીન સામૂહિક મુક્તિને દૂર કરી શકાય, કારણ કે દરેક મુક્તિની કેસ–દર–કેસ તપાસની જરૂર હોય છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે માફીની શક્તિનો ઉપયોગ મનસ્વી રીતે કરી શકાતો નથી અને માફી આપવાનો નિર્ણય તમામ સંબંધિત લોકો માટે સારી રીતે માહિતગાર, વાજબી અને ન્યાયી હોવો જોઈએ.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળની વૈધાનિક પ્રક્રિયા યોગ્ય સરકારના સત્તાના સંભવિત દુરૂપયોગ પર તપાસ પૂરી પાડે છે.

(i) વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે એવી ખોટી ધારણા છે કે આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહેલા કેદીને ચૌદ વર્ષ કે વીસ વર્ષની કેદ પૂર્ણ થયા પછી મુક્ત થવાનો અક્ષમ્ય અધિકાર છે; જો કે, વાસ્તવમાં, કેદીને આવો કોઈ અધિકાર નથી.આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારને તેના જીવનના અંત સુધી કસ્ટડીમાં રહેવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, જે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ યોગ્ય સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી કોઈપણ માફીને આધિન છે, જે બદલામાં, તે કલમમાં પ્રક્રિયાગત તપાસ અને સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩–એ માં નોંધપાત્ર તપાસને આધિન છે. દોષિતને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ની અરજી મર્યાદિત છે કારણ કે, ચોક્કસ મુદતની કેદની સજા ભોગવી રહેલા દોષિતને યોગ્ય સરકાર દ્વારા અથવા જેલ મેન્યુઅલ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વૈધાનિક નિયમ હેઠળ માફીનો સમયગાળો મેળવવાનો અધિકાર છે.આ સમયગાળો પછી તેને આપવામાં આવેલી સજાની મુદત સામે સરભર કરવામાં આવે છે.આમ, કેદનો જરૂરી સમયગાળો પૂર્ણ થયા પછી, કેદીની મુક્તિ આપમેળે થાય છે.જો કે, સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ત્યારે જ લાગુ થશે જ્યારે દોષિતને તેની મુક્તિ માટે માફીનો "વધારાનો" સમયગાળો એટલે કે જેલ મેન્યુઅલ અથવા વૈધાનિક નિયમો અનુસાર તેણે જે કમાણી કરી છે તેનો સમયગાળો આપવામાં આવે.કે આજીવન કેદની સજા ભોગવી રહેલા ગુનેગારના કિસ્સામાં, કસ્ટડીનો સમયગાળો અનિશ્ચિત છે.આવા આજીવન ગુનેગારને મેળવેલી અથવા આપવામાં આવેલી માફી માત્ર કાલ્પનિક છે અને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ યોગ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરાયેલા

આદેશ દ્વારા કેદનો સમયગાળો ઘટાડે છે જે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૩–એ મુજબ ચૌદ વર્ષથી ઓછો ન કરી શકાય. આ અદાલત વિગતવાર ચર્ચા પછી માફીની મંજૂરીના પાસા પર નીચેના તારણો પર આવી હતીઃ

" ૭૭.૫.માફીની મંજૂરી વૈધાનિક છે.જો કે, તેની મનસ્વી કવાયતને રોકવા માટે, વિધાનસભાએ કાયદામાં કેટલીક પ્રક્રિયાગત અને મૂળ તપાસ કરી છે.આનો વિશ્વાસુપણે અમલ કરવાની જરૂર છે.

૭૭.૬.સજાની ચોક્કસ મુદતની સ્થિતિમાં કલમ ૪૩૨ સી.આર.પી.સી. હેઠળ માફી આપી શકાય છે.આ કલમ હેઠળની સત્તા માત્ર "વધારાની" માફી આપવા માટે ઉપલબ્ધ છે, એટલે કે, જેલ મેન્યુઅલ અથવા અન્ય વૈધાનિક નિયમો હેઠળ દોષિતને આપવામાં આવેલી અથવા આપવામાં આવેલી માફી ઉપરાંતના સમયગાળા માટે ઉપલબ્ધ છે.જો સજાની મુદત અનિશ્ચિત હોય (આજીવન કેદની જેમ), તો કલમ ૪૩૨ સી.આર.પી.સી. હેઠળની શક્તિનો ઉપયોગ ચોક્કસપણે કરી શકાય છે, પરંતુ આજીવન કેદ એ વીસ વર્ષની કેદની મનસ્વી અથવા કાલ્પનિક સંખ્યા છે તેના આધારે નહીં.

૭૭.૭. કલમ ૪૩૨ સી.આર.પી.સી. હેઠળ માફીની સત્તાનો ખરેખર ઉપયોગ કરતા પહેલા, યોગ્ય સરકારે દોષિત ઠેરવતા અથવા પુષ્ટિ કરતી અદાલતના

પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય (કારણો સાથે) મેળવવો આવશ્યક છે.તેથી માફી માત્ર કેસ–બાય–કેસ આધારે જ આપી શકાય છે અને જથ્થાબંધ રીતે નહીં."

(સી) રામ ચંદર એ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીનો કેસ હતો, જેમાં પ્રતિવાદી–રાજ્યને તેમને અકાળ મુક્તિ આપવા માટે નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલત ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ દ્વારા બોલી રહી છે., જે., (હાલમાં વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ) એ માફીની સત્તાની ન્યાયિક સમીક્ષાના પાસાને ધ્યાનમાં લીધું અને મોહિન્દર સિંહને અવલોકન કરવા માટે સંદર્ભિત કર્યું કે માફીની શક્તિનો મનસ્વી રીતે ઉપયોગ કરી શકાતો નથી અને માફી આપવાનો નિર્ણય માહિતગાર, વાજબી અને ન્યાયી હોવો જોઈએ.

આ સંદર્ભમાં, લક્ષ્મણ નાસ્કર પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી જેમાં આ અદાલતે માફીની મંજૂરીને સંચાલિત કરતા પરિબળો નક્કી કર્યા હતા, એટલે કેઃ

I. શું ગુનો એક વ્યક્તીગત ગુનાહિત કૃત્ય છે જે દ્વારા સમાજ ને મોટા પાયે અસર થતી નથિ.

II.શું ભવિષ્યમાં ગુનાનું પુનરાવર્તન થવાની કોઈ શક્યતા છે?

III.શું ગુનેગારએ ગુનો કરવાની ક્ષમતા ગુમાવી દીધી છે?

IV.શું આ ગુનેગારને વધુ કેદ કરવાનો કોઈ ફળદાયી હેતુ છે?

દોષિતના પરિવારની સામાજિક–આર્થિક સ્થિતિ."

(i) જ્યારે માફી આપવી એ કારોબારીનો એકમાત્ર વિશેષાધિકાર છે, ત્યારે કોર્ટ તેના અભિપ્રાયને બદલી શકતી નથી.અદાલત સત્તાવાળાઓને રાજન દ્વારા દોષિતની રજૂઆત પર પુનર્વિચાર કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે.તેથી, જ્યારે કેદીને તાત્કાલિક મુક્ત કરવા અથવા બાકીની સજા માફ કરવા માટે કોઈ નિર્દેશ ન હોઈ શકે, ત્યારે શ્રેષ્ઠ રીતે માત્ર રાજ્યને તેના પોતાના ગુણદોષ અને કાયદા અનુસાર માફી માટે કરવામાં આવેલી રજૂઆત પર ઝડપથી વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ જારી કરી શકાય છે.આ કિસ્સામાં, હેલ્સબરીના ભારતના કાયદા (વહીવટી કાયદો) પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો કે કારણોની પર્યાપ્તતા, ઓક્કસ કિસ્સામાં, માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરતી વખતે દરેક કેસની હકીકતો પર આધાર રાખે છે.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે યાંત્રિક અથવા સ્ટીરિયો ટાઇપ કરેલા કારણો પૂરતા નથી તેમજ, ક્રમમાં વૈધાનિક ભાષાનું માત્ર પુનરાવર્તન આદેશને તર્કયુક્ત બનાવશે નહીં.ઉપરોક્ત કેસમાં, માફી માટેની અરજી પર પર્યાપ્ત તર્ક સાથે પુનર્વિચાર કરવાનો અને લક્ષ્મણ નસ્કરમાં નિર્ધારિત માફીની મંજૂરીને સંચાલિત કરતા તમામ સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

(ડી) એપુરુ સુધાકર એ એક એવો કેસ પણ છે જેમાં આંધ્ર પ્રદેશ સરકારના આદેશને પડકારતી બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં એક દોષિત (પ્રતિવાદી નંબર ૨ તેમાં) ને લગભગ સાત વર્ષની જેલની મુદતની માફી આપવામાં આવી હતી.આ અરજી હત્યા કરાયેલ વ્યક્તિઓના પુત્ર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી જ્યારે અરજદાર નંબર ૧ ના

પિતાની હત્યાના કેસમાં દોષિત જામીન પર હતો.રિટ પિટિશનમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે માફીની મંજૂરી ગેરકાયદેસર હતી કારણ કે સંબંધિત સામગ્રી રાજ્યપાલ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી ન હતી અને વાદગ્રસ્ત આદેશ વિવેકના ઉપયોગ વિના અને અપ્રસ્તુત અને બાહ્ય સામગ્રીના આધારે કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેને બાજુ પર મૂકી શકાય છે.તે એક એવો કેસ હતો જ્યાં આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યના રાજ્યપાલ દ્વારા બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ માફી અથવા માફી આપવામાં આવી હતી.આ અદાલતે માફીની સત્તા અથવા દયાની શક્તિને રેખાંકિત કરતી ફિલસૂફી પર વિચાર કરતી વખતે અવલોકન કર્યું હતું કે સરકારના વિભાગ અથવા પદાધિકારી દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી આ સત્તા તેની રાજકીય નૈતિકતાના સંદર્ભમાં છે.બિડલ, વોર્ડન વિરુદ્ધ પેરોવિચ, ૨૭૪ યુ. એસ. ૪૮૦ (૧૯૨૭) ("બિડલ") પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું, જેમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટના જે. હોમ્સે માફીના તર્ક પર નીચેના શબ્દોમાં અવલોકન કર્યું હતું:

"...આપણા દિવસોમાં માફી એ કોઈ વ્યક્તિની કૃપાનું ખાનગી અધિનિયમ નથી જે સત્તા ધરાવે છે.તે બંધારણીય યોજનાનો એક ભાગ છે.જ્યારે મંજૂરી આપવામાં આવે છે, ત્યારે તે અંતિમ સત્તાનો નિર્ધાર છે કે ચુકાદાએ નક્કી કરેલા કરતાં ઓછું લાદવાથી જાહેર કલ્યાણને વધુ સારી રીતે સેવા આપવામાં આવશે.

(i) એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઇંગ્લેન્ડ (યુ. કે.) અથવા ભારતના રાષ્ટ્રપતિ અથવા ભારતના રાજ્યના રાજ્યપાલની જેમ ક્રાઉનની વિશેષાધિકાર સત્તા તરીકે રાજ્ય દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી દયાના વિશેષાધિકારની,

વિશેષાધિકાર શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં દુરુપયોગ થાય તો વહીવટી કાર્યવાહી તરીકે સમીક્ષા કરી શકાય છે.માફી આપવાની અથવા માફી આપવાની વિશેષાધિકારની સત્તા અથવા તે બાબત માટે સજાની માફી એક વિવેકાધીન સત્તા હોવાથી, તેનો ઉપયોગ જાહેર હિત માટે થવો જોઈએ અને તેની તપાસ અદાલતો દ્વારા અન્ય કોઈપણ વિવેકાધીન શક્તિની જેમ જ કરી શકાય છે જે કારોબારી પાસે નિહિત છે.તેથી, રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલ દ્વારા માફીની શક્તિનો ઉપયોગ અથવા ઉપયોગ ન કરવાની ન્યાયિક સમીક્ષા કાયદામાં ઉપલબ્ધ છે.મારુ રામ દ્વારા બંધારણીય સત્તા સહિત જાહેર સત્તાનો કોઈપણ ઉપયોગ મનસ્વી રીતે અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે કરવામાં આવશે નહીં. ઉપરોક્ત કેસમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, ધર્મ, જાતિ, રંગ અથવા રાજકીય વફાદારીની વિચારણાઓ સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત અને ભેદભાવથી ભરેલી છે.બંધારણીય અથવા વૈધાનિક પદાધિકારીનું અધિનિયમ સત્તાના બંધારણીય અથવા કાયદાકીય પ્રદાનની અંદર આવે છે કે નહીં તે નક્કી કરવાનું અધિનિયમ કેહર સિંહ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૧૯૮૯) ૧ એસ. સી. સી. ૨૦૪ ("કેહર સિંહ") દ્વારા સ્વ–અસ્વીકાર અથવા સત્તાના સંપૂર્ણ વિસ્તરણની ખોટી પ્રશંસા દ્વારા દૂષિત થાય છે કે કેમ તે કોર્ટ માટે બાબત છે.

((૨) એપુરુ સુધાકરમાં અન્ય બે પાસાઓ પર પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો હતોઃ

એક માફી/માફી આપવાના આદેશમાં કારણો સૂચવવાની ઈચ્છનીયતા સાથે સંબંધિત અને બીજું, માફી/માફી આપવાના આદેશને પાછો ખેંચવાની સત્તા

સાથે સંબંધિત, જો પછીથી, કેટલીક સંબંધિત સામગ્રીને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી ન હતી અથવા વ્યાપક મૂલ્યની કેટલીક સામગ્રીને વિચારણા બહાર રાખવામાં આવી હતી તે બતાવવા માટે સામગ્રી મૂકવામાં આવે છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે અસરગ્રસ્ત પક્ષને કારણો આપવાની જરૂર નથી પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે આદેશ પસાર કરવા માટે કાયદેસર અથવા સંબંધિત કારણો ન હોવા જોઈએ.એવું પણ જોવામાં આવ્યું હતું કે માફીના આદેશને પાછો ખેંચવાના સંદર્ભમાં બંધારણની કલમ ૭૨ અથવા ૧૬૧ હેઠળ કોઈ ચોક્કસ સંદર્ભની ગેરહાજરીમાં, આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

(૩) ઉપરોક્ત કેસની હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતા, એવું જોવા મળ્યું હતું કે, નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં અપ્રસ્તુત અને બાહ્ય સામગ્રીઓ પ્રવેશી હતી, જેનાથી તે દૂષિત થઈ ગઈ હતી.રિટ અરજીઓમાં આક્ષેપ કરાયેલ માફી આપતો આદેશ બિનટકાઉ હોવાના કારણે રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના પર પુનર્વિચાર કરવાનો નિર્દેશ વાદગ્રસ્ત આવ્યો હતો અને તે હદ સુધી રિટ અરજીને મંજૂરી વાદગ્રસ્ત આવી હતી.કપાડિયા, જે., તે સમયે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે, તેમના સંમત અભિપ્રાયમાં અવલોકન કર્યું હતું કે, કાર્યકારી દયાની કવાયત વિવેકબુદ્ધિની બાબત છે અને તેમ છતાં ચોક્કસ ધોરણોને આધિન છે.વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડશે અથવા જાહેર વિચારણાઓને મંજૂરી આપવી પડશે.તેથી, જ્યારે વાદગ્રસ્ત નિર્ણય બંધારણીય જોગવાઈનું અપમાન કરે છે ત્યારે વિશિષ્ટ સંજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત લાગુ થશે નહીં.વધુમાં કહેવામાં આવ્યું

હતું કે માફી આપવાની અસર પ્રતિવાદીના અપરાધ અથવા નિર્દોષતાને સંબોધ્યા વિના દોષિત ઠેરવવાની અસરને દૂર કરે છે.

(૪) વિશેષાધિકાર શક્તિનો ઉપયોગ ન્યાયિક સમીક્ષા અને કાયદાના શાસનને આધિન છે જે તમામ નિર્ણયોના મૂલ્યાંકન માટેનો આધાર છે.કાયદાના શાસન સાથે રાજકીય અનુકૂળતાના આધારે સમાધાન કરી શકાતું નથી કારણ કે "આવા વિચારણા દ્વારા જવું કાયદાના શાસનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને અવરોધે છે અને તે એક ખતરનાક પૂર્વનિર્ણ બેસાડવા સમાન હશે."

(ઈ) મનસુખલાલ વિઠ્ઠલદાસ ચૌહાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૭) ૭ એસ. સી. સી. ૬૨૨ માં, જેના આધારે વહીવટી નિર્ણયની કાયદેસરતાની સમીક્ષા કરી શકાય તે અંગે જણાવવામાં આવ્યું હતું.તે તેના પર હોઈ શકે છે કે શું, નિર્ણય લેનાર સત્તાએ તેની સત્તાઓને ઓળંગીને કાયદાની ભૂલ કરી છે; કુદરતી ન્યાયના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે; એવા નિર્ણય પર પહોંચ્યો છે કે જે કોઈ વાજબી ટ્રિબ્યુનલ તેની સત્તાઓ સુધી પહોંચ્યો ન હોત અથવા તેનો દુરુપયોગ કર્યો ન હોત. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, બંધારણની કલમ ૭૨ અથવા કલમ ૧૬૧ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિ અથવા રાજ્યપાલના આદેશની ન્યાયિક સમીક્ષા ઉપલબ્ધ છે અને આવા આદેશને નીચેના આધારો પર આક્ષેપ કરવામાં આવે છેઃ

i. આદેશ મન લગાડ્યા વિના પસાર કરવામાં આવ્યો છે;

i. અરજી કર્યા વિના આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો છે

મન;

II.કે આદેશ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે;

III.કે આદેશ બાહ્ય રીતે પસાર કરવામાં આવ્યો છે અથવા

સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત વિચારણાઓ;

IV.સંબંધિત સામગ્રીને બહાર રાખવામાં આવી છે

વિચારણા;

v. આદેશ મનસ્વીતાથી પીડાય છે.

(એફ) વધુમાં, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, ન્યાયિક નોટિસ એ હકીકતની લેવી પડશે કે જો દોષિતને કોઈ પણ સામાજિક અથવા માનસિક મૂલ્યાંકન વિના અને સમાજ પર કોઈ ચોક્કસ દોષિતની વહેલી મુક્તિની અસર વિશે કોઈ યોગ્ય મૂલ્યાંકન વિના યાંત્રિક રીતે આજીવન કેદની મંજૂરી આપવામાં આવે તો માફી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, કાર્યકારી દયાની સત્તા માત્ર દોષિતના લાભ માટે જ નથી, પરંતુ પીડિતોના પરિવાર, સમગ્ર સમાજ અને ભવિષ્ય માટે તે જે પૂર્વનિર્ણ નક્કી કરે છે તેના પર નિર્ણયની અસર ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.આમ, સત્તાનો ઉપયોગ દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધાર રાખે છે અને દરેક કેસમાં તેનો ન્યાય કરવો પડે છે.તેથી, સત્તાના ઉપયોગને નિયંત્રિત કરવા માટે માર્ગદર્શિકા દોરી શકાતી નથી.વધુમાં, માફી અથવા માફીની શક્તિનો ઉપયોગ અથવા ઉપયોગ ન કરવો

એ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન છે અને છેતરપિંડી દ્વારા મેળવેલી અથવા ભૂલથી આપવામાં આવેલી અથવા અયોગ્ય કારણોસર આપવામાં આવેલી માફી ન્યાયિક સમીક્ષાને આમંત્રણ આપશે અને કાયદાના શાસનનું સમર્થન એ ન્યાયિક સમીક્ષાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, તે સમર્થનને અસર કરવાની પદ્ધતિ અલગ અલગ હોય છે.આમ, કાયદાનું શાસન ન્યાયિક સમીક્ષા માટે વ્યાપક શરતી સમર્થન હોવું જોઈએ.

(છ) રાજનમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, જો કોઈ વ્યક્તિને આજીવન કેદની સજા આપવામાં આવી હોય તેવા વિવિધ ગુનાઓ માટે અનેક ગુનાઓમાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય, તો દોષિતને અકાળે મુક્ત કરવામાં સફળ થઈ શકે છે, જો સક્ષમ અધિકારી દરેક ગુનામાં દોષિતને આપવામાં આવેલી તમામ આજીવન કેદની સજા અંગે માફીનો આદેશ પસાર કરે, જે સક્ષમ અધિકારી દ્વારા વિચારણા કરવાની બાબત છે.

૪૮.૭.આપેલ કેસમાં લાગુ પડતી માફી નીતિના સંદર્ભમાં, નીચેના ચુકાદાઓ સુસંગત છેઃ

(અ) જગદીશ કેસમાં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એક તરફ હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ બલવાન, (૧૯૯૯) ૭ એસસીસી ૩૫૫ ("બલવાન") અને બીજી તરફ મહેન્દ્ર સિંહ, અને હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ ભૂપ સિંહ, (૨૦૦૯) ૨ એસસીસી ૨૬૮ ("ભૂપ સિંહ") માં વ્યક્ત કરાયેલા વિરોધાભાસી મંતવ્યોને ધ્યાનમાં લીધા હતા.ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે જે પ્રશ્ન પર વિચાર

કર્યો હતો તે હતો, શું માફી અને સજાની જોગવાઈ કરતી નીતિ તે હોવી જોઈએ કે જે આરોપીની દોષિત ઠેરવવાની તારીખે અસ્તિત્વમાં હતી અથવા તે નીતિ હોવી જોઈએ કે જે યોગ્ય અધિકારી દ્વારા અકાળ મુક્તિ માટે તેના કેસની વિચારણાની તારીખે અસ્તિત્વમાં હતી.ગોપાલ વિનાયક ગોડસે અને અશોક કુમાર સહિત આ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી માફીની નીતિમાં સમયાંતરે ફેરફાર કરવામાં આવશે તેની નોંધ લેતા, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે, સ્વતંત્રતા એ મનુષ્યની સૌથી મૂલ્યવાન અને મૂલ્યવાન સંપત્તિઓમાંની એક છે અને તે તેને ઘટાડવાના કોઈપણ પ્રયાસનો બળપૂર્વક વિરોધ કરશે.તેવી જ રીતે, આજીવન કેદીનું પુનર્વસન અને સામાજિક પુનર્નિર્માણ, સજાના ઉદ્દેશ તરીકે કલ્યાણકારી રાજ્યમાં સર્વોચ્ચ મહત્વ બની જાય છે.રાજ્યએ દોષિતથી સમાજનું રક્ષણ કરવાનું અને ગુનેગારનું પુનર્વસન કરવાનું લક્ષ્ય હાંસલ કરવું પડશે.માફી નીતિ એવા વ્યક્તિને ફરીથી આકાર આપવાની પ્રક્રિયાને પ્રગટ કરે છે, જે અમુક સંજોગોમાં ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓમાં સંડોવાયેલી હોય અને તેનું પુનર્વસન કરવું જરૂરી હોય.આમ, સજાને અંત તરીકે નહીં પરંતુ માત્ર અંતના સાધન તરીકે ગણવી જોઈએ.ગુનાના સંજોગો સાથે સુસંગતતા, જેમ કે જ્યારે ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે દોષિતની માનસિક સ્થિતિ, એ ધ્યાનમાં લેવાના પરિબળો છે.તે નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

"૪૬. આજીવન કેદની સજા પામેલા ગુનેગારને અકાળે મુક્ત કરવાના કેસને ધ્યાનમાં લેતી વખતે, સત્તાવાળાઓએ તેના કેસને મુખ્યત્વે ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર પડી શકે છે કે શું આ ગુનો સમાજને મોટા પાયે અસર કર્યા વિના ગુનાનું

વ્યક્તિગત અધિનિયમ હતું કે કેમ; ભવિષ્યમાં ગુનાની પુનરાવૃત્તિની કોઈ સંભાવના હતી કે કેમ; ગુનેગારએ ગુનો કરવાની ક્ષમતા ગુમાવી દીધી હતી કે કેમ; ગુનેગારને વધુ કેદ કરવાનો કોઈ ફળદાયી હેતુ હતો કે કેમ; ગુનેગારના પરિવારની સામાજિક–આર્થિક સ્થિતિ અને અન્ય સમાન સંજોગો."

(i) દયાની કાર્યકારી સત્તા દોષિતને સમાજમાં ફરીથી જોડાવાની તક આપે છે.જો કે, દયાની સત્તાને માત્ર યોગ્ય કિસ્સાઓમાં જ ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ.આખરે એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે માફી માટેનો કેસ આરોપીની દોષિત ઠેરવવાની તારીખે અસ્તિત્વમાં રહેલી નીતિના આધારે ધ્યાનમાં લેવો પડશે.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, જો આજીવન કેદ હેઠળ દોષિતને અકાળે મુક્ત કરવા માટેના કેસની વિચારણાની તારીખે કોઈ ઉદાર નીતિ પ્રવર્તે નહીં, તો તેને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૩–એ ને આધિન તેનો લાભ આપવો જોઈએ.

૪૮.૮.આ તબક્કે, આ અદાલતના નીચેના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપવો સુસંગત છે, જેમાં માફીના આદેશોને રદ કરવામાં આવ્યા છે અને આ અદાલત દ્વારા વિવિધ આધારો પર રદ કરવામાં આવ્યા છેઃ

(અ) સ્વર્ણ સિંહ વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૯૮) ૪ એસ. સી. સી. ૭૫ કેસમાં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ રાજ્યપાલના આદેશની ન્યાયિક સમીક્ષાના અવકાશ અંગેના પ્રશ્નને ધ્યાનમાં લીધો હતો.આ કેસમાં, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના વિધાનસભાના સભ્યને હત્યાના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને

બે વર્ષથી ઓછા સમયગાળામાં, તેમને તેમની આજીવન કેદની બાકીની લાંબી સજામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી.મૃતકના પુત્રએ રાજ્યપાલની ઉપરોક્ત કાર્યવાહીને પડકારતી અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટનો દરવાજો ખખડાવ્યો હતો અને તેને ફગાવી દેવાયા બાદ આ બાબતને આ અદાલતમાં લાવવામાં આવી હતી.આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે રાજ્યપાલ કેદીને લગતી ભૌતિક હકીકતો, જેમ કે ગંભીર પ્રકૃતિના અન્ય પાંચ ફોજદારી કેસોમાં તેની સંડોવણી, તેની અગાઉની દયાની અરજીનો અસ્વીકાર અને જેલ સત્તામંડળનો અહેવાલ કે જેલની અંદર તેનું વર્તન સંતોષકારક નહોતું અને બે વર્ષ અને પાંચ મહિનામાંથી તે જેલમાં હોવાનું માનવામાં આવતું હતું, હકીકતમાં તે તેના નોંધપાત્ર ભાગ દરમિયાન પેરોલ પર બહાર હતો, તેનું મૂલ્યાંકન કર્યા વિના માફી આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે.અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે જ્યારે રાજ્યપાલ ભૌતિક તથ્યોથી વાકેફ ન હતા, ત્યારે રાજ્યપાલ ન્યાયી અને ન્યાયી રીતે માફી આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની તકથી વંચિત હતા અને માફી આપવાનો આદેશ મનસ્વીતા પર આધારિત હતો.

તેથી, રાજ્યપાલને અગાઉ જાણવાનો કોઈ પ્રસંગ ન હતો તેવી સામગ્રીના પ્રકાશમાં કેદીની અરજી પર ફરીથી વિચાર કરવાના નિર્દેશ સાથે માફી આપવાના રાજ્યપાલના આદેશને રદ કરવામાં આવ્યો હતો.બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ રાજ્યપાલ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ પર ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાના પ્રશ્નના સંદર્ભમાં, નીચેના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતાઃ

“૧૦. આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે કેહર સિંહ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૧૯૮૯) ૧ એસ. એસ. સી. ૨૦૪માં ભારતના બંધારણની કલમ ૭૨ અને ૧૬૧ હેઠળ સત્તાઓના ઉપયોગની ન્યાયિક સમીક્ષાના અવકાશ પર વિચાર કર્યો છે.ખંડપીઠે અવલોકન કર્યા પછી કે ભારતનું બંધારણ એક બંધારણીય દસ્તાવેજ છે જે દેશના શાસન માટે મૂળભૂત છે, જેના હેઠળ ભારતના લોકોએ બંધારણમાં આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે અમુક પ્રાથમિક અંગો, સંસ્થાઓ અને કાર્યકર્તાઓનો સમાવેશ કરતી બંધારણીય રાજનીતિ પ્રદાન કરી છે.

"તમામ સત્તા લોકોની છે અને તે તેમના દ્વારા બંધારણીય વ્યવસ્થાને અમલમાં મૂકવા, જાળવવા અને સંચાલિત કરવાના હેતુથી ચોક્કસ સંસ્થાઓ અને કાર્યકર્તાઓને સોંપવામાં આવે છે.

બંધારણીય ખંડપીઠે નક્કી કર્યું હતું કે રાષ્ટ્રપતિના આદેશની ન્યાયિક સમીક્ષાનો ઉપયોગ મારુ રામ વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (૧૯૮૧) ૧ એસ. સી. સી. ૧૦૭માં વ્યાખ્યાયિત કડક મર્યાદાઓ સિવાય ગુણદોષ પર કરી શકાતો નથી.બંધારણની કલમ ૭૨ અને ૧૬૧ હેઠળ સત્તાઓના ઉપયોગ પર ન્યાયિક સમીક્ષાની મર્યાદાઓને બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં વર્ણવવામાં આવી છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે "બંધારણીય સત્તા સહિત તમામ જાહેર સત્તાનો ઉપયોગ ક્યારેય મનસ્વી રીતે અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે થવો જોઈએ નહીં, અને સામાન્ય રીતે ન્યાયી અને સમાન અમલ માટેની માર્ગદર્શિકા સત્તાના

માન્ય ઉપયોગની બાંયધરી આપે છે." ખંડપીઠે આ મુદ્દા પર ભાર મૂક્યો હતો કે સત્તા સૌથી મહાન ક્ષણ હોવાથી, તે પોતાના માટે કાયદો ન હોઈ શકે પરંતુ તેને બંધારણીયતાના શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતો દ્વારા જાણ કરવી આવશ્યક છે.

૧૧. તેથી, બેન્ચ દ્વારા એવું સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે વિશેષ પરિસ્થિતિઓ અથવા અચાનક વિકાસને પહોંચી વળવા માટે મોટી અવશેષ શક્તિ રાખીને માફીની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં તેના પોતાના માર્ગદર્શન માટે નિયમો બનાવો.

૧૨. ઉપરોક્ત સ્થાયી કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે ત્રીજા સામાવાળા માટે વિદ્વાન વકીલની સખત દલીલને સ્વીકારી શકતા નથી કે આ અદાલતને બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ હેઠળ રાજ્યપાલ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશને સ્પર્શ કરવાની કોઈ સત્તા નથી.જો આવી શક્તિનો ઉપયોગ મનસ્વી રીતે, દુર્ભાવનાપૂર્ણ રીતે અથવા બંધારણીયતાના શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતોની સંપૂર્ણ અવગણના કરીને કરવામાં આવ્યો હોય, તો પેટા–ઉત્પાદન આદેશને કાયદાની મંજૂરી મળી શકતી નથી અને આવા કિસ્સાઓમાં, ન્યાયિક હાથ તેની તરફ ખેંચવો જોઈએ." (અમારા દ્વારા રેખાંકિત)

(બી) જોગિંદર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૦૧) ૮ એસ. સી. સી. ૩૦૬ કેસમાં હકીકતો એ હતી કે તેમાં પ્રતિવાદીઓ–દોષિતોને આઈ. પી. સી. ની કલમ

૩૪ સાથે વાંચીને કલમ ૩૨૪,૩૨૫ અને ૩૨૬ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને તેમને એક વર્ષ અને છ મહિનાની સજા ફટકારવામાં આવી હતી જેને પંજાબ અને હરિયાણા હાઈકોર્ટમાં પડકારવામાં આવી હતી અને તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા પુનરીક્ષણ અરજીને ફગાવી દેવાયા પછી, દોષિતોએ સંબંધિત જેલના અધીક્ષક સમક્ષ આત્મસમર્પણ કર્યું હતું અને તે જ દિવસે જેલ સત્તાવાળાઓ દ્વારા માફીનો લાભ આપવામાં આવતા તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.એ નોંધવું અગત્યનું છે કે ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા પુનરીક્ષણ અરજીમાં દોષિત ઠેરવવાની પુષ્ટિ સાથે સમાપ્ત થતી સુનાવણીના સમયગાળા દરમિયાન, ગુનેગારો (અગાઉના આરોપી) લગભગ ૨ મહિના અને ૨૫ દિવસના સમયગાળા સિવાય જામીન પર બહાર હતા જ્યારે તેઓ જેલમાં હતા અને તેમની સજાનો એક ભાગ ભોગવી રહ્યા હતા.આ અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તા, જે ફરિયાદી હતા, તેમણે ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ માફીના આદેશને નિષ્ફળ પડકાર્યો હતો અને ત્યારબાદ વિશેષ રજા અરજી દ્વારા આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો હતો.આ અદાલત સમક્ષ પડકારનો પ્રાથમિક આધાર એ હતો કે ૧૩.૦૭.૧૯૮૮ અને ૨૯.૦૭.૧૯૯૮ (મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા દોષિત ઠેરવવાની તારીખ અને જે તારીખે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને સજાને ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું તે તારીખ વચ્ચેનો સમયગાળો) વચ્ચે જારી કરવામાં આવેલી ક્રમિક સૂચનાઓ હેઠળ સ્વીકાર્ય માફીના સમયગાળાને ગુનેગારોને સંચિત રીતે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.એટલે કે ઉપરોક્ત તારીખો વચ્ચે બહાર પાડવામાં આવેલી સાત

સૂચનાઓમાંથી દરેક હેઠળ સ્વીકાર્ય માફીનો મહત્તમ સમયગાળો કુલ ૧૭ અને દોઢ મહિનાની માફી આપવા માટે સંચિત રીતે ધ્યાનમાં લેવાનો હતો.આ અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત અભિગમ માફીની ક્રમિક નીતિઓનું અર્થઘટન કરવામાં ભૂલભરેલો હતો.વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ માફીની સૂચના હેઠળ સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી માફીના સમયગાળાને લાગુ કરતી વખતે, જે સમયગાળા દરમિયાન આરોપી વ્યક્તિ જામીન પર બહાર હતો તે સમયગાળાને ધ્યાનમાં લઈ શકાતો નથી.

(i) આ અદાલતે તેમાં અપીલકર્તાની અપીલને મંજૂરી આપતી વખતે એવું માન્યું હતું કે ઉચ્ચ અદાલતે એવું માનીને ભૂલ કરી હતી કે ગુનેગારો વિવિધ સૂચનાઓ દ્વારા આપવામાં આવેલી માફીના સમયગાળાનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર છે, જે સમયગાળા દરમિયાન તેઓ જામીન પર બહાર હતા.

(સી) સતપાલમાં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની અનુચ્છેદ ૧૩૨ સાથે વાંચેલા ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૬૧ દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, તેમાં દોષિતોને માફી આપવાના રાજ્યપાલના આદેશ પર મૃતકના ભાઈ અને વિધવા દ્વારા હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો.આ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલો પ્રાથમિક આધાર એ હતો કે માફી આપવાની સત્તાનો ઉપયોગ દિમાગનો ઉપયોગ કર્યા વિના કરવામાં આવ્યો હતો અને ઉપરોક્ત શક્તિનો ઉપયોગ રાજ્યપાલ દ્વારા બાહ્ય વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને અને સરકારની સહાય

અને સલાહ વિના પણ કરવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે સંબંધિત મંત્રી.આ અદાલતે રાજ્યપાલ દ્વારા માફી આપવાના આદેશના સંબંધમાં ન્યાયિક સમીક્ષાના માપદંડોને ધ્યાનમાં રાખીને ઉપરોક્ત કેસની તપાસ કરી હતી.એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્યપાલે દોષિતો દ્વારા પહેલેથી જ ભોગવવામાં આવેલી સજાના સમયગાળા અને જો તેઓ કોઈ પણ ગાળાની કેદમાંથી પસાર થયા હોય તો તે અંગે કોઈ જાણકારી વિના સજાની માફી આપવા માટે આગળ વધ્યા હતા.એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે જો માફી આપવાનો આદેશ જ્ઞાન અથવા ભૌતિક તથ્યોની વિચારણા વિના પસાર કરવામાં આવે તો તે મનસ્વી અને અતાર્કિક હશે.

૪૯. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ વાંચીને જે બહાર આવે છે તે એ છે કે દોષિત દ્વારા અથવા તેના વતી દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર માફી આપવાની સત્તા આખરે યોગ્ય સરકાર દ્વારા વિવેકબુદ્ધિથી કરવામાં આવે છે.તે સામાન્ય બાબત છે કે જ્યાં વહીવટી સત્તાવાળાઓ દ્વારા વિવેકબુદ્ધિ સાથે કાનૂની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં પરીક્ષણ એ છે કે, સંબંધિત સત્તા તેની સત્તાઓના દાયરામાં કામ કરી રહી હતી કે કેમ.આનો અર્થ એ જ નહીં કે સંબંધિત સત્તાધિકારી અને તાત્કાલિક કિસ્સામાં, યોગ્ય સરકાર પાસે તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે માત્ર અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તા જ ન હતી, પરંતુ તેણે તેની સત્તાઓનો ઉપયોગ કાયદા અનુસાર કર્યો હતો, એટલે કે, વાસ્તવિક તથ્યો અથવા ગેરવાજબી રીતે ધ્યાનમાં લીધા વિના મનસ્વી અથવા વિકૃત રીતે નહીં

અથવા જે કોર્ટના મનમાં એવા નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જશે કે વિવેકબુદ્ધિનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે.જો વિવેકબુદ્ધિની અયોગ્ય કવાયત હોય, તો તે વિવેકબુદ્ધિના દુરુપયોગનું ઉદાહરણ છે.જ્યારે વહીવટી આદેશ અથવા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય અથવા જ્યારે તે કોઈ પણ હેતુ માટે સંબંધિત વિચારણાને અવગણીને અપ્રસ્તુત વિચારણા પર આધારિત હોય અથવા તે સત્તાના રંગીન ઉપયોગને કારણે હોય ત્યારે વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ થઈ શકે છે; તે ગેરવાજબી છે અને પ્રમાણસરતાની ગેરહાજરી છે.જ્યાં સત્તાના યાંત્રિક ઉપયોગને કારણે વિવેકબુદ્ધિ લાગુ કરવામાં નિષ્ફળતા હોય, મગજના બિન–ઉપયોગ, આદેશ હેઠળ કામ કરવું અથવા સહાય અથવા સલાહ માંગવી અથવા સત્તાનો કોઈ કબજો હોય ત્યાં વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ પણ થઈ શકે છે.

૪૯.૧.તાત્કાલિક કેસમાં વિવેકબુદ્ધિના દુરૂપયોગના ઉપરોક્ત દરેક પાસાઓ પર વિસ્તૃત કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે અમે અવલોકન કર્યું છે કે વિવાદિત આદેશો અથવા સત્તાના ઉપયોગની રીતની વિચારણા બિનજરૂરી છે, અમે પોઇન્ટ નંબર ૩ ને વાદગ્રસ્ત જવાબને ધ્યાનમાં રાખીને.

૫૦. જો કે, વિવેકબુદ્ધિના દુરૂપયોગના એક પાસાનો ઉલ્લેખ કરવો સુસંગત રહેશે, એટલે કે સત્તાનો કબજો.સત્તાનો દુરુપયોગ ત્યારે થાય છે જ્યારે કોઈ ચોક્કસ સત્તામાં નિહિત કોઈ ચોક્કસ વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કોઈ અન્ય સત્તા દ્વારા

કરવામાં આવે છે જેમાં આવી સત્તા નથી.આવા કિસ્સામાં, પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે જે સત્તાધિકારી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે તે આવું કરવા માટે સક્ષમ છે કે કેમ.૫૦.૧.તાત્કાલિક કેસમાં ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને લાગુ કરતાં, અમે નોંધ્યું છે કે "યોગ્ય સરકાર" ની વ્યાખ્યા અને પોઇન્ટ નંબર ૩ ને અમારા દ્વારા વાદગ્રસ્ત આવેલા જવાબને ધ્યાનમાં રાખીને, વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો અને સામાવાળા નં.૩ ના કિસ્સામાં માફીના વિવાદિત આદેશોને અહીં ૧૩ સુધી પસાર કરવો એ સત્તાના દુરૂપયોગનું ઉદાહરણ હતું.એવું હોઈ શકે કે આ અદાલતે ૨૦૨૨ની રિટ પિટિશન નં.૧૩૫ માં પસાર કરેલા તેના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આદેશ દ્વારા ગુજરાત રાજ્યની ૧૯૯૨ની નીતિ હેઠળ સામાવાળા નંબર ૩ના કેસ પર વિચારણા કરવા માટે પ્રથમ સામાવાળા રાજ્યને ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલયના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને રદ કરીને નિર્દેશ આપ્યો હતો.રસપ્રદ બાબત એ છે કે ઉપરોક્ત રિટ પિટિશનમાં ગુજરાત રાજ્યએ આ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂઆત કરી હતી કે વર્તમાન કેસમાં યોગ્ય સરકાર મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય છે, ગુજરાત રાજ્ય નહીં.આ દલીલ સીઆરપીસીની ખંડ ૪૩૨ની પેટા–ખંડ (૭) ની ખંડ (બી) હેઠળ યોગ્ય સરકારની વ્યાખ્યા અનુસાર હતી. જો કે, વી. શ્રીહરણની બંધારણીય બેન્ચ સહિત આ અદાલતના અનેક ચુકાદાઓની વિરુદ્ધમાં આ અદાલત દ્વારા આ દલીલને નકારી કાઢવામાં આવી હતી.પરંતુ ગુજરાત રાજ્ય આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં સુધારો કરવા માટે સમીક્ષા અરજી દાખલ કરવામાં નિષ્ફળ ગયું, (ખાસ કરીને જ્યારે આપણે હવે એવું માન્યું છે કે ઉપરોક્ત આદેશ રદબાતલ છે).જ્યારે

ખંડ ૪૩૨ની પેટા–ખંડ (૭) ની ખંડ (બી) અન્યથા જણાવે છે ત્યારે ઉપરોક્ત હુકમનું પાલન કરવું એ સત્તાના દુરૂપયોગનું ઉદાહરણ પણ કહી શકાય.

૫૦.૨.અમે એ સમજવામાં નિષ્ફળ જઈએ છીએ કે, ગુજરાત રાજ્ય, અહીં પ્રથમ સામાવાળા એ, સામાવાળા નંબર ૩ ના કેસમાં ૨૦૨૨ ની રિટ પિટિશન નં.૧૩૫ માં આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં સુધારો કરવા માટે સમીક્ષા અરજી કેમ દાખલ કરી નથી.જો ગુજરાત રાજ્યએ ઉપરોક્ત આદેશની સમીક્ષા માટે અરજી દાખલ કરી હોત અને આ અદાલતને પ્રભાવિત કર્યું હોત કે તે "યોગ્ય સરકાર" નથી પરંતુ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય "યોગ્ય સરકાર" છે, તો આગામી મુકદ્દમો ઊભો થયો ન હોત.બીજી બાજુ, આ અદાલત દ્વારા તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશમાં સુધારો કરવા માટે કોઈ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરવાની ગેરહાજરીમાં, અહીંના પ્રથમ પ્રતિવાદી–ગુજરાત રાજ્યએ મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સત્તા છીનવી લીધી છે અને આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશના આધારે માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો પસાર કર્યા છે, જે અમારા મતે કાયદામાં રદબાતલ છે.

૫૦.૩.આ સંબંધમાં આ કેસની પૃષ્ઠભૂમિને વિસ્તૃત કરવી જરૂરી છે અને આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા અગાઉના આદેશોનો નીચે મુજબ સંદર્ભ લેવો જરૂરી છે:–

પ્રથમ આદેશની તારીખ ૧૬.૧૨.૨૦૦૩ છે, જેમાં આ મામલાને તપાસ માટે સીબીઆઈને સોંપવામાં આવ્યો છે; બીજો આદેશ ગુજરાતની સક્ષમ અદાલતમાંથી મુંબઈની વિશેષ અદાલતમાં ટ્રાયલ ટ્રાન્સફર કરવાનો છે અને ત્રીજો આ અદાલત દ્વારા રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદારને વળતર આપવાનો આદેશ છે. ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧.ઉપરોક્ત આદેશોના સંબંધિત ભાગો નીચે મુજબ છેઃ–

ડબલ્યુ. પી. (ક્રી.) ૨૦૦૩નો નં.૧૧૮, તારીખ ૧૬.૧૨.૨૦૦૩–તપાસ માટે મામલાનો સંદર્ભ સીબીઆઈને આપવો;

“આદેશ "

કરવામાં આવેલા આક્ષેપોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, શ્રી મુકુલ રોહતગીએ જાણ્યું કે સામાવાળા વતી હાજર રહેલા એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ સ્વીકારે છે કે આ કેસમાં આગળની તપાસ સીબીઆઈ દ્વારા થઈ શકે છે, જોકે તેઓ સ્વીકારતા નથી કે ગુજરાત પોલીસ આ મામલાની તપાસ કરવામાં અસમર્થ છે.તેથી, અમે સીબીઆઈને આ કેસની વધુ તપાસ હાથ ધરવા અને સમયાંતરે આ અદાલતને અહેવાલ આપવા નિર્દેશ આપીએ છીએ.

સીબીઆઈ દ્વારા આઠ અઠવાડિયાની અંદર અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવે.અહેવાલ દાખલ કર્યા પછી યાદી બનાવો.”

ટ્રાન્સફર પિટિશન (ક્રી.) ૨૦૦૪નો નં.૧૯૨, તારીખ ૦૬.૦૮.૨૦૦૪– ગુજરાતની સક્ષમ અદાલતમાંથી મુંબઈની વિશેષ અદાલતમાં સુનાવણીની ટ્રાન્સફર;

આદેશ

“અમારો મત છે કે કેસની પ્રકૃતિ અને આક્ષેપોને ધ્યાનમાં રાખીને, એડિશનલ સેશન્સ જજ, દાહોદ સમક્ષ ૨૦૦૪નો સેશન્સ કેસ નં.૧૬૧ હવે સિટી સિવિલ સેશન્સ કોર્ટ, અમદાવાદની ચોથી અદાલતના એડિશનલ સેશન્સ જજ (સીબીઆઈ કેસ <ID ૧, SCB મુંબઈ) શીર્ષક સીબીઆઈ વિરુદ્ધ જસવંતભાઈ ચતુર્ભુજ અને અન્યોને ટ્રાયલ અને નિકાલ માટે મુંબઈની કોઈપણ સક્ષમ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવે.આ આદેશ બોમ્બે હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ મૂકવામાં આવે, જેઓ તેમને યોગ્ય લાગે તે રીતે સક્ષમ અદાલતની નિમણૂક કરશે.તે મુજબ ટ્રાન્સફર પિટિશનને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

આ આદેશ સી. બી. આઈ. ના અહેવાલમાં નોંધાયેલી ધારણાઓ પર આધારિત છે અને તેને ગુજરાત રાજ્યમાં ન્યાયતંત્રની ક્ષમતા અથવા નિષ્પક્ષતા પર પ્રતિબિંબ તરીકે ન લેવું જોઈએ.

આ કેસની વિચિત્ર હકીકતોને ધ્યાનમાં રાખીને ગુજરાત રાજ્ય ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૦૪ની જોગવાઈઓ અનુસાર આરોપીના બચાવનો ખર્ચ ઉઠાવશે.તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આ કેસના હેતુ માટે કેન્દ્ર સરકાર સરકારી વકીલની નિમણૂક કરશે." ૨૦૧૯ની ક્રિમિનલ અપીલ નં.૭૨૭–૭૩૩, હુકમ તારીખ ૨૩.૦૪.૨૦૧૯–વળતર આદેશ "અપીલકર્તા, બિલકિસ યાકુબ રસૂલ, ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ ગુજરાત રાજ્યમાં ગોધરા ટ્રેન સળગાવવાની ઘટના પછી થયેલા રમખાણોનો ભોગ બન્યો છે.જ્યારે આખરે, પોલીસ કર્મચારીઓ સહિત ગુનાના ગુનેગારોને સજા કરવામાં આવે છે, ત્યારે અપીલકર્તા, જે એકવીસ વર્ષની હતી અને તે સમયે ગર્ભવતી હતી, તેણે આ પૈશાચિક અને ક્રૂર હુમલામાં તેના પરિવારના તમામ સભ્યો ગુમાવ્યા હોવાથી તેને પૂરતા વળતરની જરૂર છે.વધારાની હકીકતો કે જે આપણે નોંધવી જોઈએ તે એ છે કે અપીલકર્તા પર વારંવાર ગેંગરેપ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે તેની સાડા ત્રણ વર્ષની પુત્રીની હત્યા કરવામાં આવી હતી તેનો મૂક અને લાચાર સાક્ષી હતો.હાઈકોર્ટ અને આ કોર્ટ દ્વારા સમર્થન અપાયેલા ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોના પ્રકાશમાં આ તથ્યાત્મક સ્થિતિ નિર્વિવાદ અને પડકાર વિનાની છે.

અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે અપીલકર્તા હાલમાં લગભગ ચાલીસ વર્ષનો છે અને તેની પાસે કોઈ ઘર નથી અને તે ઘટના પછી જન્મેલી તેની પુત્રી સાથે રહે છે.તેણીને ખાનાબદોશ અને અનાથ તરીકે જીવન જીવવા માટે મજબૂર કરવામાં આવી છે, અને તેના પરિવારના સભ્યોની સંગત ગુમાવ્યા પછી, ભાગ્યે જ

એનજીઓની ચેરિટી પર પોતાને ટકાવી રાખી રહી છે.હિંસાના ભયાનક અને ભયાનક કૃત્યોએ તેના મગજ પર એક અમિટ છાપ છોડી છે જે તેને પીડા અને અપંગ બનાવવાનું ચાલુ રાખશે.

અપીલકર્તા પૂરતા વળતરને પાત્ર છે તે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે આપણે કાયદાના સિદ્ધાંતો શોધવાની અને વિસ્તૃત કરવાની જરૂર નથી.તે માત્ર વળતરની માત્રા છે જે કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરવાની જરૂર છે.આ અદાલતે વારંવાર એવું માન્યું છે કે આ રીતે આપવામાં આવેલ વળતર ન્યાયી અને ન્યાયી હોવું જોઈએ, અને માપદંડનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.જો કે, આ કેસને અલગ રીતે ઉકેલવો પડશે કારણ કે ઉપર જણાવેલી હકીકતોમાંથી સ્પષ્ટ નુકસાન અને પીડા સામાન્ય કેસો કરતાં વધી જાય છે.કેસના તથ્યોની સંપૂર્ણતાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારું માનવું છે કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા આજથી બે અઠવાડિયાની અંદર, યોગ્ય ઓળખ પર, ૦૦,૦૦૦/– (માત્ર પચાસ લાખ રૂપિયા) નું વળતર ચૂકવવામાં આવશે, જે ન્યાયના ઉદ્દેશોને પૂર્ણ કરશે.ઉપરોક્ત રાહતની સાથે, અમે રાજ્ય સરકારને અપીલકર્તાને રાજ્ય હેઠળ રોજગાર પૂરો પાડવા માટે નિર્દેશ આપવાનું યોગ્ય માનીએ છીએ, જો તે ઇચ્છે છે અને વલણ ધરાવે છે, અને જો તેણી આવી રહેઠાણમાં રહેવા માટે તૈયાર હોય તો તેણીને તેણીની પસંદગીના સ્થળે સરકારી રહેઠાણ પણ પ્રદાન કરે છે.

ઉપરોક્ત નિર્દેશ સાથે, વળતર સંબંધિત અપીલોનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.” ઉપરોક્ત આદેશો સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે શા માટે આ અદાલતે તપાસ અને સુનાવણી અનુક્રમે સીબીઆઈ અને મહારાષ્ટ્ર રાજ્યને ટ્રાન્સફર કરી હતી.

૫૦.૪.આ કિસ્સો હોવાથી, તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય હતું જે યોગ્ય સરકાર હતી જેણે અપીલકર્તાને સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી માફી માટે વિચારણા કરવી પડી હતી.તેના બદલે, ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ અસફળ હોવાને કારણે, સામાવાળા નંબર ૩એ આ અદાલત સમક્ષ ગુપ્ત રીતે રિટ અરજી દાખલ કરી હતી, જેમાં આ અદાલત સમક્ષ સંપૂર્ણ અને ભૌતિક તથ્યો જાહેર કર્યા વિના માફી માટે તેમના કેસ પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશની માંગ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલત દ્વારા ગુજરાત રાજ્યને અધિકારક્ષેત્ર આપીને રાહત આપવામાં આવી હતી, જે તેની પાસે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૭) મુજબ ન હતી, જે ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ નીતિના આધારે માફી માટે વિચારણા કરવાની આડમાં હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૩માં પણ રદ કરવામાં આવી હતી.આ અદાલતના તારીખના ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ આદેશનો લાભ ઉઠાવતા, અન્ય તમામ દોષિતોએ પણ આ અદાલત દ્વારા તેમના કેસોમાં આવા કોઈ નિર્દેશની ગેરહાજરીમાં પણ ગુજરાત સરકાર દ્વારા માફી માટે તેમના કેસ પર વિચારણા કરવાની માંગ કરી હતી.આમ, ગુજરાત રાજ્યએ આ અદાલત દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા નિર્દેશોના આધારે કાર્યવાહી કરી છે, પરંતુ તે કાયદાની ભાવનાથી વિપરીત છે.અમે પહેલેથી જ કહ્યું છે કે ગુજરાત રાજ્યએ ક્યારેય આ અદાલતના નોંધમાં લાવીને આ અદાલતના તારીખ ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશની સમીક્ષાની માંગ કરી નથી કે તે કલમ ૪૩૨ (૭) અને આ અદાલતના ચુકાદાઓથી વિપરીત છે.૫૦.૫.તેના બદલે, ગુજરાત રાજ્યએ આ અદાલત સમક્ષ અરજદાર–પ્રતિવાદી નંબર ૩એ જે માંગ કરી હતી

તેની સાથે મળીને કામ કર્યું છે.આ અદાલતે આ કેસના અગાઉના તબક્કે આ જ ધારણા વ્યક્ત કરી હતી અને સત્ય અને ન્યાયના હિતમાં અગાઉ ત્રણ પ્રસંગોએ દરમિયાનગીરી કરીને કેસની તપાસ સી. બી. આઈ. ને અને સુનાવણી મુંબઈની વિશેષ અદાલતમાં ટ્રાન્સફર કરી હતી.પરંતુ, અમારા મતે, જ્યારે અહીં દોષિત/સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલી રિટ અરજીમાં કોઈ હસ્તક્ષેપની માંગ કરવામાં આવી ન હતી, ત્યારે આ અદાલતને કાયદાની વિરુદ્ધ અને સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા કરવામાં આવેલા દમન અને ખોટી નિવેદનોના આધારે દિશા નિર્દેશો જારી કરવા માટે ગેરમાર્ગે દોરવામાં આવી હતી.અમે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આ અદાલતના તે આદેશને કાયદાની નજરમાં અમાન્ય અને અયોગ્ય ગણાવ્યો છે.પરિણામે, ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ એ અધિકારક્ષેત્રના દુરૂપયોગ અને વિવેકબુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરવા સિવાય બીજું કંઈ નથી.જો ખરેખર ગુજરાત રાજ્યએ કાયદાની જોગવાઈઓ અને આ અદાલતના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખ્યા હોત અને કાયદાના શાસનનું પાલન કર્યું હોત, તો તે દલીલ કરીને આ અદાલત સમક્ષ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરી હોત કે તે યોગ્ય સરકાર નથી.આમ કરવામાં નિષ્ફળ રહેવાથી, આ બાબતમાં આ અદાલતના અગાઉના આદેશોને માત્ર સમર્થન જ મળ્યું નથી, પરંતુ વધુ મહત્ત્વની વાત એ છે કે તેમાં નિહિત ન હોય તેવી સત્તા પર કબજો કરીને કાયદાના શાસનનો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે અને તે રીતે સામાવાળા ૧૩ સુધી મદદ કરવામાં આવી છે.આ એક ઉત્તમ કેસ છે જેમાં ગુજરાત રાજ્ય–સામાવાળા દ્વારા કોઈ અધિકારક્ષેત્રની ગેરહાજરીમાં સામાવાળા ની તરફેણમાં માફીના

આદેશો પસાર કરતી વખતે કાયદાના શાસનનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખના આ અદાલતના આદેશનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.તેથી, જે રીતે માફીની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં ગયા વિના, અમે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સત્તાના દુરૂપયોગના આધારે માફીના આદેશોને રદ કરીએ છીએ, જે તેમાં નિહિત નથી.તેથી માફીના આદેશો આ આધાર પર પણ રદ કરવામાં આવે છે.સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨):દોષિત ઠેરવતા અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાયઃ

૫૧. સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૨) જણાવે છે કે જ્યારે યોગ્ય સરકારને સજાની માફી માટે અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, યોગ્ય સરકાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશને તે પહેલાં અથવા જેના દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી, તેમનો અભિપ્રાય જણાવવા માટે, અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ, તેમના અભિપ્રાય માટેના કારણો સાથે અને આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે સુનાવણીના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ મોકલી શકે છે.

૫૨. વિદ્વાન એ. એસ. જી. શ્રી એસ. વી. રાજુએ રજૂઆત કરી હતી કે "યોગ્ય સરકારને અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયની જરૂર પડી શકે છે" એ અભિવ્યક્તિ સૂચવે છે કે આ ફરજિયાત જરૂરિયાત નથી, તેથી, તાત્કાલિક

કેસમાં અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય જેના દ્વારા સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને દોષી ઠેરવવામાં આવ્યા હતા, એટલે કે, વિશેષ ન્યાયાધીશ, મુંબઈ, બિનજરૂરી હતો.વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ગુજરાત રાજ્ય સામાવાળા નં.૩ દ્વારા ૧૩ માં દાખલ કરાયેલી માફી માટેની અરજીઓ પર વિચારણા કરી રહ્યું હોવાથી, દાહોદ ખાતેના સ્થાનિક સત્ર ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય જેલ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય તરીકે મેળવવામાં આવ્યો હતો અને સામાવાળા નં.૩ ને ૧૩ માં માફી આપવા માટે સકારાત્મક અભિપ્રાય હતો.

૫૨.૧.જોકે વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી શોભા ગુપ્તાએ તેમની રજુઆત ને પુનરાવર્તિત કરીને આ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૨) માં "જરૂરી" અભિવ્યક્તિને "જરૂરી" તરીકે વાંચવી જોઈએ.આ અદાલતના આદેશથી આ સ્પષ્ટ થાય છે.આ સંબંધમાં, આ અદાલતના અમુક ચુકાદાઓ પર ભરોસો મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેની અમે પ્રથમ વખતમાં નીચે મુજબ જાહેરાત કરીશું:

(i) સંગીતમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફીની સત્તાનો ખરેખર ઉપયોગ કરતા પહેલા, યોગ્ય સરકારે દોષિત ઠેરવતા અથવા પુષ્ટિ કરતી અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય (કારણો સાથે) મેળવવો આવશ્યક છે.તેથી માફી માત્ર કેસ–બાય–કેસ આધારે જ આપી શકાય છે અને જથ્થાબંધ રીતે નહીં.

(૨) વધુમાં, વી. શ્રીહરણ કેસમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આ અદાલત દ્વારા ઉપર ઉલ્લેખિત સંગીતમાં કરવામાં આવેલી કાયદાની ઘોષણા સાચી છે અને આગળ સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ અનુસરવાની પ્રક્રિયા ફરજિયાત છે.પ્રિસાઇડિંગ જજ દ્વારા જે રીતે અભિપ્રાય રજૂ કરવાનો હોય તે હંમેશા સંબંધિત હાઇકોર્ટ અને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા નિયમન અને સમાધાન કરી શકાય છે અને જ્યારે પણ યોગ્ય સરકાર દ્વારા આવી કોઈ અરજી મોકલવામાં આવે ત્યારે અનુસરવાની જરૂરી પ્રક્રિયા નક્કી કરી શકાય છે.તેથી, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૨ (૧) હેઠળ માફીની સુઓ મોટો શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી અને તે માત્ર દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવેલી વ્યક્તિની અરજીના આધારે જ શરૂ કરી શકાય છે અને માફીનો અંતિમ આદેશ સંબંધિત અદાલતના પીઠાસીન અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલા અભિપ્રાય દ્વારા માર્ગદર્શન આપવો જોઈએ.(૩) આ અદાલતે, રામ ચંદર કેસમાં, સંગીતના ફકરા ૬૧ અને ઉપર ઉલ્લેખિત વી. શ્રીહરણના ફકરા ૧૪૮ અને ૧૪૯ના સંદર્ભમાં અને ફકરા ૨૫ અને ૨૬માં નીચે મુજબ અવલોકન કરીને પીઠાસીન ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયના મૂલ્ય પર ખાસ ધ્યાન આપ્યું છેઃ

“૨૫. શ્રીહરણ (ઉપરોક્ત) માં, કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય આચરવામાં આવેલા ગુનાની પ્રકૃતિ, દોષિતનો રેકોર્ડ, તેમની પૃષ્ઠભૂમિ અને અન્ય સંબંધિત પરિબળો પર પ્રકાશ પાડે છે.મહત્ત્વપૂર્ણ

રીતે, કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય સરકારને સજા માફ કરવી કે નહીં તે અંગે 'યોગ્ય' નિર્ણય લેવા માટે સક્ષમ બનાવશે.તેથી, એવું ન કહી શકાય કે અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય માત્ર એક સુસંગત પરિબળ છે, જે માફી માટેની અરજી પર કોઈ નિર્ણાયક અસર કરતું નથી.સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળ પ્રક્રિયાગત સુરક્ષાનો હેતુ નિષ્ફળ જશે જો અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય માત્ર એક અન્ય પરિબળ બની જાય જે સરકાર દ્વારા માફી માટેની અરજી નક્કી કરતી વખતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય.ત્યારે શક્ય છે કે કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળની પ્રક્રિયા માત્ર ઔપચારિકતા બની જશે.

૨૬. જો કે, આનો અર્થ એ નથી કે યોગ્ય સરકારે અધ્યક્ષ ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયને યાંત્રિક રીતે અનુસરવો જોઈએ.જો પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય કલમ ૪૩૨ (૨) ની જરૂરિયાતોનું પાલન કરતો નથી અથવા જો ન્યાયાધીશ લક્ષ્મણ નસ્કર વિરુદ્ધ ભારત સંઘ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત માફી આપવા માટેના સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લેતા નથી, તો સરકાર પીઠાસીન ન્યાયાધીશને આ બાબત પર નવેસરથી વિચાર કરવા વિનંતી કરી શકે છે."

((૪) ફકરા ૨૭માં વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત કેસમાં પીઠાસીન ન્યાયાધીશે લક્ષ્મણ નસ્કરમાં નિર્ધારિત પરિબળોને ધ્યાનમાં લીધા ન હતા અને અભિપ્રાય યાંત્રિક હતો જે કારણ વગરનો હતો અને તેથી તે અપૂરતો હતો અને કાયદા અનુસાર ન હતો.પરિણામે, અરજદારની માફી માટેની અરજી પર નવેસરથી વિચારણા કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં વિશેષ ન્યાયાધીશ, દુર્ગને લક્ષ્મણ નસ્કરમાં નિર્ધારિત માફીની મંજૂરીને

સંચાલિત કરતા તમામ સંબંધિત પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખીને, પૂરતા તર્ક સાથે અરજી પર નવેસરથી અભિપ્રાય આપવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.આ કેસમાં છત્તીસગઢ રાજ્યને વિશેષ ન્યાયાધીશ, દુર્ગનો અભિપ્રાય પ્રાપ્ત કર્યા પછી એક મહિનાની અંદર નવેસરથી માફી માટેની અરજી પર અંતિમ નિર્ણય લેવાનો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો.પરિણામે, અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને ઉપરોક્ત શરતોમાં મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

૫૨.૨.આમ, આ અદાલતનો સુસંગત મત જે ઉભરી આવે છે તે એ છે કે "હોઈ શકે છે" અભિવ્યક્તિનું અર્થઘટન "રહેશે" તરીકે અને સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ ફરજિયાત જરૂરિયાત તરીકે કરવું પડશે. આરોપીઓને દોષિત ઠેરવનાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશ દ્વારા અભિપ્રાય કેવી રીતે આપવો જોઈએ તે અંગે ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં પૂરતી માર્ગદર્શિકા છે, જેમ કે –

(i) માફી માટેની અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ તે અંગેના અભિપ્રાયમાં જણાવવું આવશ્યક છે અને ઉપરોક્ત અભિપ્રાયોમાંથી કોઈ એક માટે, કારણો જણાવવા આવશ્યક છે;

((૨) સ્વાભાવિક રીતે, કારણોની અસર કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર હોવી જોઈએ;

(૩) કારણો ટ્રાયલના રેકોર્ડ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડ સાથે સુસંગત હોવા જોઈએ;

((iv) જે અદાલત દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી તે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશે, માફી આપવાના અથવા નકારવાના આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે, સુનાવણીના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ આગળ મોકલવી પડશે.૫૨.૩.દોષિત દ્વારા આપવામાં આવેલી સજાની માફી માટેની અરજી પર યોગ્ય સરકારને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતી વખતે પીઠાસીન ન્યાયાધીશે જે જરૂરિયાતોનું પાલન કરવું જોઈએ તેને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માની શકાતું નથી કે ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં "હોઈ શકે છે" અભિવ્યક્તિ ફરજિયાત નથી અને ન તો પીઠાસીન ન્યાયાધીશ અથવા અદાલત કે જેની સામે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો તેનો અભિપ્રાય માંગવો કે ન લેવો તે યોગ્ય સરકારની ઈચ્છાઓ પર છોડી શકાય નહીં.

૫૨.૪.તાત્કાલિક કેસમાં રસપ્રદ બાબત એ છે કે જ્યારે સામાવાળા નંબર ૩– રાધેશ્યામ ભગવાનદાસ શાહે ગુજરાત હાઈકોર્ટના તારીખ ૧૭.૦૭.૨૦૧૯ ના આદેશને અનુસરીને મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સમક્ષ માફી માટે અરજી દાખલ કરી હતી, ત્યારે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યએ મુંબઈના વિશેષ ન્યાયાધીશનો અભિપ્રાય માંગ્યો હતો, જેમણે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો.સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) દાખલ કરવાનું આ એક કારણ હતું. આ અદાલત સમક્ષ

૨૦૨૨નો નં.૧૩૫.જો કે, ત્યારબાદ, જ્યારે આ અદાલત દ્વારા પ્રથમ સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યને માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવા માટે નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે દાહોદ ખાતેની સ્થાનિક સત્ર અદાલતનો અભિપ્રાય મેળવવામાં આવ્યો હતો અને વિશેષ ન્યાયાધીશ, મુંબઈના અભિપ્રાયની અવગણના કરવામાં આવી હતી, જ્યાં સુનાવણી થઈ હતી.દાહોદ ખાતેની સેશન્સ કોર્ટે દેખીતી રીતે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ની પેટા-કલમ (૨) હેઠળ ઉપર નોંધાયેલી ફરજિયાત જરૂરિયાતોનું પાલન કર્યું ન હતું, કારણ કે સેશન્સ કોર્ટ, દાહોદ સમક્ષ કોઈ સુનાવણી થઈ ન હોવાથી સુનાવણીના રેકોર્ડને ધ્યાનમાં રાખીને કારણો સાથે અભિપ્રાય રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો.વધુમાં, સેશન્સ કોર્ટ, દાહોદના પીઠાસીન ન્યાયાધીશે પણ સુનાવણીના રેકોર્ડની કોઈ પ્રમાણિત નકલ મોકલી ન હતી.વધુમાં, દાહોદ ખાતેના વિદ્વાન સેશન્સ જજ પણ જેલ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય હતા.૫૨.૫.અમે વધુમાં અવલોકન કરીએ છીએ કે જે અદાલતની સમક્ષ દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે તે પીઠાસીન ન્યાયાધીશ ક્યારેય જેલ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય ન હોઈ શકે, કારણ કે તે એક સ્વતંત્ર અધિકારી છે જેણે માફી માંગતી અરજી પર પોતાનો અભિપ્રાય આપવો જોઈએ જે કલમ ૪૩૨ની પેટા-કલમ (૨) ની જરૂરિયાતો અનુસાર ફરજિયાત જરૂરિયાત છે.તાત્કાલિક કેસમાં, દાહોદ ખાતે જિલ્લા અને સત્ર ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલા અભિપ્રાયને બે કારણોસર દૂષિત કરવામાં આવે છે:

પ્રથમ, કારણ કે તે પીઠાસીન ન્યાયાધીશ ન હતા કે જેની સામે સામાવાળા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો; અને બીજું, જો અદાલતનો પીઠાસીન

ન્યાયાધીશ જ્યાં દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય તે એક સ્વતંત્ર સત્તા છે જેની યોગ્ય સરકાર દ્વારા સલાહ લેવી આવશ્યક છે, તો તે તાત્કાલિક કેસની જેમ જેલ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય ન હોઈ શકે.૫૨.૬.સામાવાળા –ગુજરાત રાજ્યના જવાબી સોગંદનામાના અવલોકન પર, એ નોંધવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં.૪ દ્વારા ૧૩ (સામાવાળા નંબર ૩ એ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સમક્ષ ૦૧.૦૮.૨૦૧૯ પર તેમની અરજી દાખલ કરી હતી) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીઓને અનુસરીને, વિશેષ ન્યાયાધીશ (સીબીઆઈ), સિટી સિવિલ એન્ડ સેશન્સ કોર્ટ, ગ્રેટર મુંબઈનો અભિપ્રાય ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા લેવામાં આવ્યો હતો અને તમામ સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ના સંદર્ભમાં સ્પષ્ટ અભિપ્રાય એ હતો કે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલા સરકારના તારીખ ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ ના ઠરાવને ધ્યાનમાં રાખીને તેમણે કહ્યું હતું કે, કેદીઓને અપરિપક્વ અવસ્થામાં મુક્ત ન કરવા જોઈએ.જો મહારાષ્ટ્ર રાજ્યએ સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ની માફી માટેની અરજીઓ પર વિચાર કર્યો હોત, તો તેમને દોષી ઠેરવનાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો આ મહત્વપૂર્ણ અભિપ્રાય મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સરકારના મનમાં તેમજ સરકારના ઠરાવની શરતો ૧૧.૦૪.૨૦૦૮ ના મનમાં ભાર મૂકે છે, જે માફી માટે લાગુ નીતિ હતી.હકીકતમાં, પ્રથમ સામાવાળા એટલે કે ગુજરાત રાજ્યની સરકાર, જેણે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સરકારની સત્તા છીનવી લીધી હતી, તેણે ગ્રેટર મુંબઈના વિશેષ ન્યાયાધીશ (સીબીઆઈ) ના અભિપ્રાયને ફગાવી દીધો હતો.

તેના બદલે સત્ર ન્યાયાધીશ, ગોધરા, જિલ્લા પંચમહલ, જેમના અધિકારક્ષેત્રમાં ગુનાઓ થયા હતા અને જેઓ જેલ સલાહકાર સમિતિના સભ્ય હતા, તેમના અભિપ્રાયને ગુજરાત રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એએસજી શ્રી એસ. વી. રાજુ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો.જો કે આ અભિપ્રાય પણ નકારાત્મક અભિપ્રાય છે, તે જ સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૨) અનુસાર નથી અને તેથી, જેલ સલાહકાર સમિતિ, દાહોદ જેલના સભ્યોમાંથી એકનો અભિપ્રાય હોવાના પ્રિઝમમાંથી જોવામાં આવે તો સિવાય તેનું કોઈ પરિણામ નથી.

૫૩. અમે ધાર્યું છે તેમ, પ્રથમ સ્થાને, પ્રથમ સામાવાળા રાજ્ય ગુજરાત બિલકુલ યોગ્ય સરકાર ન હતું, તેથી, દાહોદ જેલની જેલ સલાહકાર સમિતિની કાર્યવાહી, જેણે માફીની ભલામણ કરી હતી તે પોતે જ દૂષિત છે અને વધુમાં, તાત્કાલિક કેસમાં સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ ની પેટા–કલમ (૨) નું એટલું પાલન કરવામાં આવતું નથી જેટલું ઉપરોક્ત અભિપ્રાયને યોગ્ય સરકાર દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો.તે સ્કોર પર પણ, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીના આદેશો દૂષિત થાય છે.

દંડની ચૂકમાં સજાઃ

૫૪. વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી શોભા ગુપ્તાએ દલીલ કરી હતી કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩એ દંડ ચૂકવ્યો ન હતો અને તેથી, દંડની ચુકવણીની ગેરહાજરીમાં, ડિફોલ્ટ સજા ઉપરોક્ત સામાવાળા દ્વારા ભોગવવી જોઈતી હતી.માફીના આદેશો આપતી વખતે આ બાબતના આ પાસાને નજર અંદાજ કરવામાં આવે છે અથવા તેની અવગણના કરવામાં આવે છે અને તેથી, માફીના આદેશો તે બાબતમાં દૂષિત થાય છે.૫૪.૧.ઉપરોક્ત દલીલોના જવાબમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી સિદ્ધાર્થ લુથરાએ શરૂઆતમાં રજૂઆત કરી હતી કે દંડની ચુકવણી માટેની અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી છે અને આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા બાકી છે, તેમ છતાં સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩એ હવે જાતે જ દંડ ફટકાર્યો છે અને મુંબઈની વિશેષ અદાલતે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે.

૫૪.૨.આ સંબંધમાં, બારમાં નીચેના ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતોઃ

(અ) શાંતિલાલ વિરુદ્ધ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૭) ૧૧ એસ. સી. સી. ૨૪૩ ("શાંતિલાલ") માં દલીલ હતી કે દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા માટે કેદની સજા એ સજા નથી.તે એક દંડ છે જે વ્યક્તિને દંડની ચુકવણી ન કરવાના કારણે થાય છે.આ સજા ગુનેગાર દ્વારા પસાર થવી જ જોઈએ સિવાય કે તે અપીલમાં અથવા પુનરાવર્તનમાં અથવા અન્ય યોગ્ય ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં અથવા અન્યથા આંશિક અથવા સંપૂર્ણ રીતે રદ કરવામાં આવે અથવા માફ કરવામાં આવે.જો કે, દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા બદલ આદેશિત કેદની મુદત અલગ આધાર પર છે.કોઈ વ્યક્તિએ દંડની રકમ ચૂકવવામાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની સજા ભોગવવી

પડે છે કારણ કે તે દંડની રકમ ચૂકવવામાં અસમર્થ હોય છે અથવા આવી રકમ ચૂકવવાનો ઇનકાર કરે છે.તેથી, તે હંમેશા આવી રકમ ચૂકવીને દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જતાં કેદમાંથી પસાર થવાનું ટાળી શકે છે.તેથી, તે માત્ર સત્તા જ નથી, પરંતુ અદાલતની ફરજ છે કે તે ગુનાની પ્રકૃતિ અને સંજોગો કે જેના હેઠળ તે આચરવામાં આવ્યો હતો, ગુનેગારની સ્થિતિ અને અન્ય સંબંધિત વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને ગુનેગારને દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટમાં કેદ ભોગવવાનો આદેશ આપે.

(i) વધુ વિચારણા કરાયેલ પ્રશ્ન એ હતો કે, શું કાયદાની અદાલત દંડની ચુકવણી ન કરવામાં દોષિતને જેલમાં રહેવાનો આદેશ આપી શકે છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કાયદામાં કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં પણ, જે અદાલતને દંડની ચુકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જતાં કેદનો આદેશ આપવાની સત્તા આપે છે, આવી સત્તા ગર્ભિત છે અને ફોજદારી ન્યાય આપતી અદાલત પાસે છે.આ સંબંધમાં, કલમ ૪૦ થી ૪૨ અને કલમ ૬૩ થી ૭૦ આઈ. પી. સી. તેમજ કલમ ૩૦ સી. આર. પી. સી. નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો જે દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની સજા સાથે સંબંધિત છે અને સામાન્ય કલમ અધિનિયમ , ૧૮૯૭ ની કલમ ૨૫ જે દંડની વસૂલાત સાથે સંબંધિત છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે તેનાથી વિપરીત જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં પણ એટલે કે દંડની ચુકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જતાં કેદનો કોઈ આદેશ પસાર કરી શકાતો નથી, આવી સત્તા સ્પષ્ટ છે અને હંમેશા

સીઆરપીસીની કલમ ૩૦ને ધ્યાનમાં રાખીને અદાલત દ્વારા તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

(બી) શરદ હિરુ કોલંબે વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૮) ૧૮ એસ. સી. સી. ૭૧૮ ("શરદ હિરુ કોલંબે") માં, વિચારણા માટેનો મુદ્દો દંડની ચુકવણી ન કરવાના કિસ્સામાં ડિફોલ્ટ સજા દ્વારા લાદવામાં આવેલા દંડની માત્રા સંબંધિત હતો.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો મૂળ સજા માફ કરવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તાને ચૌદ વર્ષની વાસ્તવિક સજા પૂર્ણ થવા પર મુક્ત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તો પણ અપીલકર્તા ચોવીસ વર્ષ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી અંદર રહેશે.આનું કારણ એ હતું કે ઉપરોક્ત કેસમાં ટ્રાયલ કોર્ટે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે "તમામ સજાઓ એક સાથે ચાલશે", તેથી, તમામ ડિફોલ્ટ સજાઓ પણ એક સાથે ચાલવી જોઈએ.એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ રીતે નિર્દેશિત ડિફોલ્ટ વાક્યો અસંવેદનશીલ અને અતિશય હતા.

(i) આ અદાલતે લલિત, ન્યાયમુર્તિ (તે સમયે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે) દ્વારા બોલતા અવલોકન કર્યું હતું કે જો દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની મુદત એ દંડ છે જે વ્યક્તિને દંડની ચુકવણી ન કરવાના કારણે થાય છે અને તે કડક અર્થમાં સજા નથી, તો આવી ડિફોલ્ટ સજા લાદવી એ મૂળ સજાથી સંપૂર્ણપણે અલગ અને ગુણાત્મક રીતે અલગ છે.સૈદ્ધાંતિક રીતે, જો બે અથવા વધુ ગુનાઓના સંબંધમાં દંડ લાદવાના સંબંધમાં આપવામાં આવેલી ડિફોલ્ટ સજાઓને એક સાથે જોડવામાં આવે અથવા એક સાથે ચલાવવા માટે નિર્દેશિત કરવામાં આવે, તો આ રીતે સજા પામેલા વ્યક્તિઓ માટે બીજા અથવા

વધુ ગુનાઓના સંબંધમાં દંડ જમા કરાવવાનો કોઈ પ્રસંગ રહેશે નહીં.તેનો અસરકારક અર્થ એ થશે કે દંડની એક અથવા સંયુક્ત સજા લાદવામાં આવે.આવી કવાયત દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતાને અર્થહીન ગણાવીને સજા આપતી વખતે પ્રતિબંધક શરત સાથે દંડ લાદવાના વિચારને જ અર્થહીન બનાવશે.જો દંડ લાદવાની અને ફરજિયાત લઘુત્તમ પ્રિસ્ક્રિપ્શનની રચના ઓક્સ્સ હેતુ હાંસલ કરવા માટે કરવામાં આવી હોય, તો જો ડિફોલ્ટ વાક્યોને એક સાથે ચલાવવા માટે નિર્દેશિત કરવામાં આવે તો તે જ ઉદ્દેશ નિષ્ફળ જશે.તેથી, ડિફોલ્ટ વાક્યોના સહવર્તી ચલાવવા અંગેની દલીલને નકારી કાઢવામાં આવી હતી.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ડિફોલ્ટ સજાઓને એક સાથે ચલાવવાનો આદેશ આપવાની અદાલતની કોઈ સત્તા નથી પરંતુ જો કોઈ કેદી દંડ ન ભરે અથવા દંડ ચૂકવવાનો ઇનકાર કરે તો તેણે આમ લાદવામાં આવેલી ડિફોલ્ટ સજા ભોગવવી પડશે.

(સી) શહજાદખાન મહેબુબખાન પઠાણ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૧૩) ૧ એસ. સી. સી. ૫૭૦ ("શહજાદખાન મહેબુબખાન પઠાણ"), આ અદાલતે સતશિવમ, ન્યાયમુર્તિ (તે સમયે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે) દ્વારા બોલતા ચુકાદો આપ્યો હતો કે દંડના સંબંધમાં કેદની મુદત સજા નથી પરંતુ દંડ છે જે વ્યક્તિને દંડની ચુકવણી ન કરવાના કારણે થાય છે.પરંતુ બીજી બાજુ, જો સજા લાદવામાં આવે છે, તો ગુનેગારને તે જ સજા ભોગવવી પડશે સિવાય કે તે ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં અથવા માફીના માધ્યમથી આંશિક અથવા સંપૂર્ણ રીતે સુધારવામાં આવે અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવે.પરંતુ દંડની ડિફોલ્ટમાં

જેલનો આદેશ અલગ પાયા પર છે.જ્યારે દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળ રહેવા પર આવી સજા લાદવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યક્તિએ કાં તો દંડ ચૂકવવામાં અસમર્થ હોવાને કારણે અથવા આમ કરવાનો ઇનકાર કરવા બદલ કેદની સજા ભોગવવી પડે છે.દંડની ચૂકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જતાં તે કેદમાંથી પસાર થવાનું ટાળી શકે તે માટેનો એકમાત્ર રસ્તો એ છે કે આવી રકમ ચૂકવવી.

૫૪.૩.તેથી ઉપરોક્ત આદેશ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે ગુનો કરવા બદલ વ્યક્તિને આપવામાં આવેલી કેદની સજા દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા બદલ ભોગવવાનો આદેશ આપવામાં આવેલી કેદ કરતાં અલગ છે.બાદમાં ગુનો કરવા માટે મૂળ સજા નથી પરંતુ દંડની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ માટે દંડની પ્રકૃતિમાં છે.

૫૪.૪.તાત્કાલિક કેસમાં, માફી માટેની અરજીઓ પર વિચારણા કરતી વખતે, જેલ સલાહકાર સમિતિએ ધ્યાનમાં લીધું ન હતું કે શું ૧૩ દોષિતોને સામાવાળા એ દંડ ફટકાર્યો હતો કે કેમ જે વિશેષ અદાલત દ્વારા લાદવામાં આવ્યો હતો અને ઉચ્ચ અદાલત તેમજ આ અદાલત દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું.તેથી, જેલ સલાહકાર સમિતિ દ્વારા વિચારણા થવી જોઈતી હકીકતોની શ્રેણીમાંથી સંબંધિત વિચારણાને બાકાત રાખવાનું આ એક ઉદાહરણ છે.જો સામાવાળા ગુજરાત રાજ્યએ અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લીધો હોત, જેણે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને દોષી ઠેરવ્યા હતા, તો દંડની ચુકવણી ન કરવા સંબંધિત પાસું સામે આવ્યું હોત.દંડ ચૂકવવાના નિર્દેશનું

પાલન ન કરવામાં આવે તો ડિફોલ્ટ સજા થશે જે દંડની પ્રકૃતિમાં હશે.જેલ સલાહકાર સમિતિ દ્વારા રાજ્ય સરકારને માફીની ભલામણ કરતી વખતે આ સામાવાળા દ્વારા ડિફોલ્ટ સજા કે દંડ ભોગવવો પડ્યો હતો કે કેમ તે પ્રશ્ન એક નિર્ણાયક વિચારણા હતી.રાજ્ય સરકાર દ્વારા માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો પસાર કરતી વખતે આ બાબતના આ પાસાને પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો નથી.આને સમજીને, આ રિટ અરજીઓ પેન્ડન્સી દરમિયાન, દંડની રકમ આપવા માટે પરવાનગી માંગતી અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી.જો કે, ઉપરોક્ત અરજીઓ પર વિચાર કરવામાં આવે અને તેના પર આદેશ પસાર થાય તે પહેલાં જ, સામાવાળાના દોષિતોએ દંડની રકમ ચૂકવી દીધી છે અને તે સંબંધમાં રસીદો રજૂ કરી છે.આ હકીકત સામાવાળા નં.૩ ના કેસની વિચારણાને અહીં ૧૩ માં બદલશે નહીં કારણ કે દંડની ચુકવણીની હકીકત એ એક મુદ્દો હોવો જોઈએ જેને માફીના આદેશો પસાર કરતા પહેલા ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ કારણ કે દંડની ચુકવણીના સંદર્ભમાં સજામાં કોઈ છૂટછાટ હોઈ શકે નહીં.જેલ દ્વારા ભોગવવાની મૂળ સજામાં ઘટાડો થઈ શકે છે, જેના માટે માફી માંગતી અરજી દાખલ કરવામાં આવે છે.સજાની માફી, જે કેદનો સમયગાળો ઘટાડવા માટે છે, તે જોકે દંડની ચુકવણી સાથે બિલકુલ સંબંધિત નથી.આ સંબંધમાં મનની બિન–અરજી હોવાથી, માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો કાયદાની વિરુદ્ધ છે અને આ ગણતરી પર પણ રદ થવા પાત્ર છે.

ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, વેડ્સબરી સિદ્ધાંતો પર આધારિત અન્ય દલીલોને વર્તમાન કેસમાં વિચારણા કરવાની જરૂર નથી અને તેથી ઉપરોક્ત પાસા પરની તમામ દલીલો ખુલ્લી રાખવામાં આવી છે.

૫૫. જો કે અમે સીઆરપીસીની જોગવાઈઓ હેઠળ માફી માટેની અરજીને ધ્યાનમાં લેતી વખતે ધ્યાનમાં લેવાના પરિબળો સૂચવવા માંગીએ છીએ, જે જોકે આપણે ઉપર ચર્ચા કરેલા પરીક્ષણોથી સંપૂર્ણ નથી.તેમને નીચે પ્રમાણે સંકલિત કરી શકાય છેઃ

(અ) સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ માફી માટેની અરજી માત્ર તે રાજ્યની સરકાર સમક્ષ જ હોઈ શકે છે કે જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં અરજદારને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો (યોગ્ય સરકાર) અને અન્ય કોઈ સરકાર સમક્ષ નહીં કે જેના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં અરજદારને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય અથવા જ્યાં ગુનો થયો હોય.

(બી) માફી માટે વિચારણા સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ હેઠળ અરજી દ્વારા થવી જોઈએ જે દોષિત દ્વારા અથવા તેના વતી કરવી પડશે.પ્રથમ ઉદાહરણમાં સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૩એનું પાલન થાય છે કે કેમ તે નોંધવું આવશ્યક છે કારણ કે જ્યાં સુધી ચૌદ વર્ષની કેદની સજા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી આજીવન કેદની સજા ભોગવતી વ્યક્તિ માફી માંગી શકતી નથી.

(સી) અરજદારને દોષિત ઠેરવનાર અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશ પાસેથી અભિપ્રાય માંગવાના સંદર્ભમાં કલમ ૪૩૨ (૨) હેઠળની માર્ગદર્શિકાઓનું ફરજિયાત પાલન કરવું આવશ્યક છે.આમ કરતી વખતે ઉપરોક્ત વિભાગની જરૂરિયાતોને અનુસરવી જરૂરી છે જે અમારા દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે, એટલે કે,

(i) માફી માટેની અરજી મંજૂર થવી જોઈએ કે નકારી કાઢવી જોઈએ તે અંગેના અભિપ્રાયમાં જણાવવું આવશ્યક છે અને ઉપરોક્ત અભિપ્રાયોમાંથી કોઈ એક માટે, કારણો જણાવવા આવશ્યક છે;

((૨) કારણો કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર અસર કરતા હોવા જોઈએ;

((૩) અભિપ્રાયની સુનાવણીના રેકોર્ડ અથવા તેના અસ્તિત્વમાં હોય તેવા રેકોર્ડ સાથે સાંઠગાંઠ હોવી જોઈએ;

((૪) જે અદાલત દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અથવા તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી તે અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશે, માફી આપવાના અથવા નકારવાના આવા અભિપ્રાયના નિવેદન સાથે, સુનાવણીના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ અથવા તેના અસ્તિત્વમાંના રેકોર્ડની પ્રમાણિત નકલ પણ આગળ મોકલવી પડશે.

(ડી) તેથી લાગુ પડતી માફીની નીતિ એ રાજ્યની નીતિ હશે જે યોગ્ય સરકાર છે અને જેની પાસે તે અરજી પર વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે.દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે સમયે લાગુ પડતી માફીની નીતિ લાગુ થઈ શકે છે અને જો કોઈ પણ

કારણોસર, ઉપરોક્ત નીતિ લાગુ કરી શકાતી નથી, તો વધુ હિતકારી નીતિ, જો પ્રચલિત હોય, તો લાગુ થઈ શકે છે.

(ઇ) માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરતી વખતે વિવેકબુદ્ધિનો કોઈ દુરુપયોગ ન થઈ શકે.આ સંબંધમાં લક્ષ્મણ નસ્કરમાં ઉલ્લેખિત નીચેના પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે, એટલે કે –

(I) શું ગુનો એક વ્યક્તીગત ગુનાહિત કૃત્ય છે જે દ્વારા સમાજ ને મોટા પાયે અસર થતી નથિ.

(ii) શું ભવિષ્યમાં ગુનાનું પુનરાવર્તન થવાની કોઈ શક્યતા છે?

(iii) શું ગુનેગારએ ગુનો કરવાની ક્ષમતા ગુમાવી દીધી છે?

(iv) શું આ ગુનેગારને વધુ કેદ કરવાનો કોઈ ફળદાયી હેતુ છે?

(v) દોષિતના પરિવારની સામાજિક–આર્થિક સ્થિતિ.

(એફ) જ્યાં પણ જરૂરી હોય ત્યાં સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૫ અનુસાર પરામર્શ પણ થવો જોઈએ.

(છ) જે જેલ સલાહકાર સમિતિએ માફી માટેની અરજી પર વિચાર કરવો હોય તે જિલ્લા ન્યાયાધીશને સભ્ય તરીકે ન રાખી શકે, કારણ કે જિલ્લા ન્યાયાધીશ ન્યાયિક અધિકારી હોવાથી સંયોગથી તે જ ન્યાયાધીશ હોઈ શકે છે જેમણે સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૨) ની દ્રષ્ટિએ સ્વતંત્ર રીતે અભિપ્રાય આપવો પડી શકે છે.

(જ) માફી આપવાના અથવા આપવાનો ઇનકાર કરવાના કારણોને બોલવાનો આદેશ પસાર કરીને ક્રમમાં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવા જોઈએ.

(i) જ્યારે બંધારણની જોગવાઈઓ હેઠળ માફી માટેની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અન્ય પરીક્ષણો પૈકી નીચેની બાબતો તેની ન્યાયિક સમીક્ષા દ્વારા તેની કાયદેસરતાને ધ્યાનમાં લેવા માટે લાગુ થઈ શકે છે.

((૨) આદેશ દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે;

((૩) આદેશ બાહ્ય અથવા સંપૂર્ણપણે અપ્રસ્તુત વિચારણાઓ પર પસાર કરવામાં આવ્યો છે;

((iv) સંબંધિત સામગ્રીને વિચારણા બહાર રાખવામાં આવી છે;

(v) આદેશ મનસ્વીતાથી પીડાય છે.તારણોનો સારાંશઃ

૫૬. ઉપરોક્ત ચર્ચાના આધારે આપણે નીચેના તારણો પર પહોંચીએ છીએઃ

અ) અમે માનીએ છીએ કે રિટ પિટિશન (ક્રી.) આ અદાલત સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલ વર્ષ ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ માન્ય છે અને તેમાં અરજદાર માટે ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ પિટિશન દાખલ કરવી ફરજિયાત નહોતી.

બી) ત્યારથી રિટ પિટિશન (ક્રી.) ૨૦૨૨નો નં.૪૯૧ આ અદાલત સમક્ષ બંધારણની અનુચ્છેદ ૩૨નો ઉપયોગ કરીને પીડિતોમાંથી એક દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, જે અમારા દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, પ્રશ્ન એ છે કે, શું, જાહેર હિતની અરજી તરીકે દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ તારીખના

૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોને સમર્થન આપે છે, તે અન્ય કોઈપણ યોગ્ય કેસમાં ઉઠાવવા માટે ખુલ્લી રાખવામાં આવે છે.

સી) સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ (૧) અને (૨) સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૪૩૨ (૭) ને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે માનીએ છીએ કે ગુજરાત રાજ્ય સરકારને સામાવાળા ની માફી માંગતી પ્રાર્થનાઓને ધ્યાનમાં લેવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી કારણ કે તે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર ન હતી.

તેથી, સામાવાળા નં.૩ ની તરફેણમાં અહીં ૧૩ સુધી કરવામાં આવેલા ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીના આદેશો ગેરકાયદેસર છે, દૂષિત છે અને તેથી રદ કરવામાં આવે છે.

ડી) ઉપરોક્ત ધારણા કરતી વખતે, અમે એવું પણ માનીએ છીએ કે આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલો ૧૩.૦૫.૨૦૨૨ તારીખનો ચુકાદો અમાન્ય છે અને તે કાયદાકીય રીતે અયોગ્ય છે કારણ કે ઉપરોક્ત આદેશની માંગ ભૌતિક તથ્યોને દબાવીને તેમજ તથ્યોની ખોટી રજૂઆત (દમનકારી સત્ય, સૂચનાત્મક અસત્ય) દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને તેથી, આ અદાલતના હાથે છેતરપિંડીથી મેળવવામાં આવ્યો હતો.

i) વધુમાં, રિટ પિટિશન (સીઆરએલ) માં અરજદાર. ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ આ રિટ કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હોવાથી, તે તેના માટે બંધનકર્તા નથી અને તે કાયદાકીય રીતે ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના તારીખના હુકમની શુદ્ધતા સહિત તમામ ખૂણાઓ પરથી માફીના આદેશો પર સવાલ ઉઠાવવાનો હકદાર છે.

(૨) ઉપરોક્ત ઉપરાંત, ઉપરોક્ત આદેશ, આ અદાલતના વિશાળ ખંડપીઠનાં નિર્ણયોની વિરુદ્ધ હોવાથી, (એવું માનીને કે તે રાજ્યની સરકાર છે કે જેની અંદર ગુનેગારને સજા આપવામાં આવે છે જે યોગ્ય સરકાર છે જે સજાની માફી માંગતી અરજી પર વિચાર કરી શકે છે) આકસ્મિક છે અને તે બંધનકર્તા પૂર્વનિર્ણ નથી.તેથી, ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ તારીખના માફીવાદગ્રસ્ત આદેશોને ઉપરોક્ત આધારો પર રદ કરવામાં આવે છે.

ઈ) ઉપરોક્ત તારણો પર પૂર્વગ્રહ વિના, અમે આગળ એવું માનીએ છીએ કે સામાવાળા –રાજ્ય ગુજરાત દ્વારા સામાવાળા ની તરફેણમાં ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ થી ૧૩ સુધી પસાર કરાયેલા માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો નીચેના કારણોસર કાયદા અનુસાર નથીઃ

i) ગુજરાત રાજ્યની સરકારે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની સત્તાઓ છીનવી લીધી હતી, જે માફી માંગતી અરજીઓ પર જ વિચાર કરી શકતી હતી.તેથી, સત્તાઓના દુરૂપયોગનો સિદ્ધાંત તાત્કાલિક કિસ્સામાં લાગુ પડે છે.

(૨) પરિણામે, ગુજરાત રાજ્યની ૦૯.૦૭.૧૯૯૨ તારીખની નીતિ સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધીના કેસમાં લાગુ પડતી ન હતી.

૩) અદાલતના પીઠાસીન ન્યાયાધીશનો તે અભિપ્રાય કે જેની સામે સામાવાળા તાત્કાલિક કેસમાં એટલે કે વિશેષ અદાલત, મુંબઈ (મહારાષ્ટ્ર) માં ૧૩ સુધી દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો, તેને ગુજરાત રાજ્ય સરકાર દ્વારા બિનઅસરકારક ઠેરવવામાં આવ્યો હતો, જેને કોઈ પણ સંજોગોમાં પ્રતિવાદીની માફી માટેની અરજીને ધ્યાનમાં લેવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતો.દાહોદ ખાતેના સેશન્સ

જજનો અભિપ્રાય સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વગરનો હતો કારણ કે તે સી. આર. પી. સી. ની કલમ ૪૩૨ની પેટા–કલમ (૨) નો ભંગ હતો.

૪) માફી માંગતી અરજીઓ પર વિચાર કરતી વખતે, જેલ સલાહકાર સમિતિ, દાહોદ અને અન્ય સત્તાવાળાઓએ એ હકીકત તરફ ધ્યાન આપ્યું ન હતું કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધીએ હજુ સુધી મુંબઈની વિશેષ અદાલત દ્વારા આદેશિત દંડની ચૂકવણી કરી નથી, જેની બોમ્બે હાઈકોર્ટ દ્વારા પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.આ સંબંધિત વિચારણાને અવગણવાથી તાત્કાલિક કેસમાં વિવેકબુદ્ધિની કવાયત પણ દૂષિત થઈ.

૫૬.૧.આ રીતે જાહેર અને જાળવી રાખ્યા પછી, હવે આપણે બિંદુ નંબર ૫ તરફ આગળ વધીએ છીએ.પોઇન્ટ નંબર ૫:કેવો ઓર્ડર?

૫૭. સામાવાળા નં.૪ થી ૧૩, જેમણે પ્રથમ સામાવાળા –ગુજરાત રાજ્યમાં તેમની સજા માફ કરવા માટે અરજીઓ કરી હતી, તેમને તારીખના વિવાદિત આદેશો ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ દ્વારા માફી વાદગ્રસ્ત આવી છે, જ્યારે તે જાણીતું નથી કે સામાવાળા નંબર ૩ એ ગુજરાત રાજ્યમાં માફી માંગવા માટે કોઈ અરજી કરી હતી કે કેમ કારણ કે તે કાઉન્ટર એફિડેવિટમાં દર્શાવવામાં આવ્યું નથી.ગુજરાત રાજ્ય સમક્ષ સામાવાળા નંબર ૩ દ્વારા માફી માંગતી અરજી રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવી નથી કારણ કે તેણે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સમક્ષ પોતાની અરજી દાખલ કરી

હતી.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના આદેશો અનુસાર મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે અને મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.અમે હવે માફીના આદેશોને રદ કરી દીધા છે.૧૦.૦૮.૨૦૨૨ થી, સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ અસમર્થ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશોના લાભાર્થી રહ્યા છે કારણ કે વિવાદિત આદેશો સીઆરપીસીની કલમ ૪૩૨ના અર્થમાં યોગ્ય સરકાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવતા નથી. જ્યાં સુધી આક્ષેપ કરાયેલા આદેશો બાજુ પર ન હતા, ત્યાં સુધી તેઓ માન્યતાની છાપ ધરાવતા હતા અને તેથી આજ સુધી માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો માન્ય હોવાનું માનવામાં આવતું હતું.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ જેલની બહાર છે.આપણે માફીના આદેશોને રદ કરી દીધા હોવાથી, પછી શું થાય છે?

૫૮. અમારા મતે, સૌથી મહત્વપૂર્ણ બંધારણીય મૂલ્ય વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા છે જે આપણા બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧માં સ્થાપિત મૂળભૂત અધિકાર છે.હકીકતમાં તે માણસનો અવિભાજ્ય અધિકાર છે અને જેને કાયદા અનુસાર જ વંચિત કરી શકાય છે અથવા છીનવી શકાય છે.તે અનુચ્છેદ ૨૧નો સાર છે.પરંતુ, આ એક એવો કેસ છે જ્યાં સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને સ્વતંત્રતા વાદગ્રસ્ત આવી છે અને તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ ના માફીના વિવાદિત આદેશોના આધારે કેદમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, જેને અમે સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિનાના અને બિન–અસ્તિત્વ તરીકે જાહેર અને રદ કર્યા છે.સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ની તરફેણમાં કરવામાં આવેલા માફીના આદેશોને

૨૬ કર્યા પછી, શું તેમને પાછા જેલમાં મોકલવા જોઈએ?શું સામાવાળા નંબર ૩ થી ૧૩ ને છેતરપિંડીથી મેળવેલા આ અદાલતના આદેશની સહાયથી અસમર્થ સત્તાધિકારી પાસેથી તે મેળવ્યા હોવા છતાં તેમની સ્વતંત્રતાનો લાભ મળવો જોઈએ અને તેથી, તે ગેરકાયદેસર છે અને કાયદાની નજરમાં અમાન્ય હોવાની છાપ ધરાવે છે?આ આપણી સામે વિચારણા માટે એક નાજુક પ્રશ્ન રહ્યો છે.

૫૯. રિટ પિટિશન (ક્રી.) માં અરજદાર માટે વિદ્વાન વકીલ ૨૦૨૨ ના ન .૪૯૧ એ ભારપૂર્વક દલીલ કરી છે કે તાત્કાલિક કેસમાં કાયદાના શાસનની નિષ્ફળતા હોવાથી, આ અદાલત દ્વારા ન્યાય ત્યારે જ કરવામાં આવશે જ્યારે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ જેલમાં પરત ફરશે.તેમને કાયદા અનુસાર જ માફી આપી શકાય છે.બીજી બાજુ, હાજર થયેલા સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ માટે સંબંધિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ અને વકીલે દલીલ કરી છે કે તેઓ ૧૦.૦૮.૨૦૨૨ થી સ્વતંત્રતાનો આનંદ માણી રહ્યા છે અને માફીના આદેશોમાં કોઈ ભૂલ હોવા છતાં, માફીના આદેશોને રદ કરી શકાય છે, તેમ છતાં બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને, આ સામાવાળાને ફરી એકવાર કેદની સજા ન થઈ શકે અને તેઓ મુક્ત વ્યક્તિઓ તરીકે જેલની બહાર રહી શકે છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેમની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ થઈ શકે છે.

૬૦. અમે ઉપરોક્ત વિવિધ દલીલો પર અમારો ચિંતિત વિચાર આપ્યો છે.હવે આપણી વિચારણા માટે જે પ્રાથમિક પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે આ છેઃવ્યક્તિની

સ્વતંત્રતા ક્યારે સુરક્ષિત રહે છે?બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૧ જણાવે છે કે કાયદા અનુસાર સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિને તેની સ્વતંત્રતાથી વંચિત રાખી શકાશે નહીં.તેનાથી વિપરીત, આપણે વિચારીએ છીએ કે વ્યક્તિ માત્ર કાયદા અનુસાર જ તેની સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે હકદાર છે.જ્યારે કાયદાનો ભંગ કરીને વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનું ઉલ્લંઘન કરી શકાતું નથી, ત્યારે કાયદાનો ભંગ અથવા ઉલ્લંઘનની સ્થિતિમાં પણ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ થઈ શકે છે?બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શું કાયદાનું શાસન વ્યક્તિની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પર પ્રભુત્વ ધરાવતું હોવું જોઈએ કે તેનાથી ઊલટું?વધુમાં, શું આ અદાલતે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા અને સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં વિચાર કરવો જોઈએ, જ્યારે તે સ્થાપિત થઈ ગયું છે કે તે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરીને આપવામાં આવ્યું હતું?શું ન્યાયના તરાજૂએ કાયદાના શાસન સામે ઝુકવું જોઈએ?કાયદાના શાસનને જાળવી રાખીને શું આપણે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી તેમના સ્વતંત્રતા અને સ્વતંત્રતાના અધિકારથી વંચિત કરી રહ્યા છીએ?અમે એ સ્પષ્ટ કરવા માંગીએ છીએ કે જ્યારે કાયદાનું શાસન પ્રવર્તે ત્યારે જ આપણા બંધારણ હેઠળ સ્વતંત્રતા અને અન્ય તમામ મૂળભૂત અધિકારો પ્રવર્તે છે, જેમાં સમાનતાનો અધિકાર અને કાયદાના સમાન રક્ષણનો સમાવેશ થાય છે, જે તેની અનુચ્છેદ ૧૪માં સ્થાપિત છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કાયદાના શાસનની ગેરહાજરીમાં આપણા બંધારણ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો કોઈ અર્થ હશે કે તેની અવગણના કરવામાં આવશે કે આંખ આડા કાન કરવામાં આવશે?શું કાયદાનું શાસન તેના ઉલ્લંઘનના પરિણામે મેળવેલી સ્વતંત્રતાને શરણાગતિ આપી શકે છે?શું કોઈ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની

રક્ષા કરવા માટે કાયદાના શાસનના ઉલ્લંઘનની અવગણના કરી શકાય કે જેના માટે તે હકદાર નથી?

૬૧. આપણે આગળ વધીએ તે પહેલાં, અમે પુનરાવર્તન કરવા માંગીએ છીએ કે આ અદાલતે તેના વિવિધ ચુકાદાઓ દ્વારા કાયદાના શાસનની વિભાવના પર શું કહ્યું છે.

૬૨. કાયદાના શાસનનો અર્થ એ છે કે જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ રાજ્ય તેની ફરજો નિભાવવામાં નિષ્ફળ જશે, ત્યારે કોર્ટ એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પગલાં લેશે કે કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ પર કાયદાનું શાસન પ્રવર્તે.આવા દુરુપયોગ, અન્ય બાબતોની સાથે, નિષ્ક્રિયતા અથવા સાચા અપરાધીઓનું રક્ષણ કરવાની મનસ્વી કાર્યવાહી અથવા પ્રક્રિયાગત અને દંડાત્મક કાયદાઓ સાથે સુસંગત વૈધાનિક અથવા અન્ય જવાબદારીઓ નિભાવવામાં વિવિધ સત્તાવાળાઓ દ્વારા નિષ્ફળતાનું પરિણામ હોઈ શકે છે.કાયદાના શાસનનું ઉલ્લંઘન, બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ સમાનતાની અવગણના સમાન છે.

૬૩. વધુ મહત્ત્વની વાત એ છે કે કાયદાના શાસનનો અર્થ એ છે કે, કોઈ પણ વ્યક્તિ, ભલે તે ગમે તેટલું ઊંચું કે નીચું હોય, તે કાયદાની ઉપર નથી; તે શાસન અને લોકશાહી રાજકારણનું મૂળભૂત શાસન છે.તે માત્ર અદાલતો દ્વારા જ છે કે જે

કાયદાનું શાસન તેની રૂપરેખાઓને ઉજાગર કરે છે અને તેની વિભાવનાને સ્થાપિત કરે છે.કાયદાના શાસનની વિભાવના કાયદાની અદાલતો દ્વારા ચુકાદા સાથે અને અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલા નિર્ણયોના પરિણામો સાથે નજીકથી જોડાયેલી છે.તેથી, ન્યાયતંત્રએ તેની જવાબદારીઓને અસરકારક રીતે અને તે ભાવના સાથે સાચી રીતે નિભાવવી પડશે જેની સાથે તેને પવિત્ર રીતે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે અને હંમેશા કાયદાના શાસનની તરફેણમાં છે.જો કાયદાની સામે સમાનતા ન હોય તો કાયદાનું શાસન ન હોઈ શકે; અને જો કાયદાનું ઉલ્લંઘન ન્યાયિક તપાસ અથવા ન્યાયિક સમીક્ષા અને રાહતની બાબત ન હોય તો કાયદાનું શાસન અને કાયદાની સામે સમાનતા ખાલી શબ્દો હશે અને જો અદાલતો કાયદાના શાસનને લાગુ કરવા માટે પગલાં નહીં લે તો આ તમામ લક્ષણો તેમનું મહત્વ ગુમાવશે.આમ, ન્યાયતંત્ર કાયદાના શાસનનું રક્ષક અને લોકશાહી રાજ્યનું કેન્દ્રિય સ્તંભ છે.તેથી, ન્યાયતંત્રએ તેની ફરજો નિભાવવી પડશે અને અસરકારક રીતે કાર્ય કરવું પડશે અને જે ભાવના તેમને પવિત્ર રીતે સોંપવામાં આવી છે તેના પ્રત્યે સાચા રહેવું પડશે.

અમારા મતે, આ અદાલત કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા માટે એક દીવાદાંડી હોવી જોઈએ, જેમાં નિષ્ફળતા એ છાપને જન્મ આપશે કે આ અદાલત કાયદાના શાસન વિશે ગંભીર નથી અને તેથી, દેશની તમામ અદાલતો તેને પસંદગીયુક્ત રીતે લાગુ કરી શકે છે અને આમ ન્યાયતંત્ર કાયદાના શાસનથી અજાણ હોય તેવી પરિસ્થિતિ તરફ દોરી જાય છે.આના પરિણામે આપણી લોકશાહી અને લોકશાહી વ્યવસ્થામાં ખતરનાક સ્થિતિ સર્જાશે.

૬૪. વધુમાં, લોકશાહીમાં જ્યાં કાયદાનું શાસન તેનો સાર છે, તેને ખાસ કરીને કાયદાની અદાલતો દ્વારા સાચવવું અને લાગુ કરવું પડશે.જ્યાં કાયદાનું શાસન લાગુ કરવું જરૂરી છે ત્યાં કરુણા અને સહાનુભૂતિની કોઈ ભૂમિકા નથી.જો કાયદાના શાસનને લોકશાહીના સાર તરીકે જાળવવું હોય, તો તે અદાલતોની ફરજ છે કે તે ભય અથવા તરફેણ, સ્નેહ અથવા દુર્ભાવના વિના તેનો અમલ કરે.

૬૫. કાયદાના શાસન અનુસાર અદાલતની કામગીરીની રીત નિષ્પક્ષ, ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ અને વિશ્લેષણાત્મક હોવી જોઈએ.આમ, કાયદાના શાસનના માળખામાં દરેક વ્યક્તિએ વ્યવસ્થાને સ્વીકારવી જોઈએ, કરેલા આદેશોનું યોગ્ય પાલન કરવું જોઈએ અને પાલનની નિષ્ફળતાની સ્થિતિમાં, ન્યાયની લાકડી સજા માટે નીચે ઉતરવી જોઈએ.મુખ્યત્વે હાઈકોર્ટ અથવા સુપ્રીમ કોર્ટ જેવી સ્વતંત્ર સંસ્થાકીય સત્તાને આપવામાં આવેલી ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તા દ્વારા જ કાયદાનું શાસન જાળવવામાં આવે છે અને રાજ્યના દરેક અંગને કાયદાની મર્યાદામાં રાખવામાં આવે છે.આમ, કાયદાના શાસન સાથે સંકળાયેલા લોકોએ તેના કારણે થતી લહેરથી સાવચેત અને અનિયંત્રિત રહેવું જોઈએ.કાયદાના શાસનનો અર્થ એ નથી કે થોડા નસીબદાર લોકોને રક્ષણ મળે.કાયદાના શાસનનું અસ્તિત્વ અને કાયદાના દાયરામાં લાવવાનો ડર એ લોકો માટે પ્રતિબંધક તરીકે કામ કરે છે જેમને અન્યની હત્યા કરવામાં કોઈ શંકા નથી, જો તે તેમના હેતુઓને અનુકૂળ હોય.કૃષ્ણ ઐયર, જે. ના શબ્દોમાં, "કાયદાના

શાસનનો શ્રેષ્ઠ સમય એ છે કે જ્યારે કાયદો જીવનને શિસ્ત આપે છે અને વચનને પ્રદર્શન સાથે મેળ ખાય છે".એ. ડી. એમ. માં જબલપુર વિરુદ્ધ શિવકાંત શુક્લા, એચ. આર. ખન્ના, ન્યાયમુર્તિ તેમના અસંમત ચુકાદામાં જણાવ્યું હતું કે, "કાયદાનું શાસન એ મનસ્વીપણાનો વિરોધાભાસ છે".

૬૬. આ સંદર્ભમાં, વર્તમાન કેસમાં ન્યાયની કલ્પનાનો ઉલ્લેખ કરવો પણ ઉપયોગી થશે.એવું કહેવામાં આવે છે કે ન્યાય કાયદાના શાસન પ્રત્યે વફાદાર રહેવો જોઈએ.અમારા મતે, કાયદાના શાસનનું પાલન કર્યા વિના ન્યાય થઈ શકતો નથી.આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે "ન્યાય" ની વિભાવનામાં માત્ર દોષિતના અધિકારોનો જ સમાવેશ થતો નથી, પરંતુ ગુનાના પીડિતો તેમજ સમાજના કાયદાનું પાલન કરનારા વર્ગનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેઓ અદાલતોને શાંતિ જાળવવા અને કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારાઓને સજા આપીને ગુનામાં ઘટાડો અથવા નિયંત્રણ માટે મહત્વપૂર્ણ સાધનો તરીકે જુએ છે.જો ગુનેગારો તેમની સજાના પરિણામોને ટાળી શકે છે, તો સમાજમાં શાંતિ, શાંતિ અને સંવાદિતા નબળી પડી જશે." (સૂર્ય બખ્શ સિંહ વિરુદ્ધ યુપી રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૧૪ એસસીસી ૨૨૨)

૬૭. આ અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું છે કે ન્યાયનો સિદ્ધાંત એ ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીની આંતરિક જરૂરિયાત છે અને કાયદાની અદાલતો તરફથી ભોગવિલાસ અને ઢીલ એ અધિકારક્ષેત્રની અનધિકૃત કવાયત હશે અને તેથી,

ગેરકાયદેસર કૃત્યો પર ભાર મૂકવામાં આવશે.અદાલતોએ માત્ર "ન્યાય" શબ્દની જોડણીનું જ નહીં પરંતુ ખ્યાલની સામગ્રીનું પણ ધ્યાન રાખવું પડશે.અદાલતોએ ન્યાય આપવો પડે છે, ન્યાય આપવો નહીં.હકીકતમાં, ભારતમાં અદાલતોની તાકાત અને સત્તા એટલા માટે છે કારણ કે તેઓ ન્યાય આપવામાં સામેલ છે.તે તેમના જીવનનું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

૬૮. કાયદાની અસરકારકતામાં લોકોનો વિશ્વાસ કાયદાના શાસનને ટકાવી રાખવા માટે તારણહાર અને સહાયક છે.ન્યાય સર્વોચ્ચ છે અને ન્યાય સમાજ માટે ફાયદાકારક હોવો જોઈએ.કાયદાની અદાલતો સમાજ માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને આ બાબતમાં જરૂરી કાર્યવાહી કરવા માટે પ્રસંગને અનુરૂપ બનવું જોઈએ.કાયદાનું સન્માન એ બંધારણ, કાયદો અને લોકપ્રિય સરકારની અસરકારક કામગીરી માટેના મુખ્ય સિદ્ધાંતોમાંથી એક છે.લોકોની આસ્થા એ કાયદાની અસરકારકતા સાથે જોડાયેલા ન્યાયને મજબૂત કરવાનો સ્રોત છે.તેથી, આ અદાલતની પ્રાથમિક ફરજ અને સર્વોચ્ચ જવાબદારી છે કે તે વહેલામાં વહેલી તકે મનસ્વી આદેશોને સુધારે અને ન્યાયના સ્ત્રોતની શુદ્ધતામાં વાદી જનતાનો વિશ્વાસ જાળવી રાખે અને તે રીતે કાયદાના શાસનનું સન્માન કરે.

૬૯. એ જ રીતે, અમે કહીએ છીએ કે બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪૨ ને સામાવાળા ની તરફેણમાં ૧૩ થી તેમને જેલની બહાર રહેવાની મંજૂરી આપવા માટે લાગુ કરી શકાતી નથી કારણ કે તે કાયદાના શાસનની અવગણના કરવા માટે આ

અદાલતના અભેદ્યતાનું એક ઉદાહરણ હશે અને તેના બદલે એવા આદેશોના લાભાર્થી વ્યક્તિઓને મદદ કરશે જે અમારા મતે રદબાતલ છે અને તેથી કાયદાની નજરમાં બિનસલાહભર્યા છે.વધુમાં, અમે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩, ખાસ કરીને સામાવાળા નંબર ૩, જેમણે માફી મેળવવામાં કાયદાની પ્રક્રિયા અને અદાલતનો દુરુપયોગ કર્યો છે, તેના વર્તનથી અજાણ ન રહી શકીએ.આવી સ્થિતિમાં, ભાવનાત્મક અપીલ સાથેની દલીલો આકર્ષક લાગતી હોવા છતાં, જ્યારે આ કેસની હકીકતો અને સંજોગો પરના આપણા તર્ક સાથે જોડી દેવામાં આવે ત્યારે તે ખોખલા અને તથ્યહીન બની શકે છે.તેથી, કાયદાના શાસનના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતી વખતે, જેમાં બંધારણની અનુચ્છેદ ૧૪માં સમાવિષ્ટ કાયદાના સમાન રક્ષણના સિદ્ધાંતનો સમાવેશ થાય છે, અમે માનીએ છીએ કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ સુધી 'સ્વતંત્રતાનો અભાવ' વાજબી છે, જેટલું ઉપરોક્ત સામાવાળાએ ભૂલથી કર્યું છે અને કાયદાની વિરુદ્ધ સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી છે.આ હકીકતની અવગણના ન કરી શકાય કે ઉપરોક્ત સામાવાળા ચૌદ વર્ષથી થોડા વધુ સમયથી જેલમાં હતા (તેમને સમયાંતરે ઉદાર પેરોલ અને ફર્લો આપવામાં આવે છે).એકવાર તેમને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા અને જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યા પછી તેમણે સ્વતંત્રતાનો અધિકાર ગુમાવી દીધો હતો.પરંતુ, અમારા દ્વારા રદ કરવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત માફીના આદેશો અનુસાર તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.પરિણામે, અગાઉની સ્થિતિ પુનઃસ્થાપિત થવી જોઈએ.જો સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ કાયદા અનુસાર માફી માંગવા તરફ વળ્યા હોય, તો તેઓ જેલમાં હોવા જોઈએ કારણ કે જ્યારે તેઓ

જામીન પર હોય અથવા જેલની બહાર હોય ત્યારે માફી માંગી શકતા નથી.તેથી, આ કારણોસર અમે માનીએ છીએ કે સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ની 'સ્વતંત્રતાના રક્ષણ' ની અરજી અમારા દ્વારા સ્વીકારી શકાતી નથી.

૭૦. અમે એ વાત પર ભાર મૂકવા માંગીએ છીએ કે તાત્કાલિક કિસ્સામાં કાયદાનું શાસન પ્રવર્તે તે જરૂરી છે. જો આખરે કાયદાનું શાસન જીતવું હોય અને માફીવાદગ્રસ્ત આદેશો આપણા દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે, તો પછી કુદરતી પરિણામો અનુસરવા પડશે.તેથી, સામાવાળા નં.૩ થી ૧૩ ને આજથી બે અઠવાડિયાની અંદર સંબંધિત જેલ અધિકારીઓને જાણ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

તારણઃ

૭૧. પરિણામે, અમે નીચેના આદેશો પસાર કરીએ છીએઃ

એ. લેખિત અરજી (ક્રી.) ૨૦૨૨ની નં.૪૯૧ ને ઉપરોક્ત શરતોમાં મંજૂરી છે.

બી. અન્ય રિટ પિટિશનોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો છે.

સી. બાકી અરજીઓ, જો કોઈ હોય, તો તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૭૨. વિદાય લેતા પહેલા, અમે આ બાબતમાં અસરકારક સહાય માટે સંબંધિત પક્ષો વતી હાજર રહેલા તમામ વિદ્વાન વરિષ્ઠ સલાહકાર, વિદ્વાન એ. એસ. જી. અને વિદ્વાન સલાહકારની પ્રશંસા કરીએ છીએ.

નિધિ જૈન દ્વારા હેડનોટ્સ તૈયાર કરાયેલ

કેસના પરિણામઃ

ડબલ્યુપી (ક્રી.) નંબર ૪૯૧ ઓફ ૨૦૨૨ ના. ને મંજૂરી આપવામાં આવી છે;
અન્ય રિટ અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.